

Indhold

1. Titel på landdistriktsprogrammet.....	6
2. Medlemsstat og administrativ region	6
2.1. Geografisk område dækket af programmet.....	6
2.2. Klassifikation af region	6
3. Ex ante evaluering	6
3.1. Beskrivelse af processen	6
3.2. Overblik over anbefalinger	6
3.2.1. Titel på anbefaling	6
3.2.2. Den samlede ex-ante rapport i bilag	6
4. SWOT-analyse og identifikation af behov	6
4.1. SWOT-analyse.....	6
4.1.1. Situationsbeskrivelse	6
4.1.2. Styrker	47
4.1.3. Svagheder	49
4.1.4. Muligheder	51
4.1.5. Trusler.....	53
4.1.6. Fælles kontekstindikatorer	55
4.1.7. Programspecifikke kontekstindikatorer	55
4.2. Behovsanalyse	55
4.2.1 Prioritet 1 - Fremme af vidensoverførsel og innovation i landbrug, skovbrug og landdistrikterne	55
4.2.2 Prioritet 2 – Styrkelse af bedrifternes levedygtighed og konkurrenceevnen for alle typer landbrug i alle regioner og fremme af innovative landbrugsteknologier og den bæredygtige forvaltning af skove	56
4.2.3 Prioritet 3 – Fremme af fødevarekædens organisation, herunder behandling og afsætning af landbrugsprodukter, dyrevelfærd og risikostyring i landbruget	57
4.2.4 Prioritet 4 – Genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer i tilknytning til landbruget og skovbruget	58
4.2.5 Prioritet 5 – Fremme af ressourceeffektivitet og støtte til overgangen til en klimaresistent lavemissionsøkonomi i landbrugs-, fødevare- og skovbrugssektoren	62

4.2.6 Prioritet 6 – Fremme af social integration, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk udvikling i landdistrikterne	65
4.2.7 Tværgående mål for innovation, miljø og modvirkning af og tilpasning til klimaforandringer	67
4.3. Erfaringer fra landdistriktsprogram 2007-2013	69
5. Beskrivelse af strategien.....	71
5.1. Valg af behov, mål, prioriteter og fokusområder.....	71
5.2. Valg af støtteforanstaltninger	77
Prioritet 1 - Fremme af vidensoverførsel og innovation inden for landbrug, skovbrug og landdistrikter	77
Prioritet 2 – Styrkelse af bedrifternes levedygtighed og konkurrenceevne for alle typer landbrug i alle regioner og fremme af innovative landbrugsteknologier og den bæredygtige forvaltning af skove.....	78
Prioritet 4 - Genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer i tilknytning til landbruget og skovbruget.....	79
Prioritet 5 – Fremme af ressourceeffektivitet og støtte til overgangen til en klimaresistent lavemissionsøkonomi i landbrugs-, fødevare- og skovbrugssektoren	82
Prioritet 6 – Fremme af social integration, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk udvikling i landdistrikterne	84
5.3. Beskrivelse af hvordan tværgående mål vil blive adresseret.....	85
5.4. Tabel over interventionslogik.....	87
Fælles målintikatorer	87
Supplerende målintikatorer.....	92
Sekundære bidrag til andre fokusområder	96
5.5. Handlinger for forenkling af implementering og rådgivning om programmet	97
6. Evaluering af ex-ante konditionaliteter.....	98
7. Beskrivelse af resultatramme.....	98
8. Beskrivelse af hver valgt foranstaltning	101
8.1. Beskrivelse af generelle vilkår	101
8.2. Beskrivelse af hver foranstaltning	113
Art. 15: Erhvervsudvikling (informations- og demonstrationsprojekter).....	113
Art. 15: Omstilling til økologi i de offentlige køkkener.....	117
Art. 18: Miljøteknologi.....	119
Art. 18: Økologisk investeringsstøtte	122
Art. 18: Investeringer til fremme af bioøkonomi (hvilende ordning).....	124
Art. 18: Ikke-produktionsfremmende investeringer for natur eller miljø.....	126

Art. 18 Tilskud til investeringer inden for fødevarerektoren (LEADER)	132
Art. 19: Genopretning af landbrugets produktionspotentialer efter skader som følge af katastrofer og indførelse af passende forebyggende foranstaltninger (hvilede ordning)	135
Art. 20: Tilskud til oprettelse af mikro og små virksomheder (LEADER)	137
Art. 21: Tilskud til basale serviceydelser og landsbyfornyelse i landdistrikterne (LEADER)	140
Art. 23: Etablering af skov	143
Art. 25: Genopretning af skader på private og offentlige skove som følge af stormfald (hvilede ordning)	149
Art. 26: Investeringer, der forbedrer skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi	153
Art. 29: Fastholdelse af vådområdeprojekter, Natura 2000 projekter og lavbundsprojekter	165
Art. 29: Pleje af græs- og naturarealer	169
Art. 30: Økologisk arealtilskud	175
Art. 31: Betalinger for krav om obligatoriske randzoner	184
Art 32. Områder med særlige begrænsninger for landbruget (hvilede ordning)	190
Art. 35: Tilskud til miljø- og klimavenligt skovbrug og skovbevarelse	192
Art. 36: Samarbejde om bæredygtig produktion af biomasse til brug i fødevarer, energiproduktion og industriprocesser (hvilede ordning)	201
Art. 36: Samarbejdsprojekter for erhvervsudvikling (udviklingsprojekter)	204
Art. 36: Samarbejdsprojekter (LEADER)	208
Art 35 REG CPR: Forberedelse af lokale udviklingsstrategier, drift og udvikling af lokale aktionsgrupper (LEADER)	211
9. Evalueringsplan	214
9.1. Mål og formål	214
9.2. Ledelse og koordination	217
9.3 Evalueringssemner og -aktiviteter	217
9.4. Data og information	217
9.5. Tidslinje	218
9.6. Kommunikation	220
9.7. Ressourcer	220
10. Finansieringsplan	221
10.1. Årligt ELFUL-bidrag	221
10.2. ELFUL-bidrag for hver foranstaltning og underforanstaltning	221
10.2.1. Samlet EU-bidrag for hvert underprogram og hver foranstaltning	227
11. Indikatorplan	227
12. Øvrig national finansiering	227

13. Nødvendige elementer for vurdering af statsstøtte	227
14. Komplementaritet med andre politikker	227
14.1. Komplementaritet	227
14.1.1. Komplementaritet med unionsaktiviteter, -politikker og -prioriteter	227
14.1.2. Foranstaltninger finansieret gennem andre fælles landbrugs instrumenter.....	231
14.1.3. Lokale udviklingsstrategier under LEADER	231
14.1.4. Nationale strategier og planer	232
15. Programimplementering	235
15.1. Forvaltningsmyndigheder.....	235
15.1.1. Relevante myndigheder jf. art. 72(2)	235
15.1.2. Beskrivelse af ledelses- og kontrolstruktur	236
15.2. Overvågningsudvalg	241
Fastlæggelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)	244
15.3. Kommunikation om Landdistriktsprogrammet	245
15.3.1. Information til potentielle støttemodtagere og stakeholdere om muligheder for støtte under Landdistriktsprogrammet	245
15.3.2. Information til den brede befolkning om EU's rolle i finansiering gennem programmet	245
15.3.3. De lokale aktionsgruppers rolle i kommunikation	245
15.4. Sikring af sammenhæng mellem artikel 21 og artikel 36 under lokale udviklingsstrategier .	245
15.5. Aktioner for at reducere administrative byrder for støttemodtagere	245
15.6. Beskrivelse af brugen af teknisk bistand	246
16. Involvering af partnerskabet	247
16.1. Etablering af partnerskabet.....	248
16.2. Inddragelsen af partnerskabet	248
17. Handlingsplan for det Nationale Landdistriktsnetværk	255
18. Eks ante vurdering af ordningernes kontrollerbarhed	260
19. Overgangsforanstaltninger.....	262
19.2. Indikativ tabel over overførsler fra forgående periode.....	262

Bilagsliste

1. Fælles kontekstindikatorer
2. Indikatorplan
3. Kvantificerede mål fastlagt ved target indikatorer og outputindikatorer
4. Effekt indikatorer, valg og baseline

5. Sammenhæng mellem nationale ordninger og støttejemler i landdistriktsforordningen
6. Foranstaltningernes bidrag til nationale og internationale planer og direktiver
7. Forenelighedstabel for støtte fra flere arealforanstaltninger
8. Oversigt over opfyldelse af ex ante konditionaliteter
9. Vurdering af behov for statsstøtte notifikation
10. Ex ante vurdering af foranstaltningernes kontrollerbarhed og verificerbarhed
11. Grundlag for beregning af arealstøttesatserne
12. Involvering af partnerskabet og konsultationer
13. Strategisk miljøvurderingsrapport
14. Ex ante evalueringsrapport

1. Titel på landdistriktsprogrammet

Det danske landdistriktsprogram 2014-2020

2. Medlemsstat og administrativ region

2.1. Geografisk område dækket af programmet

Programmet dækker hele Danmarks areal svarende til 42.895 km².

2.2. Klassifikation af region

Danmark kategoriseres som en non-konvergens region.

3. Ex ante evaluering

3.1. Beskrivelse af processen

3.2. Overblik over anbefalinger

3.2.1. Titel på anbefaling

3.2.2. Den samlede ex-ante rapport i bilag

4. SWOT-analyse og identifikation af behov

4.1. SWOT-analyse

4.1.1. Situationsbeskrivelse

Socio-økonomisk udvikling og udvikling i landdistrikterne

I analysen belyses situationen for de danske landsdele ud fra en række socio-økonomiske indikatorer. I analysen benyttes primært Eurostats landdistriktstypologi¹. Typologien inddeler Danmarks landsdele (NUTS 3) i tre kategorier: byområder (predominantly urban areas), mellemområder (intermediate areas) og landdistriktsområder (rural areas). Medmindre andet er angivet, er kilden til data Eurostat og Europa-Kommissionens database over "common context indicators".

Eurostats typologi vil som følge af den geografiske enhed, som er landsdele, skære alle i en given landsdel over en kam. Derfor præsenteres til sidst i situationsanalysen tal fra regeringens årlige regional- og landdistriktspolitiske redegørelse. Redegørelsen indeholder en nyudviklet typologi, der nuancerer billedet af de danske landdistrikter ved at aggregere fra sogneniveau (LAU2) fremfor landsdelsniveau (NUTS3). Afsnittet skal ses som et supplement til Europa-Kommissionens "common context indicators" baseret på eurostats typologi og bygger bro til landdistriktsprogrammets definition af landdistrikter og udpegning af LAG-områder.

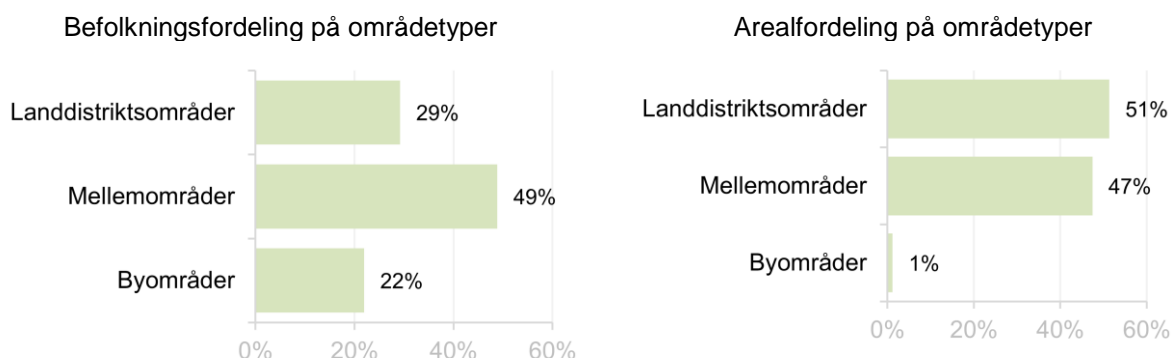
---

¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Urban-rural_typology

Demografi (indikator 1, 2, 3 og 4)

Danmark havde pr. 1. januar 2012 5.573.894 indbyggere fordelt på 42.895 km². I nedenstående figur vises hhv. befolkningsandele og arealandele for de tre typer landsdele.

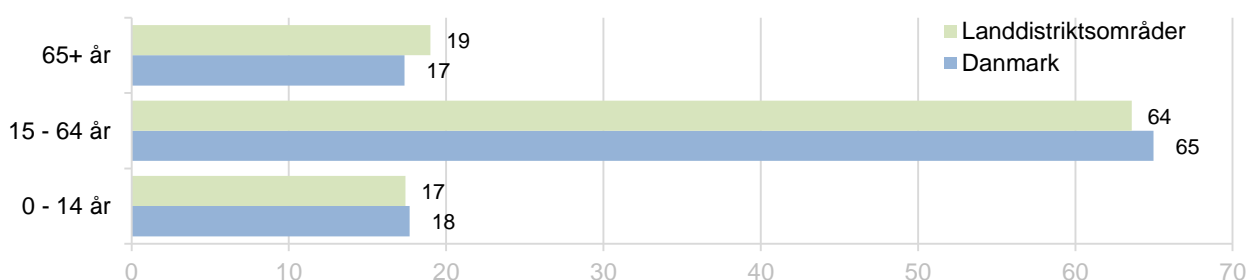
Figur 1: Befolkning og areal (2012)

Kilde: Eurostat. Common context indicators 1 og 3.

Som det fremgår af figur 1, udgør befolkningen i landdistriktsområder godt 29 pct. af befolkningen, mens arealet udgør godt 51 pct. af Danmarks samlede areal. I byområderne er det modsat, da de dækker godt 1,2 pct. af landets areal, men har knap 22 pct. af indbyggerne. I mellemområderne bor knap 49 pct. af befolkningen på godt 47 pct. af landets areal. Som areal- og befolkningsfordelingen også viser, er landdistriktsområderne væsentligt tyndere befolket end landet som helhed. I landdistriktsområderne boede der i 2011 godt 74 personer pr. km², mens befolkningstætheden for hele landet var på knap 130 personer pr. km². Figur 2 viser aldersfordelingen i hhv. landdistriktsområder og landet som helhed.

Figur 2: Aldersfordeling for hhv. landdistriktsområder og Danmark (2012)

Kilde: Eurostat. Common context indicator 2.

Som det fremgår af figur 2, er der i landdistriktsområderne en større andel af ældre indbyggere. I landdistriktsområderne er knap 64 pct. af befolkningen i den erhvervsdygtige alder, mens det er knap 65 pct. i hele landet. Ligeledes er andelen af ældre borgere, 65+ år, knap 2 procentpoint større i landdistriktsområderne, og samtidig er andelen af unge og børn lavere i landdistriktsområder. Aldersstrukturen giver et fingerpeg om, hvordan situationen vil tage sig ud i fremtiden. Med færre

børn og unge, færre i den erhvervsdygtige alder og flere ældre står landdistriktsområderne overfor en endnu større udfordring end Danmark som helhed.

Beskæftigelse og ledighed (indikator 5 og 7)

Tabellen nedenfor viser beskæftigelsesfrekvensen samt ledighed og ungdomsledighed.

Tabel 1: Beskæftigelsesfrekvens, ledighed og ungdomsledighed (2011)

(pct.)	Beskæftigelsesfrekvens	Ledighed	Ungdomsledighed
Danmark	72,6	7,5	14,1
Landdistriktsområder	72,8	6,5	12,9

Kilde: Eurostat. Common context indicators 5 og 7.

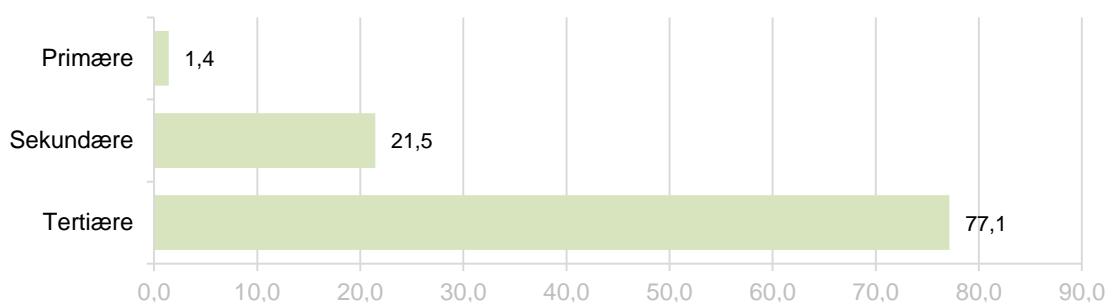
Anm.: Beskæftigelsesfrekvensen er opgjort for aldersgruppen 15-64 år, mens ledigheden er opgjort for aldersgruppen 15-74 år og aldersgruppen 15-24 år for ungdomsledigheden. Af hensyn til sammenligneligheden er beskæftigelses-frekvensen for de 15-64-årige præsenteret i tabellen.

Landdistriktslandsdele har i Danmark en relativ lav ledighed med 6,5 pct. mod 7,5 pct. for hele landet. Samtidig er beskæftigelsesfrekvensen for de 15-64-årige på stort set samme niveau som for hele landet. For landet som helhed er beskæftigelsesfrekvensen for aldersgruppen 20-64 årige på godt 75 pct., hvilket er over EU 2020-målet på 75 pct. Beskæftigelsesfrekvensen for kvinder er noget lavere, godt 72 pct. mod knap 79 pct. for mænd.

Økonomi og beskæftigelsesstruktur (Indikator 6, 8, 9, 10, 11, 12)

I Danmark var bruttoværditilvæksten i 2012 på EUR 210.584 mio. kr. Figurerne nedenfor viser, a) hvor stor en andel af denne vækst hhv. den primære, sekundære og tertiære sektor stod for, og b) hvor stor en andel af væksten hhv. landdistriktsområder, mellemområder og byområder stod for.

Figur 3: Bruttoværditilvæksten fordelt på sektorer (2012) i pct.

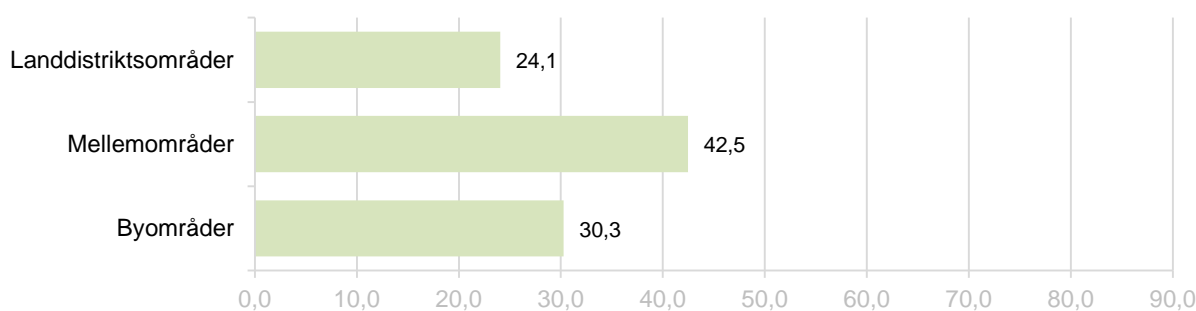

Kilde: Eurostat. Common context indicator 10.

Som det fremgår af figuren ovenfor, stod de primære erhverv for 1,4 pct. af bruttotilvæksten i Danmark. Klart den største andel stod de tertiære erhverv for med godt 77 pct., mens de sekundære erhverv stod for 21,5 pct.

Figur 4: Bruttoværditilvæksten fordelt på områdetyper (2012) i pct.

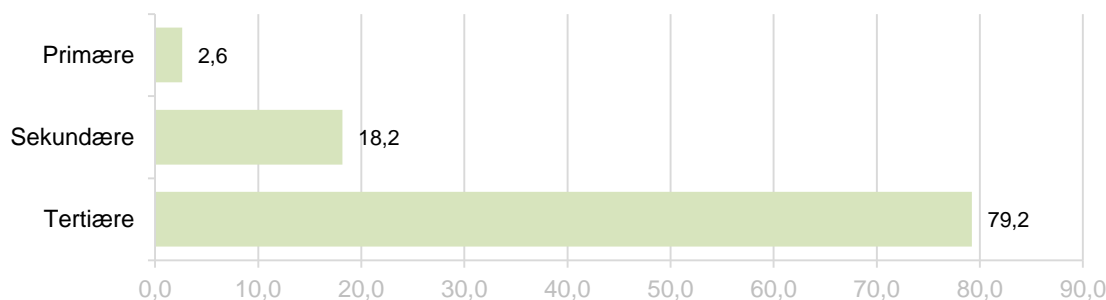

Kilde: Eurostat. Common context indicator 10

Fordelt på typer af landsdele fremgår det, at mellemområderne står for den største del af bruttotilvæksten. Til gengæld står byområderne for en andel, der er væsentligt større end deres andel af befolkningen (jf. figur 1), mens andelen for både landdistrikts- og mellemområder er lavere.

Ser man på beskæftigelsesstrukturen tegner der sig et lignende billede. Figurerne nedenfor viser beskæftigelsesstrukturen.

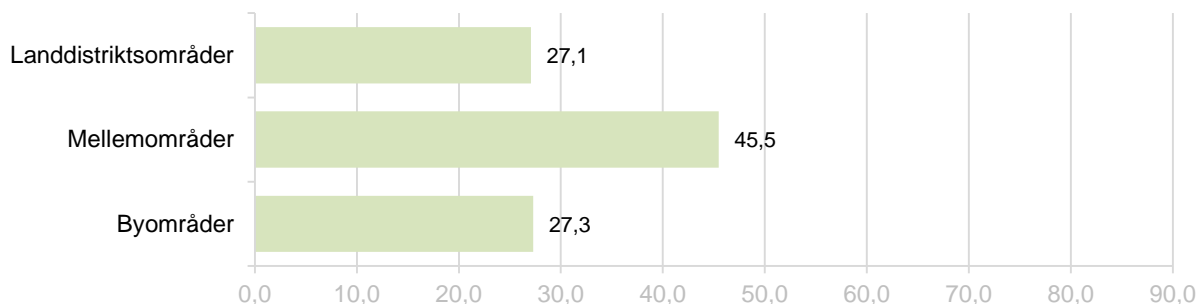
Figur 5: Beskæftigelsesstruktur fordelt på sektorer (2012) i pct.

Kilde: Eurostat. Common context indicator 11.

Beskæftigelsesstrukturen ligner til forveksling fordelingen af bruttoværditilvæksten. Det er værd at bemærke, at den primære sektor har en væsentlig større andel af de beskæftigede (2,6 pct.), end hvad deres andel af bruttoværditilvæksten afspejler.

Figur 6: Beskæftigelsesstruktur fordelt på områdetyper (2012) i pct.

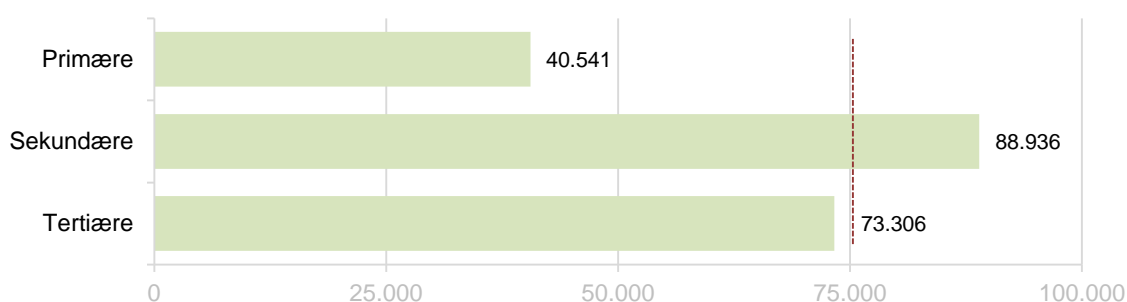

Kilde: Eurostat. Common context indicator 11.

Som det fremgår af figuren, står byområderne for en relativt stor andel af de beskæftigede set i forhold til indbyggertal, mens både mellemområder og landdistriktsområder har en mindre andel.

Samtidig med at landdistriktsområderne står for en relativt mindre andel af beskæftigelsen, er produktiviteten ligeledes lavere i disse områder.

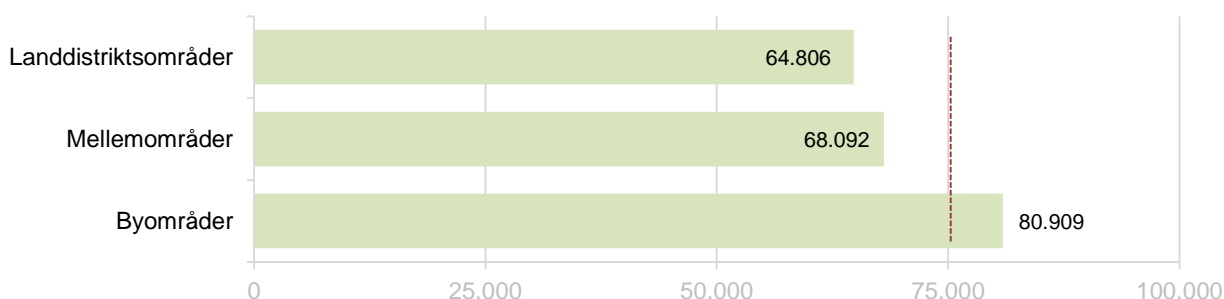
Figur 7: Arbejdskraftsproduktivitet efter sektor (2012) i (EUR/person)

Kilde: Eurostat. Common context indicator 12.

Anm.: Den røde linje angiver landsgennemsnittet.

Figur 8: Arbejdskraftsproduktivitet efter områdetype (2012) i (EUR/person)

Kilde: Eurostat. Common context indicator 12.

Anm.: Den røde linje angiver landsgennemsnittet.

Som det fremgår af figur 8, er arbejdsproduktiviteten i landdistriktsområderne knap 20 pct. lavere end i byområderne. Samtidig er BNP pr. indbygger med indekssværdi 104,2 (EU-27 = 100) i

landdistriktsområderne ligeledes lavere end landsgennemsnittet på 125,0 - nærmere bestemt knap 17 pct. lavere.

Turisme

Turismeerhvervet har i mange tilfælde stor betydning for landdistrikterne. Udviklingen i antallet af sengepladser er et tal, man kan bruge til at vurdere udviklingen i turisterhvervet. I tabellen nedenfor ses antallet af sengepladser i de danske regioner i 2001 og 2011.

Tabel 2: Antal sengepladser på hoteller, campingpladser, feriecentre, vandrehjem og lignende

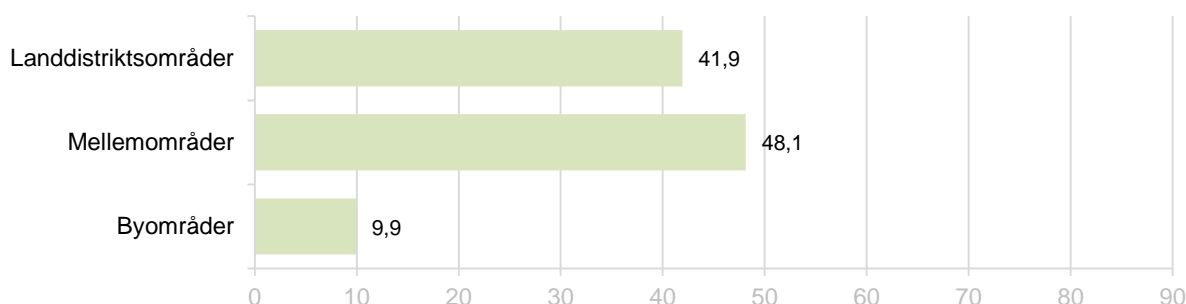
	2001	2011
Hovedstaden	146.010	174.817
Sjælland	137.489	143.983
Syddanmark	326.486	355.934
Midtjylland	231.568	223.005
Nordjylland	238.901	238.208

Kilde: Eurostat

Antallet af sengepladser er totalt set steget. Foruden Region Hovedstaden har Region Syddanmark og Region Sjælland haft en pæn fremgang. Derimod har både Region Midtjylland og Region Nordjylland oplevet en tilbagegang i antallet af sengepladser i løbet af perioden. Ændringen i Region Nordjylland er dog så lille, at det ikke vurderes en ændring med reel betydning.

Fordelingen af sengepladser mellem landdistriktsområder, mellemområder og byområder som defineret ved Common context indicator 30 ses nedenfor.

Figur 9: Andel af sengepladser fordelt på områdetype i 2011

Kilde: Eurostat. Common context indicator 30.

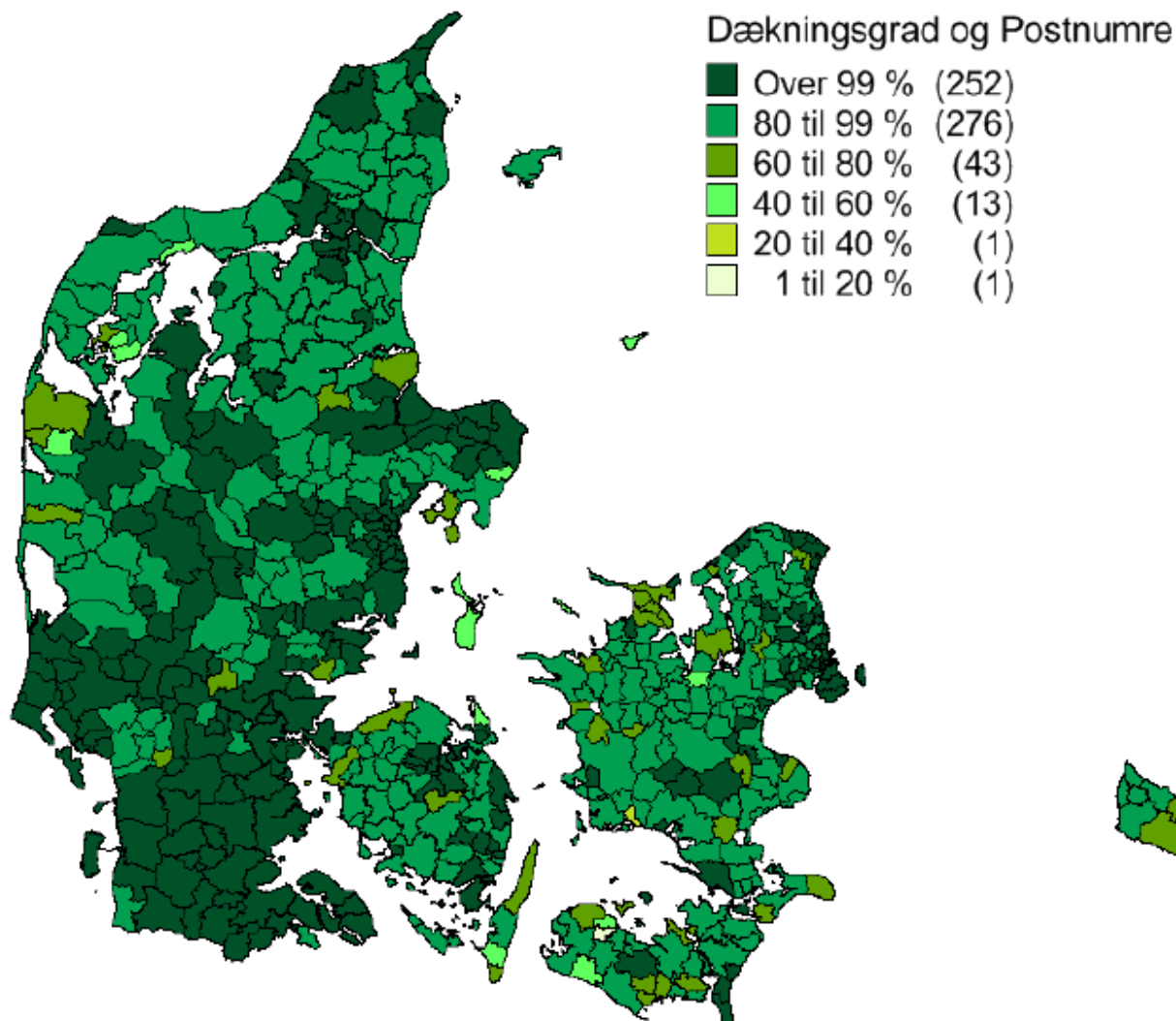
Anm.: Andelen er ud af et samlet antal sengepladser på 407.654 i såkaldte "collective establishments".

Bredbånd

Kvaliteten af den digitale infrastruktur er afgørende for virksomheder i landdistrikterne og har stor betydning for bosætning og levevilkår. For at vurdere kvaliteten og dækningen har Erhvervsstyrelsen

udarbejdet en bredbåndskortlægning af Danmark². Af figur 10 ses dækningsgraden af 10 Mbit/s opgjort på postnumre.

Figur 10: Tilgængeligheden af 10Mbit/s downstream opgjort på postnumre

Kilde: (Erhvervsstyrelsen, 2012)

Medio 2012 havde omkring 97 pct. af de danske husstande og virksomheder adgang til en bredbåndsforbindelse på 10Mbit/s.

En forbindelse på 2 Mbit/s var medio 2012 tilgængelig for 99,9 pct. af befolkningen. Medio 2012 var der 2.181.000 faste bredbåndsabonnementer³ i Danmark, hvilket svarer til, at 76 pct. af alle husstande og virksomheder havde en bredbåndsforbindelse.

Der er således en god bredbåndsdækning i Danmark, men der er stadig udbygningsmuligheder, da knap hver fjerde husholdning eller virksomhed ikke har en bredbåndsforbindelse.

² Erhvervsstyrelsen. (2012). Bredbåndskortlægning 2012. København: Erhvervsstyrelsen.

³ Faste bredbåndsforbindelser defineres som forbindelser med mindst 144 kbit/s downstream kapacitet

De store regionale forskelle i bredbåndsdækningen findes ved de hurtigere forbindelser, som eksempelvis 100 Mbit/s. I store dele af Sydjylland og Midtjylland havde over 80 pct. af alle husstande og virksomheder i 2012 adgang til 100 Mbit/s forbindelser, hvorimod Lolland, Falster, Bornholm, Fyn, Djursland og store dele af Sjælland havde en meget begrænset adgang til en 100 Mbit/s forbindelse medio 2012. Trods den relativt gode dækning er der kun et begrænset antal bredbåndssabonnementer i Danmark, der tilbyder en 100 Mbit/s forbindelse. Der er således stadigvæk udbygningsmuligheder i den danske bredbåndsinfrastruktur.

Regional- og Landdistriktpolitisk Redegørelse 2013

Tabellerne nedenfor belyser en række indikatorer fra Regional- og Landdistriktpolitisk Redegørelse 2013. Redegørelsen anvender en ny typologi udviklet af Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, der inddeler landets godt 2.000 sogne i landdistrikter og byområder, ud fra om flere eller færre end 50 pct. af sognets indbyggere bor i byer med færre end 3.000 indbyggere. Landdistrikter og byområder inddeles dernæst efter, hvor langt de ligger fra et større byområde. Et større byområde defineres som et byområde med mere end 45.000 indbyggere. Tabel 3 viser befolkningstal, andel af landets befolkning og ændring i befolkningstallet fra 1. januar 2007 til 1. januar 2013 fordelt på områder efter denne typologi.

Tabel 3: Befolkning 1. januar 2013 og udvikling fra 2007-2013 fordelt på områdetyper

	Antal	Andel (pct.)	Ændring i pct.
Byområder i eller tæt på de største byer	3.313.491	59,1	5,3
Byområder længere væk fra de største byer	759.210	13,6	-0,2
Landdistrikter tæt på de største byer	711.101	12,7	2,1
Landdistrikter længere væk fra de største byer	801.352	14,3	-3
Småøer	4.329	0,1	-9,5
Hele landet	5.602.628	100	2,9

Kilde: Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikters beregninger baseret på tal fra Danmarks Statistik

Anm.: Andele i pct. summerer ikke til 100. Dette skyldes, at ca. 0,2 pct. af den danske befolkning ikke kan henføres entydigt til et sogn. Derudover er Christiansøs indbyggere udeladt af analysen.

Som man kan se, bor langt størstedelen af landets befolkning i byområder, heraf knap 60 pct. i byområder tæt på de største byer. Godt 1,5 mio. mennesker bor i landdistrikter, heraf godt 800.000 længere væk fra de største byer. Det er særligt områderne længere væk fra de største byer samt småøerne, der har oplevet negativ befolkningsudvikling.

Tabel 4 viser, hvor stor en andel af befolkningen, der har hhv. erhvervsuddannelse eller videregående uddannelse som den højest fuldførte.

Tabel 4: Andel af befolkningen (1. januar 2013) med hhv. erhvervsuddannelse eller videregående som højest fuldførte uddannelse

	Erhvervsuddannelse		Videregående	
Byområder i eller tæt på de største byer	27		30	
Byområder længere væk fra de største byer	36		21	
Landdistrikter tæt på de største byer	39		23	
Landdistrikter længere væk fra de største byer	40		18	
Småøer	35		25	
Hele landet	31		26	

Kilde: Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikters beregninger baseret på tal fra Danmarks Statistik

Det er karakteristisk for landdistrikterne og byområderne længere væk fra de største byer, at en mindre del af befolkningen har videregående uddannelse som højest fuldførte. Til gengæld har en tilsvarende højere andel fuldført en erhvervsuddannelse.

Erhvervsuddannelserne, herunder landbrugs-, skov- og naturteknikeruddannelsen, er placeret i det ordinære uddannelsessystem og foregår i mesterlære i den virksomhed, der er ens læreplads. I 2010 havde 49 pct. af alle bestyrere af landbrugsbedrifter en grundlæggende eller videregående landbrugsuddannelse (kontekstindikator 24). De danske erhvervsskoler har oplevet en faldende søgning til erhvervsuddannelserne og et stort frafald. Årsagen til frafaldet er bl.a. mangel på praktikpladser, trivselsproblemer og manglende kendskab til uddannelserne. For landmands-, driftsleder- og skovbrugsteknikkeruddannelserne har der dog siden 2005 været et konstant niveau i antallet, der har gennemført uddannelsen (Danmarks Statistik).

Tabel 5 viser beskæftigelsesfrekvensen, udviklingen i beskæftigelsen i årene efter krisen samt bruttoledigheden.

Tabel 5: Beskæftigelsesfrekvens, udvikling i beskæftigelse og bruttoledighed

	Beskæftigelses- frekvens 2011		Udvikling i beskæftigelse 2009-2011		Bruttoledighed 2011	
Byområder i eller tæt på de største byer	71		-4,1		6,1	
Byområder længere væk fra de største byer	69		-7,1		6,7	
Landdistrikter tæt på de største byer	76		-5,9		5,0	
Landdistrikter længere væk fra de største byer	72		-7,8		6,0	
Små øer	66		-9,5		6,4	
Hele landet	71		-5,3		6,0	

Kilde: Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikters beregninger baseret på tal fra Danmarks Statistik

Generelt har landdistrikterne en højere beskæftigelsesfrekvens end byområderne. Et bud på en årsag hertil kan være, at en større andel af befolkningen i byområderne, særligt dem tæt på de største byer, er under uddannelse og indgår således ikke i opgørelsen over beskæftigede.

Mens beskæftigelsesfrekvensen generelt tegner et positivt billede af situationen i landdistrikterne, har udviklingen i beskæftigelsen set over en bred kam været mere negativ her end i byområderne

tæt på de største byer. Det er dog værd at bemærke, at særligt afstanden til større byer synes at have en betydning. Bruttoledigheden i landdistrikterne var i 2011 på niveau med eller under landsgennemsnittet og alle andre områder i landet.

Strukturudvikling og økonomi i jordbrug og fødevarerhverv

Danmark præges i udpræget grad af jordbruget. Danmarks samlede areal er 42.895 Km² (kontekstindikator 3), hvoraf 66 pct.⁴ i 2011 blev anvendt som landbrugsareal, 13,6 pct.⁵ var skov, 9,5 pct. var sø, vandløb samt halvkulturarealer som eng, strandeng, hede, overdrev og mose, og de resterende 10 pct. var infrastruktur/by (Danmarks Statistik). Af de 66 pct., der anvendes som landbrugsarealer, er 92 pct. i omdrift, mens det resterende areal primært er udlagt som permanente græsarealer eller eng, herunder 3 pct. som ekstensivt drevne græsarealer (kilde DST og kontekstindikator 18, 31 og 33). En stor del af halvkulturarealerne er afhængige af kontinuerlig ekstensiv landbrugsdrift i form af græsning og slæt, også kaldet naturpleje.

Landbrugets andel af landarealet har været faldende i en årrække med et fald siden 1990 på i gennemsnit 0,4 pct. om året, primært som følge af, at arealer er overgået til natur, skov, infrastruktur og by. Det samlede dyrkede areal er fra 2006 til 2012 faldet med 2,5 pct. til 2,639 mio. ha UAA (indikator 18). Udbyttet af arealerne i omdrift har de seneste år ligget på omkring 8-10 mio. tons korn. Hertil kommer dyrkning af ikke ubetydelige mængder af majs, raps og rodfrugter.

Af den samlede bruttoværditilvækst i Danmark i 2012 på 210.584 MEURO udgjorde den primære sektor 1,4 pct. og den sekundære sektor 21,5 pct. (EU kontekstindikator 10). Fødevarerhvervene (landbrug, gartneri, forsynings- og forarbejdningssektoren) og skovbruget udgjorde i 2011 til sammen 3 pct. af den samlede bruttoværditilvækst (kilde DST).

Af det samlede antal beskæftigede i Danmark på 2,795 mio. personer udgjorde primær- og sekundærerhvervene henholdsvis 2,6 og 18,1 pct. i 2012 (EU kontekstindikator 11). Antallet af beskæftigede i det primære jordbrug er halveret de sidste 20 år fra ca. 120.000 til 63.700 i 2012 (EU kontekstindikator 13) og udgør dermed i 2012 2,4 pct. af samtlige beskæftigede. Den samlede beskæftigelse på landbrugsbedrifterne udgjorde i 2010 50.760 årsværk (indikator 22), heraf 42.100 bedriftsbestyrere.

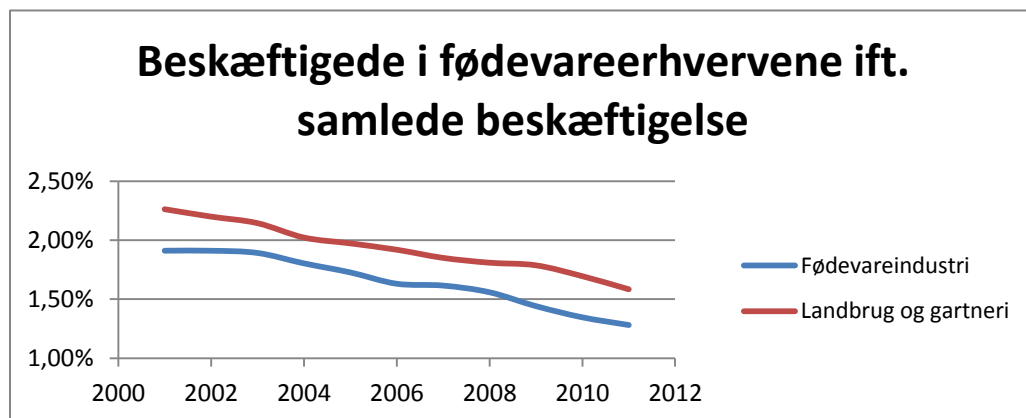
Samlet er antallet af beskæftigede i fødevarerhvervet faldet fra ca. 146.000 i 2005 til 134.000 i 2011 (DST). Dette svarer til 4 pct. af den samlede danske beskæftigelse i 2011. Af de 134.000 er ca. 56.000 personer beskæftiget i det primære jordbrug.

---

⁴ De 66 % omfatter såvel arealer i omdrift som uden for omdrift og permanente græsarealer samt småbiotoper såsom læhegn, vandhuller og fortidsminder. Småbiotoperne udgør i gns. 2-3 % af landbrugsarealet.

⁵ Med EU Common context indicator 31 opgøres det danske landbrugsareal i 2006 til 76,6 % af landarealet og skovareal til hhv. 9,0 % "forestry land" og 1,9 % "transitional woodland shrub". Det danske tal for skovarealet 2010 på 13,6 % er baseret på FAO's kriterier og fremgår af "Skove og plantager 2010" fra Skov & Landskab på Københavns Universitet.

Figur 11: Beskæftigede i fødevareerhvervene ift. den samlede beskæftigelse

Kilde: DST, 2012

Den primære landbrugsproduktion medfører beskæftigelse i forsynings- og forarbejdningsindustrien (slagterier, mejerier, stivelses- og sukkerfabrikker mv.) på hhv. ca. 49.000 og 29.000 personer. Forholdet mellem beskæftigelsen i det primære jordbrug og den afledte beskæftigelse, som jordbruget skaber, er steget fra 1,2 i 2005 til 1,4 i 2011. Det vil sige, at én beskæftiget i jordbruget skaber 1,4 beskæftigede i den afledte produktion. Det er særligt den animalske produktion, der skaber den afledte beskæftigelse (NLK, 2012). Beskæftigelsen i landbrug- og fødevareerhvervene har stor betydning for beskæftigelsen i landdistrikterne, hvor disse erhverv udgør hhv. 9 og 13 pct. i yder- og landkommuner (NLK, 2012).

Strukturen i landbrug

Produktionen i dansk landbrug er koncentreret på stadig færre bedrifter som følge af strukturudviklingen. Antallet af landbrugsbedrifter er faldet med 3 pct. om året i perioden fra 1990 til 2011. I 1990 var der 79.000 bedrifter, mens dette tal var faldet til 42.100 i 2010 (indikator 17) og 40.660 i 2011 (DST). Antallet af deltidsbrug er ikke reduceret i samme omfang, da de ikke i samme grad er påvirkede af ændringer i jordbrugets vilkår. Andelen af deltidsbedrifter var i 2011 60 pct. (DST), men deltidslandmændene ejede kun omkring en fjerdedel af landbrugsarealet.

Det gennemsnitlige areal pr. bedrift er tilsvarende steget fra 35 ha. i 1990 til 63 ha. i 2011 grundet strukturudviklingen (DST og indikator 17). For hele perioden har antallet af bedrifter under 100 ha været i tilbagegang. En udvikling, der i de seneste år også gælder bedrifter med 100-200 ha. Omtrent to tredjedele af arealet dyrkedes i 2011 af bedrifter, der er større end 100 ha. og 40 pct. af bedrifter med over 200 ha., hvor de tilsvarende arealandele i 1990 udgjorde hhv. 22 og 8 pct.

Tabel 6: Udvikling i antal og størrelser af bedrifter (2006-2011)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Antal bedrifter i alt	47.385	44.618	43.415	41.384	42.099	40.660
I alt uden hobbylandbrug (<10 ha.)	36.627	34.158	33.201	31.264	30.989	29.975
Under 10 ha.	10.758	10.460	10.214	10.120	11.110	10.685

pct. antal	23	23	24	24	26	26
pct. areal	3	2	2	2	2	2
10-100 ha.	28.372	25.980	25.084	23.140	22.910	21.938
pct. antal	60	58	58	56	54	54
pct. antal uden hobbylandbrug	77	76	76	74	74	73
pct. areal	39	36	35	32	32	30
100-200 ha.	5.817	5.561	5.315	5.176	4.981	4.847
I pct.	12	12	12	13	12	12
I pct. uden hobbylandbrug	16	16	16	17	16	16
pct. areal	30	29	28	28	27	26
200-400 ha.	2.015	2.156	2.263	2.384	2.456	2.493
pct. antal	4	5	5	6	6	6
pct. antal uden hobbylandbrug	6	6	7	8	8	8
pct. areal	20	22	23	24	25	26
400 ha. og derover	422	460	537	565	642	698
pct. antal	1	1	1	1	2	2
pct. antal uden hobbylandbrug	1	1	2	2	2	2
pct. areal	9	10	12	13	15	16

Kilde: DST, 2012

Aldersfordelingen i landbruget illustreres ved kontekstindikator 23. I år 2010 udgjorde andelen af unge bedriftsbestyrere under 35 år 4,8 pct. af samtlige bedriftsbestyrere. Den gennemsnitlige alder på ejerne af heltids landbrug i Danmark er steget fra 47 til 49 år fra i 2002 til 2011, og andelen af landmænd over 55 år er stigende i forhold til andelen under 35 år og 40 år (Danmarks Statistik).

Tabel 7: Aldersfordeling for landmænd (2007-2011)

Alder, landmænd/	2007	2008	2009	2010	2011
Forhold <35 år / >=55	1,00	1,01	0,90	0,90	0,89
Forhold <40 år / >=55	1,25	1,25	1,11	1,10	1,10

Kilde: DST

Produktionen i landbruget

Antallet af kvæg og svin i Danmark har været nogenlunde konstant fra 2006 til 2011 på godt 1,5 mio. kvæg og 13 mio. svin (DST). Produktionen af okse- og kalvekød lå i 2011 på 203 mio. kg og af svinekød på 2.008 mio. kg. Det samlede antal malkekvæg i Danmark er på omkring 575.000 og den totale mælkeproduktion lå i 2011 på 4.880 mio. kg mælk. Mælkeproduktionen har i en årrække ligget stabilt pga. EU's kvotesystem. På bedrifter med malkekvæg er gennemsnitsbestanden af malkekøer steget fra 36 stk. i 1990 til 134 stk. i 2011. Bedrifter med over 100 malkekøer udgør i dag over halvdelen af malkekvægbrugene og tegner sig for 84 pct. af malkekøerne. Antallet af bedrifter med under 100 malkekøer er halveret siden 2005 (DST, 2012)

Der er en tendens til, at de største svinebrug bliver endnu større, og det reelle vækstlag ligger hos bedrifter med mindst 500 søer (DST, 2012). I 2011 tegnede de 811 bedrifter med mindst 5.000 svin sig for næsten halvdelen af svinebestanden. På svinebedrifterne er den gennemsnitlige bestand steget fra 318 stk. i 1990 til 2.599 stk. i 2011. Siden år 2000 er den økonomiske vækst flyttet til bedrifter med mindst 2.000 svin, og det er primært bedrifter med en svinebestand på mindst 5.000 svin, der udvider produktionen. En årsso producerede i 2011 i gennemsnit 29,1 smågrise.

Produktionen af minkskind var omkring 15 mio. stk. i 2011. (DST, 2012, L&F 2012). Det samlede antal husdyrenheder i dansk landbrug var i 2010 4,9 mio. (indikator 21).

Økologisk landbrug

Den almindelige strukturudvikling påvirker også økologiske bedrifter. Den danske økologisektor hører relativt set til blandt de større i Europa. De økologiske bedrifter udgør ca. 6,2 pct. af alle danske jordbrug. Jævnfør fælles kontekstindikator nr. 19 udgjorde arealet med økologisk landbrugsdrift 150.940 ha i 2010 svarende til 6,6 pct. af det dyrkede areal. I henhold til *Statistik over økologiske jordbrugsbedrifter- Autorisation & Produktion* (Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, juni 2012) var der i år 2011 177.838 ha økologisk produktionsareal, hvilket er inklusive arealer under omlægning og areal, hvor omlægningen endnu ikke var begyndt.

Antallet af økologiske bedrifter er fra 2001 til 2011 faldet med 25 pct. til 2.670, mens arealet under økologisk drift i samme periode er steget med 2,5 pct. fra 173.497 ha i 2001. Dette dækker dog over

en udvikling med et lavpunkt i 2006, hvor arealet var på 144.303 ha. Gennemsnitstørrelsen for en økologisk bedrift var på 68,4 ha i 2011. Andelen af bedrifter på under 5 ha er større blandt økologiske bedrifter end for konventionelle landbrugsbedrifter (DST, 2012).

Landbrugets økonomi

I en årrække har dansk landbrug været under betydeligt økonomisk pres. Indtjeningsevnen i landbruget er generelt faldet i det seneste årti, produktiviteten er stagnerende og konkurrenceevnen under pres. Indtjeningsevnen er faldet, idet forholdet mellem afregningspriser og omkostninger er faldet og ikke imødegået af en tilsvarende stigning i produktiviteten (IFRO analyse 2011).

Totalfaktorproduktiviteten i landbruget er steget med moderate 6 pct. i perioden fra 2005 til 2011, jævnfør kontekstindikator 27, målt på værdien af det samlede output i forhold til input.

Arbejdskraftsproduktiviteten i primærerhvervene er væsentligt lavere end i de samlede danske erhverv. Arbejdskraftsproduktiviteten i primærerhvervene målt på bruttoværditilvæksten pr. beskæftiget var i 2012 41.000 EUR pr. person sammenlignet med 75.000 EUR pr. person i hele økonomien og 89.000 EUR pr. person i den sekundære sektor (kontekstindikator 12).

Arbejdskraftsproduktiviteten i landbruget var i årene 2010-2012 54.000 EUR pr. år pr. lønnede- eller ulønnede beskæftiget og 73.000 EUR pr. person i fødevareindustrien i år 2010 (Kontekstindikatorer 14 og 16).

En af årsagerne til den manglende produktivitet i landbruget er nedslidning af produktionsapparatet. Flere investeringer er nødvendige for at opretholde produktionen og produktiviteten. De samlede bruttoinvesteringer i landbrug og gartneri er fra 2007 til 2011 faldet med 49 pct. til 977 MEURO. De samlede bruttoinvesteringer i primærsektoren udgjorde i 2011 1.610 MEURO svarende til 68,5 pct. af bruttoværditilvæksten i primærsektoren (indikator 28). I årene 2009 til 2011 år var der negative nettoinvesteringer i landbrugs- og gartnerierhvervet, hvor de årlige afskrivninger oversteg de årlige investeringer.

Tabel 8: Brutto- og nettoinvesteringer

MEURO, landbrug og gartneri	2007	2008	2009	2010	2011
Bruttoinvesteringer	2.019	2.110	1.121	992	977
Nettoinvesteringer	810	825	-213	-344	-378

Kilde: DST

Sideløbende med en generelt faldende indtjening er erhvervets samlede gæld steget, hvilket har medført øgede renteudgifter, som giver anledning til en yderligere reduktion i erhvervets indtjening. Ultimo 2010 udgjorde landbrugets samlede gæld 336 mia. kr. mod 107 mia. kr. ultimo 1995. Gælden er således mere end tredoblet siden midten af 1990'erne (NLK, 2012). Som følge af en fortsat nedgang i antallet af landbrugsbedrifter er væksten i gælden pr. bedrift endnu større. For alle landbrug voksede gælden fra 1,9 mio. kr. til 10,5 mio. kr. pr. bedrift i ovennævnte årrække, mens gælden for alle heltidslandbrug voksede fra 3,0 mio. kr. til 21,8 mio. kr.

Den kraftige vækst i gælden er bl.a. et resultat af nettooptagelse af lån i forbindelse med ejerskifte, hvilket hænger sammen med den kraftige stigning i ejendomspriserne fra midten af 1990'erne og frem til 2008. Prisen for en landbrugsbedrift er i gennemsnit steget fra 2 mio. DKK i 1990 til 37 mio. DKK i 2010, og fra det laveste niveau i 1993 til det højeste i 2008 steg priserne på landbrugsejendomme med ikke mindre end 362 pct. (NLK, 2012).

Størstedelen af gælden består af lån i realkreditinstitutter. Fordelingen af realkreditlånene er ændret markant siden 1998, hvor lån med variabel rente er vokset kraftigt på bekostning af fastforrentede lån. Landbrugets store andel af variabelt forrentet gæld indebærer, at erhvervets nettoindtjening er følsom over for moderate ændringer i renten.

De seneste tal for realkredit- og pengeinstitutternes udlån til landbruget tyder dog på, at væksten i landbrugets gæld er afløst af en stabilisering (NLK, 2012). Blandt årsagerne hertil er, at nettooptagelsen af lån i forbindelse med ejerskifte er faldet markant, hvilket til dels skyldes, at ejendomspriserne er kommet ned på et lidt lavere niveau. Ejerskifter af stærkt gældsatte landbrug bidrager endvidere til at mindske gælden, bl.a. fordi kreditorerne lider et tab. Med til at bringe væksten i gælden til ophør er endvidere, at investeringsniveauet i landbruget fortsat ligger lavt efter et kraftigt fald under krisen.

Endelig er landbrugets løbende indtjening forbedret siden 2010, jf. følgende tabel, med større opsparing og dermed mindre lånebehov til følge. Forbedringen skyldes hovedsageligt bedre afregningspriser på landbrugsprodukterne, især korn (Danmarks Statistik, 2012). Modsat medfører de høje kornpriser øgede foderomkostninger for især svineproducenter.

Tabel 98: jordbrugsbedriftenes resultat efter finansielle poster

Resultat efter finansielle poster: (1000 DKK)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mellemstore brug (1-2 årsv.)	127	30	-104	-153	11	321	299
Store brug (>2 årsv.)	376	-176	-963	-581	-143	771	808

Kilde: DST, 2012

Det gennemsnitlige resultat før finansielle poster for samtlige jordbrugsbedrifter vurderes at være steget fra 166.000 DKK. pr. bedrift i år 2010 til 356.000 DKK. i år 2011 (DST). Stigningen er primært prisrelateret, da den gennemsnitlige afregningspris skønnes at være steget med 17,2 pct., mens prisen på indsatsfaktorerne er steget med 11,3 pct. Desuden forventes produktionsvolumen i gennemsnit at være øget med 1,9 pct. pr. bedrift. En stabilisering i de finansielle omkostninger bidrager til det bedre resultat efter finansielle poster, som for samtlige jordbrugsbedrifter vurderes at stige fra ÷96.000 DKK. pr. bedrift i 2010 til 213.000 DKK. i 2011. Dermed bliver 2011 det første år efter finanskrisen, hvor der er et positivt resultat efter finansielle poster. Resultatet er imidlertid ikke tilstrækkeligt til at dække brugerfamiliernes arbejdsindsats pr. bedrift, og forrentningen af egenkapitalen forbliver således negativ (NLK, 2012).

Landbrugsbedriftenes gennemsnitlige faktorindkomst (værdien af produktionen og landbrugsstøtten minus variable omkostninger, afskrivninger, skatter og afgifter) estimeres til 40.124 EUR pr. lønnede og ulønnede arbejdsårsværk for år 2012 (indikator 25). Bedriftenes familieindkomst (faktorindkomst minus lønninger og finansielle poster) estimeres til 17.439 EUR pr. ulønnet arbejdsårsværk for 2012 (indikator 26). Levestandarden for ikke-aflønnede landmænd estimeres dermed til at være 36 pct. af levestandarden for fuldtidsansatte på tværs af sektorer i Danmark, målt på deres gennemsnitlige aflønning (indikator 26).

Eksport

Dansk landbrugs udviklingsmuligheder afhænger af rammevilkår for produktionen, konkurrencen på de internationale landbrugsmarkeder og megatrends som den globale befolkningsvækst, den voksende middelklasses købekraft og ændringer i forbrugsvaner, urbanisering, voksende pres på naturressourcer, stigende energipriser og forandringer i klimaet. I kraft af Danmarks og dansk landbrugs stærke tilknytning til de internationale markeder, bl.a. gennem handel og investeringer, har udviklingen i verdensmarkedspriserne på landbrugsprodukter og energi afgørende betydning for dansk landbrug.

Både nationalt og på flere eksportmarkeder er der en voksende efterspørgsel efter fødevarerprodukter af høj kvalitet, hvilket bl.a. afspejles i den internationale efterspørgsel efter økologi, som har medført mere end en tredobling af dansk økologieksport siden 2006⁶.

Danmarks samlede landbrugseksport inkl. agroindustrielle produkter udgjorde i 2011 i alt ca. 119 mia. DKK. Dette svarer til ca. 17 pct. af den danske vareeksport. Eksporten er fordelt på landbrugsvarer, der udgjorde 72 mia. DKK eller 61 pct., agroindustrielle levnedsmidler, der udgjorde 35 mia. DKK eller 29 pct., samt maskiner m.m. til agroindustrien, der udgjorde 12 mia. DKK eller 10 pct. Generelt er eksportandelen for landbrugsproduktion i Danmark meget stor. Samlet set eksporteres ca. 80 pct. af produktionen. De animalske varer udgør langt den største andel af landbrugsvareeksporten, svarende til mellem 80-85 pct. set over det seneste årti. Frossent svinekød er den største enkeltpost med en samlet eksport på ca. 20 mia. DKK. i 2011 (NLK 2012).

På langt sigt drives den globale landbrugsproduktion i høj grad af udviklingslandene, som skaber en stadigt stigende efterspørgsel på landbrugs- og fødevarer. Det giver muligheder for eksportdrevet vækst for den danske landbrugs- og fødevarerektor. Samtidig skærper det behovet for en konkurrencedygtig produktion.

Ligesom forbruget forventes andelen af global landbrugsproduktion i udviklingslande (heriblandt Kina) forsat at stige⁷. Den globale middelklasse forventes at vokse fra 1,8 mia. mennesker i 2009, til 3,2 mia. i 2020 og 4,9 mia. i 2030. Hovedparten af væksten (85 pct.) i verdens samlede middelklasse og den relaterede efterspørgsel (80 pct.) forventes at finde sted i Asien. Særligt efterspørgslen på kød forventes at stige i takt med indkomststigningerne.

---

⁶ Vækstteam for fødevarer, anbefalinger april 2013

⁷ OECD-FAO Agricultural Outlook 2013-2022.

Over det kommende årti forventes den globale landbrugsproduktion at vokse i gennemsnit 1,5 pct. om året. Til sammenligning var den gennemsnitlige vækst på 2,1 pct. om året i perioden 2003-2012. De bagvedliggende faktorer herfor er en begrænset vækst i tilgangen til landbrugsjord, stigende produktionsomkostninger, produktionsbegrænsninger forbundet med pres på naturressourcer og miljø samt påvirkninger af klimaforandringer. På trods af disse faktorer forventes det, at udbuddet af landbrugsvarer vil holde trit med den voksende efterspørgsel på grund af stigende produktivitet. Kombinationen af den lavere vækst i verdens samlede landbrugsproduktion og stærkere efterspørgsel vil på langt sigt holde verdensmarkedspriserne på de fleste landbrugsprodukter over det historiske gennemsnit, og priserne på kød og biobrændstoffer forventes at stige hurtigere end andre landbrugsråvarer.

Skovbrug

Af det samlede skovareal i Danmark ejes 64 pct. af private, 4 pct. ejes af fonde og stiftelser, 23 pct. er statsskov og 7 pct. har andre offentlige ejere. Af det samlede skovareal var det i forbindelse med undersøgelsen ikke muligt at fastslå en ejer på 1 pct. af skovarealet.

Tabel 9: Skovbrugets ejerstruktur

		År for opgørelse
Produktionsskov	579.700 hektar	2009
Andel i off. eje (ekskl. stat)	5,0 pct.	2006
Andel i privat eje	68,4 pct.	2006
Gens. størrelse af privat skov	8,2 hektar	2000

Kilde: Miljøministeriet

Der blev i 2011 fældet omkring 2,56 mio. m³ træ, hvoraf 2/3 var nåletræ, mens resten var løvtræ. Hugsten fra bedrifter på hhv. under 100 ha., 100-1000 ha. og over 1000 ha. har været nogenlunde stabil siden 2005 (DST), hvor der var en ekstraordinær stor hugst som følge af stormfald, og der kan derfor ikke umiddelbart påvises nogen udpræget strukturudvikling. Der er dog en klar tendens til, at gavntræ bliver erstattet af træ til brænde herunder brændeflis og andet energitræ.

Produktionsværdien af den samlede hugst har i perioden 2005 til 2009 været ustabil, uden at der kan observeres nogen særlig trend. Den samlede produktionsværdi er steget fra 815 mio. DKK i 2005 til 830 mio. DKK i 2009. På samme måde har bruttofaktorindkomsten været ustabil. Samlet set er der kun observeret en mindre stigning for perioden 2005 til 2009 på under 2 pct., så den samlede bruttofaktorindkomst i 2009 var på 722 mio. DKK. Tal for arbejdsproduktiviteten inden for skovbruget kendes ikke (kontekstindikator 15).

Kort kan det siges, at erhvervet har høj gæld, manglende finansieringsmuligheder, lavt investeringsniveau og dermed en nedslidning af produktionsapparatet. Som følge heraf oplever erhvervet en stagnerende produktivitet og en konkurrenceevne under pres.

Biodiversitet, Natura 2000-områder og fastholdelse af landbrug af høj naturværdi

Landbruget og skovbruget spiller en central rolle for genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemerne, herunder en lang række natur- og miljøværdier i det åbne land, ligesom jordbrugserhvervene er vigtige i forhold til bevarelsen og udviklingen af landskaber og rekreative værdier. Dertil har jordbrugserhvervene et betydeligt potentiale i forhold til forebyggelse af og tilpasning til klimaforandringer.

Generelt har udviklingen med mekanisering, intensivering og specialisering af jordbrugsproduktionen betydet, at mange økosystemer med tilhørende natur- og miljøværdier har været og er under pres. Samtidig udgør landbrugets udledning af drivhusgasserne metan og lattergas ca. 16 pct. af det samlede danske udslip, ligesom landbruget fortsat påvirker det omgivende miljø med kvælstof, herunder via ammoniakdeposition, fosfor og pesticider. Dertil kommer udledningerne af drivhusgasser fra jorder. Skovene derimod har et betydeligt potentiale for at lagre klimagasser, beskytte vandmiljøet og sikre natur- og rekreative værdier.

Jordbrugets udvikling gennem årtier har øget presset på en række naturtyper og arter. Der er gode eksempler på det modsatte, men den generelle udvikling viser, at en række sjældne og sårbare arter fortsat er under pres, mens der er blevet flere af de almindelige og mere robuste plante- og dyrearter. Danmarks natur er således løbende blevet mere ensartet og fragmenteret.

Naturen i agerlandet

Med omkring 92 pct. af landbrugsarealet i omdrift har Danmark i EU-sammenhæng et meget intensivt udnyttet landbrugsareal. Agerlandet har ændret sig på mange måder. Markerne er blevet større og gennem årtier er mange af agerlandets gamle strukturer i form af skel, levende hegn, vandhuller mv. blevet fjernet. Siden 1950'erne er landbruget blevet stærkt moderniseret, intensiveret og specialiseret. Antallet af slagtesvin er øget markant, mens antallet af kvæg er faldet betydeligt. Mælkeydelsen pr. ko er steget kraftigt, og mange malkekøer kommer ikke længere på græs, hvilket har betydning for landskabsplejen.

Landbrugets generelle strukturudvikling har sammen med udbygning af byer og infrastruktur sat naturen under pres. Udbygningen af vejnettet har sammen med landbrugets stadig større marker og færre strukturer medført en markant fragmentering af naturen. Gennem tilskudsordninger under landdistriktsprogrammet er der gennem årrække ydet tilskud til etablering af især mange nye vandhuller og levende hegn i agerlandet. I dag udgøres 1-3 pct. af agerlandet af småbiotoper såsom vandhuller, levende hegn, grøfter og gravhøje.

Faldet i antal kvæg og andre græssende husdyr og den ringe driftsøkonomi i plejen af halvkulturarealer og andre marginale landbrugsarealer har gradvis ført til, at færre halvkulturarealer er underlagt ekstensiv landbrugsdrift. Mens manglen på græssende husdyr og ekstensive driftsformer er et voksende problem for naturplejen, er forureningen med næringsstoffer – der dog fortsat er markant – aftagende.

Pesticidforbruget i jordbrugserhvervet har gennem mange år været stigende i Danmark. Det samlede salg af pesticidaktivstoffer steg fra 2000 til 2011 fra 2.841 ton til 4.239 ton, og

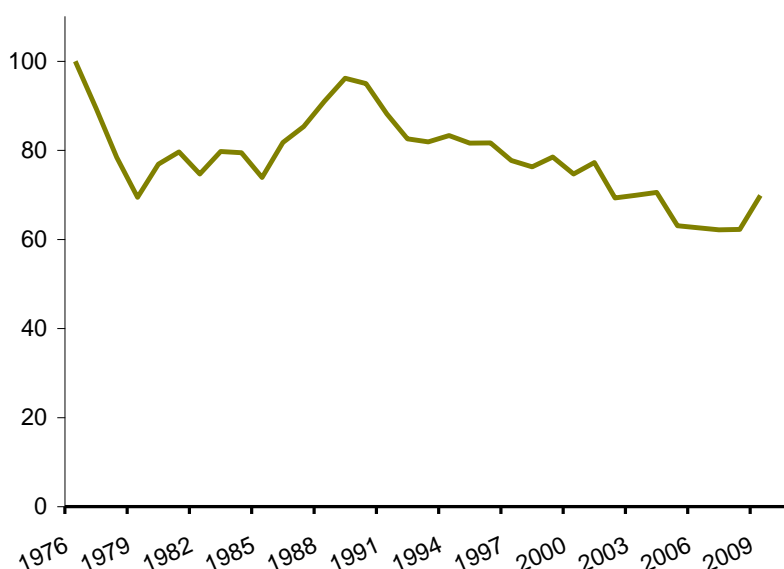
behandlingshyppigheden⁸ steg i samme periode fra 2,07 til 3,18. Der er således i perioden tale om en stigning i forbrug og behandlingshyppighed på ca. 50 pct. Som supplement til indikatoren behandlingshyppighed, er der nu indført en ny indikator kaldet pesticidbelastningsindikatoren. Med den er det muligt at følge udviklingen i, hvor belastende de solgte mængder pesticider er for miljøet og menneskers sundhed. Udviklingen i belastningen har, i den periode indikatoren er beregnet for (2007-2011), vist en stigning fra 2,42 til 3,27, hvilket svarer til en stigning på 35 pct.

Samlet set har udviklingen blandt andet ført til, at den samlede bestand af 22 af agerlandets mest karakteristiske fugle er gået tilbage med ca. 36 pct. siden 1990. Også andre typiske agerlandsarter – f.eks. haren – er gået stærkt tilbage siden 1970.

Bestanden af markfugle

Udviklingen i det åbne land har samlet set ført til, at den samlede bestand af agerlandets mest karakteristiske fuglearter er gået tilbage med ca. 36 pct. siden 1990⁹.

Figur 12: Mange-arts-indeks for "agerlandsfugle" (22 arter)

Kilde: Heldbjerg, H & Eskildsen A. (2010).

Anm.: Artsvalget er baseret på EBCC's (European Bird Census Council) kriterier.

Tabel 10: Mange-arts-indeks for "agerlandsfugle" (22 arter) (1976-2009).

	1976	1978	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009
	100	70	78	75	80	75	85	95	85	82	83	80	78	75	70	65	62	68

⁸ Det antal gange jordbrugere gennemsnitligt kan behandle jordbrugsarealet med pesticider udbragt i standarddoseringer og med den mængde pesticider, der er solgt det pågældende år.

⁹ Med Common context indicator 35 angives et total-index-tal for 36 fuglearter "farmland birds" på 79,2 i 2008 med et index 2000 = 100. Der ses rimelig god overensstemmelse mellem den danske indikator og EU's context indicator.

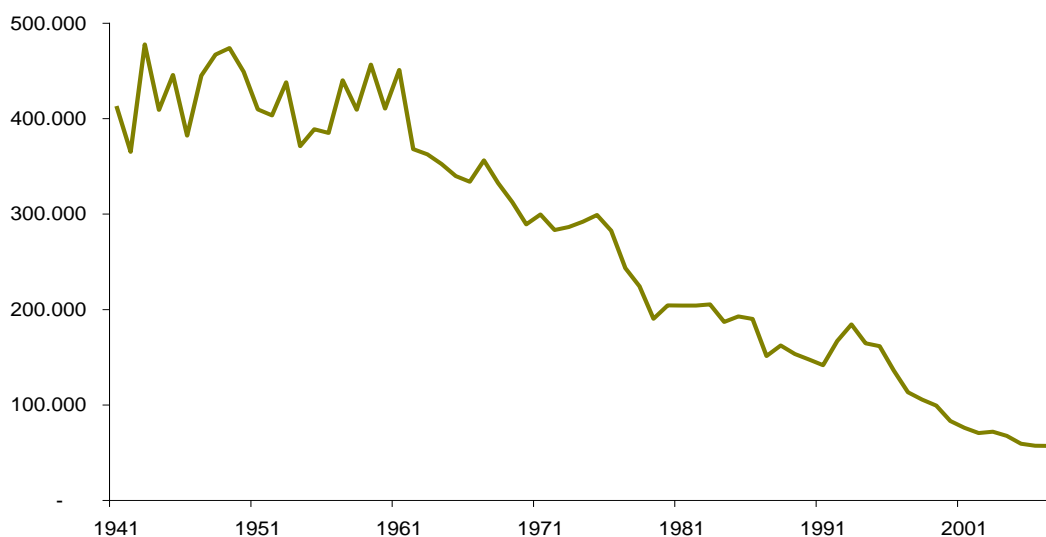
Indeks	100	78,4	76,9	74,7	79,4	81,7	91,0	95,0	82,6	83,3	81,7	76,3	74,7	69,3	70,6	62,6	62,2	69,9
--------	-----	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Kilde: Heldbjerg, H & Eskildsen A. (2010).

Som det fremgår af Figur 12 og Tabel 11 er fuglene i landbrugslandet (agerlandsfuglene) gået tilbage set over hele perioden 1976-2009. Den mest markante tilbagegang fandt sted i slutningen af 1970'erne. Set over hele den 33-årige periode er agerlandsfuglene gået omkring 31 pct. tilbage. De typiske agerlandsarter som vibe, agerhøne, sanglærke og tornirisk er mere end halveret i perioden. Faldet i agerlandsfugle kan primært tilskrives et gradvist mere intensivt landbrug og dermed sværere levevilkår for disse arter.

Det årlige vildtudbytte for hare

Figur 13: Det årlige vildtudbytte for harer (1940-2007)

Kilde: DMU, 2009

Anm: Det årlige vildtudbytte for harer er et indirekte mål for bestandsudviklingen af denne art.

Tabel 11: Det årlige vildtudbytte for harer (1997-2007)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Antal	113.300	105.600	99.200	83.200	76.000	70.600	71.900	67.600	59.400	57.300	57.100

Kilde: DMU, 2009

Anm: Det årlige vildtudbytte for harer er et indirekte mål for bestandsudviklingen af denne art.

Vildtudbyttet for harer lå, jf. figur 13 og tabel 12, indtil 1960 på omkring 400.000 nedlagte harer om året. Vildtudbyttet er faldet markant i de senere år; i perioden 2000-2007 faldt udbyttet med 31 pct. Vildtudbyttet var således på 57.000 i 2007. Tilbagegangen ses ikke kun i Danmark, men er foregået i hele Vesteuropa. Det vurderes, at hovedårsagen er den samme som for agerlandets fugle, nemlig intensivering af landbrugsdriften.

Øer med særlige ulemper

For visse egne af landet er jordbrugsproduktionen særlig vanskeligt stillet som følge af strukturelle og geografiske forhold. Det drejer sig om 27 danske småøer samt Fanø, Læsø, Samsø og Ærø. Øernes erhvervsøkonomi er i høj grad afhængig af et levende jordbrugserhverv, og det anses som afgørende for at undgå en affolkning af småøerne, at jordbrugsdrift fortsat sikres på disse øer. Områderne blev under landdistriktsprogram 2007-2013 understøttet via Ø-støtteordningen, der dækkede et areal på i alt ca. 1,1 pct. af landbrugsarealet, svarende til 25.000 ha (kontekstindikator 32).

Naturen i halvkulturarealerne

Halvkulturens natur – enge, strandenge, moser, overdrev, heder osv. – udgør 9-10 pct.¹⁰ af Danmarks landareal. Arealet er faldet med ca. 25 pct. de sidste ca. 50 år. Siden 1970'erne har dele af halvkulturarealet været beskyttet ved lov, og i 1992 blev også enge og overdrev beskyttet via naturbeskyttelsesloven, der skal sikre arealerne mod intensivering af landbrugsdriften. Beskyttelsen regulerer dog ikke naturlig succession og tilgroning, som følge af ophør med drift – processer der også forstærkes via nedfald af luftbåren kvælstof.

Uanset lovbeskyttelsen er natur og halvkultur stærkt fragmenteret og i dag er fragmenteringen af natur- og halvkulturarealer et af de største problemer for naturbeskyttelsen i Danmark. Således udgøres arealet med plejekrævende halvkulturarealer (eksklusiv heder) af ca. 244.300 ha fordelt på ca. 122.500 lokaliteter med en gennemsnitlig størrelse på 2,8 ha¹¹. Ca. 85 pct. af de plejekrævende arealer er under 5 ha. Mange af disse meget små halvkulturarealer kan imidlertid samles. Dette kan ske gennem samdrift eller gennem jordfordeling mv. F.eks. kan andelen af lokaliteter på mindre end 1 ha gennem samdrift reduceres fra 52 pct. til 26 pct. af det samlede antal forekomster.

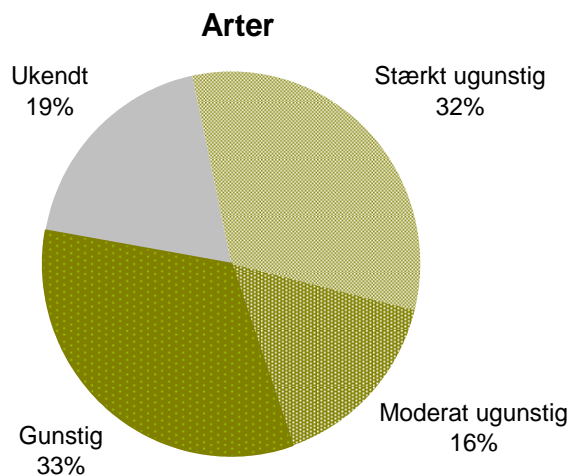
Natura 2000-områder og bevaringsstatus for arter og naturtyper

Det danske Natura 2000-areal på land udgør ca. 360.000 ha og udgør ca. 8,4 pct. af landets areal (kilde Naturstyrelsen, kontekstindikator 34). I følgende figur ses bevaringsstatus for de 70 arter, som i Natura 2000-sammenhæng er relevante for Danmark, og som er oplistet i habitatdirektivets bilag. For hver art er angivet, om bevaringsstatus er gunstig, moderat ugunstig, stærkt ugunstig, eller ukendt. I perioden 2001-2006 viste 48 pct. af arterne en ugunstig bevaringsstatus, fordelt på 16 pct. moderat ugunstig og 32 pct. stærkt ugunstig.

Figur 14: Bevaringsstatus for 70 arter omfattet af EU's habitatdirektiv (2007)

¹⁰ Med EU Common context indicator 31 angives "share of natural land", "share of artificial land" og "share of other area" med hhv. 2,6 %, 7,5 % og 1,8 % af landets totale areal svarende til i alt 11,9 % af landets areal. I Danmark anvendes ikke de nævnte kategorier, men halvkulturarealet udgør som angivet 9-10 % af landets areal.

¹¹ Danmarks Miljøundersøgelser og Skov & Landskab (2011). Kortlægning af naturplejebehov.

Kilde: Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet

Anm.: Samlet set havde 48 pct. af arterne en ugunstig bevaringsstatus.

Tabel 12: Bevaringsstatus for 70 arter omfattet af EU's habitatdirektiv (2007)

Bevaringsstatus	Pct.	Antal arter
Ukendt	19	13
Stærkt ugunstig	32	23
Moderat ugunstig	16	11
Gunstig	33	23
I alt	100	70

Kilde: Danmarks Miljøundersøgelse, Aarhus Universitet

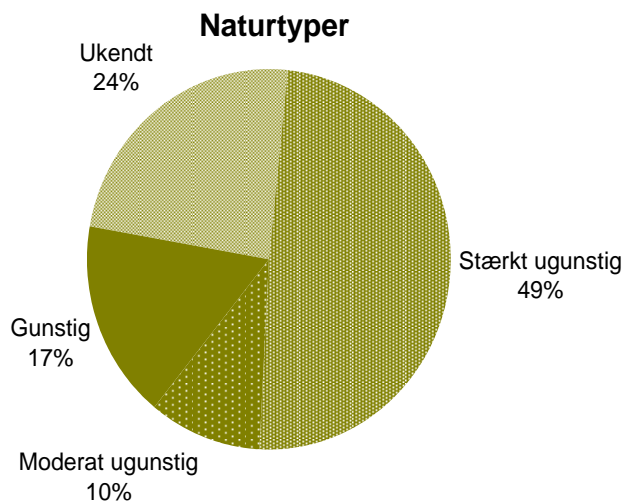
Anm.: Samlet set havde 48 pct. af arterne en ugunstig bevaringsstatus.

I følgende figur ses bevaringsstatus for de 58 Natura 2000-naturtyper¹², der i Natura 2000-sammenhæng er relevante for Danmark og udpegede i habitatdirektivet. For hver naturtype undersøges det, om bevaringsstatus er gunstig, moderat ugunstig, stærkt ugunstig, eller ukendt. I perioden 2001-2006 havde 59 pct. af naturtyperne en ugunstig bevaringsstatus, fordelt på 10 pct. moderat ugunstig og 49 pct. stærkt ugunstig¹³.

¹² Med common context indicator 34 angives, at 8,9 % af landets areal i 2011 er udpeget som Natura 2000-områder. Det skal nævnes, at det danske Natura 2000-område i 2011 på land dækker 8,3 % af arealet, mens 17,7 % af det danske havareal er udpeget. Med indicator 34 angives endvidere, at i 2011 var 4,7 % af UAA og 16,3 % af skovarealet omfattet af Natura 2000-områder. Sådanne opgørelser er ikke gennemført i Danmark.

¹³ Med EU common context indicator 36 angives, at bevaringsstatus i 2001-2006 var gunstig, moderat ugunstig, stærkt ugunstig eller ukendt for hhv. 0,0 %, 0,0 %, 80 % og 20 % af naturtyperne / habitaterne. Som det fremgår af den danske indikator for naturtypernes bevaringsstatus i figur 15 og tabel 14 forholder det sig efter dansk opfattelse anderledes.

Figur 15: Bevaringsstatus for naturtyper omfattet af EU's habitatdirektiv (2007)

Kilde: Danmarks Miljøundersøgelser, Århus Universitet

Anm.: Samlet set havde 59 pct. af naturtyperne en ugunstig bevaringsstatus.

Tabel 13: Bevaringsstatus for naturtyper omfattet af EU's habitatdirektiv (2007)

Bevaringsstatus	Pct.	Antal naturtyper
Ukendt	24	14
Stærkt ugunstig	49	28
Moderat ugunstig	10	6
Gunstig	17	10
I alt	100	58

Kilde: Danmarks Miljøundersøgelse, Aarhus Universitet

Anm.: Samlet set havde 59 pct. af naturtyperne en ugunstig bevaringsstatus.

På baggrund af en række undersøgelser¹⁴ og baseret på vurdering af 139 elementer (65 arter eller artsgrupper, 43 levesteder og 31 processer) kan det fastslås, at der er tilbagegang for de vurderede elementer i agerland, græsland/hede, mose/eng og skov på hhv. 53 pct., 70 pct., 61 pct. og 24 pct. Tilsvarende vurderedes bevaringsstatus i 2007 for de 58 naturtyper og 70 arter omfattet af EU's habitatdirektiv at være ugunstig for hhv. 48 pct. af arterne og 59 pct. af naturtyperne. Presset på naturen skyldes især forurening/eutrofiering, tilgroning/ophør af græsning, fragmentering, dræning/afvanding mv.

¹⁴ Danmarks Miljøundersøgelser (2010). Danmarks Biodiversitet 2010. Status, udvikling og trusler. Faglig rapport fra DMU nr. 815.

Således har naturen i det åbne land på mange måder ændret sig, markerne er blevet større ligesom mange skel, hegn og andre naturbærende strukturer i det åbne land som nævnt er forsvundet. Natur- og vandområder påvirkes fortsat negativt af næringsstoffer via udspreddingen på markerne og atmosfærisk deponering af ammoniak, ligesom pesticider påvirker vand- og naturværdier negativt.

Endelig har der været et markant fald i antallet af græssende husdyr, hvilket igen har medvirket til en reduktion i udbredelsen af ekstensive landbrugsdriftsformer, sådan at naturplejen i dag mange steder er nødlidende.

HNV - Landbrugsarealer med høj naturværdi

HNV-indikatoren (high nature value/ landbrugsarealer med høj naturværdi) bygger på tre elementer: Halvnaturarealer, mosaiklandskaber og områder, der huser særlige eller truede arter.

Der er i 2012 og 2013 gennemført et udviklingsprojekt med det formål at udarbejde et GIS kort, som identificerer græs- og naturarealer med høj naturværdi i Danmark (HNV områder). Aarhus Universitet har efter bestilling af NaturErhvervstyrelsen udviklet et nyt HNV GIS kort, som bygger på tilgængelige og kvalitetssikrede data med udsagn om naturværdi. Fundamentet er EU's vejledning om HNV indikatorer (Anno 2009) med fokus på ekstensiv landbrugsdrift, halvnaturarealer (seminatural areas), mosaikstrukturer og forekomst af særlige arter. Kortet foreligger i en meget detaljeret skala (10 x 10 meter pixels), hvilket gør det uafhængigt af ændringer i landskab, ejerforhold og driftsenheder. Det er overordnet afgrænset af henholdsvis markbloktemaet, marktemaet og § 3 korttemaet over terrestriske beskyttede halvnaturarealer i Danmark. Dette for at fokusere kortet til arealer som begunstiges af ekstensiv landbrugsdrift. HNV kortet er opbygget af 14 delindikatorer, som hver repræsenterer en parameter, der giver udsagn om naturværdien på arealet. HNV kortet i Danmark vil løbende blive opdateret med de bedst tilgængelige data om biodiversitet og driftspraksis m.v. Kortets hovedfunktion skal være at sikre en målretning, der kan give den højeste effekt ved udbetaling af tilskud til naturpleje under landdistriktsprogrammet, idet arealer med de højeste naturværdier prioriteres. Særligt vil HNV-kortet være anvendeligt til prioritering af midler på arealforanstaltningen for pleje af græs- og naturarealer.

Aarhus Universitet har lavet udtræk fra HNV kortet 2013, som fastlægger naturværdien fordelt på HNV scorer 1-12 (ingen scorer mere end 12 i 2013), samt om de enkelte HNV scorer omfatter artsparemetre eller ikke. Med udgangspunkt i dette er valgt en afskæring, således at arealer med score 5 og derover kvalificerer til at være områder med høj naturværdi (HNV-områder i Danmark). Denne afskæring er valgt, så HNV indikatoren medtager alle arealer med behov for ekstensiv drift og med klar evidens for høj naturværdi. Det vurderes hovedsageligt at være arealer, hvor der udover score på landskab, generelle levesteder og naturvenlig drift, tillige er scorer på en eller flere artsparemetre. Konkrete registreringer af eksempelvis planter eller rødlistede arter på arealet giver et stærkt udsagn om naturkvalitet. 80 % af arealet indenfor valgte afskæring scorer på artsparemetre. Derudover er registreringen af beskyttede halvnaturarealer tillagt særlig betydning ved afskæringen på score 5, da registrering af arter ikke er fuldstændig på alle arealer i landet.

HNV arealet kan på den baggrund fastsættes til i alt 153.000 hektar i år 2013, svarende til områder med HNV score 5-12 (Kontekstindikator 37, kilde: Fødevareministeriet/Miljøministeriet). Dette er fordelt med ca. 95.000 ha indenfor NATURA 2000 og ca. 58.000 ha udenfor NATURA 2000.

Hovedparten af de højeste HNV scorer 8-12 ligger i NATURA 2000-områderne. HNV kortet ligger offentligt tilgængeligt på hjemmesiden arealinformation.miljoeportal.dk/distribution.

Skov

De danske skove dækker som nævnt 13,6 pct. af landarealet og består af ca. 45 pct. løvtræer og ca. 50 pct. nåletræer, mens resten af skovarealet udgøres af veje, lagerpladser mv. En stor del er produktionsskov. Alligevel rummer skovene meget af den danske artsdiversitet. Således er mindst halvdelen af de 30.000 naturligt hjemmehørende arter i Danmark knyttet til skov, der også er levested for over halvdelen af de arter, der optræder på listen med truede plante- og dyrearter (rødlisten).

I de danske skove er der – sammenlignet med uforstyrrede skove, der gennem lang tid har ligget urørte hen – en begrænset forekomst af meget store, gamle træer og døde træer. Naturskov udgør i Danmark skønsmæssigt 7 pct. af skovarealet. Mængden af dødt ved i de danske skove er gennemsnitligt på ca. 5,4 m³/ha, og ca. 70 pct. af skovarealet har intet dødt ved. Der er en række skove i Danmark, hvor den værdifulde natur ikke er beskyttet.

Skovarealet i Danmark har i en årrække været i fremgang, hvilket sammen med en stadig større udbredelse af naturnær skovdrift i de eksisterende skove har haft positiv betydning for en række skov-arter. Den samlede bestand af 22 af skovenes mest karakteristiske fuglearter har været stigende fra ca. 1980 til 1990, hvorefter udviklingen har stabiliseret sig.

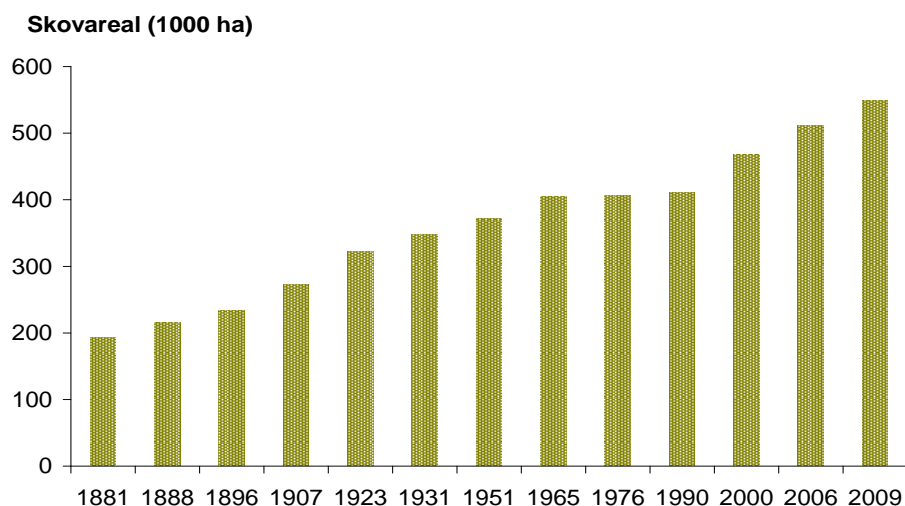
Beskyttet skov¹⁵

Skovstatistik for perioden 2005-2009 viser, at det samlede skovareal i Danmark var 579.700 ha, hvilket svarer til 13,5 pct. af landets areal. Siden da er skovarealet af Københavns Universitet, Skov & Landskab, i 2010 opgjort til 13,6 pct. af landets areal. Fredskovsarealer er omfattet af skovloven, og skal fastholdes som skov. Skovloven indeholder endvidere regler for, hvad man må i skovdriften. Alle offentlige skove er fredskov, ligesom de fleste private skove er det (> 85 pct.); de må således betegnes som beskyttet skov.

---

¹⁵ Med indikator 38 angives "Protected Forest" i fire klasser (1.1, 1.2, 1.3 og 1.4). Denne klassifikation anvendes ikke i Danmark. Derimod anses de ca. 85 % af landets skovareal, der er fredskov, som "protected forest" i Danmark.

Figur 16: Udviklingen i det skovbevoksede areal i Danmark (1881-2009)

Kilde: Skov & Landskab, 2009

Tabel 14: Udviklingen i det skovbevoksede areal i Danmark (1881-2009)

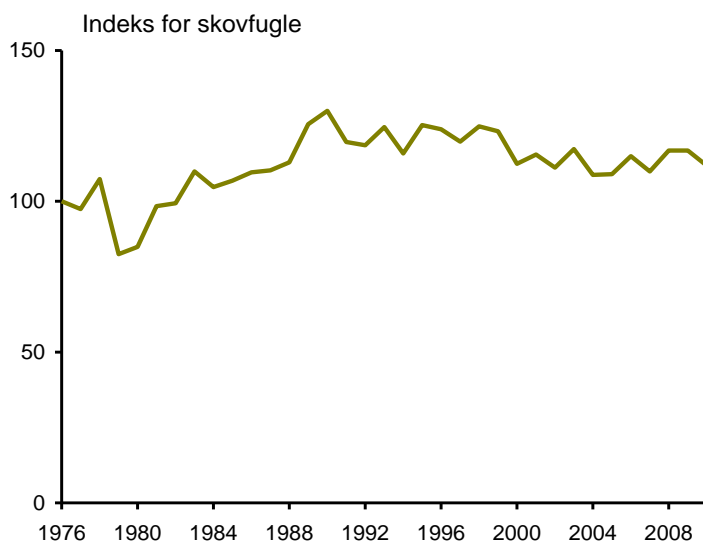
Årstal	1881	1888	1896	1907	1923	1931	1951	1965	1976	1990	2000	2006	2009
Areal (1000 ha)	193	216	234	273	322	348	371	404	406	411	468	511	549

Kilde: Skov & Landskab, 2009

Udvikling for skovfugle

Skovfugle-indekset, jf. figur 17 og tabel 17, er en indikator for udviklingen i skovenes naturkvalitet. Her ses en fremgang i perioden 1976 til 2009 på samlet 12 pct. For de individuelle skovfugle er der forskellige udviklingstendenser, der kan tilskrives forskellige anvendelser af skoven og forskellig biologi hos de enkelte arter.

Figur 17: Mange-arts-indeks for "skovfugle" (22 arter) (1976-2009)

Kilde: Heldbjerg, F og Eskildsen, A., 2010

Anm.: Artsvalget er baseret på EBCC's (European Bird Census Council) kriterier.

Tabel 15: Mange-arts-indeks for "skovfugle" (22 arter) (1976-2009)

	1976	1978	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009
Indeks	100	107	85	99	105	110	113	130	119	116	124	125	112	111	109	115	117	112

Kilde: Heldbjerg, H. og Eskildsen, A., 2010

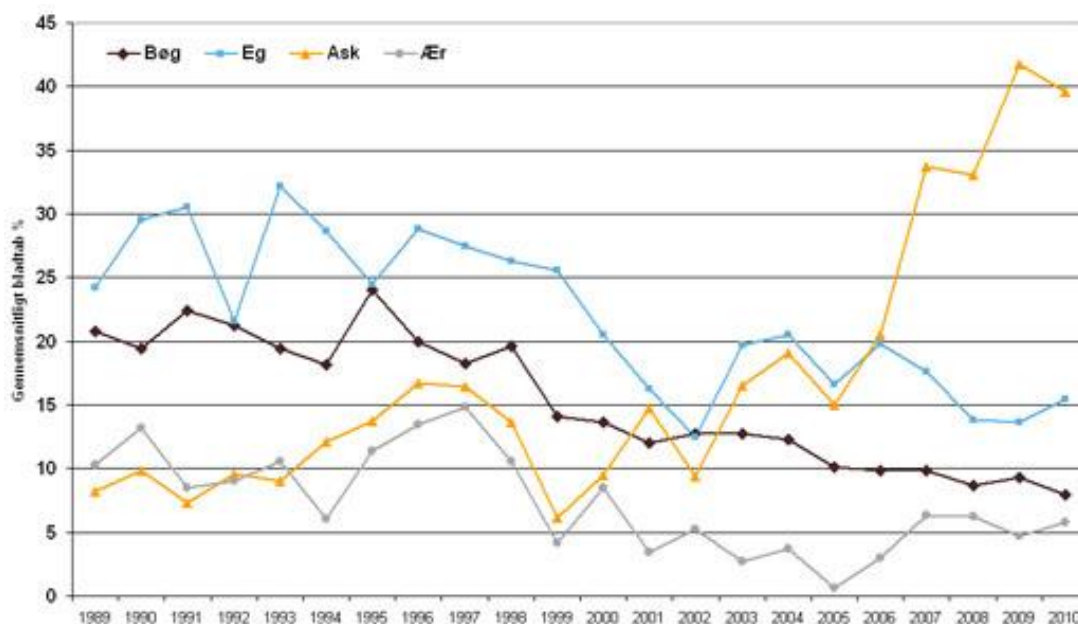
Anm.: Artsvalget er baseret på EBCC's (European Bird Census Council) kriterier.

Skovøkosystemets sundhed

Som indikator for skovøkosystemets sundhed kan de enkelte træarters sundhed inddrages. Om løvtræernes sundhed kan det konkluderes, at bøgens sundhed var dårlig midt i 1990'erne, men har været god de seneste 10 år. Egens sundhed varierer fra år til år afhængigt af forekomsten af forskellige arter af sommerfuglelarver, som spiser bladene om foråret. Ær har generelt haft få sundhedsproblemer, selvom den også var påvirket af tørken midt i 1990erne. Ask har haft en svingende sundhed, som er blevet forværret siden 2005 pga. sygdommen asketoptørre.

Figur 18: Udviklingen af det gennemsnitlige bladtab for bøg, eg, ask og ær i Danmark (1989-2010)

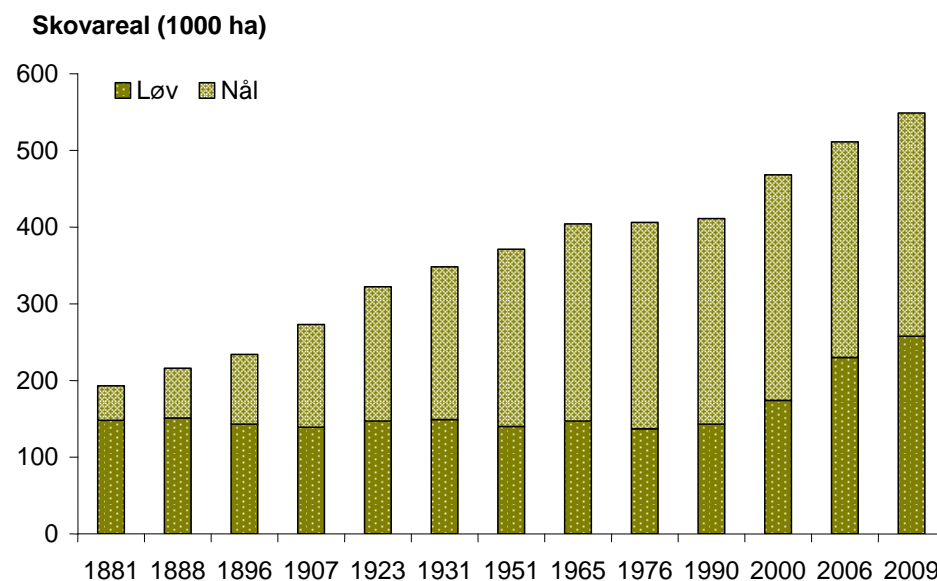
Kilde: Skove og Plantager, Københavns Plantager, 2010

Anm.: Bladtabet for ær omfatter også andre løvtræer. Bemærk svingningerne i egens bladtab, som typisk skyldes afløvningen om foråret, forbedringen af bøgens sundhed i anden halvdel af overvågningsperioden og den årlige sundhed hos ask de seneste år pga. asketoptørre.

Sammensætning af træarter

Udviklingen af hjemmehørende træarter kan sidestilles med udviklingen mellem andel løv og nål i de danske skove. Baggrunden er, at kun få nåletræerarter, med beskeden areal i skovbruget, er hjemmehørende (primært skovfyr). Endvidere er der belæg for at antage, at biodiversiteten generelt er højere i hjemmehørende løvskov end i nåleskov.

Figur 19 – Sammensætning mellem løv og nål i skovarealet (1881-2009)

Kilde: Skov & Landskab, 2009

Tabel 16 - S sammensætning mellem løv og nål i skovarealet (1881-2009)

Areal (1000ha)/ Årstal	1881	1888	1896	1907	1923	1931	1951	1965	1976	1990	2000	2006	2009
Løv	148	151	143	139	147	149	140	147	137	143	174	229	257
Nål	45	65	91	134	175	199	231	257	269	268	294	281	291

Kilde: Skov & Landskab 2009.

Vandforvaltning

Danmark har ca. 170.000 søer og vandhuller og ca. 69.000 km naturlige og kulturskabte vandløb. Mange af de danske søer, vandløb og kystvande har fra naturens side et rigt plante- og dyreliv.

Danmark er gennem EU's vandrammedirektiv forpligtet til at sikre, at vandløb, søer og kystvande opnår god økologisk status. Det betyder, at der skal være gode livsbetingelser for planter og dyr. Udvaskningen til vandmiljøet af både kvælstof og fosfor er markant reduceret siden starten af 1990'erne.

Generelt har de danske vandløb fået det bedre. I 2007 havde 51 pct. af de danske vandløb en god tilstand mod 42 pct. i 2000. Denne gunstige udvikling skyldes til dels mere skånsom vandløbsvedligeholdelse og bedre spildevandsrensning. Over halvdelen af de danske vandløb har nu en god eller meget god tilstand. Samtidig viser udviklingen i bundfaunaen siden begyndelsen af 1990'erne¹⁶, at andelen af vandløb med de bedste faunaklasser 5, 6 og 7 er steget fra 20 pct. til i dag ca. 55 pct.

Men der er fortsat mange vandløb, hvor levestederne for dyr og planter er forringede som følge af tidligere udretninger, rørlægninger, hårdhændet vandløbsvedligeholdelse, fysiske spærringer, udtørring på grund af vandindvinding mv. og tilførsel af spildevand. Vandløbene transporterer derudover næringsstoffer, som udvaskes fra landbrugsjorde, hvilket påvirker miljøtilstanden i fjorde og søer nedstrøms.

Der er derfor fortsat behov for at forbedre de fysiske forhold i vandløb gennem bl.a. restaurering og indførsel af en mere skånsom vedligeholdelse og forbedring af vandkvaliteten ved begrænsning af spildevandstilførslen.

Vandmiljøplanerne har siden 1990'erne medført faldende forurening af danske søer. Indholdet af fosfor og kvælstof er således faldet med hhv. 40 pct. og 11 pct. fra 2000 til 2007. Generelt konstateres i de danske søer en markant lavere koncentration af kvælstof og fosfor, øget sigtddybde, planterne forekommer på dybere vand end i begyndelsen af 1990'erne, ligesom der er et lavere indhold af alger.

¹⁶ Nationalt Center for Miljø og Energi (2012). Vandmiljø og natur 2011. NOVANA. Tilstand og udvikling – faglig sammenfatning. Videnskabelig rapport fra DCE.

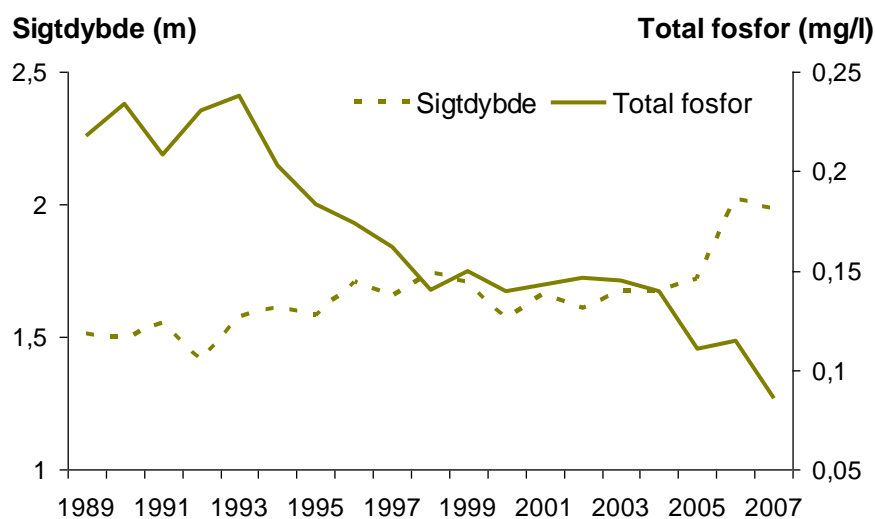
Da fosfor ofte er den begrænsende faktor for algevæksten, har faldet i mængden af fosfor forøget vandets klarhed og givet bedre sigtddybde, og dermed forbedret vilkårene for undervandsvegetationen, der stabiliserer søbunden og forbedrer iltforholdene. Endvidere er forholdet mellem rovfisk og fredfisk forbedret, hvilket er med til at stabilisere det økologiske system i søerne.

Forurening med næringsstoffer fra landbruget og fra spildevandsudledning giver dog fortsat algevækst og risiko for iltfattige forhold i søerne – og i fjordene og de indre farvande – til skade for planter, bunddyr og fisk.

Sigtddybde og fosfor

Den samlede udledning af fosfor i perioden 1989-2007 er faldet med to tredjedele, og i samme periode er koncentrationen af fosfor i de danske søer næsten blevet halveret. Faldet i søvandets indhold af fosfor har betydet, at søerne er blevet mere klarvandede. Den gennemsnitlige sigtddybde for sommerperioden fra 1989 til 2007 er steget fra ca. 1,5 m til ca. 2,0 m, og søernes biologiske tilstand er blevet forbedret. Andelen af rovfisk som gedde og aborre øges langsomt. Desuden er undervandsplanterne i fremgang i halvdelen af de undersøgte søer. At fremgangen ikke har været mere markant skyldes, at der gennem årene er blevet lagret store mængder fosfor på bunden af søerne. Denne fosfor frigives nu gradvist. Der er så at sige et efterslæb fra tidligere tiders udledning af næringsstoffer.

Figur 19: Udviklingen i sigtddybde (sommergennemsnit) og fosforkoncentration (årgennemsnit) i 20 danske søer (1989-2007)

Kilde: Jørgensen m.fl., 2009

Anm.: I perioden ses halvering af fosforkoncentrationen i de undersøgte ferskvandssøer. Sigtdybden i de undersøgte ferskvandssøer stiger i perioden med ca. 0,5 meter.

Tabel 17: Udviklingen i sigtddybde (sommergennemsnit) og fosforkoncentration (årgennemsnit) i 20 danske ferskvandssøer (1989-2007)

	1989	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007
Sigtedybde (meter)	1,508	1,548	1,577	1,579	1,651	1,703	1,660	1,673	1,719	1,980
Fosfor (mg/l)	0,218	0,208	0,238	0,183	0,162	0,149	0,143	0,145	0,111	0,086

Kilde: Jørgensen m.fl., 2009

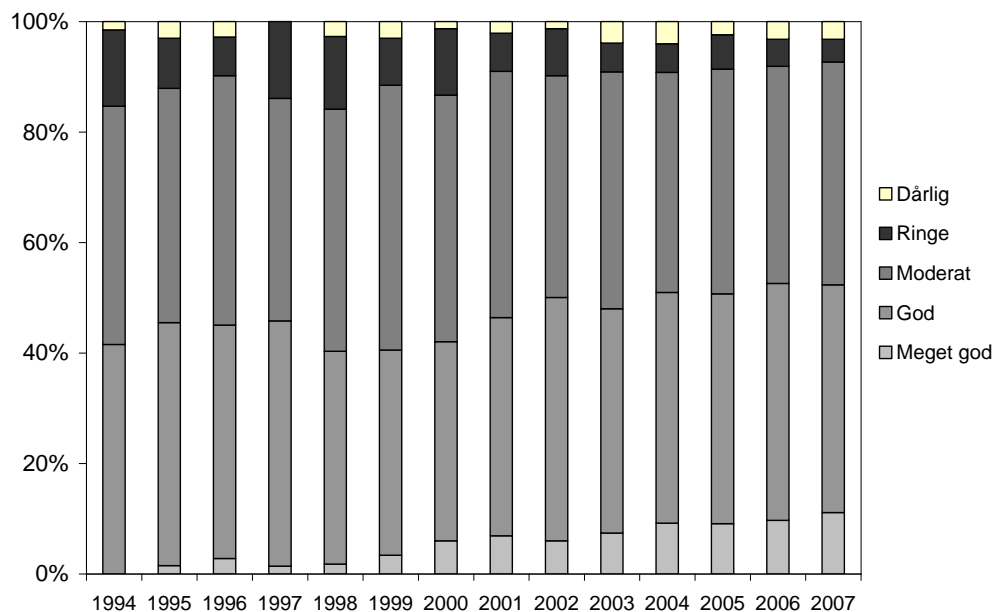
Anm.: I perioden ses halvering af fosforkoncentrationen i de undersøgte ferskvandssøer. Sigtdybden i de undersøgte ferskvandssøer stiger i perioden med ca. 0,5 meter.

Generelt: Vandløbskvalitet

Siden 1994 har der været en stigning i antallet af vandløb med en god biologisk tilstand vurderet ud fra sammensætningen af smådyrene i Dansk Vandløbsfaunaindeks (DVFI). Forbedringerne i den biologiske vandløbskvalitet skyldes en kombination af forbedret vandkvalitet og forbedrede fysiske forhold i vandløbene.

Et naturligt bugtet vandløb som får lov at passe sig selv vil ofte have en høj DVFI-værdi. Lave DVFI-værdier findes ofte i vandløb med dårlige iltforhold, som følge af forurening med let omsættelig organisk stof. Vandløb med dårlige fysiske forhold, som for eksempel vandløb, der vedligeholdes hårdt med udretning, opgravning, uddybning og grødeskæring, vil også tit have lav DVFI-værdi.

Figur 20: Vandløbenes tilstand (1994-2007)

Kilde: Bøgestrand (red), 2009

Anm.: Andelen af vandløb, der er i en god biologisk tilstand er stigende. Bestanden af smådyr undersøges for omkring 250 stationer i danske vandløb. Kilde: Bøgestrand (red.) 2009¹⁷.

Tabel 18: Vandløbenes tilstand (1994-2007)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Meget god	0,0	1,5	2,8	1,4	1,8	3,4	6,0	6,9	6,0	7,4	9,2	9,1	9,7	11,1
God	41,5	44,0	42,2	44,4	38,6	37,1	36,0	39,5	44,1	40,6	41,7	41,6	42,9	41,2
Moderat	43,1	42,4	45,1	40,3	43,9	47,9	44,6	44,6	40,2	42,9	39,8	40,7	39,3	40,3
Ringe	13,8	9,1	7,0	13,9	13,2	8,5	12,0	6,9	8,5	5,2	5,2	6,2	4,9	4,1
Dårlig	1,5	3,0	2,8	0,0	2,7	3,0	1,3	2,1	1,3	3,9	4,0	2,4	3,2	3,2

Kilde: Bøgestrand (red), 2009

Anm.: Andelen af vandløb, der er i en god biologisk tilstand er stigende. Bestanden af smådyr undersøges for omkring 250 stationer i danske vandløb.

Marine områder

¹⁷ Med EU Common Context Indicator nr. 40 angives for 2006-2009 kvaliteten i fersk overfladevand i tre klasser: høj, moderat og dårlig med hhv. 17,1 %, 73,2 % og 9,8 %. Tilsvarende angiver Context Indicator nr. 40 kvaliteten i fersk grundvand til hhv. 59,9 %, 16,6 % og 23,5 % af de monitorerede kilder.

Vandmiljøplanerne har haft en væsentlig effekt. Der er siden sidst i 1980'erne sket markante reduktioner af udledningerne af kvælstof og fosfor, udledningen af kvælstof er omtrent halveret, og udledningen af fosfor er reduceret med ca. 65 pct. Dette har medført et fald i næringsstofkoncentrationerne i kystvandene.

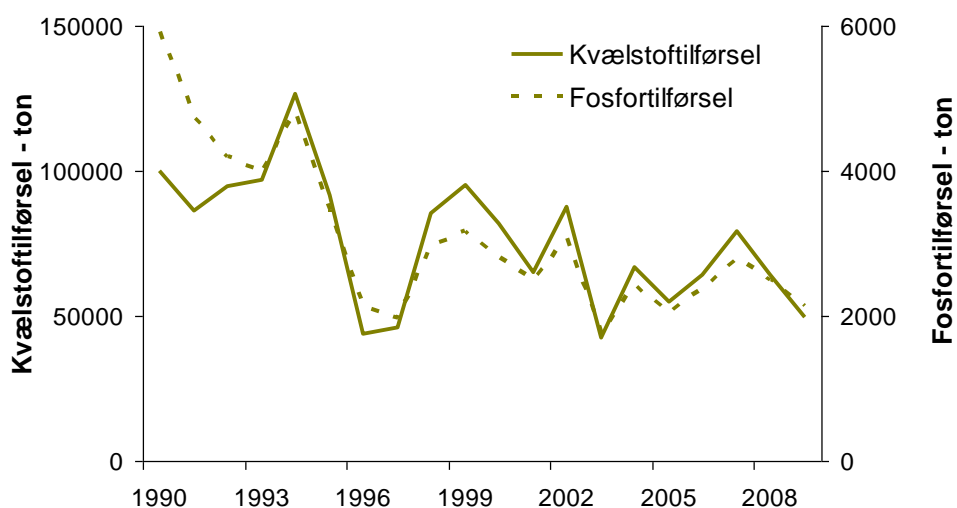
I en overvågningsrapport for 2011 fra DCE (Nationalt Center for Miljø og Energi) konkluderes det, at der generelt set ikke er sket større ændringer i tilførslen af kvælstof fra punktkilder og landbrug til vandmiljøet efter ca. 2003, når der tages højde for klimatiske forhold. Der har dog været en tendens til en svagt faldende udledning af kvælstof de senere år. Det gennemsnitlige indhold af kvælstof i det vand, der løber til havet, var i 2010 og 2011 det laveste siden 1990.

Baseret på forskernes anbefalinger i løbet af årene samt statusrapporteringen fra Natur- og Landbrugskommissionen, har der været behov for den hidtil gennemførte danske kvælstofreduktion, og der er fremadrettet behov for en yderligere reduktion

Udledningen af næringsstoffer til vandmiljøet er blevet væsentligt reduceret siden 1990. Kvælstofudledning er reduceret med ca. 47 pct., mens fosforudledningen er reduceret med ca. 65 pct.

Tilførsel af næringsstofferne kvælstof og fosfor påvirker natur- og miljøkvaliteten i de kystnære områder og på havet. Tilførsel af næringsstoffer resulterer i eutrofiering med stor planktonalgevækst og formindsket klarhed (sigtdybde) af vandet til følge. Den øgede tilførsel af organisk materiale til havbunden øger forbruget af ilt. Hvis forbruget af ilt overstiger tilførslen kan der opstå iltvind.

Figur 21: Årlig mængde af kvælstof (ton) og fosfor (ton), der er udledt via vandløb og punktkilder i Danmark til havet (1990-2009)

Kilde: Wiberg-Larsen m.fl., 2010

Anm.: Udledningen af kvælstof er siden 1990 reduceret med ca. 47 pct., mens fosformængden er reduceret med ca. 65 pct. i samme periode.

Tabel 19: Årlig mængde af kvælstof (ton) og fosfor (ton), der er udledt via vandløb og punktkilder i Danmark til havet (1990-2009)

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009
Kvælstoftilførsel	99.936	94.500	126.576	43.828	85.383	81.824	87.806	66.607	64.018	64.256	49.434
Fosfortilførsel	5.917	4.187	4.823	2.126	2.940	2.815	3.064	2.426	2.376	2.499	2.142

Kilde: Wiberg-Larsen m.fl., 2010

Anm.: Udledningen af kvælstof er siden 1990 reduceret med ca. 47 pct., mens fosformængden er reduceret med ca. 65 pct. i samme periode.

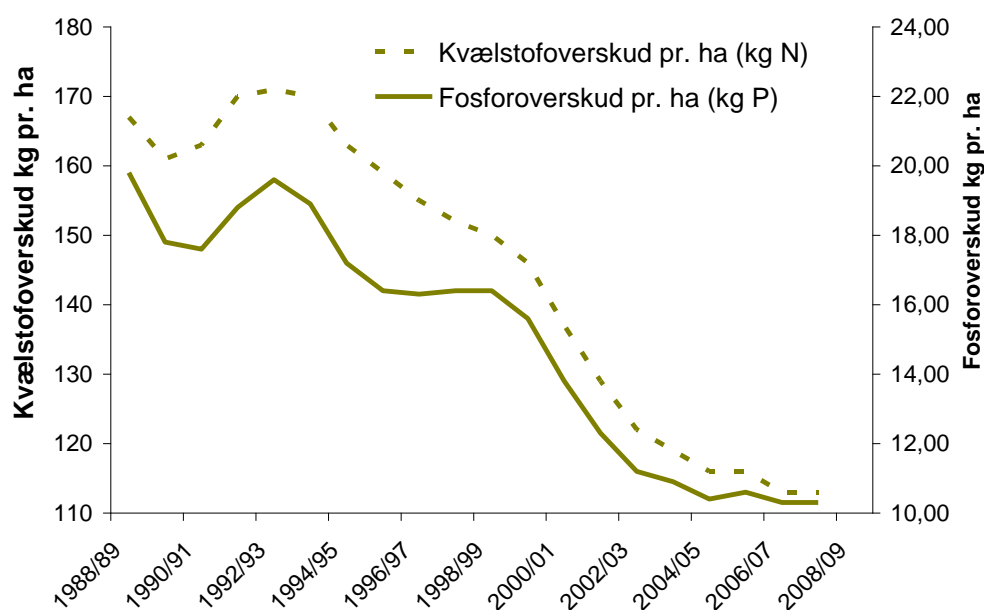
Kvælstof- og fosforoverskuddet

Kvælstof- og fosforoverskuddet er faldet siden sidst i 1980'erne, jf. figur 23. I de seneste to år af den angivne periode har overskuddet stort set været stabilt. Tilførslen af fodermidler er steget lidt i årene op til, hvilket bidrager til, at den totale tilførsel af næringsstoffer gik lidt op i 2005/06.

Næringsstofbalancerne er indikatorer for udviklingen i landbrugets miljøpåvirkning, da de er værktøjer til at vurdere den mængde kvælstof og fosfor, der ad den vej tabes til miljøet. Tabet af kvælstof sker i form af ammoniakfordampning, udvaskning, ændringer i den organiske kvælstofpulje samt denitrifikation.

Balancerne i kvælstof- og fosforoverskuddet vist i Figur 22 opstilles af det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet ud fra statistiske data, hovedsageligt ud fra landbrugsstatistikken. Forskellen mellem den til- og fraførte mængde af kvælstof og fosfor udgør overskuddet.

Figur 22: Kvælstof- og fosforoverskud (1988/89-2008/09)

Kilde: Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet, 2010

Anm.: Kvælstof- og fosforoverskuddet er faldet siden sidst i 1980'erne. I de senere år har overskuddet stort set

været stabilt. Tilførslen af fodermidler er steget lidt i de seneste år, hvilket bidrager til, at den totale tilførsel af næringsstoffer går lidt op 2005/06.

Tabel 20: Kvælstof- og fosforoverskud (1988/89-2008/09) ¹⁸.

	1988/ 89	1990/ 91	1992/ 93	1994/ 95	1996/ 97	1998/ 99	2000/ 01	2002/ 03	2004/ 05	2006/ 07	2007/ 08
Kvælstofoverskud pr. ha (kg N)	167	163	171	163	155	150	137	122	116	113	113
Fosforoverskud pr. ha (kg P)	19,8	17,6	19,6	17,2	16,3	16,4	13,8	11,2	10,4	10,3	10,3

Kilde: Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet, 2010

Anm.: Kvælstof- og fosforoverskuddet er faldet siden sidst i 1980'erne. I de senere år har overskuddet stort set været stabilt. Tilførslen af fodermidler er steget lidt i de seneste år, hvilket bidrager til, at den totale tilførsel af næringsstoffer går lidt op 2005/06.

Jorderosion og forvaltning af jordbunden

Jordens dyrkningskvalitet er helt central for landbruget, hvorfor det er i erhvervets egen interesse at fastholde den. Der er kun begrænsede videnskabelige data og erfaringer for så vidt angår den danske jordbundstilstand. Det antages, at danske landbrugsjorder er omfattet af et fald i organisk stofindhold som følge af ensidig dyrkning, fald i andelen af permanente græsmarker, forbedring af dræningen og intensivering af jordbearbejdningen. I nogle egne af Danmark er jordens indhold af organisk stof faldet gennem de seneste årtier (Natur- og Landbrugskommissionens statusrapport, september 2012).

Der er ikke lavet detaljerede studier over områder med risiko for jorderosion i Danmark. I 2003 blev det ved modelberegninger estimeret, at 10 pct. af landbrugsarealet potentielt er udsat for erosion. Jævnfør EU kontekstindikator 42 er det estimeret, at landbrugsarealerne i Danmark i 2006 i gennemsnit led et jordtab på til 1,1 ton pr. ha pr. år som følge af vanderosion.

Der er tilsvarende betydelig usikkerhed forbundet med opgørelserne af jordens kulstoflagring i Danmark. Ifølge EU kontekstindikator 41 estimeredes det totale organiske kulstofindhold i landbrugsjorden i Danmark til at være 46,8 megatons i år 2009, mens det gennemsnitlige organiske kulstof indhold var 13,8 g pr. kg. jord.

Det blev i 2009¹⁹ vurderet, at der er tre hovedtrusler mod kvaliteten af Danmarks dyrkningsjorder:

¹⁸ Med EU Common Context Indicator nr. 40 angives det potentielle overskud på landbrugsjord i 2006-2009 af kvælstof og fosfor til hhv. 91,3 og 7,0 kg/ha/år.

¹⁹ Aarhus Universitet (2009). Threats to soil quality in Denmark. Rapport nr. 143.

- Jordpakning og truslen mod permanente sætningsskader på jorden ved kørsel med tunge maskiner. Graden af jordpakning i underjorden bestemmes hovedsageligt af vægten af maskinerne, som anvendes på jorden.
- Nedgang i det organiske stofindhold på henholdsvis højbundsjorder og tørveholdige lavbundsjorder, som også medfører en øget udledning af drivhusgasser. Faldet i organisk stofindhold i jorden skyldes hovedsageligt, at der i nogle egne af Danmark siden 2. Verdenskrig har været ensidigt fokus på etårige salgsafgrøder, ligesom sædskifterne er blevet mindre alsidige, halmen er blevet fjernet, faldende mængder af husdyrgødning i Østdanmark og at andelen af permanente græsarealer er faldet markant set i et længere tidsperspektiv. For højbundsjorderne vil en udvidelse af det økologiske areal være positivt, og for de tørveholdige lavbundsjorder vil afbrydningen af dræn og ekstensivering være positivt.
- Jorderosion og særlig erosion forårsaget af overskud af nedbør i vinterhalvåret samt erosion forårsaget af jordbearbejdning på arealer med betydelig hældning. Jorderosion forekommer især på skrånende terræn, og kan medføre betydelig jordforringelse. Som følge af jorderosion kan der på kuperede arealer årligt flyttes 20 ton pr. ha. Vinderosion har historisk set haft stor betydning på sandede jorder i Danmark, men problemet er nu stort set løst via læplantning og en høj grad af vinterafgrøder. Det antages, at ca. 10 pct. af det danske landbrugsareal potentielt er udsat for erosion. Dyrkningssystemet er afgørende for erosionens omfang ved et givet nedbørsmønster. Således er det vigtigt, at jordoverfladen er plantetækket og/eller dækket med afgrøderester, at der er et rimeligt højt organisk stofindhold i jorden for at sikre en god jordstruktur (høj infiltration af vand), og at pakning ikke har dannet lag med lav vandledningsevne. Selv om omfanget af vanderosion er forholdsvis beskedent og næppe på kort sigt har nogen betydende udbytteeffekt, kan effekten af mange års erosion skabe en trussel mod jordens kvalitet. Den mest effektive metode til reduktion af jordbearbejdningserosion er overgang til pløjefri bearbejdning.

Vand- og energiforbrug i landbrug og forarbejdning af fødevarer

I Danmark har ca. 9.000 landbrug markvandingsanlæg, hvilket svarer til, at omkring 17 pct. af landbrugsarealet (ca. 450.000 ha) potentielt kan vandes. I 2010 blev der indvundet 220.000 m³ vand til kunstvanding i landbruget (kontekstindikator 39). I 2011 blev omkring 319.000 ha kunstigt vandet, svarende til et vandforbrug på ca. 212.000 m³²⁰. I årene 2002-2010 har det kunstvandede areal ligget mellem 200.000 og 300.000 ha. Traditionelt har det været kartofler, som kunne betale de faste omkostninger ved etablering af vandingsanlæg, men også hensynet til en stabil grovfoderproduktion har vejet tungt i landmænds beslutning om investering i vandingsanlæg.

Markvanding er afgørende for at mange danske sandjorder og specialafgrøder kan dyrkes profitabelt. Vandingsbehovet er stærkt varierende fra år til år, afhængigt af årets nedbør i dyrkningssæsonen. Omkring 75 pct. af jorderne med vandingsbehov er beliggende på sandede jorder vest for israndslinjen skabt under sidste istid. Disse jorders vandholdende evne er meget lav, ligesom den grov sandede jord begrænser rodvæksten hos de fleste afgrøder, og dermed optaget af vand. Områder med højt vandingsbehov dækker ca. 25 pct. af den jyske halvø, mens det kun er ca. 5 pct. af området øst for Storebælt.

---

²⁰ Danmarks Statistik

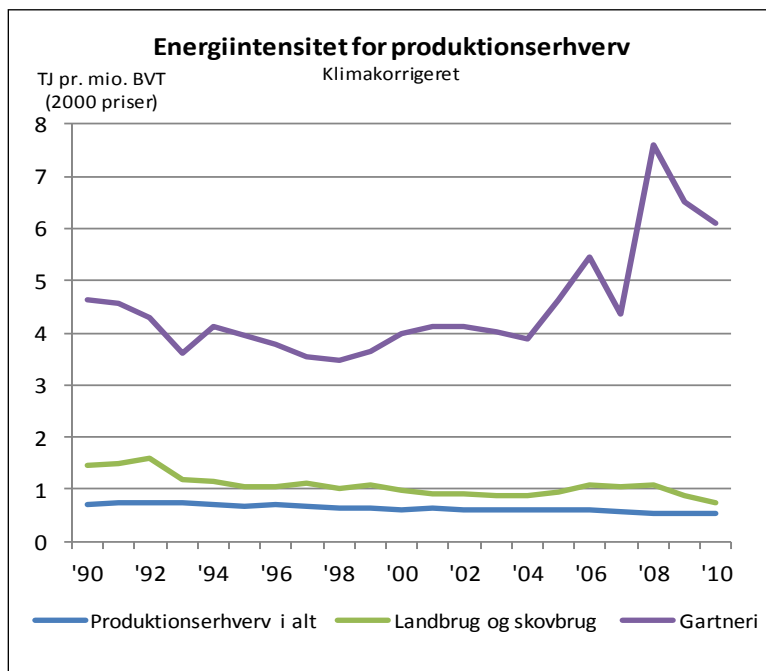
Det er vurderet, at kunstig vanding kan forøge udbyttet med op til 40 pct., og i år med tørke endnu mere. På en tør og blæsende sommerdag kan der fordampe 4-5 mm vand fra marken. En afgrøde på sandjord vil have brug for vand i løbet af få dage, ellers falder udbyttet. Der vandes i gennemsnit med 20-30 mm vand pr. gang. Vandet, som anvendes til markvanding, pumpes op fra grundvandet via borer. Det er typisk det højere liggende grundvand, hvorimod det dybereliggende bruges til drikkevand. Lokalt kan der være en påvirkning af vandmængden i vandløbene på grund af markvanding.

Effektiv udnyttelse af energien er en højt prioriteret dagsorden for EU med et 20 pct. effektiviseringsmål for EU i 2020, og for Danmark med et mål for reduktion af bruttoenergiforbruget med 12 pct. i 2020 ift. 2006.

Danmark har haft succes med at forbedre energieffektiviteten samtidig med, at der har været økonomisk vækst. I perioden fra 1990 til 2011 er energiforbruget i produktionserhvervene samlet reduceret med 14,3 pct. (Energistyrelsens energistatistik 2011). I samme periode er energiforbruget i land- og skovbrug steget med 5,3 pct., mens det er faldet med 48,9 pct. i gartneribranchen. Landbruget og skovbruget brugte i 2011 energi svarende til 676 kToe, mens fødevarerindustrien brugte energi svarende til 688 kToe (kontekstindikator 44). Ser man på energiintensiteten, er billedet et andet. For landbrug og skovbrug er der sket et fald på 49 pct. i perioden fra 1990 til 2010, og energiintensiteten i produktionserhvervene som helhed er fra 1990 til 2010 faldet 23,5 pct. Inden for gartnerierhvervet steg energiintensiteten med 30 pct. i samme periode. En forklaring kan være, at værdien af gartneriprodukterne har været stigende i perioden. Det er ønskeligt, at energiintensiteten skal være så lav som muligt og faldende over tid, men da den er en funktion af omsætningen, er den følsom for bevægelser i priserne og de internationale konjunkturer.

De største energiintensive virksomheder inden for fødevarerproduktion har over en længere årrække anvendt energiledelse, der sikrer fokus på energieffektivisering i produktionen. Der vurderes dog stadig at være et betragteligt energisparepotentiale i hele sektoren, særligt inden for den mindre energitunge produktion.

Figur 23: Energiintensiteten i produktionserhverv

Kilde: Energistyrelsens energistatistik

Energiforbruget i landbrug og skovbrug kommer primært fra olie, men har også en relativt høj andel af vedvarende energi sammenlignet med andre brancher. Gartnerierne modtager ca. 30 pct. af energiforbruget i form af fjernvarme, der sikrer en høj energiudnyttelse for samfundet som helhed. Fremstillingsvirksomheder, herunder fødevarerforarbejdning, bruger primært el og naturgas.

Med den nationale Vækstafale af 24. april 2013 er det besluttet at reducere energiafgifterne på erhvervet betydeligt med henblik på at forbedre konkurrenceevnen overfor udlandet. En forbedring af energieffektiviteten i landbruget må derfor ske via andre tiltag såsom energiselskabernes spareindsats eller gennem normale markedsmæssige mekanismer. Gartnerne vil være omfattet af en særlig tilskudsordning for el-intensive virksomheder, hvor en forudsætning for tilskud vil være indgåelse af en energispareaftale med Energistyrelsen.

Levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald, restprodukter og andre nonfood-råmaterialer til bioøkonomi

Som det fremgår af tabellen nedenfor er der sket en 8-dobling af bioenergiproduktionen i Danmark siden 1972. Siden 1990 er produktionen steget med 130 pct. Baggrunden herfor er den klima- og energipolitiske satsning på vedvarende energi. Forbruget af bioenergi er steget endnu mere, idet importen af bioenergi er steget fra 0 i 1990 til ca. 1000 ktøe i 2011 – primært i form af træpiller til brug i el- og varmeproduktion. Eksporten af bioenergi var kun på 47 ktøe i 2011, og bestod udelukkende af biodiesel.

Tabel 21: Produktion af vedvarende energi fra landbrug og skovbrug (1972-2011)

Ktoe	1972	1980	1990	2000	2005	2010	2011
Halm	17	116	298	292	442	563	472
Skovflis	0	0	41	66	145	270	270
Brænde	72	182	209	297	422	568	489
Træpiller	0	0	38	71	78	57	58
Træaffald	61	89	148	165	155	185	180
Biogas, deponi	0	0	1	15	13	7	5
Biogas, slam	2	3	11	20	22	20	20
Biogas, andet	1	1	6	34	57	75	73
Affald, ikke bionedbrydeligt	90	114	167	327	406	410	414
Affald, bionedbrydeligt	110	140	204	399	496	501	506
Bioethanol	0	0	0	0	0	0	0
Biodiesel	0	0	0	0	63	69	71
Total produktion	354	645	1122	1686	2299	2725	2557

Kilde: Energistyrelsens energistatistik

Anm.: Jævnfør kontekstindikator 43 udgjorde produktionen af vedvarende energi fra landbrug og skovbrug i 2010 1873 kToe, fordelt på 183 kToe fra landbruget og 1690 kToe fra skovbruget. Forskellen mellem dette tal for total produktion og tallet i tabellen kan måske forklares med, at bidraget fra affald ikke tilskrives fuldt ud til landbrug i opgørelsen ved indikator 43.

Energiaftalen indgået i marts 2012 sikrer bedre vilkår for udnyttelse af forskellige former for biomasse til energiformål. I den seneste energifremskrivning²¹ ventes således en stigning i brugen af bioenergi på ca. 750 ktoe fra 2011 til 2020. Herunder ventes der en stigning på godt 300 ktoe fra biogas alene – svarende til, at omkring 40 pct. af al gylle bioforgasses i 2020. Sammenlignet hermed brugte landbruget og skovbruget i 2011 sammenlagt energi svarende til 676 kToe (kontekstindikator 44). Dansk landbrug må dog konkurrere med importeret bioenergi om at levere svarende til den øvrige stigning i bioenergiforbruget, og halm har her svært ved at konkurrere prismæssigt med importerede træpiller.

Danmark importerer store dele af den biomasse, der anvendes til produktionen af vedvarende energi. Således var ca. 47 pct. af den træbaserede biomasse, der blev anvendt til at producere vedvarende energi i Danmark i 2011, importeret. Produktionen af flerårige bioenergiagrøder i Danmark er begrænset, hvilket bl.a. skyldes, at det i mange tilfælde ikke er rentabelt for jordbrugere. Landbrugsarealet med flerårige bioenergiagrøder var i 2012 på 7.870 ha. Dertil kom omkring 90.000

²¹ Danmarks Energifremskrivning, 2012

– 100.000 ha raps (svarende til ca. 70-80 pct. af den danske rapsproduktion), der ligeledes anvendes til bioenergiformål.

I Danmark er der fokus på, at udbygningen af anvendelse af bioenergi skal ske bæredygtigt. Således blev der i 2012 sat politiske rammer for, hvor stor en del majs og andre energiafgrøder, der må anvendes i dansk biogasproduktion, hvis biogasanlægget ønsker at opnå driftstilskud. Den danske regering har endvidere bestilt en analyse af, hvordan biomasse kan anvendes miljømæssigt bæredygtigt og effektivt i den danske energiforsyning, som skal være færdig inden udgangen af 2013.

Reduktion af udledningen af lattergas og metan emissioner fra landbruget

Dansk Landbrug og skovbrug har et betydeligt potentiale i forhold til forebyggelse af klimaforandringer. Landbruget er en væsentlig kilde til udledning af drivhusgasser, primært metan (CH_4) og lattergas (N_2O), men også kuldioxid (CO_2). Udledningen sker via komplekse biologiske, fysiske og kemiske samspil, hvor teknologier, driftsledelse og miljøforhold som f.eks. jordtype og klima spiller ind. Metan stammer især fra kvæg og husdyrgødning, mens lattergas primært dannes ud fra landbrugets forbrug af kvælstof i handels- og husdyrgødning. CO_2 kan lagres i organisk materiale og udledes ved nedbrydning af organisk materiale samt ved forbrænding af fossil energi.

Landbrugets bidrag til drivhusgasudledningen er ikke omfattet af en selvstændig, målrettet drivhusgasregulering. Vandmiljøplanernes begrænsning af kvælstofforbruget og kravene om bedre udnyttelse af kvælstof mv. har dog haft en positiv effekt i forhold til at reducere udledningen af især lattergas. Effektivisering af mælkeproduktionen har desuden reduceret klimabelastningen pr. produceret kg. mælk. Hertil kommer de seneste mange års skovrejsningsindsats og anden udtagning af landbrugsjorder til naturformål, som har haft en betydelig klimaeffekt – både pga. mindre brug af kvælstofgødning på de udtagne arealer og pga. bedring af kulstofbalancen ved udtag af landbrugsjord fra almindelig omdrift.

I 2010 udgjorde udledningerne fra landbrugssektoren (kun metan og lattergas) 16 pct. af den totale danske udledning af drivhusgasser, hvilket er over gennemsnittet i EU. I henhold til de gældende internationale regler opgøres landbrugets udledninger som følge af arealanvendelse og energiforbrug separat.

Landbrugets drivhusgasudledninger (opgjort i CO_2 -ækvivalenter baseret på hidtil gældende IPCC guidelines²²) er faldet fra 12,5 mio. tons CO_2 -ækvivalenter i 1990 til 9,5 mio. tons i 2010, svarende til en reduktion på 24 pct. Lattergas vejer tungest og udgjorde 56 pct. af udledningerne. Efter nye IPCC-guidelines gældende fra 2013, er landbrugets samlede udledning i 2010 9 mio. tons CO_2 -ækvivalenter og faldet siden 1990 med kun ca. 13 pct. Med de nye retningslinjer udgør metan ca. 57 pct. og lattergas ca. 43 pct. af landbrugets udledninger. Dvs. at metan fra husdyr og husdyrgødning har betydeligt større vægt end hidtil antaget, mens lattergas fra kvælstofomsætning har tilsvarende mindre vægt.

Drivhusgasudledningerne fra landbruget inklusive emissioner fra jord og jordarbejder var i 2010 12,9 mio. tons CO_2 -ækvivalenter, svarende til 22 pct. af de samlede udledninger (kontekstindikator 45).

---

²² De nationale opgørelser af drivhusgasemissioner skal ske ud fra guidelines (GL) udarbejdet af FN's klimapanel (IPCC). En ny GL træder i kraft fra udledningsåret 2013. Den nye GL betyder bl.a., at drivhuseffekten af lattergas nedskrives en smule, mens drivhuseffekten af metan opskrives knap 20 %.

Drivhusgasudledningerne fra landbruget omfatter hovedsageligt CO₂, CH₄, N₂O. Ifølge United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) findes der en række kilder til drivhusgasudledning fra landbruget. For de relevante kilder i en dansk sammenhæng gælder følgende tal for Danmark for år 2010 efter gældende retningslinjer:

Tabel 22: Udledning af drivhusgasser og ammoniak

Drivhusgasudledning, 1000 t CO ₂ -ækvivalenter	Ammoniakudledning (NH ₃), 1000 t NH ₃
Dyrenes fordøjelse (især kvæg) (CH ₄): 2856,3	Gødningshåndtering: 60,6
Gødningshåndtering (CH ₄): 1287,9	Landbrugsmæssig dyrkningspraksis: 5,3
Gødningshåndtering (N ₂ O): 421,2	Markafbrænding af landbrugets restprodukter: 0,1
Landbrugsmæssig dyrkningspraksis (N ₂ O): 4951,4	Andet: 5,7
Markafbrænding af landbrugets restprodukter (CH ₄): 2,1	
Markafbrænding af landbrugets restprodukter (N ₂ O): 0,8	

Kilde: Department of Environmental Science, Aarhus Universitet

Reduktionen i landbrugets udledninger skyldes hovedsageligt reduktion i lattergasemissionen (primært fra landbrugsjord), mens metanemissionerne er næsten uændrede gennem årene.

Årsagen til, at landbruget har reduceret udledningen af lattergas, er vandmiljøplanernes krav om reduktion i anvendelsen af kvælstof. Vandmiljøplanerne har reduceret landbrugets forbrug af handelsgødningen og sat krav om øget udnyttelse af kvælstof fra husdyrgødning. Udledninger fra arealanvendelse, ændringer i arealanvendelsen og skov omfatter altovervejende CO₂.

Danmark har gennem Göteborgprotokollen (1999) forpligtet sig til at reducere ammoniakemissionen fra alle sektorer til 69.000 tons NH₃ senest i 2010. Reduktionsmålet er nået, og Göteborgprotokollen er genforhandlet i 2012. For Danmarks vedkommende er forpligtelsen heri en reduktion på 24 pct. i 2020 i forhold til et emissionsniveau på 83.000 tons ammoniak i 2005. Ammoniakemissionen stammer primært fra husdyrgødning. Emissionen er siden 1985 faldet med 36 pct. på trods af, at landbruget i dag producerer ca. 55 pct. mere kød og har en uændret mælkeproduktion. Dette svarer ca. til, at ammoniakemissionen per produceret kg. kød er faldet til 55 pct. af 1985-niveauet. Den samlede emission fra landbruget lå i 2011 på godt 65.000 tons NH₃, jævnfør kontekstindikator 45. Reduktionen er primært sket inden for svinesektoren, men også kvægsektoren har bidraget. Reduktionen er primært sket som følge af de reguleringer, som er foregået siden 1987 i vandmiljøplaner og ammoniakhandlingsplanen.

Ifølge analysen kan der noteres følgende styrker, svagheder, muligheder og trusler for udviklingen i landdistrikterne.

4.1.2. Styrker

Prioritet 1

- Højt uddannelsesniveau og kvalitet i forskningen, herunder i bæredygtige produktionsformer

Dansk forskning har styrker inden for fødevareforskning og teknologi, som kan blive afgørende for udviklingen af fremtidens bæredygtige og biobaserede samfund. Det er et erklæret mål for dansk fødevareforskning, at virksomheder og myndigheder i tæt samarbejde systematisk nedbryder barriererne for udvikling og vækst. Danmark er endvidere aktiv i en række samarbejdsprojekter under EU's rammeprogrammer for forskning og teknologisk udvikling, senest EU's Rammeprogram for Innovation og Forskning (Horizon 2020).

Dansk landbrug er meget vidensbaseret, og et netværk af konsulenter udbreder bedste praksis til landmændene. Dansk landbrug betjenes af de fællesejede rådgivningsvirksomheder Dansk Landbrugsrådgivning og Videncentret for Landbrug, som er med til at sikre hurtig og effektiv formidling af ny viden til jordbruget. Landbruget bidrager selv med forskning og innovation gennem brancheorganisationerne Videncentret for Landbrug og Videncentret for Svineproduktion.

Landbruget betjenes tillige af Økologisk Landsforening, hvor landmænd, virksomheder og forbrugere i fællesskab arbejder for at styrke og udvikle den økologiske produktion af fødevarer. Foreningen arbejder bl.a. for at styrke forskning i økologisk jordbrug, udvikling af nye fødevarer og forbrugernes adgang til økologiske fødevarer i butikkerne.

- Vertikal integration i fødevareværdikæden sikrer formidling af ny viden

I Danmark sikres formidling af viden fra forskere til myndigheder og erhverv, dels gennem den stærke organisation af landbruget og dels gennem aftaler om forskningsbaseret myndighedsbetjening. Endvidere er en række offentlige organer etableret for at forbedre vilkårene for innovation. En sammenslutning af institutter, de Godkendte Teknologiske Serviceinstitutter, bidrager til at sikre vidensdelingen og samarbejdet.

Prioritet 2

- Høj eksportandel i den danske jordbrugs- og fødevaresektor

Den danske fødevareklynge er i dag meget eksportorienteret og stærkt repræsenteret på de udenlandske markeder. Dette er muliggjort af, at danske produkter med høje verdensmarkedsandele, som svinekød og minkskind, kommer fra sektorer, der tilhører en veletableret klynge med en organiseret og effektiv formidling af viden om nye metoder og teknologier i fødevarekæden. Den danske fødevareklynge er kendetegnet ved evnen til at producere fødevarer af en ensartet høj kvalitet og med høj fødevaresikkerhed og sporbarhed samt et enestående veterinært beredskab. Denne fokus på kvalitet, fødevaresikkerhed og dyrevelfærd vil fortsat fremadrettet være vigtige drivere for øget eksport.

- Udbredt organisering og konsulentnetværk sikrer primærproducenters placering i fødevarekæden

Dansk landbrug er karakteriseret ved en høj grad af organisering i medfør af den danske andelsbevægelse, hvor landmændene samles i produktionsfællesskaber. Andelstanken findes på inputsiden, hvor landmændene går sammen i fællesskaber for at opnå de billigste priser på råvarerne. Også salg og forarbejdning af landmandens produkter sker i vid udstrækning gennem andelsselskaber, så mest mulig af værditilvæksten tilfalder landmanden. Aftagergruppen for fødevarerprodukterne er til gengæld præget af en høj grad af koncentration på nogle få detailhandelskæder.

Prioritet 3

- Fødevarer sikkerhed, kvalitet og sporbarhed er en dansk styrkeposition

Danmark har en styrkeposition i fødevarer sikkerhed og sporbarhed, og det er vigtigt, at disse kompetencer fastholdes. De danske produkter skal konkurrere på kvalitet, sikkerhed, sporbarhed og bæredygtighed og ikke på pris og rammevilkår. Produktion af kvalitetsfødevarer er en dansk styrkeposition på det internationale marked, men fastholdelsen af denne position kræver yderligere investeringer, udvikling og samarbejde om specialisering, logistik, sporbarhed og mærkning af kvalitetsprodukter.

Prioritet 4

- Arbejdet med fremme af natur- og miljøhensyn sker i tæt samarbejde mellem offentlige og private instanser

Den hidtil gennemførte indsats for at modvirke primærerhvervenes påvirkninger på natur og miljø har vist positive resultater. Jordbrugere er villige til at tage natur-, klima- og miljøhensyn i deres produktion. Jordbrugerne har i en vis udstrækning formået at modvirke miljøpåvirkninger fra øget produktion ved hjælp af bedre produktionseffektivitet.

Prioritet 5

- Dansk landbrug har en effektiv produktion, hvorved drivhusgasudslip og andre udledninger pr. produceret enhed bliver lavt

Dansk landbrug udnytter kvælstoffet effektivt, hvilket bidrager til reduceret udledning af lattergas. Dette sikrer en produktion i henhold til høje miljøstandarder.

- Danske virksomheder er førende indenfor effektiv udnyttelse af energi og teknologier, der indgår i bioøkonomien

Dansk landbrug står stærkt i konkurrencen om at producere bæredygtig biomasse.

Miljøbelastningen ved produktion af biomasse fra træer som pil, poppel etc. er endvidere mindre end ved konventionel korndyrkning.

- Den danske målsætning om at fordoble det økologisk drevne landbrugsareal forventes som vigtig sekundær effekt at kunne bidrage med øget kulstofbinding i Danmark

Prioritet 6

- Landdistrikter er kendetegnet ved et stærkt socialt fællesskab og tradition for samarbejde, små virksomheder med høj grad af fleksibilitet, udmærket adgang til informations- og kommunikationsteknologi, lave omkostninger til boliger og erhverv og nærhed til store natur- og miljøressourcer

Danmark har under den økonomiske krise mistet mange arbejdspladser i den private sektor, og det har ramt landdistrikterne og især yderområderne hårdt, idet hovedparten af industriarbejdspladserne er placeret her. Forandringen i erhvervsstrukturen betyder, at landdistrikterne i dag står over for en stor omstilling og skal finde nye roller at udfylde i et globalt orienteret videns- og servicesamfund. I den sammenhæng er det vigtigt at sætte fokus på de klare styrker, som er til stede i landdistrikter. Der er behov for at tage udgangspunkt i de lokale styrkepositioner, som blandt andet findes inden for fødevarer og råvarer, natur samt energi og miljø.

Udvikling af erhvervsliv har i landdistrikterne gode rammevilkår, bl.a. pga. lave omkostninger til boliger og erhverv, adgang til informations- og kommunikationsteknologi, og ikke mindst fordi landdistrikterne er kendetegnet ved et stærkt socialt fællesskab og tradition for samarbejde. Derudover er det vigtigt at se lokale ressourcer såsom natur, kulturarv, historie, geografi mv. i sammenhæng med erhvervsstrukturene.

4.1.3. Svagheder

Prioritet 1

Der er stadig et uudnyttet potentiale i at forbedre samarbejdet mellem forskning og erhvervsliv med henblik på brugerdrevet innovation indenfor de områder, som fødevareerhvervet efterspørger. Der er generelt for lav søgning til erhvervsuddannelserne.

Prioritet 2

- Svære rammevilkår og højt omkostningsniveau i landbruget

Landbruget mødes med en række initiativer nationalt og på EU-niveau på natur-, klima- og miljøområdet, der har stor betydning for primærproduktionens rammevilkår. Landmænd oplever økonomiske udfordringer i forhold til at overholde et stigende antal krav i miljøreguleringen. Landbrugsproduktionen præges af et højt omkostningsniveau, hvilket besværliggør den almindelige hensyntagen til miljø og natur i landbrugsdriften. En forudsætning for, at landbruget kan stå stærkt i globaliseringen, er, at rammerne for produktionen løbende udvikles, så produktionen kan ske på en både miljømæssigt og økonomisk bæredygtig måde.

- Lavt investeringsniveau i landbruget, mens produktivitet og indtjeningsevne er stagnerende

I en årrække har dansk landbrug været under betydeligt økonomisk pres. Indtjeningsevnen i landbruget er generelt faldet i det seneste årti, produktiviteten er stagnerende og konkurrenceevnen under pres. Indtjeningsevnen er faldet, idet forholdet mellem afregningspriser og omkostninger er faldet og ikke imødegået af en tilsvarende stigning i produktiviteten. En af årsagerne til den manglende produktivitet i landbruget er nedslidning af produktionsapparatet. Flere investeringer i

nye teknologier og metoder er nødvendige for at opretholde produktionen og produktiviteten i landbruget.

Prioritet 4

- Den intensive afgrøde- og husdyrproduktion medfører fortsat pres på natur og vandmiljø

Der mangler fortsat økonomiske incitamenter for landmanden og skovejeren til at beskytte biodiversiteten i landbruget og skove. Arealtilskudssatserne for naturpleje på landbrugsjord har førhen ikke været tilstrækkeligt høje til at være attraktive for landmanden. Ekstensivering af urentable landbrugsarealer kan medføre tilgroning af naturtyper. De hidtidige støttetiltag for at begrænse miljø- og naturpåvirkningen fra landbruget har primært sigtet mod en generel begrænsning i udledningen af næringsstoffer og i tilgroningen af halvkulturarealer.

Prioritet 5

- Der er usikre rammevilkår for produktionen af biomasse og begrænset koordinering på tværs af værdikæderne

Flere typer biomasse er dyre for landbruget at producere/ indsamle. For en række af de afgrøder, der pt. anvendes til energi- og transportformål, er der usikkerhed omkring CO₂-fortrængningen. Der er usikkerhed om bæredygtigheden i produktionen af mange af de træpiller, der importeres til energiformål. Produktion af energiafgrøder som pil kan have negative konsekvenser set fra et landskabsmæssigt perspektiv.

- Dansk landbrug mangler effektive værktøjer til at håndtere udledningen af metan fra kvægets fordøjelse. Landbrugets reduktion i udledningerne af drivhusgasser forventes at være mindre end økonomien som helhed i 2020.
- Der er betydelig usikkerhed forbundet med opgørelserne af kulstoflagring i jorden i Danmark.

Prioritet 6

- Manglende innovation og iværksætter
- Fraflytning af erhvervsaktive borgere fra landdistrikterne pga. fravær af job og dårligt serviceudbud
- Uddannelsesniveaue er væsentlig lavere end i byområder
- Fald i antallet af de traditionelle lokale jobs
- Relativt lav beskæftigelsesgrad
- Erhvervsstruktur præget af industri og primærerhverv, der har været særligt hårdt ramt af finanskrisen

Den økonomiske krise har medført en faldende beskæftigelsesfrekvens i Danmark.

Erhvervsstrukturen i landdistrikterne er præget af industri og primærerhverv, der har været særlig hårdt ramt af finanskrisen.

I perioden 2007-2013 er den danske befolkning steget med 2,9 pct., men i landdistrikterne har befolkningsudviklingen været negativ. Denne udvikling har sandsynligvis sammenhæng med den faldende beskæftigelsesfrekvens. Når personer i den erhvervsaktive alder, der er bosiddende i landdistrikter, bliver arbejdsløse, tyder meget på, at mange vælger at fraflytte landdistrikterne for i stedet at søge job og bolig i byområderne.

Dette fraflytningsmønster kan også forklare, at uddannelsesniveauet i landdistrikterne er lavere end i byområderne. I hele landet har ca. en fjerdedel af befolkning i den erhvervsaktive alder en videregående uddannelse, byer og områder tæt på de største byer har den største andel borgere med en videregående uddannelse.

4.1.4. Muligheder

Prioritet 1

- Øget fokus på dansk forsknings styrkeområder indenfor kvalitet, sikkerhed, sporbarhed og bæredygtighed indenfor fødevaresektoren
- Bedre optimering af værdikæden for landbrugs- og fødevareprodukter

Prioritet 2

- Øge eksport og mulig teknologiekспорт

Dansk landbrug har fortsat et stort uudnyttet eksportpotentiale. Det globale behov for fødevarer forventes at stige kraftigt frem imod 2050 og dermed eksportpotentialet for dansk landbrug. Den globale middelklasse forventes at stige fra knap 2 til næsten 5 milliarder i 2030. Det betyder, at det i særlig grad er kvalitetsfødevarer, som vil blive efterspurgt, samt ny viden, knowhow og teknologi indenfor ressourceeffektiv fødevareproduktion, sundhed, kost og ernæring mv.

- Udvikle råvaregrundlag og ressourceeffektivitet

Hvis dansk landbrug skal indfri fremtidens eksportpotentiale, skal der fremadrettet produceres mere for mindre. Der skal produceres ressourceeffektivt og uden at øge miljøbelastningen. Denne udfordring skaber et voksende marked for teknologier og løsninger, der kan øge ressourceeffektiviteten. Udviklingen af energi- og miljøteknologi er en dansk erhvervsmæssig styrkeposition. Energi- og miljøsektoren har inden for de seneste år oplevet markant fremgang i omsætningen og eksporten, hvilket er et direkte resultat af en fortsat vidensopbygning på området.

- Øget diversificering af jordbrugernes og fødevareerhvervenes indtjeningsmuligheder

Danske virksomheder er førende i forhold til at producere og udvikle ingredienser, enzymer, fødevarer kulturer, foder og andre biobaserede produkter. Disse markeder vil medføre fortsat stigende indtjeningsmuligheder.

Prioritet 3

- Fastholde den nationale indsats for fødevarer sikkerhed, kvalitet og sporbarhed for at fastholde danske landbrugsprodukters værdi og salgbarhed

Prioritet 4

- Fortsat bedring af primærerhvervenes påvirkninger på natur og miljø

Der er mulighed for yderligere udvikling af de rekreative værdier og naturforvaltning i landdistrikterne, herunder at udvikle naturplejen som alternativt forretningsområde for landbruget. Der er mulighed for fortsat innovation, produktudvikling og ny teknologi indenfor landbruget til gavn for miljøet og naturen.

- Øget omlægning til økologisk produktion

Økologisk jordbrugsproduktion integrerer en række af de overordnede hensyn, som søges tilgodeset med landdistriktsprogrammet. Sektoren producerer fødevarer under særligt høje krav til bl.a. miljø og dyrevelfærd. Danmark har en national målsætning om fordobling af det økologiske areal, hvilket kræver yderligere udvikling af produktion og markedsføring heraf.

- Synergi mellem natur-, miljø- og klimainsats

Der ses mulighed for afsøgning af yderligere synergier mellem natur-, miljø- og klimainsatsen ved at tilrettelægge multifunktionelle tiltag for natur og miljø. Potentielt kan vandmiljø virkemidler på landbrugsjord også bidrage til at reducere udledningerne af drivhusgasser. CO₂-binding på tørveholdige jorder kan her være en betydende faktor. Permanent udtag af arealer kan medvirke til at sikre reduktion af drivhusgasser, da kulstof bundet i skov og vådområder mv. dermed ikke frigives på et senere tidspunkt.

Prioritet 5

- Anvendelse af vedvarende energi fra biomasse kan skabe en bedre CO₂ balance

Behovet for energieffektivisering er fortsat stort og markedspotentialet for introduktion af nye løsninger dermed stigende. Potentielt kan man høste betydelige mængder biomasse samtidig med at miljøforholdene forbedres indenfor landbruget. Biomasse kan lagres med små omkostninger i forhold til energi fra sol og vind. Der er endvidere gode muligheder for at øge vækst og beskæftigelse i landdistrikterne gennem en satsning på at producere og bearbejde biomasse.

Prioritet 6

- Indsatser inden for erhvervsudvikling kan bidrage til at skabe beskæftigelse og vækst i landdistrikterne.
- Styrke rammevilkårene og bosætning
- Øget samarbejde på tværs af sektorer, brancher og videns institutioner
- Øget diversificering af erhvervenes indtjeningsmuligheder

- Bedre udnyttelse af landdistrikternes stedbundne ressourcer
- Fremme iværksætteri og innovation
- En øget beskæftigelsesindsats vil have positiv effekt på tilflytning og muligheden for at fastholde unge veluddannede
- Forbedre den digitale infrastruktur yderligere

Der kan skabes vækst og udvikling i landdistrikterne ved bl.a. at styrke viden overførsel, kompetence- og informationsniveauet og tværgående samarbejde. Virksomhederne i landdistrikterne er i dag udfordret af, at kravene til ny og specialiseret viden gør, at der er behov for løbende at sikre de nødvendige kompetencer i forhold til f.eks. ny teknologi, produktudvikling, samarbejde, organisationer mv. Derudover er det behov for at styrke rammevilkårene i landdistrikterne gennem opbygning af lokale ressourcer og kompetencer med henblik på at fremme entreprenørskab og samarbejde på tværs af sektorer, brancher og videns institutioner.

Samarbejde giver inspiration til at gå nye veje og bryde indarbejdede traditioner, vaner og rutiner. Hermed banes vejen for innovation i virksomhederne - det handler om, at viden- og erhvervsaktørerne kommunikerer og inspirerer hinanden, udveksler viden og indgår samarbejde. Innovation skabes gennem læring og kreative processer i grupper og netværk, der omsættes til erkendelser, ny organisering og i sidste instans nye produkter og processer. Målet er at fremme samarbejde på tværs af sektorer og mellem aktører, der traditionelt ikke har arbejdet sammen om udvikling af lokalområdet. Hermed udnyttes det lokale potentiale mest effektivt.

4.1.5. Trusler

Prioritet 1

Der skal løbende arbejdes med at sikre brugerrelevansen i landbrugs- og fødevareforskningen og vidensdelingen med erhvervet.

Prioritet 2

- Høj gæld og manglende finansieringsmuligheder for landbruget

Samtidig med en generelt faldende indtjening er landbrugserhvervets samlede gæld steget, hvilket har medført øgede renteudgifter, som giver anledning til en yderligere reduktion i erhvervets indtjening og manglende reinvesteringer. Den kraftige vækst i gælden er bl.a. et resultat af nettooptagelse af lån i forbindelse med ejerskifte, hvilket hænger sammen med den kraftige stigning i ejendomspriserne fra midten af 1990'erne og frem til 2008. Landbrugets store andel af variabelt forrentet gæld indebærer endvidere, at erhvervets nettoindtjening er følsom over for moderate ændringer i renten.

Den generelle prisstigning på landbrugsbedrifter sammen med en relativ lav egenkapital og svære betingelser for optagning af lån for yngre landmand har i en årrække besværliggjort ejerskifte på landbrugsbedrifter i Danmark. Finansieringsudfordringen for adgang til landbrugssektoren består dels i kreditklemmen, hvor faldet i ejendomspriser siden 2008 sammenholdt med en høj

gældsprocent har medført vanskeligere adgang til finansiering af projekter, og dels i en mere langsigtet udfordring med at tiltrække kapital til landbruget.

Prioritet 3

- Risikofaktorer i jordbruget

Jordbrugsproduktionen er udsat for en række risikofaktorer. Produktionen er afhængig af klimaet, fravær af dyre- og plantesygdomme, skadedyrsangreb, gunstige vejrforhold og ændringer i efterspørgslen. Landbruget oplever fra tid til anden store produktionstab som følge af klimahændelser, især oversvømmelser efter ekstraordinær nedbør. Også husdyr- og plantesygdomme kan have omfattende konsekvenser for landmanden. Veterinærsikkerhed og fravær af smitsomme husdyrsygdomme er afgørende for eksporten af den animalske produktion.

Prioritet 4

- Det intensive landbrug betyder, at mange økosystemer med tilhørende natur- og miljøværdier fortsat er under pres.
- Landbruget kan medføre forringelse af jordkvaliteten som følge af jordpakning, dræning, omdrift af tørveholdige jorder mv.
- Konflikt mellem anvendelse af halm til energiformål og bevarelse af jordens indhold af organisk stof
- De positive resultater af en indsats for naturen kan lade vente på sig på grund af økologisk inertitet

Prioritet 5

- Produktion af biobrændstoffer og andre nonfoodprodukter på basis af madvarer kan bidrage til en uheldig konkurrence om fødevarer
- Øget forbrug af halm og anden biomasse til energiformål kan medføre reduktion af kulstofmængden i landbrugsjorden
- En række områder i Danmark har for lavt kulstofindhold i jorden. Store mængder kulstof frigøres fra især organogen jord, hvis den drænes og jordbearbejdes
- Risiko for udledning af miljø- og sundhedsskadelige stoffer fra hurtigt voksende træarter

Prioritet 6

- Den aldersdemografiske udvikling samt faldende befolkningstal har medført, at landdistrikterne har en relativ stor andel af beboere over 65 år samt en relativ lille andel af 17-49-årige
- Centralisering af de offentlige serviceydelser rammer yderområder
- Traditionelle erhverv er under stigende pres fra internationalisering og øget globalisering
- Svært at tiltrække og fastholde veluddannet arbejdskraft

Den aldersdemografiske udvikling samt faldende befolkningstal har medført, at landdistrikterne har en relativ stor andel af beboere over 65 år samt en relativ lille andel af borgere i den erhvervsaktive alder. I landdistrikter ligger andelen af de yngste borgere under landgennemsnittet, og samtidig ses en overrepræsentation af de ældste borgere over 65 år. Udfordringer knyttet til en voksende andel af ældre borgere gælder særligt i den nordvestlige del af Jylland, på Fyn og øerne.

Tallene viser, at det er svært at fastholde de unge i landdistrikterne. De unge flytter til de større byer for at uddanne sig og efterfølgende for at bosætte sig med familie. I et geografisk perspektiv er det tydeligt, at særligt områder omkring hovedstaden og Aarhus huser en stor andel af den veluddannede del af befolkningen.

Landdistrikter længere væk fra de større byer har den laveste gennemsnitlige disponible indkomst i Danmark. Overordnet set har alle dele af Danmark oplevet et fald i den disponible indkomst i perioden 2007-2009. Efterhånden er alle områder nået tilbage på niveauet for 2007, dog ligger landdistrikternes gennemsnitlige disponible indkomster stadig en smule under 2007-niveauet.

4.1.6. Fælles kontekstindikatorer

Se bilag 1.

4.1.7. Programspecifikke kontekstindikatorer

Se bilag 1A.

4.2. Behovsanalyse

4.2.1 Prioritet 1 - Fremme af vidensoverførsel og innovation i landbrug, skovbrug og landdistrikterne

Fokusområde 1A: Fremme af innovation, samarbejde og udvikling af og vidensbasen i landdistrikterne

Fokusområde 1B: Styrkelse af forbindelse mellem landbrug, fødevareproduktion og skovbrug samt forskning og innovation, herunder med henblik på bedre miljøforvaltning og miljømæssige resultater

Der ligger stadig uudnyttede potentialer i grænsefladerne mellem forskning, landbrug, fødevareproduktion, skovbrug og landdistriktsudvikling, f.eks. til tættere samarbejde mellem store og mindre virksomheder, hvor mindre virksomheder/entreprenører kan have gode innovative ideer, men mangler erfaringen til at trænge igennem på eksportmarkederne. For at få det fulde udbytte af de forskellige offentlige indsatser er der derfor behov for yderligere koordination og samarbejde.

Under landdistriktsprogrammet 2007-2013 gennemførtes en række aktiviteter for formidling og anvendelse af ny viden i fødevareerhvervet, herunder informations- og demonstrationsprojekter og tilskud til udvikling af ny teknologi. Et nationalt Grønt Udviklings- og Demonstrationsprogram understøtter endvidere bæredygtig vækst i fødevareerhvervet gennem tilskud til udviklingsprojekter med forretningsorienteret nytænkning.

Der er behov for fortsat at forfølge denne sammenhæng i kæden fra forskning over innovation og udvikling til praktisk demonstration, udbredelse af teknologi og videre til investering, salg og

jobskabelse, som sikrer, at viden transformeres til nye brugbare løsninger for virksomhederne, som øger ressourceeffektiviteten i produktionen og dermed skaber flere grønne jobs.

Forbedring af denne sammenhæng vil kræve en indsats, som fremmer samarbejde mellem de relevante aktører, herunder videns institutioner, som er drevet af virksomhederne, som er målbar, som indeholder miljøkriterier og har fokus på udvikling og innovation. Vejen går gennem tiltag til fremme af demonstration af og information om ny viden, udvikling af teknologier og metoder vedrørende det primære jordbrug, økologisk produktion og forarbejdning i fødevaresektoren og fremme af videns- og kompetenceniveau i erhvervet gennem øget adgang til rådgivning. Øget forædling af danske produkter, herunder gennem udvikling af mere robuste planter og mere effektiv omsætning af husdyrfoderet, vil for eksempel kunne betyde, at produktionen kan øges samtidig med, at ressourceforbruget nedbringes.

Fokusområde 1C: Fremme af livslang læring og erhvervsuddannelse inden for landbrug og skovbrug

Dansk erhvervsliv har generelt behov for uddannelse af flere faglærte. Der er således behov for at styrke søgningen til erhvervsuddannelserne. For landmand, driftsleder og skovbrugsteknikker uddannelserne er der siden 2005 konstateret et konstant niveau i antallet, der har gennemført uddannelsen. De generelle problemer med manglende søgning til erhvervsuddannelserne søges løst gennem andre nationale informationstiltag. Regionerne, erhvervsskoler, UU-centre og kommunerne har i samarbejde iværksat en række initiativer, som skal fremme søgningen til erhvervsuddannelserne og sikre fastholdelsen af eleverne i uddannelse. Det drejer sig om at forbedre overgangen fra folkeskolen til erhvervsuddannelserne og til videregående uddannelse, særlige praktikpladskampagner, bedre regional uddannelsesdækning, styrket faglighed mv. Der ses derfor ikke et behov for en specifik indsats i landdistriktsprogrammet.

4.2.2 Prioritet 2 – Styrkelse af bedrifternes levedygtighed og konkurrenceevnen for alle typer landbrug i alle regioner og fremme af innovative landbrugsteknologier og den bæredygtige forvaltning af skove

Fokusområde 2A: Forbedring af alle landbrugsøkonomiske resultater og lettelse af omstruktureringen og modernisering af bedrifter, navnlig med henblik på at øge markedsdeltagelsen og -orienteringen samt diversificeringen af landbruget

En primær udfordring for programmet er at øge produktiviteten, skaffe flere jobs og styrke udviklingen af landbrugs- og fødevareerhvervet. Der er for at imødekomme denne udfordring, behov for at styrke konkurrenceevnen i landbrugs- og fødevaresektoren gennem samarbejde om udvikling af nye produkter og teknologier og fremme af vilkårene for investering i ny teknologi, processer og produktion.

Hvis landbruget skal indfri fremtidens øgede grønne eksportpotentiale vil det være nødvendigt at udvikle råvaregrundlaget for produktionen og samtidig fokusere på højværdiprodukter, herunder økologisk produktion. Succes på eksportmarkederne kan skabe nye arbejdspladser, men det forudsætter, at der sættes ind for at styrke råvaregrundlaget, og at der kan produceres flere og bedre råvarer uden at øge miljøbelastningen.

I lyset af de store miljø- og klimaudfordringer i landbrugs- og fødevarersektoren og behovet for grøn omstilling, bør enhver indsats for at skabe jobs i sektoren også bidrage til at opfylde miljømålsætninger. Der er behov for at skabe jobs, som kan eksistere på markedsvilkår og bidrage til at opfylde miljø- og klimamålsætninger – det vil sige grønne jobs.

Den hidtidige udvikling har vist, at dansk landbrug er i stand til at leve op til skærpede miljøkrav og samtidig opretholde en stor og intensiv animalsk produktion. Skal denne udvikling fortsætte, er der behov at opruste erhvervets investeringer i fysisk og menneskelig kapital, så sektoren kan imødekomme både de markedsmæssige udfordringer og kravene om en fortsat reduceret påvirkning på natur, klima og miljø, ligesom der er behov for at afhjælpe landbrugets problemer med manglende adgang til risikovillig finansiering.

Fokusområde 2B: Fremme af tilstrækkeligt kvalificerede landbrugeres adgang til landbrugssektoren og navnlig generationsfornyelsen

Der er behov for at fremme generationsskiftet i landbrugssektoren. Den væsentligste forhindring for dette er manglen på finansieringsmuligheder.

I perioden fra 1985 til 2011 havde yngre jordbrugere under 40 år mulighed for at opnå statsgaranti for lån. Frem til 2003 blev der under landdistriktsprogrammet 2000-2006 ydet tilskud til betaling af terminsydelserne på de statsgaranterede lån. Formålet med ordningen var at gøre det nemmere for unge landmænd at erhverve deres første landbrug. Da nye deltagere skulle finansiere tidligere tab i ordningen ved at betale en højere rente, ophørte ordningen i 2012, idet den ikke længere var attraktiv.

Det vurderes ikke at være et effektivt tiltag at anvende programmidler til direkte at forbedre finansieringsmuligheden for generationsskifte eller anden skifte af bedriftsejendomme i landbrugssektoren. Programmets indsatser for fremme af nye investeringer under især fokusområderne 2A og 5B-D vil dog indirekte fremme generations- og bedriftsejerskifter i landbrugssektoren, idet disse muligheder for støtte indirekte kan bidrage til at forbedre finansieringsmulighederne for ejerskifte af landbrugsbedrifter.

4.2.3 Prioritet 3 – Fremme af fødevarerekædens organisation, herunder behandling og afsætning af landbrugsprodukter, dyrevelfærd og risikostyring i landbruget

Fokusområde 3A: Forbedring af primærproducenters konkurrenceevne at integrere dem bedre i landbrugsfødevarerekæden ved hjælp af kvalitetsordninger, der tilfører landbrugsprodukterne merværdi, fremstød på lokale markeder og korte forsyningskredsløb, producentsammenslutninger og -organisationer og brancheorganisationer

Der er behov for at styrke landbrugets stilling i værdikæden fra jord til bord, herunder at diversificere sortimentet af fødevarerprodukter for at sikre bedre markedspriser. Der er behov for fortsat at forbedre rammebetingelserne for udvikling, produktion og afsætning af fødevarer kendetegnet ved høj fødevarer sikkerhed, kvalitet, miljøhensyn, dyrevelfærd og økologi. Dette kan blandt andet ske ved at fremme landbrugets viden om omstilling til og evne til at markedsføre sig på højere kvalitetsstandarder, herunder standarder vedrørende økologi og dyrevelfærd.

Fokusområde 3B: Støtte til bedriftsrisikoforebyggelse og -styring

Jordbruget oplever stigende problemer med at dække sine produktionstab som følge af klimahændelser, især oversvømmelser efter ekstraordinær nedbør. Landmanden har selv det primære ansvar for at minimere sin risiko, men der kan under visse omstændigheder være behov for at kompensere for tab ved naturfænomener som dyre- og plantesygdomme, skadedyrsangreb eller ugunstige vejrforhold. Der skønnes ikke at være et umiddelbart behov for at iværksætte en særlig indsats for risikostyring. Dog kan der i løbet af programperioden komme behov for at genoprette jordbrugets produktionspotentiale og indførelse af passende forebyggende foranstaltninger efter skader som følge af uforudsete naturkatastrofer og katastrofale hændelser.

4.2.4 Prioritet 4 – Genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer i tilknytning til landbruget og skovbruget

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder og i områder med naturbetingelse eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber

Danmarks natur er fragmenteret, og naturen er generelt under pres på grund af betydelige mængder næringsstoffer deponeret i naturen gennem årtier. Halvkulturarealerne er stærkt fragmenterede, hvilket gør en effektiv indsats vanskelig, bl.a. på grund af store randeffekter fra det intensive landbrug og isolationen af sårbare bestande af planter og dyr. Disse forhold kan endvidere på grund af økologisk inerti forsinke de positive resultater af programindsatsen for naturen.

Der er derfor behov for at fortsætte naturplejeindsatsen i den kommende programperiode, bl.a. i Natura 2000-områderne. Under landdistriktsprogrammet 2007-2013 gennemførtes en betydelig indsats for at modvirke negative påvirkninger af natur, klima og miljø fra jordbrugets side. F.eks. arealtilskud til miljøvenlig pleje af græs- og naturarealer, rydning af tilgroede arealer, reetablering af naturlig hydrologi, etablering af vandhuller og levende hegn, reduktion af landbrugets udslip af N-forbindelser, natur- og miljøprojekter, etablering af skov på landbrugsarealer og miljøvenlige skovbrugsforanstaltninger, der alle har bidraget til at fremme gunstig bevaringsstatus og generelt forbedre naturkvaliteten og biodiversiteten på halvkulturarealerne og i skove. I kombination med naturpleje kan der med sådanne ordninger over tid hentes betydelige synergieffekter.

Følgende erfaringer blev også draget af implementeringen:

- Tilskudsordningerne var ikke tilstrækkeligt målrettede på at sikre naturkvalitet gennem ekstensiv landbrugsmæssig drift
- Der manglede mulighed for tilskud til en opsøgende og faciliterende aktivitet med henblik på bedre målretning og øget omkostningseffektivitet af ordningerne
- I forhold til genopretning og bevarelse af biodiversitet virkede tilskudsordningen for etablering af vådområder ikke optimalt, idet fokus primært lå på de nye vådområders potentiale for N-retention. Ved at kombinere indsatsen med lavere krav om N-retention vil

det være muligt at sikre synergieffekter i forhold til biodiversitet.

- Der manglede tilstrækkelige muligheder for at give landmændene et økonomisk incitament til at beskytte biodiversiteten i landbruget og skovene
- Det viste sig vanskeligt for landmændene at opgøre arealet af skov- og naturarealer nøjagtigt. Fejl i arealopgørelserne fik store følger for landmænd og skovejere i forbindelse med krydsoverensstemmelsesreglerne under søjle I, hvilket afholdt mange fra at søge om tilskud
- Risikoen for at miste retten til enkeltbetaling som følge af skovrejsningsprojekter har haft en negativ effekt på antallet af ansøgere til privat skovrejsning. Hvis hele ejendommen overgår fra landbrugsudnyttelse til fredskov som følge af skovprojekter, kan enkeltbetalingen under søjle 1 ikke opretholdes.
- Anvendelsen af artikel 34-undtagelsen for enkeltbetalingen under søjle 1 bidrog til at gennemføre projekter til implementering af Natura 2000-direktiverne
- Der mangler viden om god naturpleje i landbruget

På grundlag af situationsanalysen kan der identificeres følgende behov:

- Naturpleje (ekstensiv landbrugsdrift); at udvikle naturplejen som driftsgren og gøre mulighederne for naturpleje så fleksible som muligt
- Fremme ekstensiv landbrugsmæssig drift i form af græsning og slæt til halvkulturarealer, der afspejler de reelle driftsøkonomiske omkostninger knyttet hertil og har fokus på produktion af natur og naturkvalitet
- Varig ekstensivering af landbrugsarealer, for eksempel for at sikre større sammenhængende arealer i ekstensiv landbrugsdrift
- Samdrift af små halvkulturarealer
- Fortsat udvikling af rekreative værdier og naturforvaltning med henblik på øget naturkvalitet
- Opsøgende og faciliterende aktiviteter for at involvere landmændene
- Rydning/hegning og genetablering af naturlig vandstand på landbrugsarealer i Natura 2000-område.
- En indsats på området bør endvidere bidrage til at indfri EU's klimamålsætninger og de internationale forpligtelser, herunder specifikt det danske reduktionsmålsætning i ikke-kvotesektoren

Fokusområde 4B: Bedre vandforvaltning, herunder forvaltning af gødningsstoffer og pesticider

Der er behov for at fastholde den positive udvikling i landbrugets og skovbrugets samspil med landskab, natur, klima og miljø, herunder at bidrage til at gennemføre Vandrammedirektivet, pesticidplanen, målsætningerne for skovene og klimamålsætningerne.

Danmark har gennemført en række nationale vandmiljøplaner og nitratdirektivets målsætninger, dels gennem en egentlig regulering af gødningsforbruget og dels gennem anvendelse af målrettet støtte f.eks. til etablering af vådområder og skov. Der er behov for fortsat implementering af vandområdeplaner efter Vandrammedirektivet. På lang sigt skal vandløb, søer og fjorde være sunde levesteder for dyr og planter, og vi skal fortsat have rent drikkevand. Dette skal konkret ske ved at reducere udledningen af kvælstof, fosfor og pesticider til vandmiljøet.

Landdistriktsprogrammet 2007-2013 indeholdt følgende indsatser, som alle skulle bidrage til opnåelse af god økologisk status i vandmiljøet og dermed bidrage til opnåelsen af målene med EU's vandrammedirektiv:

- Projektstøtte til etablering og fastholdelse af vådområder for reduktion af N eller P udledning til vandmiljøet, samt arealstøtte til permanent ekstensivering af landbrugsdrift i forbindelse med vådområde- og vandløbsprojekter
- Projektstøtte til fremme af natur- og miljøhensyn på landbrugsarealer
- Arealstøtte til pleje af græsarealer og seminatur på landbrugsarealer
- Arealstøtte til omlægning til økologisk landbrug eller pesticidfri drift
- Arealstøtte til kompensation for krav om udlægning af dyrkningsfrie randzoner langs vandløb og søer
- Arealkompensation for ændret vandløbsvedligeholdelse langs landbrugsarealer

Følgende erfaringer blev draget af implementeringen i 2007-2013:

Tiltagene til gennemførelse af vandrammedirektivet under landdistriktsprogrammet har haft gode resultater. Især ordningen for etablering af vådområder og skov på landbrugsjord er kommet godt i gang, ligesom det har styrket anvendelsen af tilskudsmulighederne, at det har været muligt at anvende artikel 34-undtagelsen knyttet til enkeltbetalingsordningen i forbindelse med projekter, der implementerer vandrammedirektivet og Natura 2000-direktiverne.

Det har udgjort en svaghed, at der har manglet mulighed for at yde engangserstatning f.eks. i forbindelse med etablering af vådområder, ligesom det har udgjort en svaghed, at det ikke har været muligt i tilstrækkelig grad at håndtere indsatser for at reducere vandløbsvedligeholdelsen og restaurere vandløb med de tilstødende landbrugsarealer.

Der er behov for at fortsætte arbejdet under det forrige landdistriktsprogram med implementering af Vandrammedirektivet.

Behovene på vand- og miljøområdet er altså:

- Fortsat etablering og fastholdelse af vådområder for reduktion af N eller P udledning
- Fremme af natur- og miljøhensyn på landbrugsarealer
- Pleje af græsarealer og seminatur på landbrugsarealer
- Varig ekstensivering af landbrugs- og skovdrift bl.a. i forbindelse med vådområde- og vandløbsprojekter
- Omlægning til økologisk landbrug eller pesticidfri drift
- Udlægning af dyrkningsfrie randzoner langs vandløb og søer
- Ændret vandløbsvedligeholdelse langs landbrugsarealer og supplerende indsats for at genetablere god økologisk status i vandløb langs landbrugsarealer
- Etablering af områder, der kan understøtte klimatilpasning

En indsats på vand- og miljøområdet bør endvidere bidrage til at indfri EU's klimamålsætninger og de internationale forpligtelser, herunder specifikt det danske reduktionsmålsætning i ikke-kvotesektoren.

Fokusområde 4C: Forebyggelse af jorderosion og bedre forvaltning af jordbunden

I takt med, at efterspørgselen efter landbrugsjord er stigende, og landbruget overvinder de fysiske forhindringer for dyrkning, bliver lavtliggende eller vandlidende arealer ofte anvendt til intensivt landbrug i Danmark. Lavtliggende områder påvirkes kraftigt af jordbearbejdning og dræning, som resulterer i tab af organisk materiale, stigninger i udledningen af drivhusgasser og udvaskning af nitrat til vandmiljøet.

Ændring og restaurering af hydrologiske forhold og omlægning til ekstensivt landbrug på sådanne lavtliggende projektområder vil kunne få stor betydning med hensyn til at reducere udledningen af drivhusgasser, klimatilpasning, udvaskning af næringsstoffer til vandmiljøet, og til fremme af biodiversiteten.

Bedre forvaltning af jordbunden har indtil nu ikke været et selvstændigt fokusområde i landdistriktsprogrammet 2007-2013. Der er dog fra 2013 stillet fokus på at gennemføre miljøprojekter på lavbundsarealer, særligt på ekstensivering af landbrug på de tørveholdige jorder. Der er endvidere fokus på at fremme økologisk jordbrugsproduktion gennem arealstøtte og tilskud til investering i nye teknologier til økologiske jordbrugsbedrifter. Økologisk dyrkning formodes til dels at styrke forvaltningen af jordbunden, i hvert fald i forhold til jordens indhold af organisk stof.

På grundlag af situationsanalysen kan følgende behov for indsatser defineres:

- Yderligere analyse af truslerne mod jordkvaliteten, herunder definition af de mekanismer, der påvirker jorden (dyrkningsmetoder og klimaet), og jordens sårbarhed overfor disse påvirkninger
- Identificering af risiko- / prioritetsområder, som kan være operative for en indsats for fastholdelse af jordens dyrkningskvalitet
- Yderligere fokus på bevaring af de tilbageværende tørveholdige jorder
- Permanent ekstensivering af landbrug i udpegede områder, herunder tørveholdige lavbundsområder, inklusive restaurering af de hydrologiske forhold i form af sløjfning af dræn/grøfter
- Omlægning til økologisk drift

En indsats på området bør endvidere bidrage til at indfri EU's klimamålsætninger og de internationale forpligtelser, herunder specifikt det danske reduktionsmålsætning i ikke-kvotesektoren.

4.2.5 Prioritet 5 – Fremme af ressourceeffektivitet og støtte til overgangen til en klimaresistent lavemissionsøkonomi i landbrugs-, fødevarer- og skovbrugssektoren

Fokusområde 5A: Effektivitetsforbedringer i vandforbruget i landbruget

Der kan være behov for at fremme effektiviteten i vandforbruget i landbruget, idet markvanding kan påvirke vandmængde og -kvalitet i nærliggende vandløb.

Det store nedbørsoverskud i Vestdanmark om vinteren betyder imidlertid, at markvandingen generelt ikke er et problem for selv grundvandsbeholdningen, selvom der lokalt kan være et problem for vandføringen i vandløb. Hvis der vandes mere end marken har behov for, kan der yderligere ske en udvaskning af næringsstoffer. Da markvanding er omkostningstungt vurderes dette dog i mindre grad at være tilfældet. Problematikken omkring markvanding og vandføring i vandløb indgår i arbejdet forud for næste generation af vandplaner, der skal dække perioden 2015-2021. Endelig kan markvanding have betydning for de dyre- og fuglearter, som yngler i områderne.

Fokusområde 5B: Effektivitetsforbedringer i energiforbruget i landbruget og inden for forarbejdning af fødevarer

Der vurderes at være et betragteligt energisparepotentiale i fødevarerektoren, særligt indenfor gartnerisektoren og den mindre energitunge produktion. Gartnerierhvervet er et energiintensivt erhverv. Siden erhvervet i 1996 startede med energieffektiviseringsaftaler med Energistyrelsen, har erhvervets aftaleomfattede virksomheder reduceret energiforbruget med 40 pct. pr. m² væksthuse gennem mere dynamisk klimastyring, renovering af væksthuse og ændret kultursammensætning. Det vurderes, at der fortsat er betydelige muligheder for reduktion af energiforbruget, ned til 30 pct. af

nuværende niveau. Dette vil bl.a. kræve bedre klimastyring, isolering af klimaskærm, LED til vækstlys, renovering af væksthuse og brug af energirigtig projektering ved nybyg samt opsamling af overskudsenergi og korttidslagring.

Fokusområde 5C: Lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald og restprodukter og af andre nonfood-råmaterialer med henblik på bioøkonomi

Bioøkonomien rummer nye erhvervsmuligheder for landbruget og skovbruget. Stigende priser på fossilt baserede råstoffer kombineret med ønsket om at diversificere forsyningskilderne for energi og reducere klimapåvirkningerne fra fossil energi vil skabe en fortsat stigende efterspørgsel efter biobaserede erstatninger.

Den nationale energiaftale fra 2012 sætter ambitiøse mål for omstillingen fra fossile energikilder til vedvarende energi, herunder biomasse. Bioøkonomien komplementerer disse dagsordner ved at bidrage til at udvikle et biobaseret samfund, der karakteriseres ved en ressourceeffektiv og bæredygtig udnyttelse af de tilgængelige ressourcer.

En indsats for bioøkonomi vil bidrage til implementering af Kommissionens strategi for bioøkonomi i Europa fra februar 2012 og nationale målsætninger på området jf. bl.a. Regeringens Vækstplan for vand, bio og miljøløsninger fra marts 2013.

Der er behov for at fremme en både økonomisk- og miljømæssigt bæredygtig produktion af biomasse, som kan erstatte anvendelsen af fossile ressourcer på udvalgte områder og dermed reducere CO₂-udledningen, men samtidig bidrage til at reducere udvaskningen af næringsstoffer og plantebeskyttelsesmidler.

Landbruget bør deltage i omstillingen bl.a. ved at levere bæredygtig biomasse til eksempelvis bioraffinering, og landdistrikterne skal delagtiggøres i de vækstmuligheder, den bioøkonomiske dagsorden kan byde på.

Der synes at være potentiale for at øge biomassehøsten til nonfood formål i Danmark²³ uden, at det berører fødevarerproduktionen, miljøet og klimaet negativt. Udnyttes potentialet og anvendes den ekstra biomasse i en dansk bioraffineringssektor, vil det kunne medføre nye arbejdspladser i Danmark.

Da biomasse generelt er dyr at transportere (især hvis der er højt vandindhold), vil en del af den fremtidige behandling af biomassen ske tæt på produktionsarealerne, hvilket formodes at ville gavne beskæftigelsen i landdistrikterne. Dertil kommer, at Danmark er førende inden for flere af de teknologier, der indgår i bioøkonomien, eksempelvis inden for forbehandling af biomasse, anvendelsesorienteret forskning i industriel biotek samt kemiske og biologiske katalysatorer, som indgår i produktionen af bæredygtige biobaserede produkter.

Et af de områder indenfor bioøkonomien, hvor landbruget allerede leverer en del materialer, er inden for energiproduktionen. Bioenergi ventes at give et vigtigt bidrag til Danmarks målsætning om udfasning af fossile brændsler i 2050. Energifremskrivning 2012 venter således, at bioenergi i 2020

---

²³ "+ 10 mio. tons planen – muligheder for en øget dansk produktion af bæredygtig biomasse til bioraffinaderier", Aarhus universitet og Københavns universitet 2012.

alene vil udgøre ca. 4 Mtoe – eller ca. 22 pct. af det samlede danske energiforbrug – mod ca. 16,5 pct. i 2012.

Landbruget og landdistrikterne forventes at komme til at spille en væsentlig rolle i udviklingen af den biobaserede økonomi, da landbruget står for en meget stor andel af biomasseproduktionen som eksempelvis halm, husdyrgødning, græs, energipil mv. Der er samtidig behov for at fremme udnyttelse af husdyrgødning til energiformål, blandt andet gennem etablering og udvidelse af biogas fællesanlæg, gårdanlæg samt supplerende bedriftsinvesteringer.

Der er behov for at fremme:

- Rentabel produktion af biomasse, som samtidig fremmer naturværdier, således at det eksempelvis bliver økonomisk attraktivt at indsamle grøn biomasse fra naturarealer
- Udvikling af teknologier der kan konvertere biomasse til andre produkter, herunder udnyttelse af husdyrgødning til energiformål
- Metoder til høst, indsamling, lagring og transport af biomasse til videre forarbejdning, eks. bioraffinering af halm

Fokusområde 5D: Reduktion af udledningen af drivhusgasser og ammoniak fra landbruget

Danmark er forpligtet til at bidrage til opnåelsen af EU's klimamålsætninger og de internationale klimaforpligtelser. Indsatsen under landdistriktsprogrammet bør bidrage til at indfri EU's klimamålsætninger og de internationale forpligtelser, herunder specifikt den danske reduktionsmålsætning i ikke-kvotesektoren og regeringens 40 pct. reduktionsmål for drivhusgasser i 2020. Dansk landbrug og skovbrug har et betydeligt potentiale i forhold til forebyggelse af klimaforandringer. Landbruget er en væsentlig kilde til udledning af drivhusgasser, primært metan (CH_4) og lattergas (N_2O), men også CO_2 (kuldioxid).

Danmark er efter genforhandlingen af Göteborgprotokollen (2012) forpligtet til at reducere ammoniakemissionen fra alle sektorer med 24 pct. i 2020 i forhold til et emissionsniveau på 83.000 tons ammoniak (NH_3) i 2005. Ammoniakemissionen stammer primært fra husdyrgødning.

Der er således behov for at reducere landbrugets udledninger af drivhusgasser og ammoniak. Til brug herfor er der behov for:

- At fremme viden om, hvordan landbrugsproduktion bedst tilrettelægges, så drivhusgasudledningen fra den enkelte bedrift mindske
- Bedre at kunne måle drivhusgasudledningerne på bedriftsniveau og mere forskning i beregning og reduktion af drivhusgasemissioner på bedriftsniveau, blandt andet indenfor håndtering af metan udledning fra køers fordøjelse
- Udvikling af og investering i nye grønne teknologier, herunder økologiske, der kan bidrage til at reducere drivhusgasudledningerne fra husdyrproduktion

Fokusområde 5E: Fremme af kulstofopbevaring og -binding inden for landbrug og skovbrug

Lagring af kulstof i jorden er kommet i stigende fokus i takt med et stigende fokus på klimaforandringerne. Danmark har under Kyoto-aftalen og efterfølgende EU klimaaftaler forpligtet sig til at reducere drivhusgasudledningen, og Danmark har i reduktionsforpligtelsen tilvalgt ændringer i kulstofbalancen ved forvaltning af skove, landbrugsjord og vedvarende græsarealer, så disse tre elementer indgår ved opførelsen af reduktionsforpligtelsen. Danmark er bl.a. forpligtet til at reducere udledningerne af ikke-kvotebelagte drivhusgasser, som omfatter landbrugssektoren med 20 pct. i 2020 ift. 2005, (jf. EU beslutning 406/2009/EC artikel 2 og 3). Der findes imidlertid endnu ingen kvantitative målsætninger for fremme af kulstofbinding i landbruget og skovbruget i Danmark. Indsatsen under landdistriktsprogrammet forudsættes dog at bidrage til formålet gennem følgende aktiviteter:

- Skovrejsning på landbrugsjord
- Omlægning til økologisk drift
- Ekstensivering af landbrugsdriften på lavbundsarealer samt tørveholdige eller organogene jorde, herunder helt at stoppe dræning

4.2.6 Prioritet 6 – Fremme af social integration, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk udvikling i landdistrikterne

Regeringen har som mål at fremme jobskabelse gennem sikring og forbedring af danske virksomheders konkurrenceevne og evne til at skabe værdi. Gode rammevilkår for erhvervslivet skal være med til at bane vejen for vækst, øget beskæftigelse og indkomster og dermed fremme af social integration og fattigdomsbekæmpelse.

Det er vigtigt at se lokale ressourcer så som natur, kulturarv, historie, geografi mv. i sammenhæng med erhvervsstrukturerne inden for områderne turisme, oplevelsesøkonomi, fødevarer, natur og klima. Landdistrikterne vurderes her at have særlige erhvervsmæssige potentialer, som i dag langt fra er fuldt udnyttet. Landdistrikterne skal i endnu højere grad end hidtil konkurrere på viden, opfindsomhed og kreativitet, og der skal skabes nye produkter, nye forretningsmodeller og åbnes nye markedsmuligheder. Udover at samarbejde om produktudvikling, produktion og distribution, salg og afsætning skal der fremover også samarbejdes om innovation, kompetenceudvikling og iværksætteri. Den nærdemokratiske tilgang og beslutningsproces for projekter er vigtig og med til at fremme både det lokale engagement og kvaliteten af projekterne. Gennemførelsen af LAG projekter (via lokale aktionsgrupper) er med til at det enkelte lokalområde får styrket sin identitet og får sat en udvikling i gang, der understøtter erhvervsudvikling, rammevilkår, turisme og bosætning samt at den enkelte borger får følelsen af, at bo et sted, hvor der sker noget.

Danmark har under den økonomiske krise mistet mange arbejdspladser i den private sektor, og det har ramt landdistrikterne og især yderområderne hårdt, idet hovedparten af industriarbejdspladserne er placeret her. Forandringen i erhvervsstrukturen betyder, at landdistrikterne i dag står over for en stor omstilling og skal finde nye roller at udfylde i et globalt orienteret videns- og servicesamfund. Det har forstærket centraliseringen, som betyder, at den

erhvervsaktive del af befolkningen i stigende grad flytter til byerne for at tage en uddannelse eller finde arbejde.

En række mindre byer og landsbysamfund i yderområderne bliver efterladt med tomme huse og faldende huspriser til følge, større afstand til offentlige serviceydelser og dårlige boliger, der udlejes til husstande med meget små indkomster. Samtidig falder beskæftigelsen mere i landdistrikterne end i byerne, erhvervsstrukturen er under pres fra den generelle udvikling og uddannelsesniveaue er lavere.

Regeringen har siden sin tiltræden i 2011 gennemført en lang række initiativer, der forbedrer rammevilkårene i landdistrikts- og yderområder, styrker kommunernes muligheder og støtter erhvervslivets forudsætninger. Som det også fremgår af nedenstående beskrivelser er initiativerne gennemført på tværs af en række ministerområder.

Udligningsaftale. Regeringen har indgået aftale med Enhedslisten om den kommunale udligning. Aftalen bidrager med et varigt løft til landdistrikterne ved årligt at omfordele omkring 400 mio. kr. fra de større byer til kommuner med landdistriktsudfordringer.

Målrkning af byfornyelsesindsatsen. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter har gennemført en omprioritering af byfornyelsesrammen, så flere midler målrettes små byer. Der anvendes 75 mio. kr. årligt til denne indsats, hvilket er 52 mio. kr. mere end før lovændringen.

Yderligere midler til nedrivning af misligholdte huse på landet. Regeringen har fremsat forslag om at afsætte en pulje under byfornyelsesloven til nedrivning og istandsættelse af dårlige boliger på landet på 400 mio. kr. Puljen vil give betydelig bedre muligheder for at imødegå problemer med faldefærdige huse og bidrage til en helhedsorienteret og fremadrettet indsats. Puljen ligger i forlængelse af den netop gennemførte omprioritering af byfornyelsesmidlerne.

Målrkning af øvrige puljer. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter har styrket effekten af LAG-midler og landdistriktspuljen ved at målrette midlernes anvendelse mod beskæftigelse og udvikling af rammevilkårene i landdistrikterne.

Landdistriktsbestemmelse i planloven. Folketinget har vedtaget en ændring til planloven, hvormed der bl.a. er indført en landdistriktsbestemmelse, der giver kommunerne nye, enklere og forbedrede muligheder for at stimulere bosætning og realisering af erhvervsinitiativer i de vanskeligt stillede dele af landdistrikterne, bl.a. ved at tillade etablering af helårsboliger og erhverv i alle overflødiggjorte bygninger i disse områder.

Landdistriktsrejsehold og udbredelse af viden. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter har etableret et rejsehold, der kan understøtte kommunernes indsats. Samtidig har ministeriet etableret en internetportal, som deler viden om, hvad der virker, så landdistrikter og yderområder på tværs af landet kan få glæde af de erfaringer, der allerede er gjort.

På grundlag ovenstående og situationsanalysen kan der identificeres følgende behov:

Fokusområde 6A: Fremme af diversificering, oprettelse og udvikling af små virksomheder samt jobskabelse

Der er behov for at fremme dette formål både i landdistrikterne og nationalt jævnfør i øvrigt analysen i foregående afsnit.

Fokusområde 6B: Fremme af lokaludvikling i landdistrikterne

Der er behov for at forbedre rammevilkår i landdistrikterne med henblik på at skabe ny beskæftigelse og vækst i landdistrikterne, herunder at fremme:

- Vidensoverførsel samt kompetenceopbyggende og entreprenørskabende udvikling i landdistrikterne
- Etablering og udvikling af nye virksomheder samt basale servicefaciliteter i landdistrikterne
- Samarbejde om udvikling af nye virksomheder, produkter, processer og teknologier i landdistrikterne

Leadermetoden anvendes hertil for at sikre den nære tilknytning til lokalområderne. Der er i den forbindelse behov for:

- Kompetenceudvikling og fuldtidsansættelse af LAG-koordinatorer for at levere bedre rådgivning, administration og service til projektansøgere
- Fremme af afsøgning af LAG-partnere, indgåelse af samarbejder og gennemførelse af transnationale projekter

Fokusområde 6C: Forbedring af adgangen til, brugen af og kvaliteten af informations- og kommunikationsteknologi i landdistrikter

Der kan lokalt være behov for at fremme dette formål, men udbredelsen af bredbåndsteknologi i Danmark udvikler sig generelt positivt jævnfør analysen i afsnit 4.1.

4.2.7 Tværgående mål for innovation, miljø og modvirkning af og tilpasning til klimaforandringer

Innovation

Der er behov for udvikling og anvendelse af nye teknologier, metoder og systemer i jordbrugs- og fødevarerektoren med fokus på produktivitet, miljø, klima, bedre og sundere fødevarer af høj kvalitet, økologi og dyrevelfærd. Samtidig er der behov for at øge udbuddet af nonfood-produkter og vedvarende energikilder, der samtidig reducerer udledningen af drivhusgasser.

Innovationsaktiviteterne bør også fokusere på en mere intelligent og målrettet regulering, den stigende efterspørgsel efter sikre og sunde fødevarer, den stigende globale konkurrence, manglen på radikal innovation samt lettere tilgang til finansieringskilder.

Der identificeres endvidere et behov for at fremme innovation generelt i landdistrikterne.

Erhvervsstrukturen i landdistrikterne er domineret af små og mellemstore virksomheder, som ikke i

sammen grad som store virksomheder har haft tradition for eller kapacitet til at opnå vækst gennem innovation.

Miljø

Danmark er gennem EU's vandrammedirektiv forpligtet til at sikre, at vandløb, søer og kystvande har en god økologisk status senest i 2015. Det betyder, at der skal være gode livsbetingelser for planter og dyr. Udvaskningen til vandmiljøet af både kvælstof og fosfor er markant reduceret siden starten af 1990'erne, og siden 1994 har der været en stigning i antallet af vandløb med en god biologisk tilstand. Forurening med næringsstoffer fra landbruget og fra spildevandsudledning giver imidlertid fortsat algevækst og risiko for iltfattige forhold i søerne, fjordene og de indre farvande, til skade for planter, bunddyr og fisk. Der er endvidere fortsat behov for at forbedre de fysiske forhold i vandløb bl.a. gennem restaurering og indførsel af en mere skånsom vedligeholdelse. Der er endvidere behov for at fortsætte arbejdet med implementering af Natura 2000-direktiverne samt EU's mål om biodiversitet for 2020.

For at nå de forventede mål i Vandrammedirektivet og Natura 2000-direktiverne vil der fremover skulle opnås en yderligere reduktion i udledningen af næringsstoffer og sprøjtemidler via en målrettet indsats for vandområder og naturområder, ligesom der fortsat er behov for en kontinuerlig naturplejeindsats ikke mindst i Natura 2000-områderne. Arbejdet forventes blandt andet videreført i de kommende vandområdeplaner, en kommende national naturplan, herunder opfølgning på EU's biodiversitetsstrategi, samt en handlingsplan for natur og landbrug.

Modvirkning af og tilpasning til klimaforandringer

Der er behov for at fremme tiltag og driftsformer på landbrugsjord, som reducerer drivhusgasudledningen eller som bidrager positivt til jordens kulstofpulje, tiltag som reducerer energi- og ressourceforbruget i jordbruget, fødevaresektoren og landdistrikterne, og tiltag som fremmer omstillingen fra kulstofbaseret- til vedvarende energi.

Danmark har under Kyoto-aftalen forpligtet sig til at reducere drivhusgasudledningen med 21 pct. i perioden 2008 til 2012 i forhold til 1990. Danmark har i reduktionsforpligtelsen tilvalgt ændringer i kulstofbalancen ved forvaltning af skove, landbrugsjord og vedvarende græsarealer, så disse tre elementer indgår ved opgørelsen af reduktionsforpligtelsen.

Danmark er bl.a. forpligtet til at reducere udledningerne af ikke-kvotebelagte drivhusgasser, som omfatter landbrugssektoren med 20 pct. i 2020 i forhold til 2005, (jf. EU beslutning 406/2009/EC artikel 2 og 3). Dertil kommer regeringens mål om at reducere Danmarks udledninger af drivhusgasser med 40 pct. i 2020 i forhold til 1990. Landbrugets udledninger udgør i dag ca. en tredjedel af Danmarks samlede ikke-kvotefattede emissioner.

Der findes endnu ingen kvantitative målsætninger for fremme af kulstofbinding i landbruget og skovbruget i Danmark. Med aftalen om Grøn Vækst fra 2009 blev der dog besluttet og delvist iværksat en række tiltag, der vil fremme kulstofbinding, herunder bl.a. en tilskudsordning til fremme af flerårige afgrøder, udlægning af yderligere efterafgrøder på 140.000 ha landbrugsjord, forbud mod visse former for jordbearbejdning, en tilskudsordning til udlægning af 10.000 ha vådområder samt en tilskudsordning til udlægning af 3.000 ha ådale.

En række virkemidler vil kunne bidrage positivt til jordens kulstofpulje, heraf flere under landdistriktsprogrammet: efterafgrøder, mellemafgrøder, pileflis til brændsel, udtagning af lavbundslande hhv. med og uden ophør af dræning, udtagning af højbund til græs eller skov, skovtræsforædling, reduceret jordbearbejdning, undladelse af pløjning af marker, samt udlægning af græsmarker i omdrift til vedvarende græsmarker. De fleste af disse virkemidler har derudover en gavnlig miljøeffekt i form af reduceret kvælstofudvaskning og kan bidrage til målsætningerne om mere og bedre natur.

4.3. Erfaringer fra landdistriktsprogram 2007-2013

I 2010 gennemførtes en midtvejsevaluering af landdistriktsprogrammet 2007-2013. Evaluator vurderede dengang ud fra en sammenligning af de opstillede mål og målopnåelsen for årene 2007-2009, at programmet generelt bidrog tilfredsstillende til målopfyldelsen. Der var således opnået en øget nettoværditilvækst i fødevarersektoren, ligesom arbejdsproduktiviteten i både jordbruget og i fødevarersektoren var øget. Jobskabelsen var ligeledes meget tilfredsstillende. Programindsatsen bidrog ikke afgørende til, at den svage udvikling af landdistrikterne kunne forbedres, men der var dog positive resultater. Hvad gælder de miljørelaterede effekter, var kvælstofoverskuddet reduceret tilfredsstillende i forhold til det fastsatte mål. Hvad angår målsætningen om HNV, var det ikke muligt at opfylde målopfyldelsen. Bidraget til bekæmpelse af klimaændringerne gennem en forøgelse af produktionen af vedvarende energi havde i perioden en indirekte karakter. Der var således givet tilskud til et begrænset antal gylleseparationsanlæg og andre typer af teknologier, der har muliggjort produktion af biogas baseret på svine- og kvæggylle. Indsatsen for reduktion af fosforudledning ved hjælp af dyrkningsfri randzoner havde heller ikke spillet en stor rolle. Målet om reduktion af forbruget af pesticider var nået målt på antal hektar under tilsagn af forskellige former for miljøvenlig drift. Endelig var den miljø- og naturvenlige drift af græsarealer øget i omfang. Evaluator vurderede resultaterne af de væsentligste ordninger under programmet 2007-2013 som positive.

De to erhvervsudviklingsordninger for henholdsvis det primære jordbrug og forarbejdning under programmet 2007-2013 virkede fremmende for indførelse af ny teknologi og en innovationsorienteret investeringsadfærd i bedriften/virksomheden. De højeste og meget tilfredsstillende effekter opnåedes vedr. fremme af ny teknologi. Også effekter for fremme af innovation i bedrifter/virksomheder generelt var positive.

Kvalitetsfødevarerordningen havde en høj grad af effekt i forhold til målsætningen om at fremme formidling af viden om økologiske kvalitetsfødevarer. Der var således næppe tvivl om, at de gennemførte projekter på kort sigt bidrog til øget opmærksomhed om kvalitetsfødevarer, herunder primært økologi, men det var vanskeligt ud fra evalueringen at slå fast, om levedygtigheden i effekterne blandt forbrugerne var høj.

De ordninger, som primært bidrog til miljø og natur, var Miljøbetinget støtte og omlægning til økologi, Landskabs- og biotopforbedrende beplantninger, Natur- og Miljøprojekter, Plantegenetiske ressourcer, Skovordningerne, Ø-støtten og Græsning, Vådområder og Randzoner. Om disse konkluderede evaluator sammenfattende, at de både set fra tilskudsmodtagernes side og fra evaluators side var relevante og attraktive. De var relevante for og sammenhængende med en række forskellige nationale politikker inden for natur-, miljø- og skovområdet. Evaluator vurderede

endvidere, at der kunne være behov for yderligere detaljering og målretning af en række af ordningerne mod mere specifikke geografiske lokaliteter, naturtyper og arter.

Bidraget til bekæmpelse af klimaændringerne gennem en forøgelse af produktionen af vedvarende energi havde en indirekte karakter i programperioden 2007-2013. Der blev således givet tilskud til gylleseparationsanlæg og andre typer af teknologier, der har muliggjort produktion af biogas baseret på svine- og kvæggylle. Antallet af ny-etablerede anlæg var dog beskedent, og det kunne ikke bekræftes, at programmet havde nogen afgørende betydning for de nye investeringer.

Indsatsen ved Leader-metoden gennemførtes via de to delordninger Nye arbejdspladser i landdistrikterne og Attraktive levevilkår i landdistrikterne. Ordningerne estimeredes til at bidrage tilfredsstillende til at skabe nye arbejdspladser og fastholde arbejdspladser i landdistrikterne. Det var evaluators vurdering, at de projekter, der gennemførtes under ordningerne i høj grad var levedygtige. Den væsentligste forklaring på dette var Leader-metoden, som var med til at sikre en god forankring af de enkelte projekter i lokalområderne.

Følgende erfaringer drages således af indsatsen under landdistriktsprogram 2007-2013:

Den erhvervsrettede indsats for vækst og beskæftigelse

I programperioden 2007-2013 gennemførtes en række ordninger for tilskud til investeringer og udviklings- og demonstrationsprojekter, samt en særlig arealstøtte til landbrugsdrift på småøer uden broforbindelse (ø-støtteordningen).

I nærværende program fokuseres og målrettes indsatsen mod ordningerne for erhvervsudvikling og miljøteknologi, der ventes at kunne rumme en bred vifte af demonstrations-, udviklings- og investeringsindsatser til støtte for grøn omstilling. Hermed tilsigtes en mere smidig og forenklet administration samt mere enkelthed for landmanden. Samtidig foreslås det at oprette en ny tilskudsordning til indsatsen for fremme af biomasse til understøttelse af overgangen til en biobaseret økonomi. Ordningen for særlig arealstøtte til landbrugsdrift på småøer uden broforbindelse nedlægges under programmet og videreføres efter 2014 som et særligt arealtillæg til basisbetalingen under CAP søjle 1.

Økologiindsatsen

I programperioden 2007-2013 har indsatsen for økologi primært sigtet på at fremme udbredelsen af økologisk produktion gennem arealstøtte til omlægning af konventionelle bedrifter og såkaldte fastholdelsestilskud, hvor økologer modtager arealstøtte for at fastholde økologisk/pesticidfri drift. Hertil kommer en tilskudsordning til at fremme information om økologi, eksport af økologiske varer og uddannelsesaktiviteter (økologifremmeordningen). Desuden har der i den sidste del af perioden været ydet investeringstilskud til økologi.

I nærværende program fastholdes arealstøtte for fastholdelse med mulighed for et tillæg ved omlægning, mens den øvrige indsats fokuseres på at fremme investeringer i økologi. Således udfases omlægningstilskuddet som selvstændig indsats, og en del af midlerne herfra anvendes i stedet som støtte til økologiinvesteringer. Indsatsen for fremme af økologiske fødevarer i offentlige køkkener styrkes ved at indføre en ordning for vidensformidling herom. En revurdering af programindsatsen kan komme på tale efter en kommende evaluering af Økologisk Handlingsplan 2020, se kapitel 14.

Miljø-, klima- og naturindsatsen

I programperioden 2007-2013 gennemførtes en række ordninger til understøttelse af indsatser for miljø og natur. En række af de mindre indsatser herfor videreføres ikke i nærværende program, mens ordninger, der direkte bidrager til implementering af Vandrammedirektivet og Natura 2000 direktiverne, videreføres. Endvidere forfølges synergieffekter i forhold til målsætningerne for klima.

Landdistriktsudvikling

I programperioden 2007-2013 gennemførtes en LEADER-indsats til understøttelse af landdistriktsudvikling, økonomisk vækst og beskæftigelse. Indsatsen har ifølge programovervågningen haft gode resultater, blandt andet for så vidt angår jobskabelse.

LEADER-indsatsen videreføres i nærværende program og fokuseres og målrettes yderligere imod økonomisk vækst og beskæftigelse.

5. Beskrivelse af strategien

5.1. Valg af behov, mål, prioriteter og fokusområder

Støtten under landdistriktsprogrammet skal medvirke til at forfølge fælles definerede samfundsbehov, som ellers ikke ville blive forfulgt i ønsket omfang, enten fordi det ikke er økonomisk rentabelt for den enkelte at gøre det, eller fordi der mangler fornøden information, kompetence eller kapital til at gennemføre de nødvendige aktiviteter for at forfølge dem.

Baseret på analysen af styrker, svagheder, muligheder, trusler og behov, regeringens nationale mål og prioriteringer, målene i partnerskabsaftalen for 2014-2020, erfaringerne fra gennemførelsen af landdistriktsprogrammet 2007-13, resultaterne af ex-ante evalueringen samt dialogen med befolkningen og partnerskabet, vælges det at forfølge følgende behov, fælles mål, EU prioriteter og fokusområder med programindsatsen.

Behov

(I parentes de relaterede EU prioriteter, fokusområder og tværgående mål)

1. Grøn omstilling og grønne jobs
(alle fokusområder, tværgående mål innovation, miljø og klima)
2. Fremme innovation i fødevaresektoren
(fokusområde 1A-B, tværgående mål innovation)
3. Produktivitetsudvikling og konkurrenceevne i fødevaresektoren
(fokusområde 2A, tværgående mål innovation, miljø og klima)
4. Fremme omstilling til økologisk fødevareproduktion
(fokusområde 4A-C, tværgående mål miljø og klima)
5. Varierede landskaber, rig natur, rent miljø og reduktion af drivhusgasser
(fokusområde 4A-C og 5B-E, tværgående mål miljø og klima)

6. Øget ressourceeffektivitet og udnyttelse af potentialet i bioøkonomien (fokusområde 2A og 5C, tværgående innovation, miljø og klima)
7. Flere iværksættere og lokale arbejdspladser samt fremme af erhvervets rammevilkår (fokusområde 6B, tværgående mål innovation)

Valget begrundes i det følgende jævnfør i øvrigt behovsanalysen i afsnit 4.2.

Behov 1: Grøn omstilling og jobs (alle fokusområder)

Danmark skal tiltrække nye arbejdspladser med højt vidensniveau for at fastholde et højt løn- og velstandsniveau og et konkurrencedygtigt erhvervsliv. Varig jobskabelse er bl.a. afhængig af, at små virksomheder har gode muligheder for at vokse sig store og skabe arbejdspladser. Der er behov for større bæredygtighed i produktion og forbrug igennem udvikling af en mere grøn økonomi. Målet er på samme tid at sikre konkurrenceevne, vækst, eksport og beskæftigelse, et bedre miljø og mere natur samt at forbedre sundhed og dyrevelfærd indenfor landbrugs- og fødevarerektoren. Den danske landbrugs- og fødevarerektor har længe været i gang med grøn omstilling, så der produceres mere med færre ressourcer og mindre miljøbelastning. Den høje ressourceeffektivitet giver et godt udgangspunkt i forhold til fremtidens efterspørgsel efter ressourceeffektive, bæredygtige produktionsløsninger og fødevarerprodukter. For at sikre den positive udvikling er der imidlertid fortsat behov for investering i bæredygtig udvikling, produktion og eksport af fødevarer samt information og rådgivning, som kan motivere erhvervet til at udvikle nye, grønne produkter og teknologier.

Behov 2: Fremme innovation i fødevarerektoren (1A-B)

Programmet bør bidrage til at styrke innovation inden for fødevarerektoren med henblik på grøn omstilling, miljømæssig bæredygtighed og konkurrenceevne. For at udnytte de muligheder, som den stigende ressourceknaphed på verdensplan giver, skal der bl.a. udvikles metoder til at udnytte naturens ressourcer bedre, således at der kan produceres "mere med mindre". Der bør arbejdes på at skabe bedre sammenhæng mellem forskning, udvikling, afprøvning, demonstration og anvendelse i erhvervet. Det er afgørende, at nye produkter og teknologier bliver udviklet på de områder, hvor erhvervet har mest brug for det og med udgangspunkt i forbrugernes efterspørgsel.

Behov 3: Produktivitetsudvikling og konkurrenceevne i fødevarerektoren (2A)

Programmet bør bidrage til at styrke konkurrencekraften i fødevarerektoren. Ekspansionsvejen for landbruget ligger i salg af produkter med høj værdi og ressourceeffektivitet. Erhvervet skal fokusere på at effektivisere produktionen og nedbringe forbruget af ressourcer. Vejen til øget værdiskabelse og konkurrenceevne går via udvikling af nye dyrkningsmetoder, produkter og teknologier, som er omkostningseffektive og kan finde bred anvendelse i sektoren. For eksempel kan øget forædling, udvikling af mere robuste planter og mere effektiv omsætning af husdyrfoderet muliggøre, at produktionen kan øges samtidig med, at ressourceforbruget nedbringes.

Behov 4: Fremme omstilling til økologisk fødevarerproduktion (4A-C)

Programmet bør bidrage til at styrke udvikling, produktion og efterspørgsel efter økologiske fødevarer, som har et særligt potentiale til at styrke indtjeningen og jobskabelsen i landdistrikterne. Udvikling af fødevarerproduktion med dyrevelfærdshensyn skal styrkes.

Behov 5: Varierede landskaber, rig natur, rent miljø og reduktion af drivhusgasser (4A-C, 5B-E)

Programmet bør bidrage til at værne om natur, biodiversitet og vandmiljø samt at forebygge klimapåvirkninger gennem fremme af miljømæssigt bæredygtig landbrugs- og skovproduktionen og ekstensivering af produktionen i udpegede områder. Der skal sikres mere miljø og natur for pengene gennem en mere effektiv indsats for natur og vandmiljø. Programmet bør endvidere bidrage til et mere klimavenligt landbrug og skovbrug med fokus på teknologier, der kan reducere drivhusgasudledningerne, og på bæredygtig produktion af biomasse, som kan erstatte anvendelsen af fossile materialer og dermed reducere CO₂-udledningen.

Behov 6: Øget ressourceeffektivitet og udnyttelse af potentialet i bioøkonomien (2A, 5C)

En forudsætning for fortsat vækst og beskæftigelse i jordbrugssektoren er forbedret anvendelse af råvaregrundlaget. Der skal skabes mest mulig værdi ud fra det tilgængelige råvaregrundlag. Programmet bør bidrage til udvikling af en rentabel og bæredygtig produktion af biomasse og teknologier, der kan konvertere biomassen til andre produkter. Omstilling til produktion af bioprodukter kan samtidig bidrage til at opfylde målsætningerne på klima- og energiområdet, bl.a. gennem produktion af vedvarende energi.

Behov 7: Flere iværksættere og lokale arbejdspladser samt fremme af erhvervets rammevilkår (6B)

Programmet bør bidrage til øget beskæftigelse, gode rammevilkår for udviklingen i landdistrikterne og en balanceret udvikling mellem byområder og landdistrikter. Udviklingen skal ske i et konstruktivt samspil med de kommunale og regionale myndigheder og lokale aktører.

Forfølgelse af mål, EU-prioriteter og fokusområder for udvikling af landdistrikterne

Programmet skal finansiere indsatser for at forbedre rammevilkår for landbruget og landbrugets konkurrenceevne, forfølge miljø-, klima- og naturmålsætninger og målsætninger for landdistriktsudvikling. Programmet vil således forfølge alle de tre fællesskabsmål for landdistriktsudvikling (tilknyttede EU fokusområder i parentes):

- 1) Landbrugets konkurrenceevne (1A-B, 2A)
- 2) Bæredygtig forvaltning af naturressourcer og klimatiltag (1A-B, 4A-C, 5B-E)
- 3) En afbalanceret territorial udvikling af landdistrikternes økonomi, inklusive etablering af og fastholdelse af beskæftigelse (1A-B, 6B)

De tre fællesskabsmål forfølges gennem følgende fem prioriteter og elleve fokusområder:

EU Mål	EU Prioritet	EU Fokusområde
1) Landbrugets konkurrenceevne 2) Bæredygtig forvaltning af naturressourcer og klimatiltag 3) En afbalanceret territorial udvikling	1) Fremme af videns overførsel og innovation inden for landbrug, skovbrug og landdistrikter	1A) Fremme af innovation, samarbejde og udvikling af videns basen i landdistrikterne
		1B) Styrkelse af forbindelserne mellem landbrug, fødevarerproduktion og skovbrug samt forskning og innovation, herunder med henblik på bedre miljøforvaltning og miljømæssige resultater
1) Landbrugets konkurrenceevne	2) Styrkelse af bedrifternes levedygtighed og konkurrenceevnen for alle typer landbrug i alle regioner og fremme af innovative landbrugsteknologier og den bæredygtige forvaltning af skove	2A) Forbedring af alle landbrugsøkonomiske resultater og lettelse af omstruktureringen og moderniseringen af bedrifter, navnlig med henblik på at øge markedsdeltagelsen og -orienteringen samt diversificeringen af landbruget
2) Bæredygtig forvaltning af naturressourcer og klimatiltag	4) Genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer i tilknytning til landbruget og skovbruget	4A) Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversiteten, bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger, landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber
		4B) Bedre vandforvaltning, herunder forvaltning af gødningsstoffer og pesticider
		4C) Forebyggelse af jorderosion og bedre forvaltning af jordbunden
1) Landbrugets konkurrenceevne 2) Bæredygtig forvaltning af naturressourcer og klimatiltag	5) Fremme af ressourceeffektivitet og støtte til overgangen til en klimaresistent lavemissionsøkonomi i landbrugs-, fødevarer- og skovbrugssektoren	5B) Effektivitetsforbedringer i energiforbruget i landbruget og indenfor forarbejdning af fødevarer
		5C) Lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald og restprodukter og af andre nonfoodråmaterialer med henblik på bioøkonomien
		5D) Reduktion af udledningen af drivhusgasser og ammoniak fra landbruget

		5E) Fremme af kulstofopbevaring og -binding inden for landbrug og skovbrug
3) En afbalanceret territorial udvikling	6) Fremme af social integration, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk udvikling i landdistrikterne	6B) Fremme af lokaludvikling i landdistrikterne

For hver af programmets foranstaltninger er der i overensstemmelse hermed fastsat en række overordnede mål (effekt mål), specifikke mål (resultatmål) og operationelle mål (outputmål), som defineret på fællesskabsniveau jf. bilag 2, 3 og 4.

Nationale mål og handleplaner

Valget af EU prioriteter og fokusområder i programmet begrundes i ønsket om

- Fokusering af indsatsen og prioritering af de foranstaltninger, der har størst effekt indenfor det begrænsede budget
- At reducere forvaltningsmyndighedens administrationsomkostninger
- At opnå forenkling og reducere risikoen for underkendelser af administrationen af programmet
- Et overskueligt antal foranstaltninger med enkle støttebetingelser og ansøgningsprocedurer

Forvaltningsmyndigheden har med henblik på forenkling og forbedring af nærværende program i 2013 foretaget et servicetjek af støtteordninger under det forrige landdistriktsprogram og kortlagt effekter, administrationsprocenter og underkendelsesrisici ved de enkelte ordninger. På denne baggrund programmeres færre men større og bredere ordninger end i foregående landdistriktsprogram. Dette princip håndhæves med henblik på at opnå forenkling, forbedret effekt og reduktion af underkendelsesrisici.

En programindsats under den i landdistriktsforordningen definerede EU prioritet 3 (fremme af fødevarekædens organisation, herunder behandling og afsætning af landbrugsprodukter, dyrevelfærd og risikostyring i landbruget) fravælges for at opnå ovennævnte fokusering og forenkling af programindsatsen. Mange af programindsatserne under de andre EU prioriteter vil imidlertid forfølge målsætningerne i EU prioritet 3 indirekte.

Ved aktivering af de valgte foranstaltninger og EU-prioriteter bidrager programmet med finansiering af en lang række regeringsmålsætninger og -indsatser. Særligt i forbindelse med regeringens Grøn Vækst-aftale gældende for 2010-2015 blev der indført en række målsætninger på miljø- og naturområdet med finansiering fra landdistriktsprogrammerne, men også på økologiområdet og landdistriktsområdet er der lagt nationale målsætninger, som forfølges med programmidler. Langt størstedelen af natur- og miljøindsatsen under programmet vil understøtte implementering af Vandrammedirektivet og Natura 2000-direktiverne.

Programindsatsen vil skulle bidrage til opfølgning på Natur- og Landbrugskommissionens anbefalinger (se kapitel 14), herunder ikke mindst via de indsatser, der følger af vand- og naturplanlægningen i medfør af Vandrammedirektivet og Natura-2000 direktiverne. En stor del af anbefalingerne kræver dog et yderligere kortlægningsarbejde før, der kan træffes beslutning om implementering. Nogle af disse anbefalinger kan derfor tænkes implementeret under programmet senere, efter forelæggelse af forslag til programjustering for Kommissionen med virkning fra 2016.

Ligeledes kan der opstå behov for en fremtidig programjustering for at implementere nye indsatser for gennemførelse af anbefalinger fra regeringens vækstteams for fødevarer og for vand, bio og miljøløsninger og næste generation af vandområde- og naturplaner efter Vandrammedirektivet og Natura 2000-direktiverne, når disse foreligger.

I bilag 6 ses de foranstaltninger, der forventes at bidrage til gennemførelse af specifikke nationale og internationale mål, handleplaner og direktiver.

Leader

Leader-tilgangen anvendes til hele programindsatsen under EU-prioritet 6. Det overordnede princip bag Leader-metoden er at sikre en høj grad af lokal indflydelse i forbindelse med gennemførelse af programindsatsen. Det strategiske fokus for Leader-metoden er, at lokale deltagere skal styre anvendelsen af landdistriktsmidlerne, der er afsat til denne indsats, og at der dermed findes lokale løsninger til de lokale udfordringer. Leader implementeres under fokusområde 6B gennem lokale udviklingsstrategier, som udarbejdes af de lokale aktionsgrupper. Dermed aktiveres de lokale aktører, og indsatsen tilrettelægges efter lokale behov og muligheder. Udviklingsstrategierne skal styrke den territoriale sammenhæng og synergivirkningerne mellem foranstaltninger samt tage sigte på landdistriktsøkonomien og -befolkningen i bredere forstand.

Prioritering mellem programmål

Specifikt prioriteres der mellem programmålene efter følgende pejlemærker:

- direktivløftende natur- og miljøindsatser fortsættes på det niveau, der var forudsat i forrige landdistriktsprogram med den nationale Grøn Vækst aftale gældende til og med år 2015
- økologiindsatser fortsættes på et niveau, som understøtter regeringens målsætning om fordobling af det økologiske areal i 2020
- indsatser inden for målene for vækst og konkurrenceevne samt landdistriktsudvikling fortsættes men nedjusteres i lyset af den lavere finansielle ramme for programmet i forhold til 2007-2013
- der skal ske en forenkling af indsatserne under programmet

Landdistriktsprogrammet vil fortsat være en central finansieringskilde for implementering af Vandrammedirektivet og Natura 2000-direktiverne. Indsatsbehovet i næste generation af vand- og naturplaner gældende fra 2016 fastlægges nationalt i løbet af 2014. Fastlæggelsen af dette indsatsbehov forventes ikke at reducere denne fokus på direktivimplementering.

Denne prioritering afspejles i fordelingen af budgettet på indsatser jf. afsnit 10, hvor den altovervejende del allokeres til forfølgelse af fællesskabsmålet om sikring af bæredygtig forvaltning af naturressourcer og klimatiltag, primært gennem programindsatser under EU prioritet 4.

5.2. Valg af støtteforanstaltninger

Følgende EU-foranstaltninger vil blive aktiveret til realisering af målene, opdelt på EU-prioriteter og fokusområder for udvikling af landdistrikterne. EU-støttehjemlerne anvendes i de nationale ordninger som angivet i bilag 5. Sammenhængen mellem foranstaltningerne og deres bidrag til gennemførelse af nationale og internationale handlingsplaner og direktiver fremgår af bilag 6.

Prioritet 1 - Fremme af vidensoverførsel og innovation inden for landbrug, skovbrug og landdistrikter

Fokusområde 1A: Fremme af innovation, samarbejde og udvikling af vidensbasen i landdistrikterne

- Artikel 15: Vidensoverførsel og informationsaktivitet (erhvervsudvikling)
- Artikel 15: Vidensoverførsel og informationsaktivitet (Økologisk omstilling af køkkener)

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Der er generelt behov for støtte til at sikre, at der er adgang til information og formidling af viden om, hvordan nye processer og teknologier implementeres og anvendes inden for de primære sektorer. Det kan medvirke til at sikre dansk jordbrug og skovbrugs konkurrencedygtighed under produktionsvilkår, hvor der skal tages større hensyn til miljø- og klimapåvirkning samt dyrevelfærd.

Fokusområde 1B: Styrkelse af forbindelse mellem landbrug, fødevareproduktion og skovbrug samt forskning og innovation, herunder med henblik på bedre miljøforvaltning og miljømæssige resultater

- Artikel 36: Samarbejdsprojekter (erhvervsudvikling)
- Artikel 36: Samarbejdsprojekter (bioøkonomi)

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Indsatsen skal fremme udvikling og innovation i den danske landbrugs- og skovbrugssektor gennem samarbejdsprojekter. Det er således formålet at fremme sektorernes konkurrencedygtighed og bæredygtige udvikling, herunder forbedre procedurerne til beskyttelse af miljøet og tilpasse sig klimaforandringerne. Indsatsen skal udmunde i udvikling og indførelse af nye produkter, nye processer, nye teknologier og ny praksis.

Bioøkonomien rummer nye erhvervsmuligheder for landbruget. Stigende priser på fossilt baserede råstoffer kombineret med ønsket om at diversificere forsyningskilderne for energi og reducere klimapåvirkningerne fra fossil energi vil skabe en fortsat stigende efterspørgsel efter biobaserede erstatninger. Der er behov for at fremme en både økonomisk og miljømæssigt bæredygtig produktion af biomasse, som kan erstatte anvendelsen af fossile ressourcer på udvalgte områder og

dermed reducere CO₂-udledningen, men samtidig bidrage til at reducere udvaskningen af næringsstoffer og plantebeskyttelsesmidler.

Prioritet 2 – Styrkelse af bedriftenes levedygtighed og konkurrenceevne for alle typer landbrug i alle regioner og fremme af innovative landbrugsteknologier og den bæredygtige forvaltning af skove

Fokusområde 2A: Forbedring af alle landbrugsøkonomiske resultater og lettelse af omstruktureringen og moderniseringen af bedrifter, navnlig med henblik på at øge markedsdeltagelsen og – orienteringen samt diversificering af landbruget

- Artikel 18: Investeringer i miljøteknologi i landbruget
- Artikel 18: Investeringer i landbrugets produktion af biomasse (hvilende ordning)
- Artikel 19: Genopretning af landbrugets produktionspotentiale efter skader som følge af naturkatastrofer og katastrofale hændelser og indførelse af passende forebyggende foranstaltninger (hvilende ordning).
- Artikel 36: Samarbejdsprojekter (erhvervsudvikling)
- Artikel 36: Samarbejdsprojekter (bioøkonomi) (hvilende ordning)

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Den stigende globale efterspørgsel efter fødevarer udgør et stort vækstpotentiale for den danske fødevareresektor. Men set i lyset af en stadig stærkere global konkurrence kræver det en særlig indsats at udnytte dette vækstpotentiale. Landbruget er som det første led i fødevarekæden fra jord til bord et meget vigtigt indsatsområde for at fastholde og forbedre konkurrenceevnen i den danske fødevareklynge.

Både nationalt og på flere eksportmarkeder er der en voksende efterspørgsel efter produkter af høj kvalitet, hvilket bl.a. afspejles i den internationale efterspørgsel efter økologiske produkter, som har medført mere end en tredobling af dansk økologieksport siden 2006. Den økologiske eksport udgør dog stadig kun en meget lille del af den samlede danske fødevareeksport.

Investeringer i produktionen af biomasse og udviklingsprojekter for omstilling til den nye bioøkonomi skal fremme de nationale klimamålsætninger og målsætninger for omstilling fra fossile energikilder til vedvarende energi. Investeringer og udviklingsprojekter skal bidrage til at udvikle et biobaseret samfund, der karakteriseres ved en ressourceeffektiv og bæredygtig udnyttelse af de tilgængelige ressourcer.

Økologien er et godt eksempel på, at det danske marked kan drive en udvikling af nye, bæredygtige og sunde fødevarerprodukter frem til også at blive en succes på eksportmarkederne. En fortsat indsats for omlægning til økologisk produktion skal bidrage til at fremme produktion og salg af økologiske produkter både på hjemmemarkedet og eksportmarkederne.

Landbrugsproduktionen er udsat for en række risikofaktorer. Produktionen er blandt andet afhængig af klimaet, forekomster af dyre- og plantesygdomme, skadedyrsangreb og ugunstige vejrforhold. Landbruget oplever stigende problemer med at dække sine produktionstab som følge af klimahændelser, især oversvømmelser efter ekstraordinær nedbør i Danmark. Der kan i tilfælde af katastrofale hændelser være behov for at støtte landmændenes afholdelse af udgifter til genopretning af landbrugets produktionspotentiale efter skader som følge af naturkatastrofer og katastrofale hændelser samt indførelse af passende forebyggende foranstaltninger herefter.

Prioritet 4 - Genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer i tilknytning til landbruget og skovbruget

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger) landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber

Landbrugsjord:

- Artikel 18: Natur- og miljøprojekter, herunder lægivende og biotopforbedrende beplantninger
- Artikel 18: Investering på økologiske landbrugsbedrifter
- Artikel 29: Pleje af græs- og naturarealer
- Artikel 18 og 29: Rydning, hegning og genetablering af naturlig hydrologi på landbrugsareal i Natura 2000-områder
- Artikel 30: Økologisk arealtilskud

Skov:

- Artikel 23: Skovrejsning på landbrugsjord
- Artikel 25: Genopretning af skader på skovene som følge af stormfald (hvilende ordning)
- Artikel 26: Investeringer der forbedrer private skoves tilpasningsevne og miljømæssige værdi
- Artikel 35: Miljø- og klimavenligt skovbrug og skovbevarelse

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Indsatsen skal bidrage til at opretholde resultaterne fra tidligere planer, herunder regeringens naturplaner, pesticidplan, målsætninger for skovene og mål om at reducere udledningen af drivhusgasser med 40 pct. i 2020 i forhold til 1990.

Indsatsen skal endvidere bidrage til at forfølge regeringens mål om Grøn Omstilling, som omfatter bæredygtighed, grøn økonomi og en konkret indsats overfor stigende forureningsproblemer, ressourcemangel og klimaforandringer, herunder regeringens 40 pct. reduktionsmål i 2020.

Dette vil blive efterstræbt gennem projektstøtte, arealbaserede aftaler, opsøgende og faciliterende aktiviteter, innovation og anvendelse af ny teknologi.

Ved permanent udtagning eller ekstensivering af landbrugs- og skovarealer i udpegede områder (flerårige driftsaftaler, jordfordeling, forkøbsret) kan fragmenteringen i naturen reduceres og der kan sikres bedre sammenhæng mellem halvkulturområder og egentlige naturområder, hvorved der kan sikres mere natur for pengene og en mere effektiv indsats for biodiversiteten bl.a. i Natura 2000-områderne. Endvidere kan der udlægges arealer som led i klimatilpasning, ligesom det ved permanent udtagning af arealer også er muligt at modvirke klimaforandringerne, idet kulstof frigives, når arealerne dyrkes.

Tilskud til biodiversitetsvenligt skovbrug kan bidrage til at opfylde internationale og EU-målsætninger om biodiversitet, specielt hvis arealerne sikres permanent.

Tilskud til omlægning og fastholdelse af økologisk jordbrugsproduktion forventes at kunne medvirke til at reducere landbrugets udledning af pesticider og dermed reducere landbrugets påvirkning på natur og biodiversitet.

Bedre muligheder for varige aftaler med udbetaling af flerårige arealtilskud forventes – evt. i kombination med jordfordeling – at kunne sikre en bedre beskyttelse af naturen og mindske de administrative byrder med forvaltning af tilskud under ordningerne.

Hidtil har man fra dansk side valgt alene at udbyde tilskudsordninger for miljøvenligt land- og skovbrug som frivillige ordninger, hvilket har vanskeliggjort en effektiv implementering af EU-forpligtelser. Der åbnes i nærværende program for arealkompensation for overholdelse af pålagte forpligtelser om dyrkningsfrie randzoner til vandløb og søer for at sikre en effektiv implementering EU's vandrammedirektiv.

Fokusområde 4B: Bedre vandforvaltning, herunder forvaltning af gødningsstoffer og pesticider

- Artikel 18 og 29: Etablering og fastholdelse af vådområder for reduktion af N eller P udledning, herunder lavbundsprojekter
- Artikel 18: Jordfordeling og statsligt køb af projektjord, der kan sikre målrettet ekstensivering eller udtagning af omdriftsarealer mv.
- Artikel 18: Investering på økologiske landbrugsbedrifter
- Artikel 30: Økologisk arealtilskud
- Artikel 31: Udlægning af dyrkningsfrie randzoner langs vandløb og søer

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Indsatsen skal bidrage til at forfølge regeringens mål om Grøn Omstilling, som omfatter bæredygtighed i landbruget, grøn økonomi og en konkret indsats overfor stigende

forureningsproblemer, ressourcemangel og klimaforandringer, herunder regeringens 40 pct. reduktionsmål for drivhusgasser i 2020.

Indsatsen skal endvidere bidrage til at opretholde resultaterne fra tidligere planer, herunder regeringens vandplaner, pesticidplan og mål om at reducere udledningen af drivhusgasser med 40 pct. i 2020 i forhold til 1990.

Dette vil blive efterstræbt gennem projektstøtte, arealbaserede aftaler, opsøgende og faciliterende aktiviteter, innovation og anvendelse af ny teknologi. Der vil være behov for arealkompensation for såvel påtagede som pålagte forpligtelser i medfør af vandplanerne.

Etablering af vådområder bør fremmes gennem tiltag til fremme af anlæg og pleje af vådområder, herunder gennem permanent udtagning eller ekstensivering af landbrugs- og skovarealer (flerårige driftsaftaler, jordfordeling, forkøbsret). Endvidere kan der udlægges arealer som led i klimatilpasning, ligesom det ved permanent udtagning af arealer også er muligt at modvirke klimaforandringerne, idet kulstof frigives, når arealerne dyrkes.

Arealtilskud til økologisk jordbrugsproduktion forventes at kunne medvirke til at reducere landbrugets effekt på vandmiljøet ved at reducere udledningen af pesticider.

Kompensation med flerårige arealbetalinger for varige aftaler forventes – evt. i kombination med jordfordeling – at kunne sikre en bedre beskyttelse af vandmiljøet og mindske de administrative byrder med forvaltning af tilskud under ordningerne.

Fokusområde 4C: Forebyggelse af jorderosion og bedre forvaltning af jordbunden

- Artikel 18 og 29: Permanent ekstensivering af landbrug i risiko- / prioritetsområder, herunder tørveholdige lavbundsområder, inklusive restaurering af de hydrologiske forhold i form af sløjfning af dræn/grøfter samt ekstensivering som led i klimatilpasning
- Artikel 18: Investering på økologiske landbrugsbedrifter
- Artikel 30: Omlægning til og fastholdelse af økologisk landbrugsdrift

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Som resultat af efterspørgselen efter landbrugsjord og landbrugets overvindelse af de fysiske forhindringer for dyrkning, såsom vandlidende arealer, bliver lavtliggende arealer ofte anvendt til intensivt landbrug i Danmark. Lavtliggende områder påvirkes kraftigt af jordbearbejdning og dræning, som resulterer i tab af organisk materiale og næringsstoffer, stigninger i udledningen af drivhusgasser og udvaskning af nitrat til vandmiljøet.

Der arbejdes nationalt for at nå EU-målene for reduktion i udledningen af kuldioxid og drivhusgasser og for forbedring af forholdene for biodiversiteten, der skal opfyldes i 2020. Der arbejdes inden for et bredt udsnit af de økonomiske sektorer for at opnå emissionsreduktionsmålet. For så vidt angår initiativer i landbrugssektoren, menes bevaring af lavtliggende tørvejorde at have stor betydning for udledningen af CO₂ og andre drivhusgasser.

Ændring og restaurering af hydrologiske forhold og omlægning til ekstensivt landbrug på lavtliggende projektområder forventes at have stor betydning med hensyn til tab af organisk materiale og i forhold til at reducere udledningen af drivhusgasser, udvaskning af næringsstoffer til vandmiljøet, og til fremme af jordens biodiversitet. En tilsvarende effekt forventes at kunne opnås gennem arealtilskud til økologisk jordbrugsproduktion.

Prioritet 5 – Fremme af ressourceeffektivitet og støtte til overgangen til en klimaresistent lavemissionsøkonomi i landbrugs-, fødevarer- og skovbrugssektoren

Fokusområde 5B: Effektivitetsforbedringer i energiforbruget i landbruget og inden for forarbejdning af fødevarer

- Artikel 18: Investeringer i miljøteknologi i landbruget

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Hvis dansk landbrug skal indfri fremtidens eksportpotentiale, skal der fremadrettet produceres mere for mindre. Der skal produceres ressourceeffektivt og uden at øge miljøbelastningen. For at imødegå disse udfordringer skal investeringer i ny miljøteknologi sikre en fortsat optimering af produktionsprocesser og dermed sektorens konkurrenceevne på det globale marked under produktionsvilkår, hvor der tages stort hensyn til bl.a. miljø- og klimapåvirkninger samt dyrevelfærd. Dansk jordbrug, herunder især husdyrproduktionen, står over for stadigt stigende krav på natur og miljøområdet. Disse krav giver behov for mere fokus på den enkelte bedrifts miljøpåvirkning og behov for investeringer i miljøteknologi, der kan reducere belastningen af miljø, natur og naboer.

Fokusområde 5C: Lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald og restprodukter og af andre nonfoodråmaterialer med henblik på bioøkonomi

- Artikel 18: Investeringer i omstilling til bioøkonomi (hvilende ordning)
- Artikel 36: Samarbejde om fremme af omstillingen til den biobaserede økonomi (hvilende ordning)

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Landbruget og landdistrikterne spiller en væsentlig rolle i udviklingen af bioøkonomien, da landbruget står for en meget stor andel af biomasseproduktionen som eksempelvis halm, husdyrgødning, græs, energipil mv. Landbruget bør deltage i omstillingen til bioøkonomi bl.a. ved at levere bæredygtig biomasse til eksempelvis bioraffinering, ligesom landdistrikterne skal delagtiggøres i de vækstmuligheder, den bioøkonomiske dagsorden kan byde på.

Da biomasse generelt er dyrt at transportere (især hvis der er højt vandindhold), vil en del af den fremtidige behandling af biomassen ske tæt på produktionsarealerne, hvilket formodes at ville gavne beskæftigelsen i landdistrikterne. Dertil kommer, at Danmark er førende inden for flere af de

teknologier, der indgår i bioøkonomien, eksempelvis inden for forbehandling af biomasse, anvendelsesorienteret forskning i industriel biotek samt kemiske og biologiske katalysatorer, som indgår i produktionen af bæredygtige biobaserede produkter. Investeringer og udviklingsprojekter for bæredygtig produktion af biomasse skal fremme de nationale klimamålsætninger og målsætninger for omstilling fra fossile energikilder til vedvarende energi. Indsatsen skal bidrage til at udvikle et biobaseret samfund, der karakteriseres ved en ressourceeffektiv og bæredygtig udnyttelse af de tilgængelige ressourcer.

Fokusområde 5D: Reduktion af udledningen af drivhusgasser og ammoniak fra landbruget

- Artikel 18: Investeringer i miljøteknologi i landbruget
- Artikel 36: Samarbejdsprojekter om omstilling til den biobaserede økonomi (hvilende ordning)

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Dansk jordbrug, herunder især husdyrproduktionen, står over for stadigt stigende krav på natur- og miljøområdet, samtidigt med strukturudviklingen mod større produktionsenheder, giver mere fokus på den enkelte bedrifts påvirkning af omgivelserne og skaber behov for investeringer i fysiske aktiver, der kan reducere belastningen af miljø, natur og naboer. Hvis dansk landbrug skal indfri fremtidens eksportpotentiale, skal der fremadrettet produceres mere for mindre. Der skal produceres ressourceeffektivt og uden at øge miljøbelastningen. For at imødegå disse udfordringer skal der investeres i ny miljøteknologi, hvilket kan sikre en fortsat optimering af produktionsprocesser og dermed sektorens konkurrenceevne på det globale marked under produktionsvilkår, hvor der tages stort hensyn til bl.a. miljø- og klimapåvirkninger og dyrevelfærd.

Fokusområde 5E: Fremme af kulstofopbevaring og -binding inden for landbrug og skovbrug

- Artikel 18 og 29: Etablering og fastholdelse af vådområder for reduktion af N eller P udledning
- Artikel 18 og 29: Rydning/hegning og genetablering af naturlig hydrologi på landbrugsareal i Natura 2000-områder
- Artikel 18 og 29: Permanent ekstensivering af lavbundsarealer, herunder navnlig tørveholdige eller organogene jorder, herunder helt at stoppe dræning og grøftning
- Artikel 23: Skovrejsning på landbrugsjord
- Artikel 31: Udlægning af dyrkningsfrie randzoner langs vandløb og søer

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Alle indsatserne vil primært have til formål at beskytte og genetablere natur, biodiversitet og vandmiljø, herunder at reducere brugen af pesticider og plantebeskyttelsesmidler, reducere udvaskningen af kvælstof og fosfor til vandmiljøet bl.a. gennem konvertering til ekstensive former for landbrug, denitrifikation og aflejring af fosfor i oversvømmede områder. Indsatserne vil også bidrage til at øge kulstofindholdet i jorden og dermed i sidste ende til at modvirke klimaforandringerne.

Prioritet 6 – Fremme af social integration, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk udvikling i landdistrikterne

Fokusområde 6A: Fremme af diversificering, oprettelse og udvikling af små virksomheder samt jobskabelse

Der iværksættes ikke foranstaltninger under dette fokusområde.

Formålet forfølges imidlertid direkte eller indirekte gennem programmets foranstaltninger under fokusområderne 1A-B, 2A, 5C og 6B.

Fokusområde 6B: Fremme af lokaludvikling i landdistrikter

- Artikel 18 (1b): Investeringer inden for fødevaresektoren
- Artikel 20: Oprettelse og udvikling af virksomheder
- Artikel 21: Basale serviceydelser og byfornyelse
- Artikel 36: Samarbejdsprojekter
- Artikel 43: Forberedelse af lokale udviklingsstrategier
- Artikel 45: Drift og udvikling af lokale aktionsgrupper

LEADER-metoden anvendes for hele indsatsen under prioritet 6. Hermed sikres den nære tilknytning til lokalområderne samt bedre rådgivning og service til projektansøgere gennem brugen af LAG-koordinatorer.

Begrundelse for valg af foranstaltninger

Støtteforanstaltningerne skal bidrage til at:

- Forbedre rammevilkår med henblik på at skabe ny beskæftigelse og vækst i landdistrikterne
- Understøtte videns overførsel, styrke kompetence- og informationsniveauet i mikro- og små virksomheder og entreprenørskabende udvikling i landdistrikterne
- Fremme etablering og udvikling af nye virksomheder i landdistrikterne og basale servicefaciliteter
- Samarbejde om udvikling af nye virksomheder, produkter, processer og teknologier i landdistrikterne
- Sikre de nødvendige kompetencer i forhold til ny teknologi, produktudvikling, samarbejde mv.

- Styrke opbygning af lokale ressourcer og kompetencer for at fremme entreprenørskab og samarbejde
- Fremme afsøgning af LAG partnere, indgåelse af samarbejder og gennemførelse af transnationale projekter

Fokusområde 6C: Forbedring af adgangen til, brugen af og kvaliteten af informations- og kommunikationsteknologi i landdistrikter

Der iværksættes ikke foranstaltninger under dette fokusområde. Formålet vil dog kunne forfølges lokalt som led i LEADER indsatsen under fokusområde 6B.

5.3. Beskrivelse af hvordan tværgående mål vil blive adresseret

Innovation

Målsætningen om innovation tildeles en central placering i udmøntningen af landdistriktsprogrammet. Innovation er afgørende for udvikling af levedygtige virksomheder med fokus på produktivitet, konkurrencedygtighed og vækst. Innovation i virksomhederne handler om, at viden- og erhvervsaktørerne kommunikerer og inspirerer hinanden, udveksler viden og samarbejder. Samarbejde om innovation skal give inspiration til at gå nye veje og bryde indarbejdede traditioner, vaner og rutiner.

Målsætningen om fremme af innovation forfølges under alle indsætserne under programmet, men især under fokusområderne 1A-B, 2A, 5B-D og 6B. Der vil herunder blive lagt op til samarbejde mellem videns institutioner og erhvervsaktører for at fremme innovation under ordningen for erhvervsudvikling, ordningen for miljøteknologi og ordningen for omlægning til bioøkonomi. De øvrige programindsatser vil have positive sekundære effekter i forhold til innovation.

Miljø

Alle indsætserne under landdistriktsprogrammet skal generelt bidrage til fremme af miljø-, klima- og naturbeskyttelse, herunder opfyldelse af EU's vand- og naturdirektiver samt reduktionsmålene for drivhusgasser fra ikke-kvote sektoren. Alle ordninger skal samtidig bidrage til at afbøde de økonomiske virkninger for de berørte jordbrugere.

I den fortsatte gennemførelse af direktiver og planer vil der i langt højere grad skulle ske en geografisk målretning af indsatsen på natur-, klima- og miljøområdet. Det er samtidig vigtigt at give jordbrugserhvervet og den enkelte producent muligheder for at leve op til deres ansvar for natur- og miljøbeskyttelse, der skal sikre, at landets naturværdier bevares og udvikles for eftertiden. En større målretning af natur-, klima- og miljøindsatsen skal endvidere bidrage til en mere differentieret anvendelse af naturressourcerne.

Der kan herunder opnås en række synergieffekter mellem indsatserne vedrørende natur, miljø og klima. Sigtet med indsatsen på natur- og miljøområdet kan med fordel tilrettelægges, så det også omfatter klimahensyn, hvilket samtidig vil forbedre omkostningseffektiviteten for ordningerne.

Målsætningerne for miljø og natur, herunder Natura 2000 områder, forfølges således gennem alle programmets indsatser, men især under fokusområderne 1A-B og 4A-C.

Afbødning og tilpasning til klimaforandringer

Indsatserne under programmet vil generelt blive tilrettelagt, så de så vidt muligt også kan forfølge klimamålsætningerne, herunder om reduktion af landbrugets udledninger af drivhusgasser.

Der vil blive afsøgt positive synergieffekter mellem indsatsen for fremme af natur-, miljø- og klimamålsætningerne indenfor landbrug og skovbrug, idet sigtet med indsatserne generelt bredes ud til også at omfatte klimahensyn. Denne tilgang vil samtidig forbedre omkostningseffektiviteten i ordningerne i forhold til målopfyldelse. Målsætningerne for klima forfølges derfor bredt under programmet, men især under fokusområde 5B-E.

Følgende virkemidler er funktionelle i forhold til klimahensyn, idet de er effektive i forhold til at øge kulstofbinding:

- Skovrejsning. Skovarealet udgør i dag ca. 13 pct. af det samlede landareal, men den nationale målsætning er, at dette areal skal fordobles til 20-25 pct. i løbet af en trægeneration, som er 80-100 år. Denne skovrejsning må også forventes at bidrage til en øget kulstofbinding i Danmark.
- Økologisk jordbrug. Ny forskning indikerer, at økologiske jordbrug bidrager med øget kulstoflagring sammenlignet med konventionelt landbrug. Dette skal dog opvejes mod den lavere produktion. Den danske målsætning om at fordoble det økologiske areal i 2020 må dog alt andet lige forventes at bidrage med øget kulstofbinding i Danmark.
- Udtagning af kulstofholdige lavbundsjord. Ved at udtage landbrugsarealer permanent eller omlægge til ekstensivt landbrug er det muligt at bidrage til modvirkning af klimaforandringerne, idet kulstof frigives når arealerne dyrkes.
- Etablering og fastholdelse af vådområder på landbrugsjord samt udlægning af ådale for reduceret udvaskning af N og P
- Genetablering af naturlig hydrologi i Natura 2000-områder

Følgende virkemidler er multifunktionelle i forhold til klimahensyn, idet de kan medvirke til at reducere forbruget af energi, vand, gødningsstoffer eller pesticider i landbruget:

- Investeringer i miljøteknologi i landbruget
- Fremme af omstilling til bioøkonomi
- Investeringer i økologi
- Miljøbetinget tilskud
- Vidensoverførsel og informationsaktivitet

5.4. Tabel over interventionslogik

Resultaterne af programmet vil blive målt ud fra følgende indikatorer, bestående af dels indikatorer udvalgt fra Europa-Kommissionens forslag til fælles målindikatorer, dels af supplerende nationale målindikatorer, udvalgt blandt de af Europa-Kommissionen foreslåede fælles outputindikatorer for hver foranstaltning.

Opgørelsen er opdelt efter EU-prioritet, fokusområde og foranstaltning. Støttehjemlen for hver foranstaltning er karakteriseret ved sin egen artikel i ELFUL landdistriktsforordningen.

Fælles målindikatorer

Prioritet 1				
Fokus-område	Fælles målindikatorer	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
1A	Andel af udgifter (i procent) anvendt til: 'vidensoverførsel og informationsaktiviteter', 'rådgivning' og 'samarbejde' i forhold til det samlede budget for LDP	Art. 15	Vidensoverførsel og informationsaktioner Demonstration og formidling af viden i jordbrug og fødevarersektoren	Erhvervsudvikling
		Art. 15	Vidensoverførsel og informationsaktioner Økologisk omstilling af køkkener	Økologisk omstilling af køkkener
		Art. 36	Samarbejde Erhvervsudvikling	Erhvervsudvikling
		Art. 36	Samarbejde Omstilling til bioøkonomi	Omstilling til bioøkonomi
		Art. 36	Samarbejde Leader	Leader
1A	Totalt antal af deltager, der har modtaget træning eller undervisning	Art. 15	Vidensoverførsel og informationsaktioner Demonstration og formidling af viden i jordbrug og fødevarersektoren	Erhvervsudvikling
		Art. 15	Vidensoverførsel og informationsaktioner Økologisk omstilling af køkkener	Økologisk omstilling af køkkener
1B	Totalt antal af samarbejdsaktiviteter planlagt under samarbejds-	Art. 36	Samarbejde Erhvervsudvikling	Erhvervsudvikling
		Art. 36	Samarbejde	Omstilling til bioøkonomi

	foranstaltningerne (grupper, netværk/klynger, pilotprojekter)		Omstilling til bioøkonomi	
		Art. 36	Samarbejde Leader	Leader
Prioritet 2				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
2A	Andel (i procent)af samlet antal landbrugsbedrifter, der får LDP-støtte til investering i omstrukturering	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
		Art. 19	Skader landbrug Skader landbrug	Genopretning af landbrugets produktionspotentiale efter skader
Prioritet 4				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
4A	Andel (i procent) af skovareal eller andre skovbevoksede områder under tilskudsftale, der har til hensigt at understøtte biodiversitet	Art. 25	Skader skov Skader skov	Stormfald skov
		Art. 26	Skovinvesteringer Skovinvesteringer	Skovinvesteringer
		Art. 35	Miljø- og klimavenlig skovbrug Natura 2000 sikring af skov	Sikring af skov i Natura 2000
		Art. 35	Miljø- og klimavenlig skovbrug Bæredygtig skovdrift	Bæredygtig skovdrift
4A	Andel (i procent) af landbrugsjord under tilskudsftale, der har til hensigt at understøtte biodiversitet og/eller landskaber	Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer	Pleje ved afgræsning eller slæt af græsarealer
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 30	Økologisk landbrug Omlægning til økologisk jordbrugsproduktion	Omlægning til økologi

		Art. 30	Økologisk landbrug Ekstensiv produktion på landbrugsjord	Ekstensiv produktion på landbrugsjord
4B	Andel (i procent) af skov eller skovbevoksede områder under tilskudsftale, der har til hensigt at forbedre vandforvaltning	Art. 25	Skader skov Skader skov	Stormfald skov
		Art. 26	Skovinvesteringer Skovinvesteringer	Skovinvesteringer
		Art. 35	Miljø- og klimavenlig skovbrug Natura 2000 sikring af skov	Bæredygtig skovdrift
		Art. 35	Miljø- og klimavenlig skovbrug Bæredygtig skovdrift	Bæredygtig skovdrift
4B	Andel (i procent) af landbrugsjord under tilskudsftale, der har til hensigt at forbedre vandforvaltning	Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fastholdelse af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fastholdelse af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 30	Økologisk landbrug Omlægning til økologisk jordbrugsproduktion	Omlægning til økologi
		Art. 30	Økologisk landbrug Ekstensiv produktion på landbrugsjord	Ekstensiv produktion på landbrugsjord
		Art. 31	Dyrkningsfri randzoner Dyrkningsfri randzoner	Dyrkningsfri randzoner
4C	Andel (i procent) af skov eller skovbevoksede områder under tilskudsftale, der har til hensigt at forbedre jordforvaltning	Art. 25	Skader skov Skader skov	Stormfald skov
		Art. 26	Skovinvesteringer Skovinvesteringer	Bæredygtig skovdrift
		Art. 35	Miljø- og klimavenlig skovbrug Natura 2000 sikring af skov	Sikring af skov i Natura 2000
		Art. 35	Miljø- og klimavenlig skovbrug	Bæredygtig skovdrift

			Bæredygtig skovdrift	
4C	Andel (i procent) af landbrugsjord under tilskudsftale, der har til hensigt at forbedre jordforvaltning	Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 30	Økologisk landbrug Omlægning til økologisk landbrugsproduktion	Omlægning til økologi
		Art. 30	Økologisk landbrug Ekstensiv produktion på landbrugsjord	Ekstensiv produktion på landbrugsjord
		Art. 31	Dyrkningsfri randzoner Dyrkningsfri randzoner	Dyrkningsfri randzoner
Prioritet 5				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
5C	Totale investeringer i vedvarende energiproduktion (€)	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Omstilling til bioøkonomi	Omstilling til bioøkonomi
		Art. 36	Samarbejde Omstilling til bioøkonomi	Omstilling til bioøkonomi
5D	Antal kreaturer berørt af investeringer i besætningsforvaltning, som har til hensigt at reducere N2O- og metan-emissioner	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
5D	Andel (i procent) af landbrugsjord under forvaltningskontrakt, der har til hensigt at reducere udledning af GHG og/eller ammoniak	Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura

				2000
5E	Andel (i procent) af landbrugsjord og skovområder under tilskudsftale, der har til hensigt at bidrage til karbonbeslaglæggelse	Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
Prioritet 6				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
6B	Andel (i procent) af befolkningen i landområder, der er dækket af lokale udviklingsstrategier	Art. 35 (CPR) Art. 42-44 (RD)	Leader/art 35 REG CPR Leader/art 35 REG CPR	Leader
6B	Antal jobs skabt gennem støttede projekter	Art. 18 Art. 35 (CPR)	Investeringer inden for fødevarersektoren Leader	Leader
		Art. 20 Art. 35 (CPR)	Bedrifts- og erhvervsudvikling Leader	Leader
		Art. 21 Art. 35 (CPR)	Tjenesteydelser og landsbyudvikling Leader	Leader
		Art. 36 Art. 35 (CPR)	Samarbejde Leader	Leader

Supplerende målintikatorer

De supplerende målintikatorer er udvalgt blandt listen over fælles output indikatorer. Indikatorerne kvantificeres på grundlag af støtterammen, til forfølgelse af hvert af de identificerede behov.

Alle prioriteter				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
Alle	Antal jobs skabt ved grøn omstilling (ekskl. LEADER)	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
		Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Investeringer i økologi	Investeringer i økologi
		Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Omstilling til bioøkonomi	Omstilling til bioøkonomi
		Art. 36	Samarbejde Erhvervsudvikling	Erhvervsudvikling
		Art. 36	Samarbejde Omstilling til bioøkonomi	Omstilling til bioøkonomi
Prioritet 4				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
4A-C	Antal deltagere uddannet eller rådgivet	Art. 15	Vidensoverførsel og informationsaktioner Økologisk omstilling af køkkener	Økologisk omstilling af køkkener
4A-C	Antal støttemodtagende bedrifter	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Investeringer i økologi	Investeringer i økologi
		Art. 30	Økologisk landbrug Omlægning til økologisk jordbrugsproduktion	Omlægning til økologi
		Art. 30	Økologisk landbrug Ekstensiv produktion på landbrugsjord	Ekstensiv produktion på landbrugsjord
4A-C	Antal ha under tilsagn	Art. 30	Økologisk landbrug Omlægning til økologisk jordbrugsproduktion	Omlægning til økologi
		Art. 30	Økologisk landbrug Ekstensiv produktion på landbrugsjord	Ekstensiv produktion på landbrugsjord
4A	Antal støttemodtagende	Art. 18	Ikke-produktive investeringer	Natur og miljøprojekter/læhegn

	bedrifter for naturmål		Ikke-produktive investeringer, natur og miljøprojekter/læhegn	
		Art. 18	Ikke-produktive investeringer Natura 2000 genopretning	Natura 2000 rydning/hegning og genopretning af naturlig hydrologi
		Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 25	Skader skov Skader skov	Etablering af skov
		Art. 26	Skovinvesteringer Skovinvesteringer	Bæredygtig skovdrift
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer	Pleje ved afgræsning eller slæt af græsarealer
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 35	Miljø- og klimavenligt skovbrug Natura 2000 sikring af skov	Sikring af skov i Natura 2000
		Art. 35	Miljø- og klimavenligt skovbrug Bæredygtig skovdrift	Bæredygtig skovdrift
4A	Antal ha under tilsagn naturmål	Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 25	Skader skov Skader skov	Stormfald skov
		Art. 26	Skovinvesteringer Skovinvesteringer	Bæredygtig skovdrift
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer	Pleje ved afgræsning eller slæt af græsarealer
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 35	Miljø- og klimavenligt skovbrug Natura 2000 sikring af skov	Bæredygtig skovdrift

		Art. 35	Miljø- og klimavenligt skovbrug Bæredygtig skovdrift	Bæredygtig skovdrift
4B	Antal deltagende bedrifter for vandmål	Art. 18	Ikke-produktive investeringer Ikke-produktive investeringer, vådområder	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 18	Ikke-produktive investeringer Jordfordeling og statsligt køb af jord	Jordfordeling og statsligt opkøb af jord
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 31	Dyrkningsfri randzoner Dyrkningsfri randzoner	Dyrkningsfri randzoner
4B	Antal ha under tilsagn vandmål	Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 31	Dyrkningsfri randzoner Dyrkningsfri randzoner	Dyrkningsfri randzoner
Prioritet 5				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
5D	Antal støttemodtagende bedrifter med bidrag til klimamål	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
		Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter	Omstilling til bioøkonomi

			Omstilling til bioøkonomi	
		Art. 18	Ikke-produktive investeringer Ikke-produktive investeringer, lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 25	Skader skov Skader skov	Stormfald skov
		Art. 26	Skovinvesteringer Skovinvesteringer	Bæredygtig skovdrift
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt skovbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt skovbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
5D	Antal ha under tilsagn med bidrag fra klimamål	Art. 23	Skovrejsning Skovrejsning på landbrugsareal	Etablering af skov
		Art. 25	Skader skov Skader skov	Stormfald skov
		Art. 26	Skovinvesteringer Skovinvesteringer	Bæredygtig skovdrift
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af vådområder og Natura 2000 genetablering af hydrologi	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
		Art. 29	Miljø- og klimavenligt landbrug Fastholdelse af lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og p, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi i Natura 2000
5C/2A	Antal støttemodtagende bedrifter	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
		Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Omstilling til bioøkonomi	Omstilling til bioøkonomi

Sekundære bidrag til andre fokusområder

Prioritet 2				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
2A	Antal bedrifter i projekter med bidrag til dyrevelfærd	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
		Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Investeringer i økologi	Investeringer i økologi
2A	Andel (i procent) af landbrug, der modtager investeringsstøtte under LDP	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Investeringer i økologi	Investeringer i økologi
		Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Omstilling til bioøkonomi	Omstilling til bioøkonomi
Prioritet 4				
Fokus-område	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		
		Art.	Artikelnavn	National ordning
4A	Antal bedrifter i projekter med bidrag til naturmål	Art. 18	Ikke-produktive investeringer Ikke-produktive investeringer, vådområder	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi
		Art. 18	Ikke-produktive investeringer Ikke-produktive investeringer, lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi
		Art. 18	Ikke-produktive investeringer Jordfordeling og statsligt køb af jord	Jordfordeling og statsligt opkøb af jord
4B	Antal bedrifter i projekter med bidrag til vandmål	Art. 18	Ikke-produktive investeringer Natura 2000 genopretning	Natura 2000 rydning/hegning og genopretning af naturlig hydrologi
		Art. 18	Ikke-produktive investeringer Ikke-produktive investeringer, lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi
Prioritet 5				
Fokus-	Fælles mål	Kombination af foranstaltninger		

område		Art.	Artikelnavn	National ordning
5A	Antal bedrifter i projekter med bidrag til effektivitetsforbedring i vandforbruget	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
5B	Totale investeringer i energibesparelse og – effektivitet (mio. euro)	Art. 18	Investeringer i fysiske aktiviteter Miljøteknologi	Miljøteknologi
5D	Antal bedrifter i projekter med bidrag til klimamål	Art. 18	Ikke-produktive investeringer Ikke-produktive investeringer, vådområder	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi
		Art. 18	Ikke-produktive investeringer Jordfordeling og statsligt opkøb af jord	Jordfordeling og statsligt opkøb af jord
5E	Antal bedrifter i projekter med bidrag til kulstofbinding	Art. 18	Ikke-produktive investeringer Ikke-produktive investeringer, lavbundsprojekter	Etablering og fasthold af vådområder for N og P, herunder lavbundsprojekter og naturlig hydrologi

Opgørelsen over programmets kvantitative målsætninger målt på disse målindikatorer fremgår af bilag 3, opdelt efter EU-prioriteter, fokusområder og nationale behov som identificeret i kapitel 5. Endvidere fremgår et estimat over foranstaltningernes sekundære positive effekter på målopnåelsen for andre fokusområder. Disse sekundære effekter opnås som følge af indsatsernes multifunktionelle natur.

Målene er kvantificeret ud fra fordelingen af støtterammen til foranstaltningerne og antagelser om effekten af støtten pr. støtteenhed baseret på praktiske erfaringer med tilsvarende ordninger og estimater over kvantitative effekter af tilsvarende typer støtteindsats foretaget af Fødevarøkonomisk Institut, Københavns Universitet.

5.5. Handlinger for forenkling af implementering og rådgivning om programmet

NaturErhvervstyrelsen vil som forvaltningsmyndighed løbende arbejde på at forenkle implementeringen af landdistriktsprogrammet, herunder ved at forbedre sine informationsaktiviteter, kommunikation og rådgivning overfor ansøgere, offentlige høringer, ansøgningsformularer mv.

Styrelsen har i 2013 gennemført en analyse af mulighederne for at effektivisere administrationen af støtteordningerne under landdistriktsprogrammet for at søge at forenkle og finde besparelser både for ansøgere og for myndighederne. En væsentlig indsats for at reducere de administrative byrder

med programmet har været at reducere antallet af støtteordninger i forhold til det forrige program, samt at forenkle og målrette de resterende ordninger, som videreføres.

Den ramme for administrationen, som EU's landbrugsreform fastlægger, vil blive analyseret yderligere for at sikre, at der ikke overadministreres (herunder med fokus på bagatelgrænser, højere minimumsgrænser for støtteudbetaling mm.).

For de arealbaserede støtteordninger vil øgede støttesatser i forhold til forrige program medføre, at ordningerne bliver mere attraktive, og at der dermed opnås større effekt per støtteenhed, blandt andet ved at få flere sammenhængende områder underlagt udvalgte miljøordninger. På projektstøtteområdet vil der blive arbejdet på at introducere større ensartethed samt bedre ansøgnings- og vejledningsmateriale til ansøgere for at reducere de administrative byrder.

Der arbejdes derudover løbende på at opnå forenklinger og forbedringer i samarbejde med landbrugserhvervets organisationer og andre interesseorganisationer. Der henvises i øvrigt til aktioner for at reducere administrative byrder for støttemodtagere jævnfør afsnit 15.5.

6. Evaluering af ex-ante konditionaliteter

En oversigt over opfyldelsen af de relevante ex ante konditionaliteter for landdistriktsprogrammet fremgår af bilag 8.

7. Beskrivelse af resultatramme

En mindre del af programmets ELFUL midler reserveres i form af en resultatreserve. Kommissionen foretager i samarbejde med forvaltningsmyndigheden en gennemgang af resultaterne af programmet i 2019 på grundlag af nedenstående resultatramme.

Resultatreserven udgør 6 pct. af den samlede ELFUL tildeling med undtagelse af midlerne afsat til teknisk bistand. Beløbet opdeles og øremærkes på de aktiverede EU prioriteter. Kommissionen frigiver kun den del af resultatreserven, der er knyttet til de prioriteter, for hvilke delmålene er nået i 2018. Er delmålene for en prioritet ikke nået, foreslår forvaltningsmyndigheden en omfordeling af det tilsvarende resultatreservebeløb til de prioriteter, for hvilke delmålene er nået, med henblik på at opnå den ønskede fremdrift i programmet. Resultatrammen består af de delmål og mål fastsat for hver af de seks programprioriteter, der ventes realiseret i årene 2018 og 2023 på baggrund af programgennemførelsen. Til brug for fastlæggelse af målene og delmålene anvendes de 20 obligatoriske performance indikatorer, som skal tages i anvendelse for målfastsættelsen, jf. forslag til gennemførelsesbestemmelser for EU forordningsgrundlaget. De 20 indikatorer omfatter både finansielle indikatorer, indikatorer for output og resultatindikatorer.

Fastlæggelse og kvantificering af resultatrammen for programmet afventer endelig vedtagelse af EU forordningsgrundlaget inklusive gennemførelsesbestemmelser:

Prioritet	Indikator og evt. Målenhed	Mål 2023	Delmål 2018	Resultat ramme ELFUL
Prioritet 1 fremme af videns overførsel og innovation inden for landbrug og skovbrug landdistrikter	Offentlige udgifter, i alt (€) (foranstaltninger, artikel 15, 16 og 36)			
Prioritet 2 styrkelse af konkurrenceevnen for alle typer landbrug og forøgelse af bedriftenes levedygtighed	Offentlige udgifter, P2 (€)			
	Antal landbrugsbedrifter, der modtager investeringsstøtte til omstrukturering eller modernisering (2A)			
Prioritet 3 fremme af fødevarekædens organisation og risikostyring i landbruget	Offentlige udgifter, P3 (€)			
	Antal landbrugsbedrifter, der modtager støtte under kvalitetsordninger, tiltag vedrørende lokale markeder, korte forsyningskæder og producentsammenslutninger (3A)			
	Antal landbrugsbedrifter, der deltager i risikostyrings-foranstaltninger (3B)			
Prioritet 4: genopretning, bevaring og forbedring af økosystemer, som er afhængige af landbrug og skovbrug	Offentlige udgifter, i alt, P4 (€)			
	Landbrugsareal omfattet af tilsagn, der bidrager til biodiversitet (ha) (4A)			
	Landbrugsareal omfattet af tilsagn, der bidrager til bedre vandforvaltning (ha) (4B)			
	Landbrugsareal omfattet af tilsagn, der bidrager til bedre forvaltning af jordbund/forebyggelse af jordbunderosion (ha) (4c)			
Prioritet 5: fremme af ressource-effektivitet og støtte til skiftet til en lavemissions- og klimarobust økonomi i landbrugs-, fødevare- og skovbrugssektoren	Offentlige udgifter, i alt, P5 (€) (fratrullet offentlige udgifter, fokusområde 5D)			
	Areal omfattet af kunstvanding, der skifter til mere effektive anlæg med reduktion i vandforbruget (ha) (5A)			

Prioritet	Indikator og evt. Målenhed	Mål 2023	Delmål 2018	Resultat ramme ELFUL
	Investeringer i effektivitetsforbedringer i energiforbrug, i alt (€) (5B)			
	Investeringer i produktion af vedvarende energikilder (€) (5C)			
	Offentlige investeringer (i alt) under fokusområde 5D: Reduktion af udledningen af drivhusgasser og methanemissioner fra landbruget (5D)			
	Landbrug – og skovareal omfattet af tilsagn vedrørende fremme af kulstofbinding/bevarelse (ha) (5E)			
Prioritet 6 fremme af social inklusion, nedbringelse af fattigdom og økonomisk udvikling af landdistrikterne	Offentlige udgifter i alt, P6 (€) fratrasket offentlige udgifter i alt for LEADER			
	Antal støtteoperationer til fremme af basale tjenesteydelser og landsbyfornyelse i landdistrikterne (6B)			
	Offentlige udgifter i alt realiseret under LEADER (art. 41-45) (6B)			

8. Beskrivelse af hver valgt foranstaltning

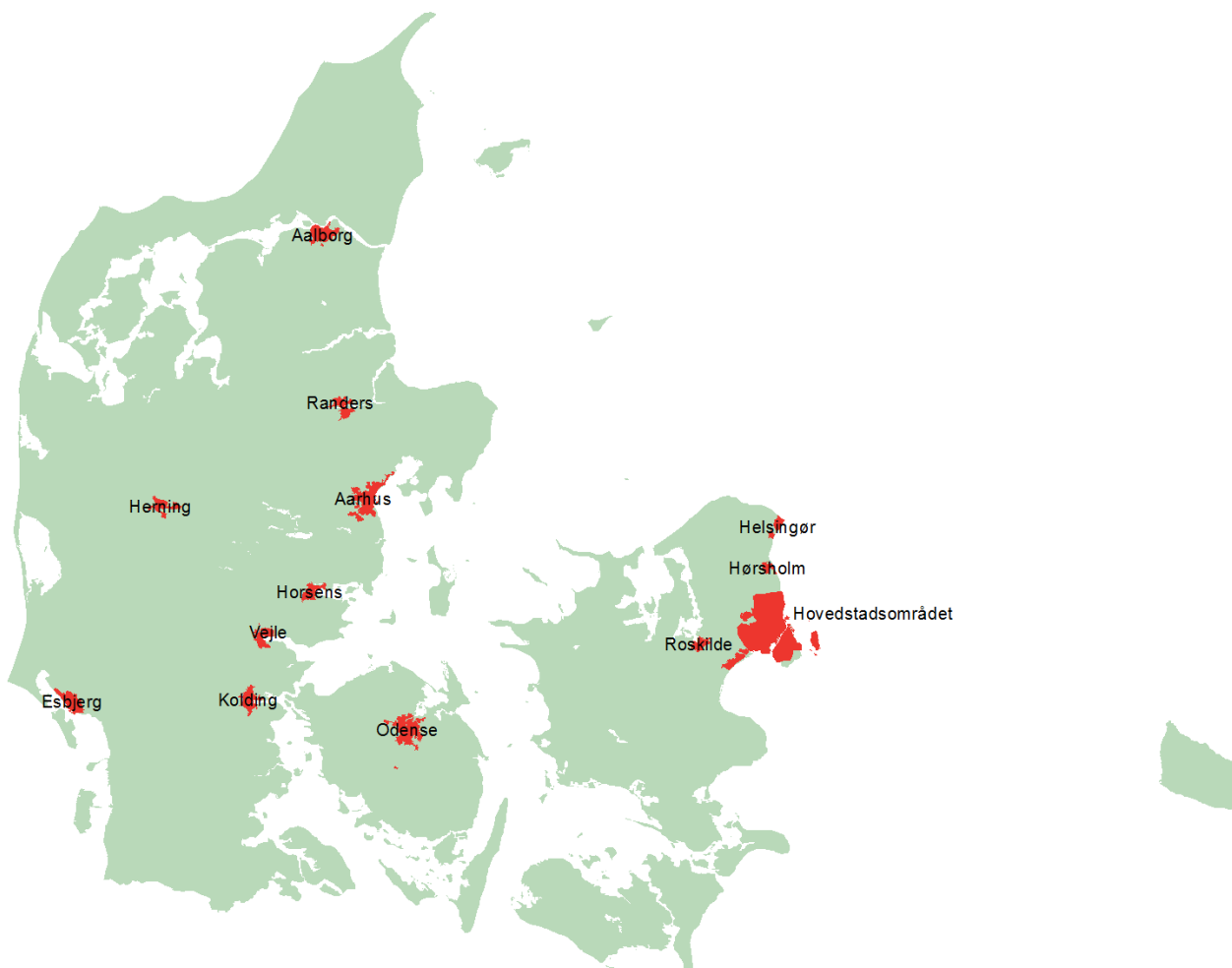
8.1. Beskrivelse af generelle vilkår

Definition af landdistriktsområde

Landdistriktsområdet afgrænses til brug for programmet til at omfatte alle områder udenfor de 13 største byområder, forstået som byområder med mere end 45.000 indbyggere. Byområderne er repræsenteret i tabel 25.

Resultatet er at se på kortet over landdistrikter og byområder med mere end 45.000 indbyggere i figur 26. På kortet er landdistrikter repræsenteret med grønt, mens de 13 byområder er repræsenteret med rød farve.

Figur 24. Landdistrikter - potentielle LAG-områder

Kilde: MBBL. Beregninger på baggrund af tal fra Danmarks Statistik og kort fra Geodatastyrelsen.

Tabel 23. Danske byområder med mere end 45.000 indbyggere

Placering	Byområde	Indbyggertal
1	Hovedstadsområdet	1.230.728
2	Aarhus	256.018
3	Odense	170.327
4	Aalborg	106.916
5	Esbjerg	71.491
6	Randers	60.895
7	Kolding	57.583
8	Horsens	55.253
9	Vejle	52.449
10	Roskilde	48.186
11	Herning	47.271
12	Helsingør	46.474
13	Hørsholm	46.104

Kilde: Byopgørelsen 2013, Danmarks Statistik.

Tabellen nedenfor viser områderne opregnet på befolkningstal.

Tabel 24. Befolkningstal i byer og landdistrikter

Område	Indbyggertal	Andel (pct.)
Byer	2.249.695	40
Landdistrikter	3.352.933	60
Hele landet	5.602.628	100

Kilde: Byopgørelsen 2013, Danmarks Statistik

Afgrænsningen udspringer af landdistriktsredegørelsen, der tager afsæt i byområder med mere end 45.000 indbyggere. Disse byområder tillægges en værdi for de omkringliggende områder, hvorfra afstanden til nærmeste af disse byområder blev beregnet.

Med afsæt i denne geografiske afgrænsning af landdistriktsområdet vil der, under hensyntagen til indsatsernes karakter og omfang, kunne foretages yderligere afgrænsninger for specifikke konkrete indsatsområder.

Baseline og krydsoverensstemmelse

Baselinereglerne for støtte under programmet er p.t. følgende. Der vil komme væsentlige ændringer i reglerne som følge af vedtagelsen af EU reformpakken for den fælles landbrugspolitik (december 2013), lige som den nationale implementering af reglerne vil betyde væsentlig revision af de nedenfor beskrevne nationale regelsæt. Nedenstående regelbeskrivelser vil derfor skulle opdateres i løbet af 2014.

Der kan ikke inden for programmet ydes kompensation for overholdelse af reglerne for krydsoverensstemmelse, jf. Rådets forordning 73/2003, for overholdelse af øvrige nationalt fastsatte minimumskrav vedrørende anvendelse af gødningsstoffer og plantebeskyttelsesmidler eller for overholdelse af andre relevante obligatoriske krav fastsat i national lovgivning. Støttebetalinger inden for programmet ydes kun for tilsagn, der overstiger disse krav.

Reglerne om krydsoverensstemmelse fremgår dels af Rådets forordning 73/2009 om fastlæggelse af fælles regler under den fælles landbrugspolitik om direkte støtte og om fastlæggelse af visse støtteordninger for jordbrugere, dels i Kommissionens forordning 1122/2009 om gennemførelsesbestemmelser vedrørende krydsoverensstemmelse, graduering og det integrerede forvaltnings- og kontrolsystem.

Den gældende nationale lovgivning om krydsoverensstemmelse er bekendtgørelse nr. 51 af 23. januar 2013 om krydsoverensstemmelse og bekendtgørelse nr. 50 af 26. januar 2013 om god landbrugs- og miljømæssig stand (GLM). Den gældende nationale lovgivning er blevet meddelt til Europa-Kommissionen, Generaldirektoratet for Landbrug og Udvikling af Landdistrikter. Lovgivningen er omfattende og beskytter (kort):

1. Miljø
2. Natur
3. Sundhed
4. Hygiejne
5. Dyrevelfærd
6. God landbrugs- og miljømæssig stand på landbrugsarealer og arealer omfattet af tilsagn efter landdistriktsprogrammet

Alt i alt indeholder lovgivningen 124 specifikke krav.

Krydsoverensstemmelseskontrollen angående landbrugere, der modtager tilskud til foranstaltninger for bæredygtig anvendelse af landbrugsarealer gennem betalinger for miljøvenligt landbrug, omfatter derudover supplerende minimumskrav til anvendelsen af plantebeskyttelsesmidler, jf. bestemmelserne herom i artikel 39, stk. 3, og artikel 51, stk. 1, i Rådets forordning 1698/2005. Disse minimumskrav omfatter A) krav om besiddelse af tilladelse til at anvende midlerne og om opfyldelse af uddannelsesforpligtelserne, B) krav til sikker opbevaring, C) tilsyn med udbringningsudstyr og D) regler om pesticidanvendelse tæt på vand og andre følsomme områder, som fastlagt i den nationale lovgivning, jf. Bilag II, punkt 5.3.2.1 i Kommissionens forordning (EF) nr. 1974/2006. For så vidt angår den nationale lovgivning vedrørende anvendelse af gødningsstoffer omfatter de ovenfor nævnte nationale krydsoverensstemmelsesbestemmelser alle de væsentligste krav fastlagt i national lovgivning.

Fødevareministeriet er ansvarligt for kontrol af anvendelsen af gødningsstoffer og plantebeskyttelsesmidler i landbrugsproduktionen. Det samlede landbrugsareal i Danmark er klassificeret som nitratfølsomt område i henhold til EU-nitratdirektivet. Generelt er problemerne med landbrugets påvirkning af miljøet de samme over hele landet. De miljømæssige krav til landbrugsproduktionen gælder derfor som hovedregel ens for hele landet.

I de følgende afsnit gengives de bestemmelser, der vedrører etablering af baseline for foranstaltningerne i programmet.

Baseline – pesticider

Baseline omfatter følgende bestemmelser vedrørende brug af plantebeskyttelsesmidler:

- Lovbekendtgørelse nr. 878 af 26. juni 2010 (med senere ændringer) om kemikalier, § 10, stk. 2, og § 33, stk. 1, Forordning nr. 1107/2009 af 21. oktober 2009 om markedsføring af

plantebeskyttelsesmidler og om ophævelse af Rådets Direktiv 79/117/EØF og 91/414/EØF, art. 28, stk. 1 og art. 55, første og anden sætning.

Der må kun anvendes godkendte produkter til plantebeskyttelse. Producenter og importører af plantebeskyttelsesmidler skal ansøge om statens godkendelse af stoffer og produkter, der er klassificeret af Giftnævnet efter lov nr. 118 af 3. maj 1961 som midler til bekæmpelse af plantesygdomme, ukrudt og visse skadedyr eller midler til regulering af plantevækst. Staten godkender plantebeskyttelsesmidler efter principper fastsat af Rådet. Plantebeskyttelsesmidler godkendes for en periode på højst 10 år.

Der må kun anvendes godkendte plantebeskyttelsesmidler og kun på fastsatte vilkår med hensyn til afgrøder, dosering, antal maksimalt tilladte årlige behandlinger, afstand til vandløb, sprøjtefrister mv. Dette skal fremgå af midlets etikette eller brugsanvisning eller af labelgodkendelsen.

- Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 852/2004 af 29. april 2004 om fødevarerhygiejne, bilag I, del A, II, nr. 5 h og III, nr. 9 a, jf. art. 4, stk. 1, Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 183/2005 af 12. januar 2005 om krav til foderstofhygiejne, bilag I, del A, II, nr. 2 a.

Jordbrugeren skal føre journal med brugen af alle plantebeskyttelsesmidler på ejendommen.

- Lovbekendtgørelse nr. 927 af 24. september 2009 om vandløb (§ 69, stk. 1)

Dyrkning, jordbehandling og beplantning, må i landzoner ikke foretages i en bræmme på 2 m langs naturlige vandløb og søer. Det samme gælder langs kunstige vandløb og søer, der i vandplanen efter miljømålsloven enten skal opfylde miljømålet "godt økologisk potentiale" eller "maksimalt økologisk potentiale".²⁴ Bestemmelsen gælder dog ikke for isolerede søer under 100 m².

- Lovbekendtgørelse nr. 557 af 9. juni 2009 (med senere ændringer) om undervisning og anerkendelse af erhvervsmæssige kvalifikationer mv. for erhvervsmæssige brugere af plantebeskyttelsesmidler (§§ 3-7 og § 10).

Der er krav til landbrugere om gyldigt sprøjtecertifikat eller et sprøjtebevis i forbindelse med anvendelse af plantebeskyttelsesmidler.

- Bekendtgørelse nr. 702 af 24. juni 2011 (med senere ændringer) om bekæmpelsesmidler, § 33, stk. 1.

Plantebeskyttelsesmidler skal opbevares miljø- og sundhedsmæssigt forsvarligt, utilgængeligt for børn og ikke sammen med eller i nærheden af levnedsmidler, foderstoffer, lægemidler eller lignende. Meget giftige og giftige plantebeskyttelsesmidler eller plantebeskyttelsesmidler, der klassificeres som akut toksiske i kategori 1, 2 eller 3 eller som specifik målorgantoksiske i kategori 1 (STOT SE 1), skal opbevares under lås.

---

²⁴ Indtil vandplanen efter miljømålsloven er trådt i kraft i det enkelte vanddistrikt, gælder kravet for naturlige vandløb og søer og vandløb og søer, der er højt målsat i regionplaner med status som landsplandirektiv.

- Bekendtgørelse nr. 1355 af 14. december 2012 om påfyldning og vask mv. af sprøjter til udbringning af plantebeskyttelsesmidler (§§ 4, 7, 9 og 10).

Der er krav om udstyr til udbringning af plantebeskyttelsesmidler med marksprøjte. Endvidere skal vaskepladser og biobede være placeret i bestemt afstand fra vandindvindingssteder, rense- og samlebrønde til drænsystemer, overfladevand og § 3-områder. Påfyldning eller vask af mark- eller rygsprøjte på det areal, hvor udbringning finder sted, skal ske i bestemt afstand fra vandindvindingssteder, overfladevand, § 3-områder og rense- og samlebrønde til drænsystemer.

- Lovbekendtgørelse nr. 879 af 26. juni 2010 om miljøbeskyttelse, som ændret ved lov nr. 553 af 1. juni 2011 og lov nr. 1249 af 18. december 2012, § 21b, stk. 1.

Anvendelse af pesticider til erhvervsmæssige formål må ikke foretages inden for en radius på 25 m fra et vandindvindingsanlæg, der indvinder grundvand til almene vandforsyningsanlæg.

I forbindelse med vedtagelsen af Rådets horisontale forordning af x. x 2013 om finansiering, forvaltning og overvågning af den fælles landbrugspolitik [REG HZ] blev vedtaget en erklæring, hvori medlemsstaterne opfordrer Kommissionen til at overvåge medlemsstaternes gennemførelse af Direktiv 2009/128/EF om bæredygtig anvendelse af plantebeskyttelsesmidler, og til, hvis det er relevant, at forelægge et forslag om at indføre krydsoverensstemmelse på de forpligtelser, der direkte gælder for landbrugerne. Såfremt medlemsstaterne vedtager at lade bestemmelser fra Direktiv 2009/128/EF om bæredygtig anvendelse af plantebeskyttelsesmidler indgå i krydsoverensstemmelse, skal der tages stilling til, om dette afstedkommer en ændring af baseline.

Baseline – gødningsstoffer

Baseline omfatter følgende bestemmelser vedrørende brug af gødningsstoffer:

- Lovbekendtgørelse nr. 500 af 12. maj 2013 om jordbrugets anvendelse af gødning og om plantedække og bekendtgørelse nr. 804 af 18. juli 2012 om jordbrugets anvendelse af gødning og om plantedække i planperioden 2012/2013 (med senere ændringer).

Bestemmelserne har til formål at regulere jordbrugets anvendelse af gødning med henblik på at begrænse udvaskningen af gødningsstoffer i vandmiljøet.

Register for gødningsregnskab:

Jordbrugsvirksomheder, der har aktiviteter inden for planteavl, husdyravl, skovbrug eller kombinationer heraf, kan tilmeldes NaturErhvervstyrelsens Register for Gødningsregnskab og herefter købe handelsgødning uden at skulle betale en kvælstofafgift. For nogle virksomheder er tilmelding obligatorisk, for andre er tilmeldingen frivillig. En virksomhed kan tilmeldes, hvis den er momsregistreret og har en årlig omsætning på mindst 20.000 kr. Gødningsregnskabspligten for virksomheden indtræder kun hvis virksomheden er momsregistreret, og har en momspligtig omsætning på mere end 50.000 kr. og samtidig: har en samlet husdyrbesætning på mere end 10 dyreenheder, eller har en husdyrtæthed på mere end 1,0 dyreenhed pr. ha, eller modtager mere end 25 tons husdyrgødning eller anden organisk gødning om året. En planperiode regnes fra 1. august til 31. juli året efter.

Udarbejdelse af gødningsplaner:

Når virksomheden er tilmeldt registret bliver den samtidig omfattet af reglerne om gødningsanvendelse. Det vil sige, at virksomheden årligt skal udarbejde gødningsplaner og gødningsregnskab med nøgletal for anvendelse af kvælstof (handelsgødning og husdyrgødning). Virksomhedens forbrug af kvælstof til gødningsformål må ikke overstige den fastlagte kvælstofkvote for virksomheden. Gødningsregnskabet skal indsendes til NaturErhvervstyrelsen en gang om året. NaturErhvervstyrelsen modtager regnskabet og noterer registrerings- og inspektionsdataene.

Fastsættelse af kvoter for anvendelse af kvælstof og vejledende normer for fosfor:

NaturErhvervstyrelsen fastsætter hvert år kvælstofnormer for de forskellige afgrøder ud fra standardudbytte for klimaområder, jordboniteter og særlige vandingsbehov samt årets kvælstofprognose. For de i registeret opførte virksomheder beregnes en samlet kvælstofkvote på grundlag af virksomhedens markstørrelser, afgrøde, forfrugten og afgrødens kvælstofnorm i det pågældende klimaområde og jordbonitet. Registreringspligtige eller registrerede virksomheders forbrug af kvælstof til gødningsformål må ikke overstige virksomhedens årlige kvælstofkvote. Ydermere udstikkes der til hver enkelt virksomhed vejledende normer for anvendelse af fosfor og kalium.

Baseline – husdyrgødning

Baseline omfatter følgende bestemmelser vedrørende brug af husdyrgødning:

- Bekendtgørelse nr. 764 af 28. juni 2012 om erhvervsmæssigt dyrehold, husdyrgødning, ensilage mv. (§ 25, 26, 27, 28 og 30).

Miljøministeren kan i henhold til lovbekendtgørelse nr. 879 af 26. juli 2010 om miljøbeskyttelse med senere ændringer (miljøbeskyttelsesloven) fastsætte regler for anvendelse af husdyrgødning og anden organisk gødning i jordbruget med henblik på at beskytte vandløb, søer, hav og grundvand mod forurening.

Som udgangspunkt må der ikke udbringes husdyrgødning på marker i perioden fra høst til 1. februar. Husdyrgødning, ensilagesaft, afgasset vegetabilsk biomasse, restvand og mineralsk gødning (handelsgødning) må ikke udbringes på en måde og på sådanne arealer, at der er fare for afstrømning til vandløb, herunder dræn, søer over 100 m² og kystvande. Udbringning af husdyrgødning, afgasset vegetabilsk biomasse, ensilagesaft, restvand og mineralsk gødning (handelsgødning) på vandmættet, oversvømmet, frossen eller snedækket jord er ikke tilladt.

Ligeledes skal kompost oplagret i marken opfylde afstandskravene til vandforsyningsanlæg, vandløb og søer og må ikke medføre risiko for forurening af grund- eller overfladevand. Markstakke skal overdækkes med vandtæt materiale straks efter udlægning. Kompost må højst oplagres samme sted i marken i 12 måneder, og en markstak må ikke placeres samme sted igen før efter 5 år.

Udbringning af husdyrgødning reguleres i øvrigt af de såkaldte harmoniregler, som tager udgangspunkt i EU-nitratdirektivet (91/676/EØF). Direktivet fastlægger de maksimale mængder af husdyrgødning, der må udbringes på marker afhængigt af husdyrtyper og andre driftsforhold.

Der må på en landbrugsbedrift som hovedregel maksimalt udbringes en husdyrgødningsmængde svarende til 1,4 dyreenheder (1,7 dyreenheder ved kvæg, får eller geder) pr. ha pr. planperiode (1. august – 31. juli).

I henhold til nitratdirektivet må der generelt ikke udbringes en husdyrgødningsmængde på mere end 170 kg kvælstof pr. ha pr. planperiode.

Undtagelse fra nitratdirektivet

Kommissionen har tilladt en undtagelsesbestemmelse for Danmark i forbindelse med nitratdirektivet (2012/659/EU). Undtagelsesbestemmelsen tillader under visse nærmere betingelser, at der kan udbringes en husdyrgødningsmængde på marker på kvægbedrifter svarende til 2,3 dyreenheder pr. ha pr. planperiode. Jordbrugeren skal dog kunne dokumentere, at harmonikravet er opfyldt. Jordbrugere skal angive i det årlige gødningsregnskab over for NaturErhvervstyrelsen, hvorvidt de har anvendt undtagelsesbestemmelsen.

Den danske undtagelsesbestemmelse har ikke haft betydning for beregningen af støttesatserne, undtagen for økologisk arealtilskud, idet der i beregningerne ikke har indgået omkostninger for reduktion af anvendelsen af kvælstofgødning. I beregningerne af støttesatser for økologisk arealtilskud kompenseres delvist for en kvælstofreduktion. Fødevareøkonomisk Institut (IFRO) har derfor i beregningerne af det økologiske arealtilskud taget særlige hensyn for at sikre, at beregningerne ikke indeholder compensation relateret til undtagelsesbestemmelsen. De beregnede støttesatser indeholder således ikke compensation forbundet med den danske undtagelsesbestemmelse.

Jordbrugere, som anvender undtagelsesbestemmelsen, kan ansøge om støtte under samtlige foranstaltninger, undtagen ordningen for økologisk arealtilskud. Økologiske jordbrugere kan nemlig ikke anvende undtagelsesbestemmelsen fra Nitratdirektivet, da en øvre grænse for kvælstoftilførsel på 140 kg pr. ha (eller 75 % af kvælstofkvoten) skal overholdes som betingelse for at modtage økologisk arealtilskud. Der ydes desuden et tillæg under økologisk arealtilskud til ekstra lav kvælstoftilførsel (maksimalt 80 kg N/ha eller 45 % af kvælstofkvoten).

Ved arealforanstaltning for miljøvenlig pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer skal støttemodtageren forpligte sig til ikke at tilføre gødning på markerne i tilsagnsperioden ud over den gødning, der efterlades af græssende husdyr. Støttemodtageren skal forpligte sig til ikke at anvende plantebeskyttelsesmidler på arealet og til at afgræsse eller slå arealet årligt i tilsagnsperioden. Disse krav danner grundlag for støtteberegningen. I medfør af tilsagnet tildeler myndighederne en årlig 0-kvote for kvælstof på tilsagnsarealet i forbindelse med den årlige N-kvotetildeling til bedriften ud fra landbrugsafgrøder og gødningsplaner, og dermed reduceres den samlede tilladte N-kvote for bedriften for hvert år i tilsagnsperioden. Derudover må tilsagnsarealet ikke indgå i bedriftens harmoniareal, hvortil undtagelsesbestemmelsen kan anvendes, og den tildelte N-kvote for den landbrugsjord, der ikke er omfattet af tilsagnet, reduceres ikke for noget af landbrugsjorden, hvis landbrugeren vælger at anvende undtagelsesbestemmelsen. Dermed sikres det, at kvælstofkravene ikke er lavere for noget landbrugsjord.

Ved arealforanstaltningen for krav om etablering af dyrkningsfrie randzoner må der ikke tilføres gødningsstoffer til jorden for at forhindre tab af næringsstoffer til vandløb og søer. Det

støtteomfattede areal indgår ikke i harmoniarealet, hvortil undtagelsesbestemmelsen kan anvendes. Støtteberegningen er baseret på omkostninger i forbindelse med placering af det braklagte areal i randzoner og til slåning af græs med lette maskiner for at forhindre erosion.

Ved arealforanstaltningen for drift af vådområder skal støttemodtageren forpligte sig til ikke at tilføre gødning til jorden i tilsagnsperioden ud over den gødning, der efterlades af græssende husdyr. Støttemodtageren skal forpligte sig til ikke at anvende plantebeskyttelsesmidler på arealet, slå eller beskære arealet årligt og skal acceptere vådgøring af en del af området i tilsagnsperioden. Disse krav danner grundlag for støtteberegningen. I medfør af tilsagnet tildeler myndighederne en årlig 0-kvote for kvælstof til tilsagnsarealet i forbindelse med den årlige N-kvotetildeling til bedriften ud fra landbrugsafgrøder og gødningsplaner, og dermed reduceres den samlede tilladte N-kvote for bedriften for hvert år i tilsagnsperioden. Derudover må tilsagnsarealet ikke indgå i bedriftens harmoniareal, hvortil undtagelsesbestemmelsen kan anvendes, og den tildelte N-kvote for den landbrugsjord, der ikke er omfattet af tilsagnet, reduceres ikke for noget af landbrugsjorden, hvis landbrugeren vælger at anvende undtagelsesbestemmelsen. Dermed sikres, at kvælstofkravene ikke er lavere for noget landbrugsjord.

I henhold til nitratdirektivet indeholder en beslutning om anmodning om undtagelse forebyggende foranstaltninger i form af krav til beskyttelse af miljøet. Såfremt der opstår behov for yderligere forebyggende foranstaltninger eller andre foranstaltninger, skal sådanne foranstaltninger fastsættes i en beslutning om den danske undtagelsesbestemmelse – og afhængigt af karakteren heraf i den nationale miljølovgivning. Der vil blive taget højde for sådanne foranstaltninger i gennemførelsen af landdistriktsprogrammet.

Hele Danmarks landbrugsareal er udpeget som nitratsårbar zone i henhold til nitratdirektivet. Således er der ikke indført en kodeks for god praksis for bedrifter uden for disse zoner i Danmark.

Baseline – etablering af plantedække og inddragelse af miljø- og naturhensyn i landbrugsdriften

Baseline omfatter følgende bestemmelser vedrørende etablering af plantedække og inddragelse af miljø- og naturhensyn i landbrugsdriften:

- Bekendtgørelse nr. 928 af 16. juli 2010 om jordbrugets anvendelse af gødning i planperioden 2010/2011 og om plantedække, og bekendtgørelse nr. 804 af 18. juli 2012 om jordbrugets anvendelse af gødning i planperioden 2012/2013 og om plantedække (med senere ændringer).

Jordbrugsbedrifter, som har en årlig momspligtig omsætning der overstiger 50.000 kr., og som dyrker et areal på 10 ha eller derover, skal hvert år etablere efterafgrøder med henblik på en effektiv kvælstofoptagelse i efteråret. Arealet med efterafgrøder skal udgøre mindst 10 pct. af virksomhedens efterafgrødegrundareal. For virksomheder, der udbringer gødningsmængder svarende til 0,8 dyreenheder eller derover pr. hektar harmoniareal, skal arealet med efterafgrøder mindst udgøre 14 pct. af efterafgrødegrundarealet. Afgrøden må ikke pløjes ned eller på anden måde ødelægges før den 20. oktober.

- Bekendtgørelse nr. 50 af 23. januar 2013 om god landbrugs- og miljømæssig stand (GLM) som ændret ved bekendtgørelse nr. 337 af 25. marts 2013, og Bekendtgørelse om direkte støtte til landbrugere efter enkeltbetalingsordningen (med senere ændringer).

Udyrkede landbrugsarealer skal holdes plantedækket. Der er betingelser for etableringstidspunktet, anvendelse af frø og eftersåning.

Udyrkede landbrugsarealer skal slås mindst en gang hvert andet år. Permanente græsarealer og græs i omdrift skal slås hvert år. Dog kan slåning erstattes af afgræsning. Plantedækket på udyrkede landbrugsarealer må ikke slås i perioden 1. maj – 30. juni. Udyrkede landbrugsarealer må ikke anvendes på en måde, der ødelægger eller fjerner plantedækket. Midlertidige aktiviteter er tilladt, hvis plantedækket genetableres umiddelbart efter aktiviteten.

- Lovbekendtgørelse nr. 933 af 24. september 2009 (med senere ændringer) om naturbeskyttelse (naturbeskyttelsesloven), § 3, stk. 1-3, § 8, stk. 1 og § 15, stk. 1, og lovbekendtgørelse nr. 928 af 24. september 2009 (med senere ændringer) om beskyttelse af de ydre koge i Tøndermarsken §§ 10-12, § 16, stk. 1 og 2, § 17, stk. 1 og 2, § 18, stk. 1, § 19, stk. 1, og § 20.

Naturforholdene på udpegede Natura 2000-områder må ikke ændres. Der er et direkte forbud mod udførelse af visse skadelige aktiviteter i områderne. Endvidere er der regler, der særligt beskytter arealer i de ydre områder af Tøndermarsken.

Der er i forbindelse med vedtagelsen af Rådets forordning for horisontale bestemmelser om støtten (REG HZ/13) vedtaget en erklæring, hvori medlemsstaterne opfordrer Kommissionen til at overvåge medlemsstaternes gennemførelse af Europaparlamentets og Direktiv 2000/60/EF af 23. oktober 2000 om fastlæggelse af en ramme for Fællesskabets vandpolitiske foranstaltninger (Vandrammedirektivet), og til, hvis det er relevant at forelægge et forslag om at indføre krydsoverensstemmelse på de forpligtelser, der direkte gælder for landbrugerne. Såfremt medlemsstaterne vedtager at lade bestemmelser fra Vandrammedirektivet indgå i krydsoverensstemmelse skal der tages stilling til, om dette afstedkommer en ændring af baseline.

Natura 2000- og vandrammedirektiverne

Danmark står over for natur- og miljømæssige forpligtelser i forbindelse med gennemførelsen af habitatdirektivet, fuglebeskyttelsesdirektivet og vandrammedirektivet. Disse forpligtelser vil spille en vigtig rolle i fremtidens miljø- og naturindsatser med hensyn til landbrug og skovbrug.

Betalinger af støtte under de frivillige arealrelaterede støtteordninger i medfør af artikel 29 og 30 i landdistriktsforordningen ydes kun for arealforpligtelser ud over den baseline, som dannes af de nationale krav, som pålægges landmanden, herunder krav til driften af arealerne som følge af de førnævnte direktiver. Betaling af arealstøtte som kompensation for pålagte forpligtelser i medfør af Vandrammedirektivet ydes for krav om udlægning af dyrkningsfrie randzoner langs vandløb og søer i medfør af artikel 31 i forordningen. Kravet om randzonerne indgår som del af implementeringen af vandrammedirektivet. De øvrige detaljerede bestemmelser for støtte til gennemførelse af vandrammedirektivet er p.t. ikke fastlagt. Planlægningsprocesserne for begge direktiver i Danmark pågår, og indtil planlægningen er formelt vedtaget, og de specifikke bestemmelser for støtte til gennemførelsen af direktiverne er indarbejdet i programmet, vil kun de frivillige arealanstaltninger i programmet kunne aktiveres til opfyldelsen af målsætningerne i direktiverne.

Forholdet mellem støttebetingelser og baselinebetingelser

I følgende tabel ses forholdet mellem støttebetingelser under arealforanstaltningerne og relevante baselinebetingelser som fastsat under krydsoverensstemmelsesreglerne, herunder minimumskrav vedrørende brug af plantebeskyttelsesmidler og kravene om god landbrugs- og miljømæssig stand (GLM) i henhold til art 93 og 94 i forordningen om horisontale bestemmelser for CAP støtten, XX (REG HZ)/2013. Endvidere henvises til artikel 4, stk. 1, litra c, 2. og 3. pind i forordningen om de direkte betalinger (REG DP) /2013, som beskriver en yderligere baseline for betalinger i henhold til artikel 29, 30 og 31 i landdistriktsforordningen.

Generelt skal alle krydsoverensstemmelses- og GLM-betingelserne opfyldes af alle landbrugere. De gældende nationale regler er fastsat i bekendtgørelse nr. 51 af 23. januar 2013 om krydsoverensstemmelse (som ændret ved bekendtgørelse nr. 338 af 25. marts 2013 og bekendtgørelse nr. 976 af 29. juli 2013) og bekendtgørelse nr. 50 af 23. januar 2013 om god landbrugs- og miljømæssig stand (GLM) (som ændret ved bekendtgørelse nr. 337 af 25. marts 2013).

Støttebetingelser og baseline for arealbaserede foranstaltninger

Foranstaltning	Støttebetingelser	Baseline
Pleje af græs- og naturarealer (artikel 29)	Årlig afgræsning eller slæt. Mulighed for yderligere arealspecifikke pleje forpligtelser.	Krydsoverensstemmelse og GLM generelt.
Fastholdelse af investeringsprojekter og ændret afvanding (artikel 29)	Der indgås juridisk aftale med lodsejeren om kompensation for mindre indtægter og merudgifter som følge af projektet. Efter projektets gennemførelse skal arealerne indenfor projektområdet permanent henligge i overensstemmelse med det projekt, der er etableret. Accept af tinglysning af vådområdedeklaration og vådgøring af arealet/ekstensivering af jordbrugsdriften.	Ingen (krydsoverensstemmelse og GLM generelt).

Økologisk arealtilskud (artikel 30)	<p>Autorisation til økologisk jordbrug, jf. gældende økologiregler.</p> <p>Kun tilførsel af plantebeskyttelsesmidler og gødning, der er godkendt til økologisk jordbrug, jf. gældende økologiregler.</p> <p>Maksimal tilførsel af 140 kg N/ha eller 75 % af kvælstofkvoten.</p> <p>Yderligere betingelser ved tillæg til omlægning, frugt/bær og ekstra lav tilførsel af kvælstof.</p>	<p>Tilskud ydes kun for forpligtelser, der er mere vidtgående end de nationale regler om udbringning af husdyrgødning svarende til maksimalt 170 kg. N pr. ha eller bedriftens kvælstofkvote og om anvendelse af godkendte plantebeskyttelsesmidler, randzoner og vandboringsbeskyttelseszoner</p>
Krav om etablering af randzoner (artikel 31)	<p>En op til 10 meter bred randzone langs søer og åbne vandløb i landzone skal etableres og opretholdes uden dyrkning, gødskning eller sprøjtning i zonen.</p>	<p>Randzonearealet vil, hvor relevant, supplere en allerede eksisterende udyrket 2 meter bræmme langs vandløb og søer, jf. krydsoverensstemmelseskravene, jf. HZ/2013.</p> <p>Forpligtelser vedrørende plantedække på randzoner, jf. GLME-kravene.</p> <p>Randzoner skal plejes i henhold til f. GLM-kravene.</p>
Betalinger for miljøvenligt skovbrug (artikel 35)	<ul style="list-style-type: none"> – Stævning – Rydning af opvækst og uønskede træarter – Slåning – Hegning – Bevaring af hjemmehørende træer – Sikring af egekrat 	<p>Skovejere skal inden for en rimelig tidsperiode efter træfældning dække skovarealet med nye træer, som skal forme en lukket formation af træer med høje stammer. (Derudover krydsoverensstemmelse og GLM generelt.)</p>

1) Danmark har en undtagelsesbestemmelse til Nitratdirektivet (bekendtgørelse nr. 1695 af 19. december 2006 om erhvervsmæssigt dyrehold, husdyrgødning, ensilage mv. og lov nr. 753 af 25. august 2001 om miljøbeskyttelse). Undtagelsen fra de 170 kg kvælstof pr. ha fra husdyrproduktionen medtages ikke i beregningen af støtteniveauet under samtlige foranstaltninger.

I bilag 7 ses en oversigt over mulige støttekombinationer for arealforanstaltningerne. Foranstaltningerne og støttekombinationerne er designet således, at der ikke sker kompensationsoverlap.

Grønningskrav

Den endelige model for den danske implementering af grønningskravene under de to søjler i den fælles landbrugspolitik jf. artikel 29 i forordningen om direkte landbrugsstøtte (REG DP/13) er ikke besluttet, hvorfor følgende tekstafsnit skal opdateres og omformuleres. De endelige detaljer for gennemførelse af grønningskravene forventes afklaret primo 2014.

Under de direkte betalinger (DP) introduceres en obligatorisk grønningsforpligtelse, hvor landbruger enten skal opfylde de tre grønningskrav:

1. afgrødediversificering,
2. fastholdelse af eksisterende permanent græs samt
3. miljøfokusområder (EFA), eller ækvivalente tiltag til disse, jf. artikel 29, stk. 1a og 1b (DP).

Afgrødediversificering betyder, at landmænd skal have mindst 2 forskellige afgrøder (over 10 ha omdriftsareal) eller 3 forskellige afgrøder (over 30 ha omdriftsareal). Kravet omfatter ikke producenter af specialafgrøder (f.eks. kartofler), der årligt skifter afgrøde på mere end 50 pct. af deres omdriftsareal, og som kan bevise, at arealet året forinden var udlagt med en anden afgrøde. Fastholdelse af permanent græs sker på nationalt niveau, og pløjeforbuddet på permanente græsarealer forventes kun at gælde i Natura 2000. Det undersøges, om pløjeforbuddet kan begrænses til § 3-arealer. Endelig skal 5 pct. af landbrugers samlede arealer være såkaldte miljøfokusområder (EFA). Det er op til medlemslandene at fastlægge den endelige liste med EFA ud fra de valgmuligheder, der er angivet i artikel 31, stk. 1 (DP). Der er endnu ikke truffet beslutning om valg af EFA.

Vedrørende ækvivalens er det op til medlemslandene at vælge, om man vil tilbyde landbruger at erstatte opfyldelse af grønningskrav med alternative tiltag også kaldet ækvivalente tiltag. Hvis det besluttes at definere arealstøttetiltag under landdistriktsprogrammet som ækvivalente tiltag, vil der være behov for modregning af støtten under Landdistriktsprogrammet for at undgå dobbeltfinansiering. Der er to former for ækvivalente tiltag;

- a) mvj-ordninger (forpligtelser i henhold til artikel 39, stk. 2 i RFO 1698/2005 eller artikel 29, stk. 2 (RD)) eller
- b) nationale eller regionale certificeringsordninger, jf. artikel 29, stk. 1b (DP)

Ækvivalente tiltag kan bl.a. være krav om slæt/slåning, krav om ingen brug af gødning og/eller plantebeskyttelsesmidler, jf. bilag VIA til forordningen om direkte støtte REG DP. Ved betalinger til Miljø- og klimavenligt landbrug efter artikel 29 (REG RD), Økologisk landbrug efter artikel 30 (REG RD) og Natura 2000 og betalinger i henhold til Vandrammedirektivet efter artikel 31 (REG RD) må der ikke ske dobbeltbetaling i forhold til betaling for opfyldelse af grønningskravene under direkte støtte under CAP søjle 1.

Andre regler for arealrelaterede forpligtelser

Forvaltningsmyndigheden kan tillade, at de arealrelaterede forpligtelser i henhold til artikel 29, 30 og 35 kan tilpasses i løbet af forpligtelsesperioden, forudsat at justeringen er behørigt begrundet i

forhold til målene med den oprindelige forpligtelse, og at målopfyldelsen ikke svækkes. Tilpasninger kan også ske i form af en forlængelse af varigheden af forpligtelsen.

Det antal hektar, der er omfattet af en forpligtelse under foranstaltningerne i henhold til artikel 29, 30 og 35, kan variere fra år til år, hvis den pågældende forpligtelse ikke gælder for faste parceller (hvilket er tilfældet for projektområdet i vådområdeprojekter og aftaler om pleje af græs- og naturarealer), og hvis opfyldelsen af forpligtelsernes mål i øvrigt ikke bringes i fare.

8.2. Beskrivelse af hver foranstaltning

Art. 15: Erhvervsudvikling (informations- og demonstrationsprojekter)

A. Retsgrundlag

Artikel 15 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

I en årrække har dansk landbrug været under et betydeligt økonomisk pres, hvor indtjeningsniveauet har været faldende, produktiviteten stagnerende og konkurrenceevnen under pres. Produktion af kvalitetsfødevarer med stor værditilvækst er en dansk styrkeposition på det internationale marked, men fastholdelse af denne position kræver yderligere investeringer, udvikling og samarbejde om specialisering, logistik, sporbarhed og mærkning af kvalitetsprodukter. Samtidig er det globale behov for fødevarer stigende, idet f.eks. den globale middelklasse forventes at stige fra knap 2 mio. til 5 mio. i 2030. Det betyder, at det i særlig grad er kvalitetsfødevarer, som vil blive efterspurgt, samt teknologi til ressourceeffektiv fødevare- og landbrugsproduktion.

Den danske forskning har styrker indenfor fødevareforskning og nye teknologier. Hvis dette skal slå igennem i forhold til de enkelte jordbrugere er det dog nødvendigt at teknologierne bliver demonstreret og formidlet til jordbrugerne.

Den danske energisektor er fortsat et energiintensivt erhverv. Selvom erhvervet siden 1996 har reduceret sit energiforbrug med 40 pct. pr. m², så vurderes det fortsat at der er betydelige muligheder for reduktion af energiforbruget til 30 pct. af nuværende niveau. For at kunne opnå en yderligere reduktion hos de danske gartnerier er det nødvendigt at implementere teknologier, som kan reducere energiforbruget. Målet er at reducere erhvervets høje omkostninger til energi og forbruget af pesticider og kvælstof. Dertil kommer, at et lavt forbrug af pesticider og kvælstof er en konkurrenceparameter af stigende betydning ved afsætning af frugt og grønt og planter – og som sidegevinst har det en positiv miljøeffekt.

Der er generelt behov for støtte for at sikre, at der er adgang til information og formidling af viden om, hvordan nye processer og teknologier implementeres og anvendes inden for de primære sektorer samt i levnedsmiddelindustrien. Det kan medvirke til at sikre dansk jordbrug og skovbrugs konkurrencedygtighed under produktionsvilkår, hvor der tages større hensyn til bl.a. miljø- og klimapåvirkning samt dyrevelfærd.

Indsatsens primære fokusområde er prioritet 1 "Fremme videnoverførsel og innovation inden for landbrug, skovbrug og landdistrikter".

C. Anvendelsesområde og type/grad af støtte

Typer af operationer

Der kan gives tilskud til kompetenceudviklings-, informations- og demonstrationsprojekter.

- Formålet for indsatsen er at fremme demonstration og formidling af viden om, hvordan nye processer, praksisser og teknologier implementeres og anvendes
- Vidensudveksling og incitamenter til ibrugtagning af nye effektive processer og teknologier til løsning af miljøproblemer og igangsætning af nye produktioner

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 1A: Fremme af innovation, samarbejde og udvikling af vidensbasen i landdistrikterne.

Fokusområde 1B: Styrkelse af forbindelserne mellem landbrug, fødevareproduktion og skovbrug samt forskning og innovation, herunder med henblik på bedre miljøforvaltning og miljømæssige resultater.

Typer af aktioner eller indsatser

Der kan gives tilskud til kurser, workshops og coaching, der skal kompetenceudvikle modtagerne, til demonstrationsaktiviteter, og til informationsaktiviteter.

Hvad er en demonstrationsaktivitet?

Der kan gives støtte til demonstrationsaktiviteter med henblik på at demonstrere anvendelsen af f.eks.:

- En teknologi
- Nye eller betydeligt forbedrede maskiner
- Nye afgrødebeskyttelsesmetoder
- Specifik produktionsteknologi

Demonstrationsaktiviteten kan finde sted på et jordbrug eller andre steder, f.eks. forskningscentre, i forbindelse med udstillinger etc.

Hvad er en informationsaktivitet?

Der kan gives støtte til informationsaktiviteter, der skal formidle viden om jordbrug, skovbrug og udfordringer hos små og mellemstore fødevarevirksomheder med det formål at gøre målgrupperne opmærksomme på viden, der er relevant for deres job. Dette kan f.eks. være i form af information i print- og elektroniske medier og deltagelse i udstillinger. Der kan f.eks. gives tilskud til information i fagmedier om ny viden og nye produktionsmetoder.

Materialerne må ikke indeholde referencer til navngivne produkter eller producenter eller markedsføre specifikke produkter.

Hvad er en kompetenceudviklingsaktivitet?

Kompetenceudviklingen kan f.eks. ske ved uddannelseskurser, workshops, demonstrationsaktiviteter, e-learning og coaching samt via besøg på jordbrugsbedrifter. Støtten ydes til kompetenceudvikling af personer inden for jordbrugs- og fødevaresektoren. Dette dækker over kompetenceudvikling af f.eks. landmænd, medarbejdere i fødevarevirksomheder og jordbrugskonsulenter.

Kurser, workshops og coaching omhandler konkret kompetenceudvikling for målgruppen og kan bestå af f.eks. faglig kompetenceudvikling om produktionsmetoder og implementering af teknologi.

Der kan ikke opnås støtte til undervisning, som indgår i de almindelige kurser eller systemer inden for landbrugs- og skovbrugsuddannelser på gymnasie- eller højere niveau.

Der vil også kunne opnås tilskud til kortere besøg på et jordbrug i EU med det formål at lære om et specifikt emne, f.eks. hvordan man bruger en specifik maskine eller omlægning til økologi og til kortere udvekslingsophold af maksimalt 6 måneder på en anden bedrift indenfor EU. Udvekslingsopholdet skal styrke udveksling af best practices og viden. Derved spredes viden om f.eks. dyrkningsmetoder, nye teknologier etc. i hele EU.

Tilskudsberettigede omkostninger

Der kan ydes tilskud til udgifter til tilrettelæggelse og gennemførelse af kompetence-, informations- og demonstrationsaktiviteten.

Tilskudsberettigede udgifter omfatter f.eks.:

- a) Løn til projektrelevante og -tilknyttede medarbejdere
- b) Udgifter til konsulentbistand
- c) Køb af materialer
- d) Rejseomkostninger, herunder også udgifter til deltagernes rejseomkostninger
- e) Udgifter til deltageres omkostninger til indkvartering og dagpenge til deltagere
- f) Der kan undtagelsesvist og efter en konkret vurdering gives tilskud til vikardækning ved landbrugeres deltagelse i kompetenceudviklingsaktiviteter
- g) Lokaleleje
- h) Andre omkostninger, som ifølge NaturErhvervstyrelsen kan være relevante og nødvendige i gennemførelsen af projektet

NaturErhvervstyrelsen fastsætter rammer for timesatserne til løn til projektrelevante og -tilknyttede medarbejdere.

Deltagere i projektet skal forstås som de parter, der deltager i projektet og som får gavn af projektet i form af ny viden og nye kompetencer uden at være tilskudsmodtager. Det kan f.eks. være rejseomkostninger for landmænd, der deltager i et kompetenceudviklingsprojekt. Udgifter som afholdes af deltagere i projektet vil blive udbetalt til ansøgeren.

I forbindelse med demonstrationsprojekter kan der også ydes tilskud til udgifter til relevante investeringsomkostninger. Investeringsomkostningerne skal være tydelig koblet til demonstrationsaktiviteterne og være i overensstemmelse med artikel 46 i forordningen.

Der kan ydes tilskud til leasing af maskiner og udstyr, men andre omkostninger forbundet med leasingkontrakten, såsom udlejerens fortjeneste, overhead og forsikringsomkostninger er ikke tilskudsberettiget.

Tilskudsmodtager

Tilskudsmodtager er udbyderen af kompetence-, informations- og demonstrationsaktiviteten.

Tilskudsmodtager skal have den nødvendige kapacitet i form af personalets kvalifikationer og regelmæssig uddannelse til at udføre aktiviteterne.

Tilskudsbetingelser

Støtten skal være til gavn for personer, der er beskæftiget inden for landbrugs-, fødevare- og skovbrugssektoren, eller små- og mellemstore virksomheder i landdistrikterne.

Der gives ikke tilskud til løbende driftsomkostninger.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Til at prioritere ansøgningerne vil der blive udarbejdet et pointsystem. NaturErhvervstyrelsen vil fastsætte de konkrete kriterier, der vil indgå i pointsystemet. Dette kan f.eks. være at:

- Skabe nye arbejdspladser
- Udvikling af arbejdspladser i f.eks. jordbrugserhvervet
- Styrke konkurrenceevnen
- Reducere miljøeffekten på omgivelserne
- Styrke dyrevelfærden
- Styrke fødevarer sikkerheden

Listen er ikke udtømmende.

Tilskudstype og intensitet

Tilskud til informations-, kompetenceudviklings- og demonstrationsprojekter. Der kan gives op til 100 pct. i tilskud til aktiviteterne.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

Art. 15: Omstilling til økologi i de offentlige køkkener

A. Retsgrundlag

Artikel 15 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Danmark har en national målsætning om at fordoble det økologiske areal, hvilket kræver en yderligere udvikling af den økologiske produktion. Økologisk jordbrugsproduktion integrerer en række af de overordnede hensyn, som søges tilgodeset med landdistriktsprogrammet. Økologisk jordbrug bidrager f.eks. til at reducere drivhusgasudledningen med en øget kulstoflagring i jorden sammenlignet med konventionelt landbrug. En fordobling af det økologiske areal forventes derfor at bidrage med øget kulstofbinding i Danmark.

Økologisk jordbrug har, på samme måde som den konventionelle landbrugssektor, været præget af strukturudviklingen hen imod færre, men større bedrifter. Dette har betydet at antallet af økologiske landbrugsbedrifter er faldet med 25 pct. fra 2001 til 2011, mens det dyrkede areal samtidig steg med 2,5 pct.

Hvis det skal være attraktivt at lægge sin bedrift om, skal efterspørgslen efter økologi styrkes. Dette kan ske gennem at etablere initiativer, der kan udbrede viden om økologi til personer ansat i jordbrugs- og fødevarerektoren, aktiviteter der kan medvirke til at etablere et velfungerende marked i alle led fra produktion til konsumtion. Det kan ske gennem en uddannelsesindsats, der skal styrke kompetencerne om økologi hos personer, som er en del af jordbrugs- og fødevarerektoren. Indsatsen kan derfor være med til at fremme efterspørgslen og herigennem også tilgangen af nye producenter til økologisk produktion.

Indsatsens primære fokusområde er prioritet 1 "Fremme af videnoverførsel og innovation inden for landbrug, skovbrug og landdistrikter".

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Type af operationer

Der kan gives tilskud til videnoverførsel og informationsaktioner målrettet personer indenfor jordbrugs- og fødevarerektoren. Formålet med støtten til er at opkvalificere de deltagende personers viden om økologi.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 1A: Fremme af innovation, samarbejde og udvikling af vidensbasen i landdistrikterne.

Fokusområde 1B: Styrkelse af forbindelserne mellem landbrug, fødevarerproduktion og skovbrug samt forskning og innovation, herunder med henblik på bedre miljøforvaltning og miljømæssige resultater.

Typer af indsats

Der kan gives tilskud til kompetenceudvikling. Kompetenceudviklingen kan f.eks. ske ved uddannelseskurser, workshops, demonstrationsaktiviteter, e-learning og coaching samt via besøg på jordbrugsbedrifter. Støtten ydes til kompetenceudvikling af personer inden for jordbrugs- og fødevarersektoren. Dette dækker over kompetenceudvikling af f.eks. landmænd, medarbejdere i fødevarer virksomheder, medarbejdere i grossistledet og køkkenmedarbejdere.

Kurser, workshops og coaching omhandler konkret kompetenceudvikling for målgruppen og kan bestå af f.eks. kompetenceudvikling om økologisk produktion, afsætning af økologi og omstilling til økologisk drift. Aktiviteterne kan f.eks. være målrettet omstillingen til økologi i de offentlige køkkener gennem konkret kompetenceudvikling af køkkenpersonalet.

Der kan ikke opnås støtte til undervisning, som indgår i de almindelige kurser eller systemer inden for landbrugs- og skovbrugsuddannelser på gymnasie- eller højere niveau.

Tilskudsberettigede omkostninger

Der kan ydes tilskud til udgifter til tilrettelæggelse og gennemførelse af kompetenceudviklingsaktiviteterne, det kan f.eks. være lønudgifter for ansatte, rejseomkostninger, undervisningsmateriale og lokaleudgifter.

Herudover kan der ydes tilskud til deltagernes udgifter, f.eks. udgifter til deltagernes rejser, indkvartering og dagpenge samt landbrugeres omkostninger til afløsning, når vedkommende deltager i kompetenceudviklingsaktiviteterne.

Tilskudsmodtager

Tilskud kan ydes til udbyderen af kompetenceudviklingen. Selve kompetenceudviklingen skal derfor gennemføres af tilskudsmodtager og kan ikke uddelegeres til anden part.

Udgifter som relaterer sig til deltagere skal også udbetales til støttemodtager.

Tilskudsbetingelser

Udbyderen af kompetenceudviklingen skal i ansøgningen dokumentere at vedkommende har den nødvendige kapacitet i form af tilstrækkelig personale samt kunne dokumentere personalets kvalifikationer til at udføre opgave.

Støtten skal være til gavn for personer, der er beskæftiget inden for landbrugs-, fødevarer- og skovbrugssektoren, eller små- og mellemstore virksomheder i landdistrikterne.

Løbende driftsomkostninger og udgifter til markedsføring er ikke tilskudsberettiget.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Til at prioritere ansøgningerne vil der blive udarbejdet et pointsystem. NaturErhvervstyrelsen vil fastsætte de konkrete kriterier, der vil indgå i pointsystemet.

Tilskudstype og intensitet

Generelt tilskud til kompetenceudvikling. Der kan ydes op til 100 pct. i tilskud.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

Art. 18: Miljøteknologi

A. Retsgrundlag

Artikel 18, stk. 1(a)

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Dansk jordbrug, herunder især husdyrproduktionen, står over for stadigt stigende krav til dyrevelfærd og til natur og miljøområdet. Samtidigt går strukturudviklingen mod større produktionsenheder. Dette giver mere fokus på den enkelte bedrifts påvirkning af omgivelserne og skaber behov for investeringer i fysiske aktiver, der kan reducere belastningen af miljø, natur og samt sikre dyrevelfærden i produktionen. Indtjeningsniveauet i dansk landbrug har generelt været faldende i det seneste årti. Forholdet mellem afregningsprisen og produktionsomkostningerne for landbrugets produkter er faldet, produktiviteten i erhvervet er stagneret og konkurrenceevnen er under pres (IFRO, 2011). En af årsagerne til den manglende produktivitet er nedslidning af produktionsapparatet. De seneste to år har der været en negativ netto investering i erhvervet. Flere investeringer er nødvendige hvis erhvervets råvaregrundlag, vækst, beskæftigelse og eksport skal øges.

Hvis dansk landbrug skal indfri fremtidens eksportpotentiale, skal der fremadrettet produceres mere for mindre. Der skal produceres ressourceeffektivt og uden at øge miljøbelastningen. Denne udfordring skaber endvidere et marked for teknologier og løsninger, der kan øge ressourceeffektiviteten. Udviklingen af energi- og miljøteknologier er en af Danmarks erhvervsmæssige styrkepositioner. Energi- og miljøsektoren har inden for de seneste år skabt en markant fremgang i omsætningen og eksporten, hvilket er et direkte resultat af en fortsat vidensopbygning på området. Indsatsen er med til at drive udviklingen af teknologi ved, at skabe konstant efterspørgsel efter nye teknologier og innovative produktionsformer til jordbrugsproduktionen. Succes på eksportmarkedet vil skabe vækst og beskæftigelse, men effekten vil udeblive hvis ikke der sættes ind for at styrke råvaregrundlaget.

Miljøteknologiordningen kan også understøtte behovet for at fremme en både økonomisk- og miljømæssigt bæredygtig produktion af biomasse, som kan erstatte anvendelsen af fossile ressourcer på udvalgte områder og dermed reducere CO₂-udledningen, samtidigt med at bidrage til reduceret udvaskningen af næringsstoffer og plantebeskyttelsesmidler.

For at imødegå disse udfordringer skal investeringer i fysiske aktiver på de enkelte bedrifter sikre en fortsat optimering af produktionsprocesser og dermed sektorens konkurrenceevne på det globale marked under produktionsvilkår, hvor der tages stort hensyn til bl.a. miljø- og klimapåvirkninger og dyrevelfærd.

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Typen af operationer

Der kan gives tilskud til investering i fysiske aktiver i det primære jordbrug, som reducerer produktionens miljø og klimapåvirkning eller øger dyrevelfærden, samt øger/opretholder produktion, konkurrenceevne og landbrugsbedriftens resultat. Det vil blandt andet kunne omfatte følgende type af operationer:

- Investeringer i teknologier til reduktion af pesticidforbrug, herunder bl.a. sprøjteteknologi
- Investeringer i teknologier til reduktion af ammoniak udledningen, herunder bl.a. gyllehåndterings teknologier
- Investeringer i teknologier til reduktion af klimagasser, herunder bl.a. energioptimerende systemer i stalde og gartnerier samt til investeringer til fremme af biomasse produktion, høst, indsamling, lagring, forarbejdning og transport
- Investeringer i teknologier til at forøge dyrevelfærden, herunder bl.a. overvågningssystemer og adfærdssensorer
- Investeringer i teknologier til bedre næringsstofudnyttelse, herunder bl.a. teknologier til selektive fodersystemer

Der gives tilskud til investeringer med en positiv effekt på klima og miljø samt tilskud til investeringer med positiv effekt på dyrevelfærden i de enkelte besætninger. Indsatsen forfølger tre primære fokusområder, og tilsagnsmidlerne under indsatserne vil som udgangspunkt være delt ligeligt imellem de to overordnede prioriteter 5 og 2. For investeringer i miljø og klimaforbedrende investeringer er det primære fokusområde 5D, for investeringer i biomasseproduktion vil det primære fokusområde være 5C. For investeringer i staldinventar er det primære fokusområde 2A, herunder forventes ca. 25 pct. af investeringerne under 2A at ville bidrage væsentligt til en supplerende målsætning om forbedret dyrevelfærd.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Indsatsens primære fokusområder;

- **5C;** Lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald og restprodukter og af andre nonfood-råmaterialer med henblik på bioøkonomi
- **5D;** Reduktion af udledningen af lattergas, ammoniak og metan emissioner fra landbruget
- **2A;** Lettelse af omstruktureringen af bedrifter der står over for store strukturelle problemer

Derudover har indsatsen væsentlige **sekundære effekter** på fokusområderne;

- 2A; Investeringer med henblik på forbedret dyrevelfærd
- 5A; Effektivitetsforbedringer i vandforbruget i landbruget
- 5B; Effektivitetsforbedringer i energiforbruget i landbruget og inden for forarbejdning af fødevarer
- 5E; Fremme af kulstofbinding inden for landbrug og skovbrug

Tilskudsberettigede omkostninger

Tilskudsberettigede omkostninger er omkostninger til investeringer i fysiske aktiver og generalomkostninger som; forbedrer landbrugsbedriftens økonomiske og miljømæssige resultater,

forbedre dyrevelfærden i besætningen samt infrastrukturprojekter af betydning for fortsat udvikling og tilpasning af landbrugsproduktionen (fx energiforsyning, biomasse).

Tilskud kan ydes til:

1. opførelse eller forbedring af fast ejendom
2. køb af nye maskiner og nyt udstyr, herunder computersoftware, op til aktivets markedsværdi
3. generalomkostninger i forbindelse med de i litra a) og b) nævnte udgifter, f.eks. honorarer til arkitekter, ingeniører og konsulenter, gennemførlighedsundersøgelser og licenser mv.

Tilskudsmodtager

Tilskud kan ydes til jordbrugere, ejere eller forpagtere af jordbrugsbedrifter, samt virksomheder i landdistrikterne beskæftiget med den primære produktion (fx maskinstationer).

Tilskudsbetingelser

Tilskud kan ydes til jordbrugere som ejer eller forpagter jordbrugsbedrifter og til mindre virksomheder i landdistrikterne hvis hovedomsætning kommer direkte fra salg af serviceydelser til jordbrugsproduktionen (maskinstationer). Tilskud kan ydes til investeringer vedrørende bilag 1 produkter.

Der gives ikke tilskud til genanskaffelse.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Modtagne ansøgninger indenfor en ansøgningsperiode prioriteres og udvælges på baggrund af investeringernes pris og effekt på udledning eller forbrug af eksempelvis energi, ammoniak, vand, næringsstoffer, pesticid og lugt mv.

Tilskudstype og intensitet

Investeringstilskud. Der gives maksimalt 40 pct. i tilskud.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

Art. 18: Økologisk investeringsstøtte

A. Retsgrundlag

Artikel 18, stk. 1(a)

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Økologisk jordbrugsproduktion integrerer en række af de overordnede hensyn, som søges tilgodeset med landdistriktsprogrammet. Sektoren producerer fødevarer under særligt høje krav til bl.a. miljø og dyrevelfærd. Danmark har en national målsætning om fordobling af det økologiske areal, hvilket kræver yderligere udvikling af produktionen.

Der er store udfordringer i omlægningen til økologi, men samtidigt ligeså store muligheder for vækst- og beskæftigelse. Investeringsstøtten har til formål at udvide det økologiske areal og forøge den økologiske produktion gennem tilskud til investeringer i fysiske aktiver.

Dansk landbrug har fortsat et stort uudnyttet eksportpotentiale, og særligt økologiske produkter oplever stor international efterspørgsel. Det globale behov for fødevarer forventes at stige kraftigt frem imod 2050 og dermed eksportpotentialet for dansk landbrug. Den globale middelklasse forventes at stige fra knap 2 til næsten 5 milliarder i 2030. Det betyder, at det i særlig grad er kvalitetsfødevarer, som vil blive efterspurgt, samt teknologi til ressourceeffektiv fødevarer- og landbrugsproduktion.

Indsatsen er med til at drive udviklingen af teknologi ved, at skabe konstant efterspørgsel efter nye teknologier og innovative produktionsformer til økologisk produktion.

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Typer af operationer

Der kan gives tilskud til investering i fysiske aktiver i det primære økologiske jordbrug, som kan forbedre produktiviteten og øge det økologiske areal samt øge/opretholder produktion og landbrugsbedriftens resultat. Samt til investeringer der bidrager til eller øger biodiversiteten på den enkelte bedrift.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Det primære fokusområde er fastsat til

4A; Genopretning og bevarelse af biodiversitet, bl.a. i Natura 2000-områder og inden for landbrug af høj naturværdi, og af de europæiske landskaber

Derudover har indsatsen væsentlige **sekundære effekter** på fokusområderne;

2A; Lettelse af omstruktureringen af bedrifter der står over for store strukturelle problemer

4B; bedre vandforvaltning

Tilskudsberettigede omkostninger

Tilskudsberettigede omkostninger er omkostninger til investeringer i fysiske aktiver herunder, maskiner, inventar og teknologier, samt til generalomkostninger som; forbedrer landbrugsbedriftens økonomiske og miljømæssige resultater.

Tilskud kan ydes til:

1. opførelse eller forbedring af fast ejendom
2. køb af nye maskiner og nyt udstyr, herunder computersoftware, op til aktivets markedsværdi
3. generalomkostninger i forbindelse med de i litra a) og b) nævnte udgifter, f.eks. honorarer til arkitekter, ingeniører og konsulenter, gennemførlighedsundersøgelser og licenser mv.

Tilskudsmodtager

Tilskudsmodtagere er økologiske jordbrugere, ejere eller forpagtere af økologiske jordbrugsbedrifter, konventionelle jordbrug under omlægning, samt virksomheder i landdistrikterne beskæftiget med den økologiske primære produktion (fx økologiske maskinstationer).

Tilskudsbetingelser

Tilskud kan ydes til jordbrugere som ejer eller forpagter økologiske jordbrugsbedrifter og til mindre virksomheder i landdistrikterne hvis hovedomsætning kommer direkte fra salg af serviceydelser til økologisk jordbrugsproduktionen (maskinstationer). Tilskud kan ydes til investeringer vedrørende bilag 1 produkter.

Tilskuddet kan kun udbetales til autoriserede økologer, bedrifter der på tilsagnstidspunktet ikke er certificerede økologer skal altså på udbetalingstidspunktet være godkendt som økologiske producenter.

Der gives ikke tilskud til genanskaffelse.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Modtagne ansøgninger indenfor en ansøgningsperiode prioriteres og udvælges på baggrund af følgende kriterier

1. teknologiens relevans i forhold til økologisk jordbrugsproduktion
2. teknologiens potentiale i forhold til omlægning af flere hektar
3. teknologiens økologiske udviklingspotentiale
4. bedriftens størrelse eller antal dyreenheder, således at der gives højeste prioritet til de største bedrifter eller de bedrifter med det største antal dyreenheder mv.

Tilskudstype og intensitet

Investeringsstilskud. Der gives maksimalt 40 pct. i tilskud. Dog kan der gives op til 60 pct. i tilskud til projekter der er direkte relateret til arealer der modtager tilskud under artikel 29 og 30.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

Art. 18: Investeringer til fremme af bioøkonomi (hvilende ordning)

A. Retsgrundlag

Artikel 18 1a

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Den nationale energiaftale fra 2012 sætter ambitiøse mål for omstilling fra fossile energikilder til vedvarende energi, herunder biomasse. Bioøkonomien komplementerer disse dagsordner ved at bidrage til at udvikle et biobaseret samfund, der karakteriseres ved en ressourceeffektiv og bæredygtig udnyttelse af de tilgængelige ressourcer.

En indsats for bioøkonomi vil også bidrage til implementering af Kommissionens strategi for bioøkonomi i Europa fra februar 2012 og nationale målsætninger på området jf. bl.a. Regeringens Vækstplan for vand, bio og miljøløsninger fra marts 2013.

Landbruget bør deltage i omstillingen bl.a. ved at levere bæredygtig biomasse til eksempelvis bioraffinering, og landdistrikterne skal delagtiggøres i de vækstmuligheder, den bioøkonomiske dagsorden kan byde på.

Da biomasse generelt er dyr at transportere (især hvis der er højt vandindhold), vil en del af den fremtidige behandling af biomassen ske tæt på produktionsarealerne, hvilket formodes at ville gavne beskæftigelsen i landdistrikterne. Dertil kommer, at Danmark er førende inden for flere af de teknologier, der indgår i bioøkonomien, eksempelvis inden for forbehandling af biomasse, anvendelsesorienteret forskning i industriel biotek samt kemiske og biologiske katalysatorer, som indgår i produktionen af bæredygtige biobaserede produkter.

Landbruget og landdistrikterne spiller en væsentlig rolle i udviklingen af bioøkonomien, da landbruget står for en meget stor andel af biomasseproduktionen som eksempelvis halm, husdyrgødning, græs, energipil m.v.

Der er derfor behov for og potentiale i at fremme investeringer i;

- rentabel produktion af biomasse, som samtidig fremmer naturværdier, således at det eksempelvis bliver økonomisk attraktivt at indsamle grøn biomasse fra naturarealer
- metoder til høst, indsamling, lagring og transport af biomasse til videre forarbejdning, eks. bioraffinering af halm.

C: Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Typer af operationer

Der kan gives tilskud til investering i fysiske aktiver i det primære jordbrug til høst, lagring, oparbejdning mv. af biomasse fra landbruget, som skal anvendes til produktion af biobaserede produkter eller energiproduktion.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Indsatsens primære fokusområde er 5C: lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald, restprodukter og andre non-food råmaterialer til bioøkonomi.

Derudover har indsatsen **sekundære effekter** på fokusområde;

Fokusområde 2A; Lettelse af omstruktureringen af bedrifter der står over for store strukturelle problemer

Tilskudsberettigede omkostninger

Tilskudsberettigede omkostninger er omkostninger til infrastrukturprojekter af betydning for fortsat udvikling og tilpasning af landbrugsproduktionen (fx energiforsyning, biomasse). Herunder investeringer i fysiske aktiver, som kan fremme produktion, behandling og opbevaring af biomasse.

Tilskud kan ydes til:

- opførelse eller forbedring af fast ejendom
- køb af nye maskiner og nyt udstyr, herunder computersoftware, op til aktivets markedsværdi
- generalomkostninger i forbindelse med de i litra a) og b) nævnte udgifter, f.eks. honorarer til arkitekter, ingeniører og konsulenter, gennemførlighedsundersøgelser og licenser mv.

Tilskudsmodtager

Tilskud kan ydes til jordbrugere, ejere eller forpagtere af jordbrugsbedrifter, samt virksomheder i landdistrikterne beskæftiget med den primære produktion (fx maskinstationer). Tilskudsmodtager skal have et årligt arbejdskraftbehov i det primære jordbrug på mindst 830 arbejdstimer opgjort efter normtimesatser.

Tilskudsbetingelser

Tilskud kan ydes til jordbrugere som ejer eller forpagter jordbrugsbedrifter og til mindre virksomheder i landdistrikterne hvis hovedomsætning kommer direkte fra salg af serviceydelser til jordbrugsproduktionen (maskinstationer).

Tilskuddet gives til fysiske investeringer i teknologi til forarbejdning, behandling og opbevaring af biomasseprodukter.

Der gives ikke tilskud til genanskaffelse.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Modtagne ansøgninger indenfor en ansøgningsperiode prioriteres og udvælges på baggrund af investeringernes pris og effekt på udledning eller forbrug af eksempelvis energi, listen af prioriteringskriterier er ikke udtømmende.

Tilskudstype og intensitet

Investeringstilskud. Der gives maksimalt 40 pct. i tilskud.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen foretager administrativ kontrol af alle modtagne ansøgninger, både i tilsagnsfasen og i udbetalingsfasen. Der foretages herudover fysisk kontrol af 5 % af de gennemførte tilsagn og 100 % afsyningskontrol samt 1% kontrol i løbet af en 5 årig periode efter slutudbetaling.

Art. 18: Ikke-produktionsfremmende investeringer for natur eller miljø

A. Retsgrundlag

Artikel 18 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Fokusområde 4B: Bedre vandforvaltning, herunder forvaltning af gødningsstoffer og pesticider.

Fokusområde 4C: Forebyggelse af jorderosion og bedre forvaltning af jordbunden.

Fokusområde 5E: Fremme af kulstofopbevaring og -binding inden for landbrug og skovbrug.

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Type af operationer

Støtte til ikke produktionsfremmende investeringer anvendes i følgende nationale ordninger; "Etablering af N og P Vådområder", "Etablering af minivådområder", "Jordfordeling og jordkøb", "Udtagning / ekstensivering af lavbundsjorder", "Naturlige vandstandsforhold", "Rydning af tilgroede arealer og Forberedelse til afgræsning i Natura 2000-områder" og "Natur- og miljøprojekter herunder landskabs- og biotopforbedrende beplantninger".

Etableringen af et projekt kan indeholde støtte under en eller flere deloperationer, der alle bidrager til projektets realisering ex:

- Forundersøgelser
- Etablering af det ikke-produktionsfremmende investeringsprojekt (projektudgifter, herunder til gennemførlighedsundersøgelser og anlægsudgifter)
- Erhvervelse, og evt. efterfølgende salg, af areal via Jordfordeling / Jordkøb
- Fastholdelse (arealstøtte)

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversiteten (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Fokusområde 4B: Bedre vandforvaltning, herunder forvaltning af gødningsstoffer og pesticider.

Fokusområde 4C: Forebyggelse af jorderosion og bedre forvaltning af jordbunden.

Fokusområde 5E: Fremme af kulstofopbevaring og –binding inden for landbrug og skovbrug.

Rationale for indsatsen

Formålet med **N og P Vådområder** er at reducere udledning og udvaskningen af kvælstof og fosfor til søer, fjorde og indre farvande. Desuden kan de medvirke til at forbedre den økologiske tilstand i vandløb og tilgodese klimahensyn ved at mindske udledning af klimagasser, kulstofbinding og skabelse af bufferkapacitet ifm større nedbørshændelser. Ordningerne bidrager til implementering af Vandrammedirektivet.

Formålet med **minivådområder** er at reducere udledningen af N eller P fra drænvand fra landbruget til vandmiljøet. Minivådområder designes specielt med det formål at modtage og behandle landbrugets drænvand uden at hindre dræning af de omkringliggende marker. Minivådområder udgør en potentielt omkostningseffektiv og målrettet løsning til at forhindre tab af næringsstoffer fra drænvandet, før det når de modtagende vandområder. Ordningerne bidrager til implementering af Vandrammedirektivet.

Formålet med **Udtagning/ekstensivering af lavbundsjord** er at mindske udledningerne af klimagasser og øge kulstofbindingen.

Formålet med **Naturlige vandstandsforhold, Rydning af tilgroede arealer og Forberedelse til afgræsning i Natura 2000-områder** er, at beskytte og forbedre naturforholdene ved at etablere naturlige vandstandsforhold, skabe flere lysåbne og ekstensivt drevne arealer. Ordningerne bidrager til implementering af Natura 2000-direktiverne.

Formålet med **Natur- og miljøprojekter herunder landskabs- og biotopforbedrende beplantninger** er at bevare og fremme den biologiske mangfoldighed ved at skabe gode levevilkår for vilde dyr og planter, herunder for bilag 4-arter efter EU's habitatdirektiv, at skabe bedre sammenhæng mellem naturarealer herunder etablere forbindelseslinjer mellem naturlige biotoper og øge antallet af småbiotoper og at beskytte landbrugsjord mod vindens nedbrydende virkning.

Typer af aktioner eller indsatser

N og P Vådområder, og Udtagning/ekstensivering af lavbundsjord nås via 2 aktioner:

- Forundersøgelser
- Etablering af vådområder og lavbundsprojekter

Minivådområder designes specielt med det formål at modtage og behandle landbrugets drænvand uden at hindre dræning af de omkringliggende marker. Minivådområder skal tilbyde en potentielt

omkostningseffektiv og målrettet løsning til at forhindre tab af næringsstoffer fra drænvandet, før det når de modtagende vandområder.

Naturlige vandstandsforhold, Rydning af tilgroede arealer og Forberedelse til afgræsning i Natura 2000 områder nås via 4 aktioner:

- Rydning af tilgroede arealer
- Forberedelse til afgræsning
- Forundersøgelser inden etablering af naturlige vandstandsforhold
- Etablering af naturlige vandstandsforhold

Natur- og miljøprojekter, herunder landskabs- og biotopforbedrende beplantninger nås via 2 aktioner:

- Vedligeholdelse af plantninger
- Natur- og miljøprojekter, herunder beplantninger

Støtteberettigede omkostninger

Der kan ydes støtte til ikke-produktive investeringer i forbindelse med gennemførelsen af et projekt med op til 100 pct. af de støtteberettigede udgifter, som er nødvendige og direkte kan relateres til projektet. De overordnede støtteberettigede udgifter vil ud fra nationale kriterier blive fastsat inden hver ansøgningsrunde, herefter vil hvert enkelt projekt blive vurderet i forhold til om støttede udgifter er begrundet i projektets succes og i forhold til om de er omkostningseffektive.

Modtagere

For N og P vådområder kan kommuner og staten søge om tilskud. For de øvrige aktioner, kan alle fysiske og juridiske personer søge om tilskud til projekter.

Støttebetingelser

N og P Vådområder

Forundersøgelser bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i forhold til udpegninger af områder til vådområder til opfyldelse af vandrammedirektivet.

Anlæg bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i forhold til udpegninger af områder til vådområder til opfyldelse af vandrammedirektivet, områdernes beskaffenhed og fastholdelse af arealerne.

Minivådområder

Projekterne gennemføres foreløbig som pilotprojekter. Placeringen af vådområderne afgøres efter anbefaling fra et panel af eksperter. Efter pilotprojektfasen ydes støtte til etablering af

minivådområder kun, hvis effekten hvad angår N og P kan dokumenteres, og projekterne er omkostningseffektive. I så fald vil sådanne projekter måske kunne indgå som led i opfyldelsen af vandrammedirektivet.

Udtagning/ekstensivering af lavbundsjorder

Forundersøgelser bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i forhold til udpegninger af områder til lavbundsprojekter.

Anlæg bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i forhold til udpegninger af områder til lavbundsprojekter, områdernes beskaffenhed og fastholdelse af projektet.

Naturlige vandstandsforhold i Natura 2000 områder

Forundersøgelser bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i et særligt udpegede Natura 2000-områder til hydrologi. Etableringen bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i et særligt udpegede Natura 2000-områder til hydrologi, eller om arealet er udpeget som "Areal uden tilskudsmulighed i Natura 2000". Yderligere vil der blive fastsat betingelser i forhold til arealets beskaffenhed og fastholdelse af arealerne.

Rydning af tilgroede arealer og forberedelse til afgræsning i Natura 2000 områder

Rydning af tilgroede arealer

Der fastsættes nationalt betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i et særligt udpegede Natura 2000-områder til rydning, eller om arealet er udpeget som "Areal uden tilskudsmulighed i Natura 2000". Der bliver fastsat betingelser i forhold til arealets beskaffenhed og fastholdelse af arealerne.

Forberedelse til afgræsning

Der fastsættes nationalt betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i et særligt udpegede Natura 2000-områder til pleje eller om arealet er udpeget som "Areal uden tilskudsmulighed i Natura 2000". Der bliver fastsat betingelser i forhold til arealets beskaffenhed, fastholdelse af arealerne og etablering af ledsageelementer.

Natur- og miljøprojekter herunder landskabs- og biotopforbedrende beplantninger

Forundersøgelser bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i forhold til udpegninger af områder.

Anlæg bliver underlagt nationalt fastsatte betingelser f.eks. i forhold til arealets beliggenhed i forhold til udpegninger af området.

Betingelser f.eks. i forhold til placering, plantning vil blive fastsat nationalt. Beplantningerne skal i hovedsagen være geografisk adskilte fra anden skovbevoksning.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

N og P Vådområder skal være beliggende inden for udpegede områder i medfør af Vandrammedirektivet, Projekterne prioriteres bl.a. ud fra omkostningseffektiviteten, og der vurderes på grundlag af de kriterier, der fastsættes nationalt.

Projektforslag om **minivådområder** vurderes af en ekspertgruppe, som rådgiver om udvælgelse af projekter, og hvordan projekterne etableres effektivt og effekterne overvåges.

Udtagning/ekstensivering af lavbundsjorder skal være beliggende inden for udpegede områder til lavbundsprojekter. Projekterne prioriteres bl.a. ud fra omkostningseffektiviteten, der vurderes på grundlag af de kriterier, der fastsættes nationalt.

Jordfordeling og statsligt opkøb kan bruges som virkemiddel til at etablere et ikke-produktionsfremmende investeringsprojekt i forbindelse med førnævnte aktioner.

Prisfastsættelse ved jordkøb - Arealerne sælges frivilligt af lodsejerne. Der handles til markedsprisen i lokalområdet. Prisen fastsættes ved forhandling mellem lodsejer og kyndige evaluators fra NaturErhvervstyrelsen eller Naturstyrelsen. Ved Statens køb af jord vil det være muligt, at sælger på markedsvilkår får en forkøbsret til arealet, når det videresælges efter etablering af projektet. Arealerne vil blive solgt i udbud, og forkøbsretten indrømmes på de vilkår, som højstbydende byder. Bygningerne og arealer, der ikke er relevante i forhold til selve projektet, vil blive solgt via ekstern ejendomsmægler eller i udbud hurtigst muligt efter erhvervelsen. Der kan opstå et medfinansieret tab på grund af ændrede konjunkturer, misforhold mellem bygningsomfang og arealtillæggende og lignende forhold.

Prisfastsættelse ved jordsalg - Markedsprisen, når staten sælger, vil ofte være væsentlig lavere end udgangssituationen, når projektet er blevet implementeret. Dette skyldes stærkt reducerede produktionsmuligheder efter gennemførelse af projektet. For at sikre, at gensalg af jord sker til markedspriser, vil arealerne som hovedregel blive solgt i udbud. Arealerne vil blive solgt af staten med påførte juridiske forpligtelser til at sikre den varige ændring i arealanvendelsen som natur. Salgspris vurderes af særligt kyndige evaluators fra NaturErhvervstyrelsen eller Naturstyrelsen, der skeler til en evaluering af den aktuelle grundpris, som skatte-myndighederne i Danmark (SKAT) eller NaturErhvervstyrelsen på grundlag af markedets evalueringer og statistikker, har fastsat. Proceduren for gensalg af arealer skal være åben for alle interesserede parter, tidligere ejer af arealet kan få forkøbsret på vilkår, som fastsat af højstbydende. Der tinglyses servitut på arealer inden for projektområdet.

Naturlige vandstandsforhold, Rydning af tilgroede arealer og Forberedelse til afgræsning i Natura 2000 områder prioriteres i forhold til det særligt udpegede Natura 2000-områder til hydrologi, rydning eller pleje.

Natur- og miljøprojekter, herunder landskabs- og biotopforbedrende beplantninger udvælges efter nationalt fastsatte kriterier. En kombineret anvendelse af § 3-registreringen og HighNatureValue (HNV)-kortlægningen kan identificere, hvor en indsats kan give mest "value for money".

Typer af støtte

Investeringsstøtte, herunder forundersøgelser, i forbindelse med etablering af N og P Vådområder, Minivådområder, Jordfordeling og statslig jordkøb, Udtagning/ekstensivering af lavbundsjorder,

Naturlige vandstandsforhold, Rydning af tilgroede arealer og Forberedelse til afgræsning i Natura 2000 områder, Natur- og miljøprojekter herunder landskabs- og biotopforbedrende beplantninger.

Links til anden lovgivning

Artikel 29 – Fastholdelse af ikke-produktionsfremmende investeringsprojekter.

Støtteintensitet i pct.

100 pct. til ikke-produktive investeringer.

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Forundersøgelser af et projekt er støtteberettigede, selv om den fysiske operation viser sig ikke at kunne gennemføres.

Der vil nationalt blive fastsat kriterier for, om der efter realisering af det ikke-produktionsfremmende investeringsprojekt kan søges arealstøtte under artikel 29 – Fastholdelse af ikke-produktionsfremmende investeringsprojekter.

Jordfordeling / Statsligt opkøb af jord forestås af to statslige institutioner, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (NaturErhvervstyrelsen (FIA)) og Miljøministeriet (Naturstyrelsen).

Det er fast praksis, at lodsejere samtidig med tilbud om deltagelse i jordfordeling og /eller statens køb får tilbudt arealstøtte under Artikel 29 – Fastholdelse af ikke-produktionsfremmende investeringsprojekter.

Det er den konkrete forhandling med lodsejeren, der er afgørende for valget af virkemidlet, idet frivillighed er grundstenen i etableringen af vådområder. Støttebetingelsen er, at der er indgået en bindende jordfordeling eller en bindende handelsaftale.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Støttebetingelser i tilsagn til forundersøgelser og til ikke-produktionsfremmende investering

Følgende støttebetingelserne kontrolleres administrativt:

- Ansøger er en fysisk eller juridisk person
- Projektarealernes beliggenhed

Følgende støttebetingelserne i tilsagn kontrolleres ved fysisk kontrol:

- Projektet er i sin helhed udført i overensstemmelse med tilsagnet
- Betingelserne for tilsagnets opretholdelse overholdes
- Ansøger skal sikre, at der er adgang til projektområdet og projektmaterialer i forbindelse med kontrol

Forpligtelser i tilsagn til forundersøgelser og til ikke-produktionsfremmende investering

Følgende forpligtelser kontrolleres administrativt:

- Projektet er afsluttet inden for den i tilsagnet fastsatte frist
- Udbetalingsanmodning inklusiv bilag skal indsendes rettidigt

Følgende forpligtelser kontrolleres fysisk:

- Alle tilsagnsrelaterede bilag skal holdes tilgængeligt i 5 år og kontrolleres ved 100 pct. bilagskontrol
- Er de i tilsagnet beskrevne investeringer gennemført og/eller er anlægget fysisk etableret i overensstemmelse med tilsagnet
- Der skal ske tinglysning af servitut, hvis dette fremgår af tilsagnets forpligtelser

Generelt: Overholdelse af støttebetingelser og forpligtelser kontrolleres gennem kontrolbesøg og ved administrativ kontrol foretaget af NaturErhvervstyrelsen.

Som en del af den administrative kontrol, skal det i hver sag sikres, at dobbeltfinansiering undgås. Kontrollen udføres bl.a. på grundlag af entydig areal identifikation, hvorved overlap med uforenelige projekter undgås, og gennem entydig identifikation af faktura og betalingsdokumentation.

Art. 18 Tilskud til investeringer inden for fødevaresektoren (LEADER)

a. Retsgrundlag

Landdistriktsforordningen artikel 18 (1)(b)

b. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Rationale for indsatsen

Hovedmålsætningen er at fremme etableringen af nye arbejdspladser i landdistrikterne ved at yde tilskud til erhvervsudvikling via tilskud til etablering og udvikling af små virksomheder.

Fødevaresektoren afgrænses her til værende inden for forarbejdning af fødevarer og markedsføring og afsætning af fødevarer.

Landdistrikterne er i disse år under hastig forandring. Der sker både ændringer i befolkningstallet, i befolkningssammensætningen og ikke mindst i erhvervsstrukturen. Landdistrikterne har gennem de foregående mange år som helhed oplevet en befolkningstilvækst, der er svagere end i byerne. Der er behov for at ledsage ændringer i landdistrikterne ved at hjælpe dem med at udvikle ikke-landbrugssektorer, fremme beskæftigelse, forbedre grundlæggende serviceydelser og gennemføre investeringer for at gøre landdistrikterne mere attraktive for at vende tendenserne til økonomisk og social nedgang og affolkning af landdistrikterne.

For at vende de negative tendenser til økonomisk og social nedgang og affolkning, som opleves i mange af Danmarks landdistrikter, skal der ydes tilskud til at udvikle nye økonomiske aktiviteter i form af nye mikrovirksomheder og små virksomheder, som er vigtige for udviklingen og konkurrenceevnen i landdistrikterne. Små virksomheder inden for fødevarersektoren bidrager til økonomien i landdistrikterne og udgør en mulighed for værdiøgning af jordbrugsprodukter fra primærsektoren, der omfatter over 60 % af Danmarks areal. Udvikling af de små fødevareraktiviteter i landdistrikterne har til formål at styrke beskæftigelsen og give grundlag for nye arbejdspladser, bevarelse af eksisterende arbejdspladser, reduktion af sæsonmæssige beskæftigelsesudsving og udvikling af nye erhverv inden for fødevarersektoren.

Under tilskudsordningen kan der ydes tilskud til etablering og udvikling af mikro- og små fødevareraktiviteter.

Dette kan bidrage til at fremme iværksætterkulturen og udvikle den økonomiske struktur i landdistrikter og derved bidrage til den overordnede Lissabon-strategi for skabelse af beskæftigelsesmuligheder.

Støtteordningen sigter mod at give lokale aktionsgrupper mulighed for at indstille projekter, der kan fremme samarbejde på tværs af foranstaltninger, sektorer eller led i fødevarekæden og mellem aktører, der traditionelt ikke har arbejdet sammen. Hermed udnyttes det lokale potentiale mest effektivt, og rummer desuden mulighed for løbende at tilpasse indsatsen for etablering af nye arbejdspladser til den aktuelle situation.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Prioritet 6, fokusområde 6b, LEADER indsatsen

Inden for rammerne af artikel 20 fysiske investeringer m.v. inden for fødevarersektoren

Typer af aktion eller indsats

Der kan ydes tilskud til

- investeringer i forarbejdning, afsætning og udvikling af jordbrugsprodukter dækket af bilag I til traktaten. Aktionen omfatter ikke fiskeriprodukter.

Støtteberettigede omkostninger

Der kan ydes støtte til investeringer, der er nødvendige for gennemførelse af projekter inden for de ovennævnte områder. Der er tale om materielle såvel som immaterielle udgifter, herunder udgifter til nødvendige konsulentudgifter forbundet med projektet, som anses nødvendig for projektets levedygtighed. Investeringerne kan således vedrøre teknologi herunder organisering og procedurer, netværk, opbevaring og afsætning. Der kan ydes tilskud til køb af brugt udstyr og til leje og leasing af udstyr.

Der kan ikke ydes støtte til:

- løbende driftsudgifter

- køb af jord og fast ejendom
- moms der, kan refunderes til tilskudsmodtager
- Simple genanskaffelser
- Forplejning
- Udgifter til dækning af delvis moms (ikke-moms registreredes betaling af refunder bar moms)

Modtagere

Enkeltpersoner, grupper af personer, private og offentlige virksomheder

Der kan ikke ydes tilskud til kommuner og selvejende institutioner.

Støttebetingelser

Tilskud til virksomheder kan kun ydes til mikrovirksomheder og små virksomheder. Små virksomheder vil sige virksomheder med færre end 50 ansatte, og hvis omsætning ikke overstiger EUR 10 mio. på tidspunktet for ansøgning.

Det er en betingelse for etableringstilskud, at ansøger

- Fremsender en forretningsplan for virksomheden.
- forpligter sig til at påbegynde iværksættelse af forretningsplanen inden for 12 måneder efter meddelelse om tilsagn

Ved en forretningsplan forstås en beskrivelse af hvad projektet forventes at opnå, hvilket behov projektet forsøger at dække, hvem er målgruppen for projektet, budget, finansiering m.v.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Til at prioritere ansøgningerne vil der blive anvendt et pointsystem.

Typer af støtte

- Investering
- Omkostninger til forundersøgelser, udvikling og afsætning.

Ved markedsføring forstås her aktiviteter med henblik på salg og markedsføring af jordbrugsprodukter, bortset fra første salg fra primærproducenten til forhandler eller forarbejder eller forberedende aktiviteter i den forbindelse.

Støtteintensitet i %

Maksimalt 40 % af de tilskudsberettigede udgifter

EU medfinansieringsraten

Op til 80 %

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Investeringer til gårdbutikker (on-farm shops) skal vedrøre afsætningsdelen. Omfatter denne også andre produkter end jordbrugsprodukter (under traktatens bilag I) anvendes indsatsen under artikel 20

Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, og fysisk kontrol. De lokale aktionsgrupper har ansvaret for afsyning.

Art. 19: Genopretning af landbrugets produktionspotentiale efter skader som følge af katastrofer og indførelse af passende forebyggende foranstaltninger (hvilende ordning)

A. Retsgrundlag

Artikel 19 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområde og tværgående mål

Målsætningen med foranstaltningen er at sikre landbrugets fortsatte konkurrenceevne ved at indføre genoprettende og forebyggende foranstaltninger i forbindelse med naturkatastrofer, såfremt de skulle optræde.

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Type af operationer

Der kan gives tilskud til genetablering af landbrugets potentiale på landbrugsjorden og indførelse af forebyggende aktioner for at forhindre sådanne skader i at opstå.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 2A: Forbedring af alle landbrugsøkonomiske resultater og lettelse af omstruktureringen og moderniseringen af bedrifter, navnlig med henblik på at øge markedsdeltagelsen og – orienteringen samt diversificeringen af landbruget.

Rationale for indsatsen

Større stormfald og skade på grund af oversvømmelse ved højvande i Danmark forekommer med mange års mellemrum.

Der lægges vægt på, at landbrugsjorden skal være mere robust, så landbrugere i fremtiden vil være bedre i stand til at modstå oversvømmelse forårsaget af storme og høje vindstyrker, og jorden kan regenerere sig selv gennem naturlige processer.

Støtte til aktiviteter for at reparere skade i landbruget som følge af en naturkatastrofe kan være vigtig for at sikre et bæredygtigt landbrug i de vestlige dele af Jylland, som historisk set er mest udsatte for oversvømmelse.

Ordningen vil kun finde anvendelse efter storme med betydeligt stormfald på landbrugsjord.

Type af aktioner eller indsatser

Støtte til genopretning af landbrugsjord efter en storm eller oversvømmelse eller indførelse af passende forebyggende foranstaltninger ydes med en fast støttesats for støtteberettigede udgifter.

Støtteberettigede omkostninger

Støtteberettigede udgifter kan være investeringer til:

- Genopretning af landbrugsjord og jordkvalitet
- Genetablering eller genskabelse af diger
- Leje af eller investering i materiel

Kun investeringsudgifter dækkes.

Generelt skal alle projekter have den fornødne godkendelse fra miljømyndighederne for at sikre, at alle relevante miljøkrav og al relevant lovgivning er overholdt. Især ved genetablering eller genskabelse af diger skal bestemmelserne i EU's vandrammedirektiv overholdes.

Modtagere

Landbrugere.

Støtteberettigelse

Støttemodtagere er landbrugere og kan være ejere eller forpagtere af landbrugsjord, som er beskadiget på grund af oversvømmelse, storm eller andre naturkatastrofer.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Tilskud til genetablering af landbrugets potentiale som følge af naturkatastrofer iværksættes kun efter katastrofale naturbetingede hændelser og kun efter fornøden dokumentation af hændelsen. Tilskud ydes kun til dokumenteret skadelidte landbrugsbedrifter.

Typer af støtte

Investeringsstøtte til støtteberettigede udgifter.

Links til anden lovgivning

Ingen.

Støtteintensitet i pct.

For genetablering af landbrugets potentiale efter skader som følge af naturkatastrofer ydes der op til 100 pct. i støtte for støtteberettigede udgifter. For udgifter til indførelse af passende forebyggende foranstaltninger ydes der op til 80 pct. i støtte.

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Fællesskabets bidrag beregnes på grundlag af offentlige udgifter. Der afsættes kun få midler a priori til ordningen. Ordningen finder ikke anvendelse, før der optræder en alvorlig storm, og forvaltningsmyndigheden beslutter at åbne ordningen op for ansøgere.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

Art. 20: Tilskud til oprettelse af mikro og små virksomheder (LEADER)

a. Retsgrundlag

Artikel 20 (1)(a)ii og iii og (b) i landdistriktsforordningen

b. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Rationale for indsatsen

Hovedmålsætningen er at fremme etableringen af nye arbejdspladser i landdistrikterne ved at yde tilskud til erhvervsudvikling uden for jordbrugssektoren.

Landdistrikterne er i disse år under hastig forandring. Der sker både ændringer i befolkningstallet, i befolkningssammensætningen og ikke mindst i erhvervsstrukturen. Landdistrikterne har gennem de foregående mange år som helhed oplevet en befolkningstilvækst, der er svagere end i byerne. Der er behov for at ledsage ændringer i landdistrikterne ved at hjælpe dem med at udvikle ikke-landbrugssektorer, fremme beskæftigelse, forbedre grundlæggende serviceydelser og gennemføre investeringer for at gøre landdistrikterne mere attraktive for at vende tendenserne til økonomisk og social nedgang og affolkning af landdistrikterne.

For at vende de negative tendenser til økonomisk og social nedgang og affolkning, som opleves i mange af Danmarks landdistrikter, skal der ydes tilskud til at etablere og udvikle nye økonomiske aktiviteter i form af nye mikro- og små virksomheder, som er vigtige for udviklingen og konkurrenceevnen i landdistrikterne. Små og mellemstore virksomheder bidrager i væsentlig grad til økonomien i landdistrikterne. Udvikling af mikrovirksomhederne i landdistrikterne har til formål at styrke beskæftigelsen og give grundlag for nye arbejdspladser, bevarelse af eksisterende arbejdspladser, reduktion af sæsonmæssige beskæftigelsesudsving og udvikling af nye erhverv uden for jordbrugs- og forarbejdningssektoren.

Under tilskudsordningen kan der ydes tilskud til etablering og udvikling af mikro- og småvirksomheder,

Dette kan bidrage til at fremme iværksætterkulturen og udvikle den økonomiske struktur i landdistrikter og derved bidrage til den overordnede Lissabon-strategi for skabelse af beskæftigelsesmuligheder.

Støtteordningen sigter mod at give lokale aktionsgrupper mulighed for at indstille projekter, der kan fremme samarbejde på tværs af sektorer og mellem aktører, der traditionelt ikke har arbejdet sammen om udvikling af lokalområdet. Hermed udnyttes det lokale potentiale mest effektivt, og rummer desuden mulighed for løbende at tilpasse indsatsen for etablering af nye arbejdspladser til den aktuelle situation.

Indsatsens primære fokus er prioritet 6, fokusområde 6a -, oprettelse af nye små virksomheder og jobskabelse:

- Etablering og udvikling af nye mikro- og små virksomheder

Typen af aktion eller indsats

Der kan ydes tilskud til

- tilskud til omkostninger til etablering og udvikling af ikke-jordbrugsaktiviteter, inklusiv fremstilling og markedsføring af produkter, hvor input eller output er produkter, som ikke er dækket af Traktatens Anneks I

Støtteberettigede omkostninger

Der kan ydes støtte til investeringer, der er nødvendige for gennemførelse af projekter inden for de ovennævnte områder. Der er tale om materielle såvel som immaterielle udgifter, herunder udgifter til kompetenceopbygning og markedsføring, som anses som nødvendig for projektets levedygtighed. Der kan derudover ydes tilskud til transportomkostninger i forhold til statens laveste takst, til køb af brugt udstyr og til leje og leasing af udstyr.

Ved markedsføring forstås her aktiviteter med henblik på salg og markedsføring af jordbrugsprodukter, bortset fra første salg fra primærproducenten til forhandler eller forarbejder eller forberedende aktiviteter i den forbindelse.

Der kan ikke ydes støtte til:

- løbende driftsudgifter
- køb af jord og fast ejendom
- moms, der refunderes til tilskudsmodtager
- Simple genanskaffelser
- Forplejning
- Udgifter til dækning af delvis moms (ikke-moms registreredes betaling af refunderbar moms)

Frivilligt arbejde kan ikke anvendes som element i finansieringen (Stillingtagen efter høringen).

Modtagere

Etablerings- og udviklingstilskud kan ydes til mikrovirksomheder og små virksomheder uden for jordbrugssektoren.

Små virksomheder defineres som virksomheder med færre end 50 ansatte, og hvis omsætning ikke overstiger EUR 10 mio. på tidspunktet for ansøgning

Støttebetingelser

Det er en betingelse for etableringstilskud, at ansøger

- Fremsender en forretningsplan for virksomheden.
- Forpligter sig til at påbegynde iværksættelse af forretningsplanen inden for 12 måneder efter meddelelse om tilsagn

Ved en forretningsplan forstås en beskrivelse af hvad projektet forventes at opnå, hvilket behov projektet forsøger at dække, hvem er målgruppen for projektet, budget, finansiering m.v.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Til at prioritere ansøgningerne vil der blive anvendt et pointsystem.

Typer af støtte

- Investering
- Omkostninger til udvikling og markedsføring.

Støtteintensitet i %

Maksimalt 50 % af de tilskudsberettigede udgifter.

Tilskud må dog maksimalt udgøre op til 70.000 euro i etableringstilskud.

EU medfinansieringsraten

Op til 80 %

c. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, og fysisk kontrol. De lokale aktionsgrupper har ansvaret for afsyning af projekterne.

Art. 21: Tilskud til basale serviceydelser og landsbyfornyelse i landdistrikterne (LEADER)

a. Retsgrundlag

Artikel 21

b. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Rationale for indsatsen

Formålet er at gennemføre aktiviteter og investeringer, der forbedrer rammevilkårene og understøtter en udvikling i landdistrikterne. Landdistrikterne er i disse år under hastig forandring og bl.a. ændrer befolkningstal og – sammensætning sig. Landdistrikterne har gennem de foregående mange år som helhed oplevet en befolkningstilvækst, der er svagere end i byerne. I yderkommuner har der ligefrem været tale om befolkningstilgang. Der er mange grunde til denne befolkningsudvikling i landdistrikterne.

Den store forskel i indkomst- og skattegrundlaget i de danske kommuner har konsekvenser for udbuddet af basale servicefaciliteter. I tyndere befolkede områder skal oprettelse af multifunktionelle strukturer med mange forskellige servicefaciliteter, mobile servicefaciliteter eller e-servicefaciliteter tilskyndes. Fornyelse af landsbyer, og adgang til basale servicefaciliteter er vigtig for at realisere en økonomisk vækst i landdistrikterne.

Indsatsens fokus er prioritet 6, fokusområde 6b – fremme af lokaludvikling i landdistrikterne.

- understøtte en innovativ, kompetenceopbyggende og entreprenørskabende udvikling i landdistrikterne

Typer af aktion eller indsats

Der kan ydes tilskud til

- Investeringsomkostninger
- Udviklingsudgifter

Støtteberettigede omkostninger

Der kan bl.a. ydes støtte til

- Investering i etablering, forbedring og udbredelse af alle typer mindre infrastrukturprojekter, herunder vedvarende energi og bredbånd.
- Investering i etablering, forbedring og udbredelse af lokale basale serviceydelser for at forbedre rammevilkårene i landdistrikterne.
- Udvikling og markedsføring af turistfaciliteter i landdistrikter.
- Udvikling af landsbyplaner og investering i omdannelse af bygninger til andre formål i landsbyer.
- Renovering og bevarelse af bygninger og landbymiljøer.
- Foranalyser uden loft

Der kan inden for den lokale aktionsgruppes projektramme ydes tilskud til aktiviteter og investeringer, der er nødvendige for at gennemføre projekterne. Der kan derudover ydes tilskud til transportomkostninger i forhold til statens laveste takst, til køb af brugt udstyr og til leje og leasing af udstyr.

Der ydes ikke tilskud til

- løbende driftsudgifter
- Moms der refunderes til tilskudsmodtager
- Forplejning
- Udgifter til dækning af delvis moms (ikke-moms registreredes betaling af refunder bar moms)

Frivilligt arbejde kan ikke anvendes som element i finansieringen (Stillingtagen efter høringen).

Modtagere

Offentlige og private aktører i landdistrikter.

Der kan ikke ydes tilskud til kommuner og selvejende institutioner

Støttebetingelser

Det er en betingelse for tilskud til forberedelse og gennemførelse af projekter, at

- projekter vedr. landsbyplaner kan kun søges af foreninger med almennyttige formål.
- projektet ikke er engangsevents
- tilskud ikke gives til landbrug
- projektet medfører varige effekter
- landsbyfornyelse
- landsbyplaner skal være i overensstemmelse med kommunens og regioners overordnede planer for udvikling af området

Ved mindre infrastruktur projekter forstås projekter, hvor de samlede projektomkostninger udgør op til 3.750.000 kr.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Til at prioritere ansøgningerne vil der blive anvendt/udarbejdet et pointsystem.

Typer af støtte

- Investering
- Udviklingsomkostninger
- Analyser
- Mulighed for samfinansiering med fonde, andre tilskudsordninger, kommunerne m.v.

Støtteintensitet i %

Maksimalt 50 % af de tilskudsberettigede udgifter.

EU medfinansieringsraten

Op til 80 % fra EAFRD.

c. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ og fysisk kontrol. De lokale aktionsgrupper har ansvar for afsyning.

Art. 23: Etablering af skov

A. Retsgrundlag

Artikel 23 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområde og tværgående mål

Skov har en række miljøbeskyttende funktioner. Skove er skånsomme over for grundvandet og vandkvaliteten i søer og vandløb. Det skyldes, at brugen af pesticider og gødning samt jordbearbejdningsintensiteten er lav i skovbruget. Endvidere modvirker skovene klimaforandringer gennem optag af CO₂ og bidrager allerede i dag ved produktion af vedvarende energi i form af træ som en bæredygtig energikilde. Skovrejsning på landbrugsjord vil kunne reducere tab af N og P til vandmiljøet og bidrage til akkumulering af CO₂. Skovene kan endvidere bidrage til øget optagelse og tilbageholdelse af vand i forbindelse med kraftige regnskyl, som kan medføre midlertidige oversvømmelser.

For skovrejsning indeholder Danmarks Nationale Skovprogram fra 2002 en målsætning om, at arealer med skovlandskaber om 80-100 år skal udgøre 20-25 pct. af det åbne land. Der er i Vandmiljøplan III forudsat en skovrejsning på 22.800 ha i perioden 2005-2015, svarende til 2.100 ha ny skov om året, mens Grøn Vækst for årene 2010 til 2015 forudser en privat skovrejsning på 6.900 ha og en offentlig skovrejsning (incl. statslig skovrejsning) på 800 ha.

C. Anvendelsesområde og type /grad af støtte

Type af operationer

Tilskud til privat og kommunal skovrejsning på landbrugsjord og på arealer, der tidligere har været anvendt til råstofindvinding.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Fokusområde 5E: Fremme af kulstofopbevaring og -binding inden for landbrug og skovbrug.

Rationale for indsatsen

Bidrager til beskyttelse af vandressourcer, modvirker klimaændringer gennem optag af CO₂, kan bidrage til øget optagelse og tilbageholdelse af vand samt øge naturværdierne og friluftsmulighederne i det pågældende område.

Type af aktioner eller indsats

Der ydes tilskud til etablering af privatejede og kommunalt ejede skove på landbrugsjord i skovrejsningsområder og i områder, hvor skovrejsning er mulig, på grundlag af standardomkostninger pr. hektar.

Skoven kan anlægges ved plantning, ved såning eller anlægges med en ekstensiv kultur. Naturlig tilgroning kan indgå i begrænset omfang, men udløser ikke støtte.

Der gives tillæg for hegn om kulturerne til værn mod vildt. Der kan ydes tillæg til udarbejdelse af kort efter anlæg af skoven. Private ejere, men ikke kommuner, kan også søge om tilskud, der dækker ekstraomkostninger til særlig pleje og renholdelse, hvor der ikke anvendes pesticider og / eller skånsom jordbehandling.

Endvidere kan der gives et særligt tilskud til større projekter over 10 ha. beliggende i områder, der er udpeget af hensyn til drikkevand (nitratfølsomt område eller særlige drikkevandinteresser) eller i en nationalpark og hvor der samtidig etableres parkering, stier og gives adgang for offentligheden som i offentlige skove. Tilskuddet kan også udbetales for projekter i de nævnte områder, hvis størrelsen af skoven bliver over 15 ha.

Tilskud til etablering udbetales i to rater. Den første udbetales, når skoven er etableret, og den anden når det påkrævede antal træer har nået en højde på 1 m. Tilskud til vedligeholdelse betales i årlige betalinger i år 1, 2 og 3.

Arealer, hvor der rejses skov med tilskud bliver fredskovspligtige, og er dermed varigt sikret som skov.

Der stilles krav til den nye skov med hensyn til størrelse, godkendte træarter, skovbryn og planteantal.

Størrelsen på den nye skov skal normalt være mere end 5 ha. I særlige situationer, hvor den nye skov eksempelvis etableres grænsende op til en ældre skov, skal den nye skov være mindst 2 ha, og den nye og gamle skov skal samlet set være mindst 5 ha. Bynære skove og skove, der anlægges med henblik på at kunne tåle oversvømmelser (klimatilpasningshensyn) eller ligger i områder med sårbare drikkevandsressourcer, kan anlægges med en størrelse ned til 2 ha.

Naturstyrelsen vil med Skovrådets tilslutning kunne beslutte, at den generelle mindstestørrelse sættes til 2 ha.

Generelt gælder det, at der ved alle plantninger skal anvendes træer og buske, der er egnede på stedet. Der er i vejledningerne udarbejdet lister over plantearter og provenienser, der er godkendt til formålet. Listen er udarbejdet af eksperterne i De danske statsskoves Planteavlsstation. Listen vil løbende kunne udvides med arter, der opfylder særlig behov, der skal tilgodeses som følge af klimaforandringer.

Projekter, der etableres med hjemmehørende arter, prioriteres, da disse arter giver en højere biologisk værdi, generelt bedre modstandsdygtighed mod vind og har evnen til at regenerere sig selv. De væsentligste hjemmehørende arter er: eg, bøg, ask, ahorn, lind, birk, el og skovfyr. Monokultur er ikke tilladt.

Skovbryn skal etableres som del af den nye skov langs dens kanter. De skal bestå af hjemmehørende løvtræer og buske, og de skal have en bredde på 20 m mod vest og syd og 10 m mod nord og øst.

Der skal mindst være følgende antal levende planter på 1 m højde, inden 2 rate kan udbetales:

Løvtræer	Nåletræer	Ekstensiv Skovrejsning
3.500/ha	2.800/ha	2.000/ha

Med ekstensiv skovrejsning menes skovrejsning med et lille antal træer, der netop er nok til at skabe en skov med de miljømæssige fordele, der er knyttet dertil, men ikke nok til at skabe en skov med optimalt økonomisk potentiale. Hvis ekstensiv kultur anlægges i holme skal de mellemliggende arealer henligge til naturlig tilgroning. En særlig variant af ekstensiv kultur kan anlægges med henblik på at kunne tåle periodevis, kontrollerede oversvømmelser, der kan opstå som led i en tilpasning til et fremtidigt klima med større nedbørsintensitet.

Det vil kunne tillades at anvende ammetræer, forkultur eller at udtage et mellemudbytte af energitræ, blot skoven efter 2. indberetning og udbetaling af 2. investeringsrate opfylder kravene til type, plantesammensætning, plantetal og plantehøjde.

Ansøgninger indsendes i 1 eller 2 årlige ansøgningsrunder.

Naturstyrelsen vil efter indstilling fra Skovrådet kunne beslutte, at ansøgningsprocessen forsøgsvis tilrettelægges som en licitationsmodel, hvor ansøgerne indsender tilbud på skovrejsning i konkurrence med hinanden. Hvis dette sker, vil Naturstyrelsen drage omsorg for, at de indgåede kontrakter i økonomisk størrelse holdes inden for de angivne satser og at krav til kontrollerbarhed og miljømæssige forhold bliver lige så store som i almindelige tilsagn.

Der ydes ikke tilskud til tilplantning med træer til lavskov med kort omdriftstid juletræer eller pyntegrønt i kort omdrift samt hurtigvoksende træer til energiproduktion.

Der udbetales ingen kompensation for tabt indkomst i henhold til denne foranstaltning. Hvis det er muligt, kan ansøgere udnytte udtagningsrettigheder for området i overensstemmelse med enkeltbetalingsordningen i henhold til Rådets forordning 73/2009.

Støtteberettigede omkostninger

Tilskud vil blive ydet med følgende satser:

	Skovrejsningsområder og større projekter			Øvrige projekter i neutralområder		
	Kr/ha			kr/ha		
Plantning (såning)	1. rate	2. rate	I alt	1. rate	2. rate	I alt
A. Anlæg:						
Plantning af løvskov/skovbryn	16.000	9.000	25.000	13.000	7.000	20.000
Plantning af nåleskov	10.000	6.000	16.000	8.000	5.000	13.000

Ekstensiv plantning.	10.000	6.000	16.000	8.000	5.000	13.000
Såning	10.000	6.000	16.000	8.000	5.000	13.000
<u>B. Tilskud for særlig pleje</u>						
Pesticidfri anlæg og pleje	3000 kr./ha (udbetales i 3 lige store rater)					
Skånsom jordbearbejdning	3000 kr./ha (udbetales i 3 lige store rater)					
Kombineret pesticidfri anlæg og pleje og Skånsom Jordbearbejdning	9000 kr./ha (udbetales i 3 lige store rater)					
<u>C. Hegn</u>						
	15 kr./m (udbetales sammen med 1. rate)					
<u>D. Kort/arealfastsættelse</u>						
	500 kr. + 50 kr./ha (udbetales sammen med 1. rate)					
<u>E Tillæg i større projekter</u>	1. rate	2. rate	I alt			
	2.000 kr/ha	3.000 kr/ha	5.000 kr/ha			

Investeringsstøtten omfatter jordbearbejdning, planter, plantning, nødvendig renholdelse, efterbedring, opsætning og nedtagning af hegn og levering af kort med gps koordinater efter plantning.

Tilskud til særlig pleje dækker de ekstraudgifter, der opstår, når ansøger anlægger skoven uden brug pesticider og/ eller undlader dyb jordbearbejdning.

Modtagere

Kommuner og private, der ejer landbrugsjord.

Støtteberettigelse

Projektet skal være i overensstemmelse med den offentlige planlægning for det pågældende areal, og må ikke stride mod bestemmelser eller reguleringer i anden lovgivning, som f.eks. Naturbeskyttelseslov, planer efter Natura 2000 eller regulering som følge af vandrammedirektivet.

Projektet må ikke være påbegyndt før tilsagn.

Skoven skal som hovedregel være større end 5. ha. I særlige tilfælde, hvor der er tale om drikkevandsbeskyttelse, bynærhed (friluftsimteresser) eller sammenhæng med anden skov, kan der ydes tilskud til arealer ned til 2 ha tilplantet areal.

Der skal overholdes minimumsafstande til skel mod have/beboelse.

Der indføres en revisionsklausul for forpligtelser under denne ordning til sikring af, at de kan tilpasses i tilfælde af ændringer af relevante obligatoriske normer eller krav, samt for at gøre det muligt, om nødvendigt, at tilpasse forpligtelserne til den efterfølgende programmeringsperiodes regelsæt. Hvis en sådan tilpasning ikke accepteres af støttemodtageren, ophører forpligtelsen, uden at der kræves tilbagebetaling for den periode, hvor forpligtelsen påhvilede støttemodtageren.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Objektive kriterier fastsat i vejledning: f.eks. områdeudpegning af hensyn til skovrejsning, størrelse, drikkevandsbeskyttelse samt stor andel hjemmehørende arter, pesticidfri pleje, hensyn til friluftsinteresser og klimatilpasning mm.

Typer af støtte

Støtte til skovens anlæg er en investeringsstøtte, der udbetales i 2 rater. 1. rate udbetales efter anlæg af skoven og 2. rate udbetales, når træerne er 1 meter høje. Støtte til særlig pleje af skoven udbetales som arealbaseret støtte i 3 rater i 3 på hinanden følgende år.

Links til anden lovgivning

Der udbetales ikke kompensation for tabt indkomst, men det vil være muligt at opnå enkeltbetalingsstøtte til arealer, der er tilplantet med skov.

Dansk retsgrundlag:

- Danmarks National skovprogram 2002 <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/-Aarstal/2002/dns.htm>
- Skovloven, LBK nr 945 af 24/09/2009
- Bekendtgørelse nr. 423 af 8.maj 2012 om tilskud til privat skovrejsning
- Vejledning om tilskud til privat skovrejsning 2012
- Bekendtgørelse nr. 1027 af 2. november 2012 om tilskud til offentlig skovrejsning, for så vidt angår kommunale skove
- Vejledning om tilskud til offentlig skovrejsning for så vidt angår kommunale skove

Støtteintensitet i pct.

70 pct. til investeringer. Op til 100 pct. på pleje.

Yderligere oplysning specifikke for foranstaltningen

Definition af miljømæssige minimumskrav til skovrejsningsprojektet:

- a. Projektet skal ligge i et område, hvor det efter den offentlige planlægning er muligt at etablere skov

- b. Skoven må ikke anlægges i strid med bestemmelser i anden lovgivning, eller i strid med nogen arealudpegning, der er gennemført efter anden lovgivning
- c. Skoven skal forsynes med skovbryn, bestående af hjemmehørende træer og buske; brynet skal være 20 m bredt mod vest og syd og 10 meter bredt mod nord og øst
- d. Der må ikke plantes monokulturer. Der skal være en indblanding på mindst 10 pct. af en eller flere andre blivende træarter. Indblandingen kan ske jævnt eller i holme.
- e. Der må til skovbryn kun anvendes hjemmehørende træarter og buskarter
- f. Det er for de almindeligste træarter anført, hvilke provenienser, der skal anvendes. Udvælgelse af de egnede provenienser er foretaget af eksperterne i De Danske Statsskoves Planteavlstation.
- g. Der ydes ikke tilskud til produktion af juletræer, pyntegrønt i kort omdrift, andre prydvækster eller energiafgrøder
- h. Ny skov, der etableres med tilskud, vil blive pålagt fredskovspligt, hvilket sikrer at der altid vil være skov på arealet

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Satsernes fastlæggelse

Satserne for flatrate tilskud er fastsat på grundlag af tabelværket "Skov-økonomiske tabeller", og efter høring af Skovrådet i Danmark, der er nedsat i henhold til Skovloven. Københavns Universitet har gennemført en analyse af tilskudssatserne til skovrejsning og har udarbejdet en ekspertudtalelse herom.

Ekspertanalysen af støttesatserne blev udført af Bo Jellesmark Thorsen, der er professor i anvendt økonomi ved Københavns Universitet. Universitetet er uafhængigt af Naturstyrelsen, der forvalter støtteordningen.

Sagsbehandling og Kontrol

Ved behandling af ansøgningen bliver det efterprøvet, om projektet lever op til de fastsatte normer i vejledningen og er i overensstemmelse med regler eller arealudpegning efter anden lovgivning. Projekterne bliver opdelt i etaper, således at en etape kan rummes inden for en markblok. Projektet bliver indtegnet i IMK, således at der sker en koordinering med markbloksystemet, (IACS). Det er muligt at anlægge etaperne tidsmæssigt forskudt, hvorved risikoen for en mislykket plantning på grund af uheldige nedbørsforhold kan spredes. Sidste etape skal være påbegyndt inden for 5 år.

I tilsagnet bliver der givet frist på 2 år til at etablere projektet. Ansøger skal indsende 1. indberetning om etablering af projektet inden fristens udløb. Det betyder, at jordbearbejdning, plantning og evt. hegnsætning skal være foretaget forinden. Udbetaling af 1 rate af investeringstilskuddet finder sted

på grundlag af denne indberetning. Inden udbetaling finder sted gennemføres stikprøvevis kontrol af det anvendte plantemateriale.

Udbetaling af de særlige plejetilskud sker i de følgende 3 år. Indberetning indarbejdes i den årlige enkeltbetalingsansøgning.

Når betingelserne for udbetaling af 2 investeringsrate er opfyldt (plantesammensætning, plantetal, plantehøjde), indsender ansøger den 2. indberetning om projektet. Udbetaling af 2 rate sker på grundlag af denne indberetning.

Kontrol og behandling af uregelmæssigheder i forbindelse med kontrollerne vil i øvrigt blive tilrettelagt i overensstemmelse med regler udstedt af Kommissionen.

E. Andre vigtige bemærkninger

Under de tidligere landdistriktsprogrammer er der ydet kompensation for tabt indkomst i 20 år (perioden 1997-2003), henholdsvis 10 år (perioden 2003-2006). Udbetaling af disse tilskud på allerede afgivne tilsagn vil fortsætte under landdistriktsprogrammet 2014-2020.

Art. 25: Genopretning af skader på private og offentlige skove som følge af stormfald (hvilende ordning)

Hvilende ordning, der kan aktiveres, hvis der kommer stormfald.

A. Retsgrundlag

Artikel 25 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområde og tværgående mål

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

C. Anvendelsesområde og type /grad af støtte

Typer af operationer

Genetablering af skov efter storm.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversiteten (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Rationale for indsatsen

Større stormfald optræder i Danmark med års mellemrum. Der blev tidligere ydet støtte efter storme i december 1999 og januar 2005. Ved støtte til genopretning af skove lægges der vægt på klimatilpasning, og at de nye skove blive mere robuste, så de i større udstrækning vil kunne modstå høje vindstyrker og regenerere sig selv efter skader gennem naturlige processer.

Typen af aktion eller indsats

Stormrådet (under Erhvervs- og Vækstministeriet) fastsætter, efter hvilke storme stormfaldsordningen træder i kraft. Det er kun efter storme med betydeligt stormfald.

Der ydes tilskud til at genopbygge privat og offentlig skov efter større stormfald.

Tilskuddet omfatter nødvendig oprydning, tilplantning eller udnyttelse af eksisterende frøpotentiale for at genopbygge skoven.

De anvendte træarter skal være robuste. En liste over robuste træarter findes i vejledningen.

Skovbryn skal bestå af løvtræer og buske, og de skal have en bredde på 20 m mod vest og syd og 10 m mod nord og øst.

Der ydes ikke støtte til den del af stormfaldet, der svarer til den normale hugst i et år. Denne andel sættes til 1/60.

Støtteberettigede omkostninger

Støtte ydes til oprydning og til gentilplantning. Der ydes tillæg for hegn, tilplantningsplan, lokalitetskortlægning, anlæg uden brug af pesticider og hensyn til fortidsminder.

Støtte udbetales som flat rate (se tabel nedenfor).

Støtten er beregnet som den meromkostning, der opstår ved at følge de krævede planteforskrifter frem for skovlovens mere lempelige forskrifter.

Modtagere

Private ejere af fredskov, samt ministerier, styrelser, kommuner og offentligt ejede virksomheder (f.eks. vandværker, der ejer fredskov).

Støtteberettigelse

For private ejere er det en betingelse for at få tilsagn, at hele skoven – ikke kun den ødelagte del - er forsikret og vil være det uafbrudt i en 15-årig periode. Det er også en betingelse, at skoven er eller bliver fredskov.

Ved støtte til genetablering af skove lægges der vægt på, at de nye skove blive mere robuste, så de fremtidige skove derved i større udstrækning vil kunne modstå høje vindstyrker og regenerere sig selv. I praksis betyder det, at der skal være den samme eller en større andel af løvtræ i den nye skov.

Der er krav om indplantning af andre arter end hovedarten.

Ved kanten af skoven skal der anlægges skovbryn. Skovbryn skal bestå af løvtræer og buske, og de skal have en bredde på 20 m mod vest og syd og 10 m mod nord og øst.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Alle berettigede ansøgere får tilskud.

Typer af støtte

Investeringsstøtte

Links til anden lovgivning

- LBK nr. 1090 af 23/11/2012 om stormflod og stormfald
- BEK nr 320 af 09/05/2001 om forsikring af privat skov mod stormfald og tilskud til gentilplantning mv. efter stormfald
- Stormrådets seneste vejledning –(der udarbejdes ny vejledning ved nyt stormfald): Tilskud til gentilplantning efter stormfald 2005
- LBK nr. 945 af 24/09/2009 om bekendtgørelse af lov om skove
- Det nationale skovprogram 2004

Støtteintensitet

Op til 100 pct. til investeringer.

Tilskudssatser:

1. rate: Oprydning

	Tilskud	Bemærkninger
A) Tilskud til oprydning efter fladefald	10.000 kr. / ha	Tilskud til dækning af meromkostninger forbundet med fjernelse og oparbejdning af storfældet træ

2. rate: Gentilplantning

	Tilskud	Bemærkninger
B) Grundtilskud til gentilplantning med 50 pct. robuste arter	10.500 kr. / ha	Mindst 3000 planter/ha

Grundtilskuddet B kan kombineres med enten tillæg I eller II samt de særlige tilskud (C) herunder		
I) Tillæg til grundtilskuddet til anvendelse af mindst 80 pct. robuste arter	3.000 kr. / ha	Mindst 3000 planter/ha
II) Tillæg til grundtilskuddet til anvendelse af mindst 80 pct. robuste løvtræarter	7.000 kr. / ha	Mindst 4000 planter/ha. Ekskl. birk, rødel, bævreasp

C) Særlige tilskud	Tilskud	Bemærkninger
Tilplantningsplan	1000 kr. / stk. + 50 kr. / ha	Dette tilskud ydes til alle kulturtyper, men er obligatorisk for arealer over 5 ha
Kulturhegn	15 kr. / løbende meter	Dette tilskud ydes ikke til åbne arealer
Anvendelse af mindst 500 ammetræer pr. hektar	3000 kr. / ha	
Pesticidfrit anlæg	6000 kr. / ha	Dette tilskud ydes ikke til åbne arealer og arealer henlagt til naturlig tilgroning
Bevaring af op til 5 stående robuste træer pr. hektar	500 kr. / træ	Træerne skal have udgjort en del af kronetaget i den gamle bevoksning
Hensyn til fortidsminder	Op til 7000 kr. / ha	Der foretages en konkret vurdering

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Satsernes fastlæggelse

Satserne for flatrate tilskud er fastsat på grundlag af tabelværket "Skov-økonomiske tabeller", og efter høring af Stormrådet. Københavns Universitet har gennemført en analyse af tilskudssatserne og har udarbejdet en ekspertudtalelse herom.

Ekspertanalysen af støttesatserne blev udført af Bo Jellesmark Thorsen, der er professor i anvendt økonomi ved Københavns Universitet. Universitetet er uafhængig af Naturstyrelsen, der forvalter støtteordningen.

Administrationen

Det er Stormrådet, der er den formelle myndighed i Danmark. Den daglige administration er henlagt til Naturstyrelsen og dens decentrale organisation. Når Stormrådet har besluttet at en storm har haft en styrke og et omfang, så tilskudsordningen kan aktiveres, indhentes først en anmeldelse om de skadede arealer fra de berørte skovejere. På dette grundlag udbetales 1. rate for oprydning. Inden en frist skal der herefter ansøges om tilskud til gentilplantning mv. Det ansøgte areal skal være det samme som det først anmeldte.

Herefter gives der et tilsagn og gentilplantningen kan gennemføres inden for en angiven tidsfrist – gerne i etaper.

Tilskud udbetales efter indsendelse af anmeldelse om plantning.

Kontrol og behandling af uregelmæssigheder i forbindelse med kontrollerne vil blive tilrettelagt i samarbejde med Naturerhvervsstyrelsen i overensstemmelse med regler udstedt af Kommissionen.

E. Andre vigtige bemærkninger

Danmark fastsætter i henhold til forordningens art 22(2) og 35(1) en grænse på 250 ha skovbevoksning på ejendommen. For ejendomme med et skovareal over denne størrelse kan tilskud kun ydes, hvis det ansøgte er i overensstemmelse med principperne i en grøn driftsplan, en natura 2000 handleplan eller tilsvarende plan, der er i overensstemmelse med retningslinierne om bæredygtig skovdrift fra Ministerkonferencen om beskyttelse af Europas skove i 1993.

Danmark ligger i lavrisiko zone med hensyn til skovbrand.

Art. 26: Investeringer, der forbedrer skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi

A. Retsgrundlag

Artikel 26 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområde og tværgående mål

Ifølge det Danske Skovprogram er hovedmålsætningen for udviklingen af skovbruget en udvikling i retning af bæredygtig skovdrift, der varetager tre typer hensyn: de økonomiske, de økologiske og de sociale.

Målsætningen for de økologiske hensyn er udtrykt således, at der skal ske en omstilling til en mere naturnær skovdrift og at skovenes naturværdier skal bevares, bl.a. ved, at 10 pct. af det samlede skovareal inden 2040 har natur og biologisk mangfoldighed som det primære driftsformål.

Formålet med denne indsats er at understøtte skovøkosystemernes tilpasningsevne og miljømæssige værdi ved at bidrage til etablering og drift af en mere robust, stabil og økologisk beriget skov samt sikre offentligheden bedre adgang til og mulighed for at opleve skoven. En sådan skov vil bedre kunne modstå presset fra de klimatiske ændringer, der antages at komme i fremtiden.

Foranstaltningens målsætning er at støtte skovbrugere til at foretage investeringer, der ikke er økonomisk attraktive på kort sigt, og som understøtter målsætningen om et miljøvenligt skovbrug, forbedrer herlighedsværdien af de pågældende skvområder for offentligheden eller øger

bevidstheden om værdien af et miljøvenligt skovbrug, behovet for at vedligeholde og bevare den samt de fordele, der kan udledes deraf.

C1. Anvendelsesområde og type /grad af støtte: støtte til grønne driftsplaner

Type af operationer

Grønne driftsplaner.

Indsatsområder, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Rationale for indsatsen

Regeringen har som højt prioriteret målsætning at modvirke tab af biodiversitet i det danske landskab, hvilket foranstaltningen bidrager til. Foranstaltningen fremmer endvidere skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi ved at bidrage til etableringen og driften af en mere stabil og økologisk beriget skov samt sikre offentligheden bedre adgang til og mulighed for at opleve skoven.

Den grønne driftsplan er et første skridt i udviklingen mod et mere bæredygtigt skovbrug, især ved at gøre ejerne opmærksomme på skovens værdier og muligheder, herunder om Natura 2000.

Typer af aktioner eller indsatser

Støtte kan ydes til udarbejdelse af planer for bæredygtig skovdrift (grøn driftsplan). En grøn driftsplan består af:

- Målsætning, status og kort (modul A- obligatorisk del)
- Plan for omstilling til naturnær skovdrift (modul B-valgfri del)
- Plan for beskyttelse af naturværdier (modul C-valgfri del)

Plan for hensyn til fortidsminder, landskabelige værdier og friluftsliv (modul D-valgfri del).

Støtteberettigede omkostninger

Udgifter skal kunne henføres direkte til den Grønne driftsplan. Udgifter til at udarbejde den Grønne driftsplan

Der ydes ikke tilskud til eget arbejde.

Modtagere

Skovejere.

Støtteberettigelse

Der ydes tilskud udarbejdelse af grøn driftsplan for fredskovspligtige arealer og skovbevoksede arealer uden fredskovspligt.

Der ydes dog ikke tilskud til arealer med juletræer og pyntegrønt i kort omdrift, som ikke er omfattet af fredskovspligt.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Der gives højere prioritering til fredskovsarealer end til ikke fredskovspligtige skove. Grønne driftsplaner prioriteres højere, jo flere moduler de indeholder.

Typer af støtte

Støttesatserne vises i tabel nedenfor. Støtten beregnes som en procentdel af støtteberettigede omkostninger, med et maksimum, der fremgår af tabellen.

Links til anden lovgivning

Dansk retsgrundlag:

- Danmarks National skovprogram 2002 <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Aarstal/-2002/dns.htm>
- Skovloven, LBK nr. 945 af 24/09/2009
- Bekendtgørelse nr. 422 af 8. maj 2012 om tilskud til fremme af bæredygtig skovdrift
- Vejledning om tilskud til bæredygtig skovdrift
- Vejledning om tilskud til grønne driftsplaner
- Vejledning om tilskud til foryngelse af nåletræsarealer
- Vejledning om tilskud til friluftsliv
- Vejledning om tilskud til særlig drift
- Vejledning om art. 12 arter

Støtteintensitet

75-100 pct., jf skema over støttesatser.

Støttesatser for tilskud til Grøn driftsplan:

	Tilskud	Maksimalt tilskud. Beregnes som:
--	---------	----------------------------------

		Grundbeløb +arealbaseret beløb
Modul A Målsætning, status og kort (Obligatorisk modul)	75 pct. af udgifterne	Nyregistrering: 4000 kr. + 250 kr./ha Tillæg til driftsplan 2000 kr.+ 125 kr./ha
Modul B Plan for omstilling til naturnær skovdrift (Valgfrit modul)	90 pct. af udgifterne	Uden lokalitetskortlægning 2000 kr. +50 kr./ha Med lokalitetskortlægning 2000 kr. +250 kr./ha
Modul C Plan for beskyttelse af naturværdier (Valgfrit modul).	90 pct. af udgifterne	2000 kr. + 50 kr./ha
Modul D Plan for hensyn til fortidsminder, landskabelige værdier og friluftsliv (Valgfrit modul).	100 pct. af udgifterne	1000 kr. + 20 kr./ha

C2. Anvendelsesområde og type/grad af støtte: konvertering af nåletræ til hjemmehørende træarter

Typen af operationer

Konvertering af nåletræsbevoksninger til bevoksninger med hjemmehørende arter.

Indsatsområder, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Rationale for indsatsen

Regeringen har som højt prioriteret målsætning at modvirke tab af biodiversitet i det danske landskab, hvilket foranstaltningen bidrager til. Foranstaltningen fremmer endvidere skovenes

tilpasningsevne og miljømæssige værdi ved at bidrage til etableringen og driften af en mere stabil og økologisk beriget skov samt sikre offentligheden bedre adgang til og mulighed for at opleve skoven.

Formålet med at foretage investeringerne er at forbedre skovens økologiske værdi. Investeringerne skal foretages for at fremme mulighederne for miljøvenlig skovdrift og herunder at øge skovenes robusthed, evne til at tilpasse sig et ændret klima, biologiske mangfoldighed og rekreative værdier. Herunder bidrage til N2000 direktiv implementering.

Typen af aktioner

Plantning eller såning af hjemmehørende træarter efter rydning af nåletræsbevoksning, anlæg af holme af frøtræer eller anlæg af skovbryn. Tillæg for at anlægge uden pesticider. Tillæg for at anvende skærmstilling og tillæg for hegn.

Foryngelse kan gennemføres ved naturlig tilgroning, hvis der findes egnede frøkilder i nærheden. Der vil kun kunne ydes tilskud til hegn.

Støtteberettigede omkostninger

Flat rate tilskud:

Metode	Tilskud	Tillæg for pesticidfri drift	Tillæg for Skærm- stilling	Tilskud til kulturhegn
Ekstensiv kultur – plantning (inkl. anlæg af skovbryn)	10.000 kr./ha	2.000 kr./ha	4.000 kr./ha	15 kr./m
Ekstensiv kultur – såning	7.000 kr./ha	2.000 kr./ha	4.000 kr./ha	15 kr./m
Anlæg af holme af frøtræer	2.000 kr./ha	1.000 kr./ha	-	25 kr./m
Naturlig tilgroning	-			15 kr./m

Modtagere

Skovejere.

Støtteberettigelse

Det er en betingelse for at opnå støtte til plantning af hjemmehørende træarter i eksisterende skove, at andre dele af skoven ikke konverteres til ikke-hjemmehørende træarter i en periode på fem år.

Der skal plantes mindst 2000 træer og buske pr. ha ved plantning eller såning og mindst 500 træer og buske pr. ha ved anlæg af holme af frøtræer. Det er tilladt for egen regning at plante yderligere hjemmehørende træer, forudsat at karakteren af bevoksningen ikke ændres.

Der er krav om min. 10 pct. indblanding af en eller flere andre træarter end hovedtræarten. Indblandingen skal være jævnt fordelt eller anlagt i holme.

Generelt gælder det, at der ved alle plantninger skal anvendes træer og buske, der er egnede på stedet. Der er i vejledningerne udarbejdet lister over plantearter og provenienser, der er godkendt til formålet. Listen er udarbejdet af eksperterne i De danske statsskoves Planteavlsstation. Listen vil løbende kunne udvides med arter, der opfylder særlige behov, der opstår som følge af klimaforandringer.

Endvidere kan der indplantes holme eller ledelinier af buske og småtræer af hensyn til hasselmusen (Habitatdirektivets bilag IV art) i kommuner, hvor hasselmusen findes.

Skov skal være fredskov eller et skovbevokset areal der ikke er fredskovspligtigt. I dette tilfælde skal skoven være på mindst 0,5 ha og mere end 40 meter bred (i gennemsnit).

Hvis der findes en grøn driftsplan eller tilsvarende for skoven, skal plantningen være i overensstemmelse med principperne i denne. Minimumsstilskud 10.000 kr.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Der vil blive prioriteret således, at arealer i fredskov kommer før arealer i ikke fredskov. Derefter prioriteres pesticidfri anlæg og skærmstilling.

Typer af støtte

Investeringsstøtte.

Links til anden lovgivning

I skovloven er der en forpligtelse til at sikre, at skoven forbliver skov efter hugst.

Dansk retsgrundlag:

- Danmarks National skovprogram 2002 <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Aarstal/-2002/dns.htm>
- Skovloven, LBK nr. 945 af 24/09/2009
- Bekendtgørelse nr. 422 af 8. maj 2012 om tilskud til fremme af bæredygtig skovdrift
- Vejledning om tilskud til bæredygtig skovdrift
- Vejledning om tilskud til grønne driftsplaner
- Vejledning om tilskud til foryngelse af nåletræsarealer

- Vejledning om tilskud til friluftsliv
- Vejledning om tilskud til særlig drift
- Vejledning om art. 12 arter

Støtteintensitet

Støtten dækker den merudgift, der er ved anlæg af hjemmehørende arter (typisk løvtræ) frem for den simple lovbestemte (skovloven) foryngelse, der kan gennemføres med det billigste plantemateriale. Af denne merudgift dækkes op til 100 pct.

C3. Anvendelsesområde og type /grad af støtte: støtte til friluftsliv

Type af operationer

Investeringer for at forbedre værdien af skoven for offentligheden.

Indsatsområder, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Rationale for indsatsen

Regeringen har som højt prioriteret målsætning at modvirke tab af biodiversitet i det danske landskab, hvilket foranstaltningen bidrager til. Foranstaltningen fremmer endvidere skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi ved at bidrage til etableringen og driften af en mere stabil og økologisk beriget skov samt sikre offentligheden bedre adgang til og mulighed for at opleve skoven.

Foranstaltningen forventes at forbedre offentlighedens adgang til kulturarv og skovområder med høj naturværdi og øge befolkningens mulighed for at opleve områdets herlighedsværd.

Typer af aktioner eller indsatser

Der kan ydes støtte til mindre investeringer som

- Vandre-, ride- og cykelstier, stier for at give adgang til skovene
- Grill- og bålsteder
- Læfaciliteter, borde, fuglekigstårne, parkeringspladser, skovlegepladser
- Information på stedet

Støtteberettigede omkostninger

Støtten gives for investeringer i de nævnte faciliteter.

Tilskuddet omfatter udgifter, der klart kan henføres til projektet

Der ydes ikke tilskud til naturalieydelser, dvs. aflønning af eget arbejde, anvendelse af egne maskiner etc.

Der skal indhentes mindst 2 bindende tilbud.

Modtagere

Skovejere.

Støtteberettigelse

Ejer skal forpligte sig til at vedligeholde anlægget i 5 år. Investeringen skal være til glæde for offentligheden. Der skal være adgang i dagtimerne, selv om anlægget ikke ligger op til vej eller sti. For sheltere skal der være adgang hele døgnet. Der må ikke opkræves gebyr for at benytte disse faciliteter, med undtagelse af ridestierne, hvor omkostningerne ved vedligeholdelse af ridestier kan indgå i grundlaget for prisen på ridekort.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Anlæg i bynære skove, dvs. inden for gåafstand fra et bysamfund på 1000 personer prioriteres først. Derefter vælges faciliteter i fredskove før faciliteter i ikke-fredskove.

Typer af støtte

Tilskud til investering.

Links til anden lovgivning

Naturbeskyttelseslovens §23, adgangsbekendtgørelsen (bekdtg. Nr. 1317 af 21/12-2011).

Dansk retsgrundlag:

- Danmarks National skovprogram 2002 <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/-Aarstal/2002/dns.htm>
- Skovloven, LBK nr. 945 af 24/09/2009
- Bekendtgørelse nr. 422 af 8. maj 2012 om tilskud til fremme af bæredygtig skovdrift
- Vejledning om tilskud til bæredygtig skovdrift
- Vejledning om tilskud til grønne driftsplaner
- Vejledning om tilskud til foryngelse af nåletræsarealer
- Vejledning om tilskud til friluftsliv
- Vejledning om tilskud til særlig drift

- Vejledning om art. 12 arter

Støtteintensitet i pct.

100 pct.

C. Anvendelsesområde og type /grad af støtte: Rydning af invasive arter og uønsket opvækst og træarter, naturlige vandstandsforhold, forberedelse af skovgræsning, støtte for arter samt

Type af operationer	Investeringer til bekæmpelse af invasive arter,	Investeringer til genskabelse af naturlige vandstandsforhold	Investeringer til forberedelse af skovgræsning	Investering til støtte for visse arter
Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.				
Rationale for indsatsen	<p>Regeringen har som højt prioriteret målsætning at modvirke tab af biodiversitet i det danske landskab, hvilket foranstaltningen bidrager til. Foranstaltningen fremmer endvidere skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi ved at bidrage til etableringen og driften af en mere stabil og økologisk beriget skov. Herunder bl.a. til N2000 direktiv implementering.</p>			
Type af aktion eller indsats	<p>Investeringer til bekæmpelse af invasive arter og rydning af uønsket opvækst og træarter, relaterer sig primært til bevarelse af skovnaturtyper jf. http://prior.dmu.dk.</p> <p>Der kan dog også ydes støtte til andre særligt værdifulde skovarealer med det formål at fremme skovens</p>	<p>Investeringer til genskabelse af naturlige vandstandsforhold er især knyttet til bevarelse af en bestemt skovnaturtype (f.eks. skovbevoksede tørvemoser, eller skov ved vandløb, sø eller væld). Investeringen skal samtidig være knyttet til forpligtelsen "kompensation for indkomsttab</p>	<p>Investeringer til forberedelse af skovgræsning skal være knyttet til forpligtelsen "skovgræsning" under miljø- og klimavenligt skovbrug. Investeringen omfatter aktiviteterne etablering af hegn, drikkevandsforsyning, fangfolde og elforsyning.</p>	<p>Støtte til visse arter skal sikre velegnede levesteder for relevante arter i Natura 2000-skovområder. Ved relevante arter forstås arter, der er optaget på bilag 1 til Fuglebeskyttelsesdirektivet og i bilag 2 og 4 til habitatdirektivet, og som derfor er omfattet af særlige beskyttelsesforanstaltninger,</p>

	<p>naturværdi.</p> <p>Der ydes ikke støtte til bekæmpelse af invasive arter, som ejeren er forpligtet til at fjerne.</p>	<p>efter etablering af naturlige vandstandsforhold” under miljø- og klimavenligt skovbrug.</p> <p>Der kan også ydes støtte til andre skovarealer, hvor indsatsen har en væsentlig betydning for skovens biodiversitet.</p>		<p>for så vidt angår deres levesteder.</p> <p>Støtte til at understøtte bilag 4 arter er først og fremmest til hasselmus og flagermus. Støtte til hasselmus ydes kun i kommuner, hvor hasselmusens forekomst er konstateret, jf. liste i vejledningen.</p>
Støtteberettigede omkostninger	<p>Støtten gives for investeringer i de nævnte faciliteter.</p> <p>Der ydes ikke tilskud til naturalieydelse, dvs. aflønning af eget arbejde, anvendelse af egne maskiner etc.</p> <p>Der skal indhentes mindst 2 bindende tilbud, som bilægges ansøgningen om støtte.</p>			
Modtagere	<p>Ejere af fredskov.</p> <p>Ejere af skovbevoksede arealer, der ikke er fredskovspligtig. Skoven skal være på mindst 0,5 ha og mindst 40 meter bred (i gennemsnit).</p>			
Støtteberettigelse	<p>Projektet må ikke være påbegyndt før tilsagn.</p> <p>Der må ikke være forpligtelse via lovgivning eller servitutter til at gennemføre foranstaltningen.</p> <p>Projektet skal være i overensstemmelse med principperne i en grøn driftsplan eller tilsvarende plan for skoven.</p>			
Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier	<p>Indsats i Natura 2000 områder kommer før indsats udenfor.</p>			

Typen af støtte	Investeringsstøtte. Støtten udbetales på grundlag af afholdte omkostninger.
Links til anden lovgivning	<p>Naturbeskyttelseslovens § 3</p> <p>Dansk retsgrundlag:</p> <p>Danmarks National skovprogram 2002 http://www.naturstyrelsen.dk/-Udgivelser/Aarstal/2002/dns.htm</p> <p>Skovloven, LBK nr. 945 af 24/09/2009</p> <p>Bekendtgørelse nr. 422 af 8. maj 2012 om tilskud til fremme af bæredygtig skovdrift</p> <p>Vejledning om tilskud til bæredygtig skovdrift</p> <p>Vejledning om tilskud til grønne driftsplaner</p> <p>Vejledning om tilskud til foryngelse af nåletræsarealer</p> <p>Vejledning om tilskud til friluftsliv</p> <p>Vejledning om tilskud til særlig drift</p> <p>Vejledning om art. 12 arter</p>
Støtteintensitet i pct.	Op til 100 pct.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Satsernes fastlæggelse

Satserne for flatrate tilskud er fastsat på grundlag af tabelværket "Skov-økonomiske tabeller", og efter høring af Skovrådet i Danmark, der er nedsat i henhold til Skovloven. Københavns Universitet har gennemført en analyse af tilskudssatserne og har udarbejdet en ekspertudtalelse herom.

Ekspertanalysen af støttesatserne blev udført af Bo Jellesmark Thorsen, der er professor i anvendt økonomi ved Københavns Universitet. Universitetet er uafhængig af Naturstyrelsen, der forvalter støtteordningen.

Sagsbehandling og kontrol

Ved behandling af ansøgningen bliver det efterprøvet, om projektet lever op til de fastsatte normer i vejledningen og er i overensstemmelse med regler eller arealudpegning efter anden lovgivning.

I tilsagnet bliver der givet frist på 2 år til at etablere projektet. Ansøger skal indsende 1. indberetning om etablering af projektet inden fristens udløb. Det betyder, at arbejdet skal være gennemført forinden. Udbetaling af investeringstilskuddet finder sted på grundlag af denne indberetning.

Kontrol og behandling af uregelmæssigheder i forbindelse med kontrollerne vil blive tilrettelagt i overensstemmelse med regler udstedt af Kommissionen.

E. Andre vigtige bemærkninger

Skovlovens indeholder i §§ 8-13 minimumskrav til driften fredskove.

Hovedkravene findes i § 8:

1. Arealet skal holdes bevokset med træer, der danner, eller som inden for et rimeligt tidsrum vil danne, sluttet skov af højstammede træer
2. Hugst bortset fra tynding må ikke finde sted, før bevoksningen eller det enkelte træ har opnået en alder eller dimension, hvor den er hugstmoden
3. Arealet skal senest 10 år efter afvikling af en hugstmoden bevoksning opfylde kravet i nr. 1

Endvidere er der i §§ 26, 27 og 28 regler om bevaring af skovbryn, egekrat samt beskyttelsesbestemmelser for småbiotoper, der falder uden for beskyttelsen i Naturbeskyttelseslovens § 3.

Det bemærkes, at hvis der ydes tilskud til ikke-fredskovspligtige skove forudsættes, at disse opfylder samme minimumskrav.

Danmark fastsætter i henhold til forordningens art 22(2) og 35(1) en grænse på 50 ha skovbevoksning på ejendommen. For ejendomme med et skovareal over denne størrelse kan tilskud kun ydes, hvis det ansøgte er i overensstemmelse med principperne i en grøn driftsplan, en Natura 2000 handleplan eller tilsvarende plan, der er i overensstemmelse med retningslinierne om bæredygtig skovdrift fra Ministerkonferencen om beskyttelse af Europas skove i 1993.

Art. 29: Fastholdelse af vådområdeprojekter, Natura 2000 projekter og lavbundsprojekter

A. Retsgrundlag

Art. 29 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Formålet med foranstaltningen er at beskytte og forbedre vandmiljøet og naturforholdene.

Hovedformålet for de enkelte virkemidler:

- For N-vådområder: At reducere udledning og udvaskningen af N til søer, fjorde og indre farvande
- For P-vådområder: At reducere fosforbelastningen af søer
- For naturlige vandstandsforhold i Natura 2000: At skabe de hydrologiske forhold, som fremmer bevaringsstatus for særlige naturtyper og arter
- For lavbundsprojekter: At mindske udledningen af drivhusgasser
- For ændret afvanding: At skabe og opretholde afvandingsforhold, som fremmer bevaringsstatus for særlige naturtyper og arter

Sideeffekterne ved foranstaltningen er:

- Forbedring af den økologiske tilstand i vandløb
- Tilpasning til klimaændringer ved at ændre på vandafstrømningen til byer
- Mindre udledning af drivhusgasser
- Generel forbedring af naturen i form af ekstensivering og mere vand i landskabet

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Type af operationer

Støtte kan ydes til:

- Fastholdelse af vådområder (inkluderer både N- og P-vådområder)
- Fastholdelse af naturlige vandstandsforhold i Natura 2000
- Fastholdelse af lavbundsprojekter
- Ændret afvanding

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A genopretning og bevarelse af biodiversitet, bl.a. i Natura 2000-områder og inden for landbrug af høj naturværdi, og af de europæiske landskaber

Fokusområde 4B bedre vandforvaltning

Fokusområde 4C Undgå jorderosion og forbedre forvaltning af jordbunden

Fokusområde 5E fremme af kulstofbinding inden for landbrug og skovbrug

Rationale for indsatsen

Bidrager til implementeringen af Vandrammedirektivet og Natura 2000-direktiverne og reducerer udledningen af drivhusgasser.

Typen af aktion eller indsats

Fastholdelse af vådområder, lavbundsprojekter og naturlige vandstandsforhold udbydes med årlige betalinger for accept af vådområde, lavbundsprojekt eller naturlige vandstandsforhold, der tinglyses som varig servitut på arealerne. Tilsagnsperioden er 20 år med årlige betalinger. Støtte udbydes for på forhånd fastsatte støttesatser pr. ha pr. år.

Støttemodtageren forpligter sig til, at arealerne permanent henligger som vådområde, område med naturlige vandstandsforhold eller lavbundsområde og fastholdes som græs- eller naturareal.

Mulighed for anvendelse af arealerne vil afhænge af ændringen af afvandingen og grundvandshøjden. Nogle arealer vil blive sat under vand og dermed udgå som landbrugsareal. Øvrige arealer kan stadig afgræsses eller anvendes som udyrkede arealer.

Støtte kan desuden ydes til gennemførelse og opretholdelse af ændret afvanding på græsarealer i særligt udpegede områder, f.eks. marskområder. Tilsagnsperioden er 5 år med årlige udbetalinger.

Støtteberettigede omkostninger

Arealkompensation for værdiforringelse af jord og driftstab som følge af de restriktioner, der pålægges i tinglyst servitut for arealer der indgår i vådområdeprojekter, lavbundsprojekter og projekter om etablering af naturlige vandstandsforhold.

Arealkompensation for ændret afvanding, gødningsforbud og deraf følgende lavere græsudbytte.

Modtagere

Ejere og forpagtere.

Grundlæggende krav (Eligibility Criteria)

De væsentligste grundlæggende krav er oplistet herunder:

- At arealet indgår i et projektområde eller er beliggende indenfor et område udpeget til ændret afvanding
- At tilsagnshaver driver arealet som ejer eller forpagter ved tilsagnsperiodens begyndelse
- At der ikke på arealet foreligger uforenelige tilskudsordninger
- At der ikke er skov (som defineret i artikel 2 i landdistriktsforordningen REG RD/2013) på det areal, hvortil der søges om tilskud
- At arealet ikke ligger i 25 m beskyttelseszone omkring almennyttige vandboringer

Støttebetingelser (Commitments)

Den 20-årige støtte til fastholdelse af vådområder, lavbundsprojekter og naturlige vandstandsforhold ydes som kompensation for, at arealerne permanent skal henligge som vådområde og fastholdes som græs- eller naturarealer. Den tinglyste servitut indeholder bl.a. bestemmelser om:

- Arealanvendelsen
- Ingen brug af plantebeskyttelsesmidler

- Ingen tilførsel af gødningsstoffer udover den gødning, der efterlades af græssende husdyr
- Ingen omlægning

Den 5-årige støtte til ændret afvanding ydes for at tåle ændrede afvandingsforhold og forbud mod gødsning.

Yderligere betingelser for at sikre effekten (Other obligations)

Der kan fastsættes yderligere betingelser, uden at dette kompenseres på foranstaltningen. Dette er eksempelvis forbud mod tilskuds fodring.

Typer af støtte

Arealbaseret betaling pr. ha pr. år i form af 5-årige eller 20-årige tilsagn. Der ansøges om årlig udbetaling i den fælles årlige udbetalingsanmodning, hvor alle landbrugsarealer indberettes.

For 20-årige tilsagn om tilskud til fastholdelse af vådområder, lavbundsprojekter og naturlige vandstandsforhold, er støtteniveauet afhængig af arealanvendelsen forud for etableringen:

Arealer med tilsagn om fastholdelse af vådområder, lavbundsprojekter og naturlige vandstandsforhold	Euro pr. ha pr. år (Ved en kurs på 7,5)
Arealer, hvor afvandingsforholdene er ændret som følge af et MVJ-tilsagn	240 (1.800 kr./ha)
Omdriftsarealer/frugt/bær/pyntegrønt o.l. Omfatter dog ikke arealer, der i mindst 5 år har været udlagt som græsarealer.	467 (3.500 kr./ha)
Permanente græsarealer	240 (1.800 kr./ha)
Naturarealer. Her er der tale om arealer, der ikke er omfattet af de foregående tre kategorier. Der gives dog ikke tilskud til skov.	40 (300 kr./ha)

Støtte til 5-årig ændret afvanding udgør 187 (1.400 kr.) euro pr. ha pr. år.

Bemærk, at satserne ikke er endeligt afklarede, da de muligvis skal genberegnes i forhold til nyere data.

Links til anden lovgivning

Der er ikke bestemmelser i lovgivningen, som generelt stiller krav om fastholdelse af vådområder, naturlige vandstandsforhold eller lavbundsprojekter eller ændret afvanding, som er de elementer, der udgør kompensationen på ordningen.

Baseline

Baseline er vurderet i forhold til støttebetingelsen til foranstaltningerne som beskrevet ovenfor.

Der findes ikke KO-krav for vådgøring af arealerne, omlægning til græsareal eller tinglysning af arealet som vådområde. Baseline for den 20-årige støtte er derfor kun de relevante kriterier og minimumsaktiviteter i henhold til artikel 4, stk. 1, litra c, 2. og 3. pind i DS/2013.

Baseline for den 5-årige støtte til ændret afvanding er desuden KO-krav for udbringning af husdyrgødning.

Herunder vises gennemgang af anden lovgivning/regulering.

Grønning under den direkte støtte

Der er ikke grønningskrav, som stiller krav om aktiv forvaltning ved fastholdelse af vådområder, naturlige vandstandsforhold eller lavbundsprojekter eller ændret afvanding, ligesom tilskudsordningerne ikke er foreslået anvendt som ækvivalent, herunder til opfyldelse af 5 pct. EFA krav.

Grønning er derfor umiddelbart ikke baseline for denne foranstaltning, men der udestår yderligere analyse heraf.

Lovgivningsmæssige krav grundet Vandrammedirektiv, Habitatdirektiv og Fuglebeskyttelsesdirektiv

Implementeringen af Habitatdirektivet og Fuglebeskyttelsesdirektivet er sket gennem national lovgivning, bl.a. miljømålsloven, naturbeskyttelsesloven og husdyrbrugloven.

Implementeringen af direktiverne i Danmark tager primært sigte på at sikre, at der ikke gives tilladelse eller dispensation til aktiviteter, som kan skade de levesteder for arter og naturtyper, som Natura-områderne er udpeget for at beskytte. Endvidere skal forvaltningen af områderne i overensstemmelse med Natura 2000-planerne sikre, at tilstanden og det samlede areal af de naturtyper og levesteder for arter, som det enkelte område er udpeget for, er stabil eller i fremgang. Der er ikke indført regulering i medfør af de to direktiver, som pålægger eller hindrer de tiltag, som foranstaltningen er målrettet. Derfor er direktivimplementering af Habitat- og Fuglebeskyttelsesdirektiv ikke baseline på foranstaltningen.

Vandrammedirektivet er implementeret i dansk lovgivning i miljømålsloven. Den foreskriver, at staten udarbejder vandplaner med tilhørende indsatsprogrammer, som redegør for, hvordan vi i Danmark vil nå EU-målet om "god tilstand" for de danske vandområder. Vandplanerne er et instrument til at nå det mål, der er udstukket i EU's vandrammedirektiv: at alle vandområder – grundvand, vandløb, søer og den kystnære del af havet – skal have "god tilstand" i 2015.

Genskabelse og genoprettelse af vådområder er på listen over supplerende foranstaltninger, som medlemslandene kan indarbejde i indsatsprogrammerne, og som derfor ikke i sig selv er forpligtelser for medlemslandene. Derfor er direktivimplementering af Vandrammedirektivet ikke baseline på foranstaltningen.

Lovgivningsmæssige krav vedrørende 10 meter randzoner langs vandløb og søer

For arealer beliggende i de obligatoriske 10 meter randzoner langs vandløb og søer reduceres det årlige tilskud til 0 kr./ha.

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Kombination af støtte

Støtte under denne foranstaltning kan kombineres med nedenstående foranstaltninger for miljø- og klimavenligt landbrug i programmet:

- 5-årig Pleje af græs- og naturarealer

Ved betaling sikres det, at de samlede betalinger ikke overstiger de maksimale støttebeløb anført i bilaget til Forordning LDP/2013. Hvis en landbruger søger om støtte under mere end én foranstaltning for miljø- og klimavenligt landbrug, reduceres den udbetalte støtte (både den nationale del og fællesskabsbidraget) til den maksimale årlige støttebetaling anført i bilaget til Forordning LDP/2013.

Der foretages en 100 pct. administrativ kontrol af dobbeltstøtte på basis af den elektroniske indberetning i Fællesskemaet, som indeholder alle arealoplysninger og udbetalingsanmodning for både søjle I og søjle II. Det administrative check foretages før udbetaling. Hver mark udgør en unik enhed, og IT systemet kan derfor kontrollere om der er søgt tilskud til ikke-kompatible arealordninger på det samme areal.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Kontrol foregår ved de årlige stikprøvekontrolbesøg i forbindelse med de arealer, hvortil der ydes støtte.

For de 20-årige tilsagn kontrolleres tilsagnsbetingelserne, herunder at der foreligger en tinglyst servitut.

For de 5-årige tilsagn kontrolleres det, at den ændrede afvanding er opretholdt, og at forbuddet mod gødskning og sprøjtning er overholdt.

Art. 29: Pleje af græs- og naturarealer

A. Retsgrundlag

Art. 29 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Type af operationer

Græsning eller slæt af græs- og naturarealer med en høj naturværdi.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A genopretning og bevarelse af biodiversitet, bl.a. i Natura 2000-områder og inden for landbrug af høj naturværdi, og af de europæiske landskaber

Rationale for indsatsen

Bidraget til N2000 direktiv implementering og biodiversitet 2020 målsætning.

Landbruget spiller en vigtig rolle for bevarelse af naturværdierne i det åbne land i Danmark. Regeringen har som højt prioriteret målsætning at stoppe tilbagegangen i biodiversitet i 2020 og at leve op til EU direktivforpligtigelser i Natura 2000. Dette skal bl.a. opnås ved at værdifulde naturtyper, særligt inden for Natura 2000 områderne, men også på HNV arealer uden for Natura 2000, bliver plejet ekstensivt med afgræsning eller slæt.

Mange lysåbne arealer af høj naturværdi er skabt af og derfor helt afhængige af ekstensiv drift. Ingen drift betyder tilgroning, mens intensiv drift kan forringe værdierne knyttet til disse arealer. Årlig afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer i det åbne land, herunder enge, overdrev og heder, er med til at fastholde og fremme disse værdier. Slæt bidrager tillige med fjernelse af næringsstoffer fra arealet til fordel for konkurrencesvage planter og den fauna, som er tilknyttet disse planter. På nogle habitatnaturtyper inden for NATURA 2000 er en sådan ekstensiv drift helt afgørende for at sikre eksisterende naturværdier og for på sigt at kunne opnå gunstig bevaringsstatus. Foranstaltningen bidrager til disse målsætninger.

Typen af aktion eller indsats

Der ydes støtte til pleje af græs- og naturarealer ved årlig afgræsning eller slæt. Når der i teksten i dette fakta ark refereres til areal, så menes det areal, hvortil der ydes støtte efter denne foranstaltning.

Foranstaltningen skal bidrage til bevaring af ca. 150.000 ha græsarealer med høj naturværdi, indikativ fordelt med omkring 110.000 ha inden for Natura 2000 udpegningen og 40.000 ha HNV arealer uden for NATURA 2000. Målrætningen mod HNV arealer sker ud fra et nyt HNV kort, som skal sikre at de naturmæssigt mest værdifulde arealer plejes først.

Støtte ydes som en årlig arealstøtte i medfør af 5-årige forpligtigelser og efter fastlagte støttesatser. Støtten målrettes NATURA 2000-områder og HNV arealer uden for NATURA 2000.

Støtten ydes til græs- og naturarealer afhængige af landbrugsmæssig drift. Det betyder, at foranstaltningen ikke er begrænset til definitionen af landbrugsarealer "agricultural area", jf. artikel 2 i forordning (LDP/2013).

Støtteberettigede omkostninger

Støtteniveauerne er baseret på beregning af ekstraomkostninger og den indtjening, der gives afkald på, ved tilsagn om årlig afgræsning eller slæt. Støtteniveauet fastsættes som et gennemsnit mellem de skønnede høje og lave indkomsttab beregnet på baggrund af forskelle i arealstørrelser og omkostningsstrukturer.

Støttesatsen differentieres så der kan opnås en højere støtte på arealer, der ikke er omfattet af enkeltbetaling/grundbetaling (herefter benævnt direkte støtte). Arealer, der er omfattet af direkte støtte, er gennemsnitligt større og mere ensartede, hvilket muliggør en mere enkel og rationel plejeindsats. Dertil kommer, at for at kunne modtage direkte støtte skal en række krav til landbrugsarealer og landbrugsaktivitet være opfyldt, hvilket en plejeindsats kan bidrage til. Samlet

set er incitamentet til en pleje af arealet væsentligt højere på disse arealer pga. den direkte støtte, hvorfor en lavere støttesats vurderes at kunne give tilstrækkeligt incitament til en pleje. Arealer uden direkte støtte er ofte mere krævende i forhold til tilsyn, vedligehold af faciliteter såsom vand og hegn, og større udfordringer med foderkvalitet og smittetryk.

Der kompenseres ikke for tabt indtægt ved forbud mod pesticider og gødningsstoffer eller andre betingelser, som ikke er direkte relateret til den aktive plejeindsats.

Modtagere

Ejere eller forpagtere af den jord, der kan omfattes af tilskud.

Grundlæggende krav (Eligibility Criteria)

De væsentligste grundlæggende krav er oplistet herunder.

- At ansøger driver arealet som ejer eller forpagter ved tilsagnsperiodens begyndelse.
- Arealet, for hvilket der søges tilsagn til, udgør et sammenhængende areal på minimum 0,3 ha.
- Arealet er ved ansøgning hovedsageligt beliggende indenfor et NATURA 2000 område eller arealet indeholder HNV scorer på 5 og derover på gældende HNV kort.
- At der ikke på arealet foreligger uforenelige tilskudsordninger.
- At der ikke er skov (som defineret i art. 2 i forordning LDP/2013) på det areal, hvor der søges om tilskud.

Støttebetingelser (Commitments)

Der gives tilskud til græs- og naturarealer med en årlig forpligtelse til afgræsning eller slæt.

En af følgende betingelser skal overholdes i den 5-årige tilsagnsperiode:

- afgræsning
- slæt

Afgræsning

Arealet skal være egnet til afgræsning. Denne betingelse udelukker, at der gives tilskud til ikke-støtteberettigede områder, hvor der ikke kan afgræsses, såsom småbeplantninger uden bundvegetation, vanddækkede arealer uden mulighed for græsning, og arealer uden plantedække. De ikke-støtteberettigede arealer kan stadigvæk inkluderes i den indhegning, hvor dyrene græsser, så længe der ikke søges tilskud til disse.

Ansøger kan vælge mellem at hele arealet skal fremstå synligt afgræsset den 31. august i udbetalingsåret eller at arealet i sin helhed er omfattet af en drift med afgræsning, og har et græsningstryk på minimum 1,2 storkreaturer pr. ha i perioden 1. juni til 31. august. Hvis ansøger vælger den sidste kategori kan NaturErhvervstyrelsen på grundlag af en faglig vurdering godkende et lavere græsningstryk afhængig af biotopforholdene på arealet.

På det tilskudsberettigede areal kan der indgå enkeltstående træer og buske, samt priler på strandenge (naturskabte og naturligt forekommende afvandingskanaler på strandenge).

Slæt

Arealet skal være egnet til slæt. Det betyder, at hele arealet skal kunne slås maskinelt eller manuelt med le. Der skal være taget minimum ét årligt slæt i perioden 20. juni til 31. august.

Slæt af græs betyder, at det afslåede materiale skal fjernes fra marken, hvorved næringsindholdet på marken sænkes, og der kommer lys og voksemuligheder for lavt voksende planter det efterfølgende år.

På det tilskudsberettigede areal kan der indgå enkeltstående træer og buske.

Yderligere betingelser for at sikre effekten af plejeindsatsen (Other obligations)

Der kan fastsættes yderligere betingelser, uden at dette kompenseres på foranstaltningen, for at sikre effekten af plejeindsatsen. Dette er eksempelvis forbud mod at anvende sprøjtemidler på arealet, forbud mod direkte tilførsel af gødningsstoffer på nær den gødning, som efterlades af græssende husdyr og forbud mod omlægning af arealet.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Prioritering sker i følgende rangorden:

1. De særlige udpegede områder indenfor Natura 2000-områderne.
2. HNV arealer udenfor NATURA 2000 på baggrund af et landsdækkende HNV kort.

Kort over de udpegede områder til den årlige ansøgningsperiode er tilgængelige for offentligheden på internettet.

Typer af støtte

Arealbaseret betaling pr. ha pr. år i form af 5-årige tilsagn. Der ansøges om tilsagn og årlig udbetaling i den fælles årlige udbetalingsanmodning, hvor alle landbrugsarealer indberettes.

Links til anden lovgivning

Der er ikke bestemmelser i lovgivningen, som generelt stiller krav om græsning eller slæt, som er de elementer, der udgør compensationen på ordningen.

Baseline

Baseline er vurderet i forhold til støttebetingelsen til afgræsning og slæt, som beskrevet ovenfor.

Eneste baseline for denne foranstaltning er relevante kriterier og minimumsaktiviteter i henhold til artikel 4, stk. 1, litra c, 2. og 3. pind i DS/2013.

Herunder vises gennemgang af anden lovgivning/regulering.

KO og GLM

Der findes ikke KO eller GLM krav, som stiller krav om pleje ved afgræsning eller slæt, eller som forhindrer afgræsning eller slæt. Derfor danner KO og GLM krav ikke baseline for denne foranstaltning.

Grønning under den direkte støtte

Der er ikke grønningskrav, som stiller krav om aktiv forvaltning ved afgræsning eller ved slæt, ligesom tilskudsordningen til pleje af græs- og naturarealer ikke er foreslået anvendt som ækvivalent, herunder til opfyldelse af 5 pct. EFA krav.

Grønning er derfor ikke baseline for denne foranstaltning.

Lovgivningsmæssige krav grundet Habitatdirektiv og Fuglebeskyttelsesdirektiv

Implementeringen af habitatdirektivet og fuglebeskyttelsesdirektivet er sket gennem national lovgivning, bl.a. miljømålsloven, naturbeskyttelsesloven og husdyrbrugloven.

Implementeringen af direktiverne i Danmark tager primært sigte på at sikre, at der ikke gives tilladelse eller dispensation til aktiviteter, som kan skade de levesteder for arter og naturtyper, som Natura-områderne er udpeget for at beskytte. Endvidere skal forvaltningen af områderne i overensstemmelse med Natura 2000-planerne sikre, at tilstanden og det samlede areal af de naturtyper og levesteder for arter, som det enkelte område er udpeget for, er stabil eller i fremgang. Der er ikke indført regulering i medfør af de to direktiver, som pålægger eller hindrer ekstensiv landbrugsmæssig drift i form af naturpleje ved afgræsning eller slæt af de områder, som foranstaltningen er målrettet. Derfor er direktivimplementering af Habitat- og Fuglebeskyttelsesdirektiv ikke baseline på foranstaltningen.

Lovgivningsmæssige krav grundet naturbeskyttelseslovens § 3

For naturplejekrævende arealer omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3 – typisk eng, strandeng, hede, mose og overdrev - gælder de begrænsninger, der knytter sig til denne lovgivning før, under og efter indgåelse af aftalen under denne tilskudsordning. Overordnet sikrer beskyttelsen, at arealet ikke må ødelægges eller den hidtidige drift intensiveres. Loven indeholder ikke krav til en aktiv plejeindsats, og er derfor ikke baseline på foranstaltningen.

Forpligtigelse	Euro pr. ha pr. år (Ved en kurs på 7,5)
Græsning på arealer med direkte støtte	220 (1.650 kr./ha)
Græsning på arealer uden direkte støtte	347 (2.600 kr./ha)
Slæt på arealer med direkte støtte	114 (850 kr./ha)
Slæt på arealer uden direkte støtte	140 (1050 kr./ha)

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Kombination af støtte

Støtte under denne foranstaltning kan kombineres med nedenstående foranstaltninger for miljø- og klimavenligt landbrug i programmet

- 20-årig fastholdelse af vådområder og naturlige vandstandsforhold i Natura 2000-områder.
- Randzonekompensation

Ved betaling sikres det, at de samlede betalinger ikke overstiger de maksimale støttebeløb anført i bilaget til Forordning LDP/2013. Hvis en landbruger søger om støtte under mere end én foranstaltning for miljø- og klimavenligt landbrug, reduceres den udbetalte støtte (både den nationale del og fællesskabsbidraget) til den maksimale årlige støttebetaling anført i bilaget til Forordning LDP/2013.

Der foretages en 100 pct. administrativ kontrol af dobbeltstøtte på basis af den elektroniske indberetning i Fællesskemaet, som indeholder alle arealoplysninger og udbetalingsanmodning for både søjle I og søjle II. Det administrative check foretages før udbetaling. Hver mark udgør en unik enhed, og IT systemet kan derfor kontrollere om der er søgt tilskud til ikke-kompatible arealordninger på det samme areal.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Kontrol foregår ved de årlige kontrolbesøg i forbindelse med de arealer, hvortil der ydes støtte. Kontrol af støttebetingelser (commitments) fremgår herunder.

Afgræsning

Det kontrolleres, at der ikke er områder indenfor tilsagnsarealet, som ikke kan afgræsses.

Hvis tilsagnshaver vælger at overholde betingelsen om at hele arealet skal fremstå synligt afgræsset pr. 31.8, så kontrolleres dette visuelt på alle dele af tilsagnsarealet. Ved denne betingelse er det ikke et krav, at der går dyr på arealet ved kontrol.

Hvis tilsagnshaver vælger at overholde betingelsen om 1,2 storkreaturer/ha, eller et andet af NaturErhvervstyrelsen godkendt græsningstryk i perioden 1. juni til 31. august, så kontrolleres det, at arealet i sin helhed er omfattet af afgræsning, dvs. der er tydelige tegn på at dyrene går på hele arealet, og at dyretrykket på det pågældende areal overholdes. Omregning af dyr til storkreaturer på arealet sker i henhold til Annex II i implementerende retsakt til landdistriktsforordningen.

Slæt

Arealet skal være synligt slået og det afslåede materiale fjernet fra arealet. Slæt skal være foretaget i perioden 20. juli til 31. august.

Art. 30: Økologisk arealtilskud

A. Retsgrundlag

Artikel 30 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Foranstaltningens forventede miljøpåvirkninger er reduktion i tilførsel af plantebeskyttelsesmidler og kvælstof fra landbruget til miljøet. Yderligere sekundære positive påvirkninger forventes på biotopforholdene på landbrugsjord og tilstødende naturområder, der er følsomme over for kvælstof og plantebeskyttelsesmidler.

Foranstaltningen bidrager således til at fremme målsætningerne for prioritetsområdet 4. Genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer, som er afhængige af landbruget og skovbruget, herunder særligt i relation til fokusområderne: 4B: bedre vandforvaltning (i landbruget) og 4C: bedre forvaltning af jordbunden (i landbruget).

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Typer af operationer

Arealbaserede betalinger til omlægning og opretholdelse af økologisk drift med begrænset anvendelse af kvælstof.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A genopretning og bevarelse af biodiversitet, bl.a. i Natura 2000-områder og inden for landbrug af høj naturværdi, og af de europæiske landskaber

Fokusområde 4B bedre vandforvaltning

Fokusområde 4C Undgå jorderosion og forbedre forvaltning af jordbunden

Rationale for indsatsen

Regeringen fremlagde i juni 2012 Økologisk Handlingsplan 2020, der indeholder en flerstrengt indsats, der støtter bredt op om økologi. Målet er at fremme økologien generelt – og helt konkret opnå en fordobling af det økologiske areal i 2020.

I Økologisk Handlingsplan 2020 satses både på at fremme efterspørgslen efter økologiske varer og fortsat udvikle økologien. Indsatserne er fordelt på følgende hovedområder: 1) Økologisk omstilling af de offentlige køkkener, 2) Økologisk omstilling af de offentlige arealer, 3) Flere nye økologiske produkter, 4) En mere fokuseret og koordineret eksportindsats, 5) Målrettet støtte til økologiske

bedrifter og 6) Forskning og udvikling i økologi. Dertil kommer en række mindre indsatsområder, herunder økologi som del af fødevareuddannelserne, mere økologisk skolefrugt og fremme af økologisk biogas og recirkulering af næringsstoffer.

Målrettet støtte til økologiske bedrifter er således en blandt flere indsatser i den danske økologipolitik, der skal understøtte en fortsat vækst i det økologiske areal bl.a. med henblik på at opnå en række fordele for miljø og biodiversitet.

Nærværende foranstaltning "økologisk arealtilskud" afspejler en højere grad af målrettet støtte til økologiske bedrifter. Målretningen bygger i høj grad på resultaterne af den omfattende Rammevilkårsanalyse for økologi, som er udarbejdet for Fødevareministeriet af Fødevareøkonomisk Institut og ICROFS (Internationalt Center for Forskning i Økologisk Jordbrug og Fødevaresystemer) i maj 2012. Rapporten er udarbejdet med henblik på at bidrage til det økonomiske vidensgrundlag omkring de økonomiske og administrative rammevilkår for den danske økologiske sektor, og mulige effekter af alternative modeller for differentiering af støtten til økologisk jordbrug. Arbejdet med rapporten er blevet fulgt af en Inspirations- og Sparringsgruppe med deltagere fra Landbrug & Fødevarer, Økologisk landsforening, Dansk Industri, Danmarks Naturfredningsforening og Fødevareministeriets institutioner.

Rammevilkårsanalysen peger bl.a. på, at omlægningen til økologi inden for sektorer som fjerkræ, frugt/bær og svin går trægt. For frugt og bær gælder særligt det forhold, at de økologiske producenter står over for en række dyrkningsmæssige udfordringer og risici. Desuden peger rammevilkårsanalysen på, at der kan være grundlag for at kompensere økologiske landmænd for et særligt lavt kvælstofforbrug.

Typer af aktion eller indsats

Der ydes støtte til arealer, der er under omlægning til økologisk drift, samt til arealer, der er omlagt til økologisk drift.

Der ydes som udgangspunkt støtte i en tilsagnsperiode på fem år. Det overvejes desuden at aktivere mulighederne i Landdistriktsforordningens artikel 30 (3) for, at der under foranstaltningen kan fastlægges en kortere indledende periode svarende til omlægningsperioden, at der ved støtte til vedligeholdelse af økologisk landbrug kan foreskrives en årlig forlængelse efter afslutningen af den indledende periode, samt at der for nye forpligtelser vedrørende vedligeholdelse, som følger direkte efter den forpligtelse, der er varetaget i den indledende periode, kan fastlægges en kortere periode.

Støtten skal bidrage til fortsat økologisk drift af de ca. 180.000 ha økologiske arealer, der allerede er omlagt til økologi i Danmark. Støtten, inklusiv omlægningstillæg, skal desuden bidrage til omlægning af yderligere arealer med henblik på at nå målsætningen om et samlet økologisk areal på ca. 300.000 ha i 2020. Et tillæg til arealer med frugt/bær skal både medvirke til fastholdelse og vækst i arealet med økologisk frugt/bær. Et tillæg til yderligere reduktion i kvælstoftilførslen skal både medvirke til at fastholde og øge det økologiske areal, der grundet begrænset adgang til økologisk gødning tilføres en væsentligt lavere N end ellers tilladt.

Støtteberettigede omkostninger

Støtteniveauet er fastsat på baggrund af beregnede indkomsttab og meromkostninger som følge af omlægning til eller opretholdelse af økologisk drift. Støtteniveauet er fastsat ved sammenligning af omkostninger og indkomsttab forbundet med økologisk drift sammenlignet med konventionel drift.

Støtten er differentieret i form af en basissats og tillægssatser med følgende støtteberettigede omkostninger:

- En basissats til alle arealer: De støtteberettigede omkostninger er meromkostninger og indkomsttab forbundet med økologisk drift (og et kvælstofforbrug på 140 kg total N/ha eller 75 % af kvælstofkvoten²⁵).
- Et omlægningstillæg: De støtteberettigede omkostninger er ekstra omkostninger og indkomsttab forbundet med omlægning af et areal fra konventionel til økologisk drift. Tillægget ydes kun til arealer, der er under omlægning ved tilsagnsårets begyndelse.
- Et frugt/bær-tillæg: De støtteberettigede omkostninger er ekstra omkostninger og indkomsttab forbundet med økologisk drift af frugt/bær-arealer. Frugt/bær-arealer indgår ikke i grundlaget for beregning af basissatsen, og basissatsen afspejler således heller ikke meromkostningerne ved økologisk frugt/bær-avl sammenlignet med øvrig økologisk dyrkning. Der er tale om et årligt tillæg pr. ha med frugt/bær.
- Et tillæg til yderligere N-reduktion: De støtteberettigede omkostninger er ekstra omkostninger og indkomsttab forbundet med økologisk drift med ekstra lav kvælstoftilførsel (80 kg total N/ha eller 45 % af kvælstofkvoten²⁶) sammenlignet med basissatsens 140 kg total N/ha (eller 75 % af kvælstofkvoten). De ekstra omkostninger og indkomsttab ved den ekstra lave N-tilførsel er ikke kompenseret via basissatsen. Der er tale om et årligt tillæg pr. ha for hvert år bedriften drives med den ekstra lave N-tilførsel.

Støttesatserne er beregnet ud fra gennemsnit. Referenceniveauet for beregning af den indtjening, der gives afkald på, og de ekstraomkostninger, som tilsagnene medfører, er de relevante normer og krav nævnt i artikel 30, stk. 2 og stk. 4 i Rådets forordning REG RD post 2013.

Efter fastlæggelse af de endelige bestemmelser om metode til undgåelse af dobbeltkompensation i forhold til den supplerende betaling for grønne krav ydet i medfør af artikel 29 i Rådets forordning [DB post 2013], vil det blive vurderet, hvorvidt basissatsen skal justeres.

Beregningsgrundlaget er udarbejdet af Fødevareøkonomisk Institut (IFRO).

Modtagere

²⁵ Kun en af de nævnte opgørelsesmetoder bliver mulig. Hvilken fastsættes i bekendtgørelse ifm. gennemførelse.

²⁶ Kun en af de nævnte opgørelsesmetoder bliver mulig. Hvilken fastsættes i bekendtgørelse ifm. gennemførelse. Der tages desuden forbehold for niveauet for ekstra lav kvælstoftilførsel.

Støttemodtagerne er aktive landbrugere og ejere eller forpagtere af jord. Ordningen kan kun ansøges af autoriserede økologiske landbrugere og landbrugere, der har ansøgt om autorisation til økologisk jordbrug.

Støttebetingelser

Grundlæggende krav (Eligibility Criteria):

- At bedriften er autoriseret til økologisk drift (eller har ansøgt herom) ved tilsagnsperiodens begyndelse.
- At ansøger er aktiv landbruger (i overensstemmelse med artikel 9 i DS forordningen) ved tilsagnsperiodens begyndelse.
- At ansøger driver arealet som ejer eller forpagter ved tilsagnsperiodens begyndelse.
- Det samlede areal, for hvilket der søges tilsagn til, som minimum udgør 5,0 ha, med mindre der er tale om frugt/bær-arealer eller arealer i lukkede drivhuse (i så fald er minimumsgrænsen 2,0 ha).
- Arealet, for hvilket der søges tilsagn til, er et landbrugsareal, jf. artikel 2 i LDP Forordningen.
- Arealet, for hvilket der søges tilsagn til, som minimum udgør et sammenhængende areal på 0,30 ha, medmindre der er tale om arealer i lukkede drivhuse.

Støttebetingelser (Commitments)

Der gives et årligt basistilskud til landbrugsarealer der opfylder følgende støttebetingelser:

- At ansøger er autoriseret til økologisk produktion eller har ansøgt herom, jf. gældende økologiregler.
- At arealet kun tilføres plantebeskyttelsesmidler, der er godkendt til økologisk jordbrug, jf. gældende økologiregler.
- At arealet kun tilføres gødning, der er godkendt til økologisk jordbrug, jf. gældende økologiregler.
- Der må i gennemsnit maksimalt tilføres 140 kg total N/ha eller 75 % af kvælstofkvoten.

Desuden gælder følgende støttebetingelser (commitments) for årlig udbetaling af de differentierede tillægssatser:

- Et areal er berettiget til omlægningstillæg i de år, hvor arealet ved tilsagnsårets begyndelse er under omlægning til økologisk jordbrug, jf. gældende økologiregler.
- Et areal er berettiget til tillæg til frugt/bær i de år, hvor arealet er dyrket med økologisk frugt/bær.
- Et areal er berettiget til tillæg til yderligere N-reduktion i de år, hvor bedriften dyrkes med en ekstra lav kvælstoftilførsel (maksimalt 80 kg total N/ha eller 45 % af kvælstofkvoten).

Yderligere betingelser (Other obligations)

Der gælder desuden følgende betingelser for udbetaling af tilskud (basissats og de differentierede tillægssatser), selvom tilskuddet ikke kompenserer her for:

- Der skal for bedriften årligt udarbejdes gødningsregnskab efter reglerne i lov om jordbrugets anvendelse af gødning og om plantedække og regler fastsat i medfør heraf.
- At arealet er et landbrugsareal, jf. artikel 2 i LDP Forordningen..
- At ansøger er aktiv landbruger (i overensstemmelse med artikel 9 i DS Forordningen).
- At arealet er berettiget til direkte støtte (i overensstemmelse med DS Forordningen).

Der kan fastsættes yderligere betingelser end de oven for nævnte med henblik på at sikre foranstaltningens effekt, kontrollerbarhed, m.m.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Inden for den afsatte bevilling vil ansøgerne blive prioriteret efter klare kriterier. Prioriteringskriterierne vil blive fastlagt i forbindelse med den nationale udmøntning af foranstaltningen, herunder i bekendtgørelsen for støtteforanstaltningen.

Typer af støtte

Støtten ydes som arealbaserede betalinger og på årsbasis pr. ha. Der ansøges om tilsagn og årlig udbetaling i den fælles årlige udbetalingsanmodning, hvor alle landbrugsarealer indberettes.

Links til anden lovgivning

Vedr. økologisk jordbrugsproduktion:

Der er ikke bestemmelser i lovgivningen, der generelt stiller krav om økologisk drift, som er det grundlæggende element, der kompenseres via foranstaltningen. Foranstaltningen kompenserer således for frivillig overholdelse af kravene til økologisk drift, som reguleret i Rådets forordning 834/2007 om økologisk jordbrugsproduktion og national lov nr. 463 af 17. juni 2008 med senere ændringer, jf. lovbekendtgørelse nr. 416 af 3. maj 2011 om økologisk jordbrugsproduktion mv.

Baseline i form af krydsoverensstemmelse og GLM:

Støtte ydes kun for forpligtelser, der overstiger de relevante obligatoriske forpligtelser som fastlagt ved krydsoverensstemmelseskrav og betingelser for god landbrugs- og miljømæssig stand, som beskrevet i forordning HR, art. 91-95 og bilag 2.

For KO er de gældende bekendtgørelser: Bekendtgørelse nr. 51 af 23. januar 2013 om krydsoverensstemmelse, som ændret ved bekendtgørelse nr. 338 af 25. marts 2013 og bekendtgørelse nr. 976 af 29. juli 2013.

For GLM er de gældende bekendtgørelser: Bekendtgørelse nr. 50 af 23. januar 2013 om god landbrugs- og miljømæssig stand (GLM), som ændret ved bekendtgørelse nr. 337 af 25. marts 2013.

Følgende KO-krav er relevante for økologisk arealtilskud og er derfor baseline:

Relevante dele af KO-krav vedrørende gødning:

Relevante dele af krav 1.22 Grænser for tildeling af husdyrgødning (harmonireglerne)

Delkrav	Kravtekst	Hjemmel
1	På en landbrugsbedrift må der samlet højest udbringes en husdyrgødningsmængde svarende til 1,4 dyreenheder pr. ha pr. planperiode (1. august-31. juli). På en landbrugsbedrift med kvæg, får eller geder må husdyrgødningsmængden fra disse dyr på egen bedrift, dog udbringes i en mængde svarende til 1,7 dyreenheder pr. ha pr. planperiode.	Bekendtgørelse nr. 915 af 27. juni 2013 om erhvervsmæssigt dyrehold, husdyrgødning, ensilage m.v. § 31, stk. 1 § 31, stk. 2
3	På landbrugsbedrifter, hvor delkrav 1 er gældende, må husdyrgødning højst udbringes i en mængde svarende til 170 kg. N pr. ha pr. planperiode.	§ 31, stk. 4, første punktum.

Bemærkning ang. Harmoniregler

Der må på en landbrugsbedrift som hovedregel maksimalt udbringes en husdyrgødningsmængde svarende til 1,4 dyreenheder (1,7 dyreenheder ved kvæg, får eller geder) pr. ha pr. planperiode (1. august – 31. juli), jf. ovenstående. Kommissionen har tilladt en undtagelsesbestemmelse for Danmark i forbindelse med nitratdirektivet (2012/659/EU). Undtagelsesbestemmelsen tillader under visse nærmere betingelser, at der kan udbringes en husdyrgødningsmængde på marker på kvægbedrifter svarende til 2,3 dyreenheder pr. ha pr. planperiode. Undtagelsen fra nitratdirektivet indgår ikke i baseline for nærværende foranstaltning, jf. ovenstående relevante dele af krav 1.22.

Undtagelsen fra nitratdirektivet indgår heller ikke i støttesatsen: Basis-støttesatsen er beregnet ud fra forskellen i driftsresultat (efter ejeraflønning) mellem sammenlignelige bedrifter med hhv. økologisk og konventionel drift. Fødevareøkonomisk Institut (IFRO) har foretaget beregninger, der sikrer at støttesatserne ikke indeholder kompensation forbundet med den danske undtagelsesbestemmelse. Desuden er det ikke muligt for økologer, og dermed ansøgere til nærværende foranstaltning, at anvende undtagelsesmuligheden.

Krav 1.19 Ligevægten mellem virksomhedens kvælstofforbrug og -behov

Delkrav	Kravtekst	Hjemmel
1	I planperioden må forbruget af kvælstof til gødningsformål ikke overstige virksomhedens kvote for kvælstof.	Lovbekendtgørelse nr. 500 af 12. maj 2013 om jordbrugets anvendelse af gødning og om plantedække, § 5

KO-krav vedrørende pesticider:

Relevante dele af krav 2.18 Anvendelse af plantebeskyttelsesmidler

Delkrav	Kravtekst	Hjemmel
1	Der må kun anvendes godkendte plantebeskyttelsesmidler ²⁷	Forordning 1107/2009, art. 28, stk. 1, og art. 55. LBK 878/2010, § 33, stk. 1

Dertil kommer relevante kriterier og minimumsaktiviteter i henhold til artikel 4, stk. 1, litra c, 2. og 3. pind i DS/2013

Baseline i form af Grønne Krav under den direkte støtte

[Der indsættes endelig tekst når bestemmelserne om undgåelse af dobbeltkompensation er kendte]

Efter fastlæggelse af de endelige bestemmelser om metode til undgåelse af dobbeltkompensation i forhold til den supplerende betaling for grønne krav ydet i medfør af artikel 29 i Rådets forordning [REG DB post 2013], vil det blive vurderet, hvorvidt basissatsen skal justeres.

Baseline i form af relevante krav i national lovgivning:

Dette afsnit indeholder alene relevante, nationale bestemmelser, som ikke er indeholdt i ovenstående afsnit om relevante KO-krav.

Krav vedr. anvendelse af pesticider

Ifølge lov nr. 591 af 14. juni 2011 om randzoner, senest ændret ved lov nr. 563 af 19. juni 2012, er der krav om 10 meter obligatoriske dyrknings-, gødnings- og sprøjtefrie randzoner langs alle åbne vandløb i landzone samt søer over 100 m² i landzone.

Endvidere må anvendelse af pesticider, dyrkning og gødsning til erhvervsmæssige og offentlige formål ikke foretages inden for en radius på 25 meter fra en boring, der indvinder grundvand til almene vandforsyningsanlæg, jf. § 21b, stk. 1, i lovebekendtgørelse nr. 879 af 26. juni 2010 om miljøbeskyttelse, som senest ændret ved lov nr. 553 af 1. juni 2011 og lov nr. 1249 af 18. december 2012.

Støtteintensitet [foreløbige satser]

Økologisk arealtilskud med	EUR pr. ha. pr. år	Bemærkninger
----------------------------	--------------------	--------------

²⁷ Bilag 6 til bekæmpelsesmiddelbekendtgørelse nr. 702 af 24. juni 2011 indeholder liste, der løbende opdateres, over plantebeskyttelsesmidler, der har fået fastsat sidste frist (med dato) for anvendelse/besiddelse. Midler med udenlandske etiketter er ikke godkendte i Danmark

differentierede satser	Euro (DKR ved en kurs på 7,5)	
Basissats til alle arealer	[120 (900 kr./ha)]	
Tillæg til: a) Arealer under omlægning b) Frugt/bær-arealer c) Arealer med yderligere N-reduktion (80 kg total N/ha eller 45 % af bedriftens kvote)	a) [133 (1.000 kr./ha)] b) XX c) YY	Tillæg a, b og c kan enten hver for sig eller i kombination ydes som tillæg til basissatsen.

Vedr. beregning af kompensationsniveauet:

Fødevareøkonomisk Institut (IFRO) på Københavns Universitet har leveret de data og beregninger, der attesterer at støttesatserne er fastsat som foreskrevet af art. 69, stk.2 i Rådets forordning (RD post 2013). Forskningsinstitutionen fungerer uafhængigt af NaturErhvervstyrelsen, der er ansvarlig for beregningerne. Institutionen udgør den fornødne ekspertise til at yde assistance ved denne opgave.

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Kombination af støtte

Støtte under denne foranstaltning kan ikke kombineres på arealniveau med foranstaltninger for miljø- og klimavenligt landbrug i programmet. Det vil være muligt at kombinere støtte under denne foranstaltning på arealniveau med den direkte støtte (inklusiv betaling for de grønne krav) under Søjle 1, herunder tillæg til Ø-støtte.

Ved betaling sikres det, at de samlede betalinger ikke overstiger de maksimale støttebeløb anført i bilaget til Forordning LDP/2013.

Der foretages en 100 pct. administrativ kontrol af dobbeltstøtte på basis af den elektroniske indberetning i Fællesskemaet, som indeholder alle arealoplysninger og udbetalingsanmodning for både søjle I og søjle II. Det administrative check foretages før udbetaling. Hver mark udgør en unik enhed, og IT systemet kan derfor kontrollere, om der er søgt tilskud til ikke-kompatible arealordninger på det samme areal.

Støtteordningen vil blive udbudt af NaturErhvervstyrelsen. Kontrolbesøg i forbindelse med støttetilsagn og den administrative kontrol foretages af de relevante enheder i NaturErhvervstyrelsen.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Kontrol af økologisk arealtilskud foregår ved de fysiske kontrolbesøg i forbindelse med de arealer, hvortil der ydes støtte, samt ved administrativ kontrol.

Økologikontrollen - Kontrol af økologisk autorisation

Alle bedrifter, der er økologisk autoriserede får hvert år foretaget økologikontrol i henhold til økologireglerne.

Oplysninger fra Økologikontrollen om status for økologisk autorisation af bedriften indgår i den administrative kontrol af økologisk arealtilskud.

Yderligere oplysninger fra Økologikontrollen om overtrædelser af økologireglernes bestemmelser vedr. anvendelse af plantebeskyttelsesmidler og gødning indgår i de fysiske kontrolbesøg vedr. kontrol af økologisk arealtilskud.

Reduceret kvælstoftilførsel

Betingelsen om reduceret gødningsanvendelse på maks. 140 kg total N/ha eller 75 % af kvælstofkvoten på arealer omfattet af denne foranstaltning kontrolleres ud fra gødningsregnskabet. Det kontrolleres, at bedriften ikke har anvendt mere end 140 kg total N/ha eller 75 % af kvoten ved at sammenholde bedriftens totale kvælstofforbrug med bedriftens samlede harmoni-areal og kontrollere, at gennemsnittet for hele bedriftens kvælstofforbrug ikke udgør mere end 140 kg total N/ha eller 75 % af kvælstofkvoten. *Yderligere Nedsat kvælstoftilførsel.*

Betingelsen om yderligere reduceret gødningsanvendelse på maks. 80 kg total N/ha eller 45 % af kvælstofkvoten på arealer omfattet af denne foranstaltning kontrolleres ud fra gødningsregnskabet. Det kontrolleres, at bedriften ikke har anvendt mere end 80 kg N/ha eller 45 % af kvælstofkvoten ved at sammenholde bedriftens totale kvælstofforbrug med bedriftens samlede harmoni-areal og kontrollere, at gennemsnittet for hele bedriftens kvælstofforbrug ikke udgør mere end 80 kg N/ha eller 45 % af kvælstofkvoten.

Tillægssats til Frugt og bær

Under foranstaltningen ydes der en ekstra tillægssats til arealer med frugttræer og bærbuske. Det kontrolleres, at de ansøgte arealer dyrkes med frugt og bær i et omfang, der opfylder kravene til jordbrugsmæssig dyrkning.

E. Andre vigtige bemærkninger

Arealer under denne foranstaltning kan ikke både modtage omlægningstillæg og tilskud til omlægning under tilsagn hertil fra den gamle programperiode. Arealerne kan heller ikke både modtage økologisk arealtilskud og miljøbetinget tilskud fra den gamle programperiode. Tilsagn om økologisk arealtilskud kan omdannes til tilsagn om pleje af græs- og naturarealer.

Art. 31: Betalinger for krav om obligatoriske randzoner

A. Retsgrundlag

Artikel 31 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Som del af den danske implementering af vandrammedirektivet (2000/60/EC) trådte lov om randzoner i kraft den 1. september 2012 (lov nr. 591 af 14. juni 2011, senest ændret ved lov om ændring af randzoner, lov nr. 563 af 19. juni 2012). Efter loven er der krav om 10 meter obligatoriske dyrknings-, gødnings- og sprøjtefrie randzoner langs alle åbne vandløb i landzone samt søer over 100 m² i landzone. Det er efter loven muligt at udnytte randzonen som græsareal til ekstensiv afgræsning eller slæt uden anvendelse af gødning eller sprøjtemiddel.

I henhold til artikel 31, st. 1 og 4 i RD ydes der støtte for omkostninger og indkomsttab som følge af specifikke krav som blev foreskrevet i direktiv 2000/60/EF (vandrammedirektivet) og er i overensstemmelse med indsatsprogrammerne for vandområdeplanerne.

Randzonenloven bidrager til en implementering af artikel 11.4 i vandrammedirektivet. Der kan under denne ordning ydes kompensation for ekstraomkostninger og indkomsttab for landbrugere forbundet med lovens krav. Implementering af vandrammedirektivet søges udmøntet gennem vandplaner for i alt 23 vandoplande.

Randzonenloven har en positiv indflydelse på vandmiljøet ved at reducere udvaskningen af kvælstof, fosfor og sprøjtemiddel i overfladevandet og skabe robusthed over for klimaændringer. Samtidig kan randzonerne fungere som bufferområder i forhold til oversvømmelser i et ændret klima og spredningskorridor for plante- og dyrearter med derved afledt forbedret biodiversitet.

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Typen af operationer

Arealtilskud til indtil 10 meter brede obligatoriske dyrknings-, gødnings- og sprøjtefrie randzoner langs alle åbne vandløb i landzone samt søer over 100 m² i landzone.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4 A genopretning og bevarelse af biodiversitet

Fokusområde 4B bedre vandforvaltning

Rationale for indsatsen

Bidrager til implementering af vandrammedirektivet (artikel 11.4)

- Reducerer udvaskning af kvælstof og fosfor til overfladevand
- Reducerer påvirkning af overfladevand fra sprøjtemiddel.

Bidrag til bevarelse af biodiversitet og etablering af spredningskorridorer og klimarobusthed i det åbne land ved etablering af op til ca. 50.000 ha ny natur.

Type af aktion eller indsats

Der ydes støtte til etablering og fastholdelse af obligatoriske randzoner, i medfør af lov om randzoner (lov nr. 591 af 14. juni 2011, senest ændret ved lov om ændring af randzoner, lov nr. 563 af 19. juni 2012), hvorefter der er krav om indtil 10 meter brede obligatoriske dyrknings-, gødnings- og sprøjtefrie randzoner langs alle åbne vandløb i landzone samt søer over 100 m² i landzone.

Betaling ydes som en årlig arealstøtte med en fastlagt støttesats afhængig af om arealet i 2011 var:

- et permanent græsareal, areal med miljøtilsagn, areal uden grundbetalingsstøtte, areal berettiget til grundbetalingsstøtte efter art. 34 (R73/2009) o. lign. eller
- et areal i omdrift, tilplantet med en flerårig kultur o. lign.

Støtteberettigede omkostninger

Støtteniveauet er baseret på beregning af ekstra-omkostninger og indkomsttab, der gives afkald på, da arealet ikke må dyrkes i traditionel forstand, bortset fra græs uden tilførsel af gødning og pesticider. Støtteniveauet fastsættes som et gennemsnit mellem de skønnede høje og lave indkomsttab beregnet på baggrund af forskellige jordtyper under forskellige produktionsformer.

Modtagere

Der ydes støtte til landbrugere, der som ejere eller forpagtere, ansøger om støtte og ydes kun til landbrugsarealer.

Grundlæggende krav (Eligibility Criteria)

De grundlæggende krav er oplistet herunder.

- At støttemodtager er ejer eller forpagter.
- Arealet, er randzoneareal efter randzonenloven.
- Arealet er støtteberettiget efter grundbetalingsordningen.
- Krav om at have dyrknings-, gødnings-, og sprøjtefrie randzoner i det kalenderår, der udbetales for.

Støttebetingelser (Commitments)

Der ydes arealtilskud for at indtil 10 meter brede obligatoriske randzoner ikke dyrkes-, gødskes- eller sprøjtes langs alle åbne vandløb i landzone samt søer over 100 m² i landzone.

Undtagelse fra støttebetingelser

Arealer må gerne pløjes hvert 7. år for derefter at anlægge nyt græs/sprøge i natur.

Det er muligt at ansøge om dispensation fra forbuddet mod at dyrke, gødske eller sprøjte arealet i medfør af lov om randzoner. I givet fald er arealet ikke støtteberettiget, med mindre der er tale om målrettet bekæmpelse af invasive eller giftige arter.

Baseline

Støtte ydes kun for forpligtelser, der overstiger de obligatoriske forpligtelser som fastlagt ved krydsoverensstemmelseskrav og betingelser for god landbrugs- og miljømæssig stand. Støtte ydes endvidere kun for forpligtelser, der overstiger relevante kriterier og minimumsaktiviteter i henhold til artikel 4, stk. 1, litra C, 2. og 3. pind i DP/2013.

Tilsvarende ydes der ikke betaling for at overholde eksisterende krav i EU-reglerne vedr. beskyttelse af vandmiljøet, herunder krav om 2 m bræmmer, jf. § 69 i vandløbsloven (Lovbekendtgørelse nr. 927 af 24. september 2009 om vandløb). Efter denne lov er der krav om dyrkningsfri bræmmer på 2 m langs alle naturlige eller højt målsatte vandløb, samt søer over 100 m².

Støtten skal ligge inden for støtteloftet, jf. Bilag 1 til HZ2013.

For KO er de gældende bekendtgørelser: Bekendtgørelse nr. 51 af 23. januar 2013 om krydsoverensstemmelse, som ændret ved bekendtgørelse nr. 338 af 25. marts 2013 og bekendtgørelse nr. 976 af 29. juli 2013.

For GLM er de gældende bekendtgørelser: Bekendtgørelse nr. 50 af 23. januar 2013 om god landbrugs- og miljømæssig stand (GLM), som ændret ved bekendtgørelse nr. 337 af 25. marts 2013.

Følgende KO-krav er relevante for randzoner og er derfor baseline:

Krav 1.16 2 meter bræmmer langs vandløb og søer

Delkrav	Kravtekst	Hjemmel
1	Dyrkning, jordbehandling, og plantning ^[1] , må i landzone ikke foretages i en bræmme på 2 m langs naturlige vandløb og søer. Det samme gælder langs kunstige vandløb og søer der i vandplanen efter miljømålsloven enten skal opfylde miljømålet ”godt økologisk potentiale” eller ”maksimalt økologisk potentiale”. Bestemmelsen gælder dog ikke for isolerede søer under 100 m ² ^[2] .	Lovbekendtgørelse nr. 927 af 24. september 2009 om vandløb, som ændret ved lov nr. 580 af 18. juni 2012, § 69, stk. 1, for så vidt angår dyrkning, jordbehandling og plantning § 69, stk. 1

Krav 1.19 Ligevægten mellem virksomhedens kvælstofforbrug og -behov

Delkrav	Kravtekst	Hjemmel
1	I planperioden må forbruget af kvælstof til gødningsformål ikke overstige virksomhedens kvote for kvælstof.	Lovbekendtgørelse nr. 500 af 12. maj 2013 om jordbrugets anvendelse af gødning og om

^[1] Vandløbsmyndigheden kan for at begrænse grødevæksten i forbindelse med tilrettelæggelsen af vedligeholdelsen af offentlige vandløb foretage beplantning langs vandløb, ligesom det kan påbydes bredejerne at bevare skyggegivende vegetation.

^[2] Vandløbsmyndigheden kan i regulativer for offentlige vandløb fastsætte bredden af det areal, det i øvrigt er nødvendigt at råde over ved maskinel udførelse af vedligeholdelsesarbejder. Vedligeholdelsen af offentlige vandløb påhviler vandløbsmyndigheden.

		plantedække, § 5
--	--	------------------

Krav 1.22 Grænser for tildeling af husdyrgødning (harmonireglerne)

Delkrav	Kravtekst	Hjemmel
1	På en landbrugsbedrift må der samlet højest udbringes en husdyrgødningsmængde svarende til 1,4 dyreenheder pr. ha pr. planperiode (1. august-31. juli). På en landbrugsbedrift med kvæg, får eller geder må husdyrgødningsmængden fra disse dyr på egen bedrift, dog udbringes i en mængde svarende til 1,7 dyreenheder pr. ha pr. planperiode.	Bekendtgørelse nr. 915 af 27. juni 2013 om erhvervsmæssigt dyrehold, husdyrgødning, ensilage m.v. 31, stk. 1 § 31, stk. 2
3	På landbrugsbedrifter, hvor delkrav 1 eller 2 er gældende, må husdyrgødning højst udbringes i en mængde svarende til 170 kg. N pr. ha pr. planperiode. På landbrugsbedrifter hvor delkrav 3 er gældende, må husdyrgødning højst udbringes i en mængde svarende til 230 kg. N pr. ha pr. planperiode.	§ 31, stk. 4

Krav 2.18 Anvendelse af plantebeskyttelsesmidler

Delkrav	Kravtekst	Hjemmel
1	Der må kun anvendes godkendte plantebeskyttelsesmidler ²⁸	Forordning 1107/2009, art. 28, stk. 1, og art. 55. LBK 878/2010, § 33, stk. 1
2	Godkendte plantebeskyttelsesmidler må kun anvendes på afgrøde, hvortil godkendelsen er givet ²⁹ .	Forordning 1107/2009, art. 55. LBK 878/2010, § 10, stk. 2
3	Godkendte plantebeskyttelsesmidler må kun anvendes i de doser, hvortil godkendelsen er givet ³⁰	Forordning 1107/2009, art. 55.

²⁸ Bilag 6 til bekæmpelsesmiddelbekendtgørelse nr. 702 af 24. juni 2011 indeholder liste, der løbende opdateres, over plantebeskyttelsesmidler, der har fået fastsat sidste frist (med dato) for anvendelse/besiddelse. Midler med udenlandske etiketter er ikke godkendte i Danmark

²⁹ Dette fremgår af midlets etikette, brugsanvisning eller godkendelse til mindre anvendelse (der evt. også står på etiketten).

³⁰ Dette fremgår af midlets brugsanvisning

		LBK 878/2010, § 10, stk. 2
4	Godkendte plantebeskyttelsesmidler må kun anvendes i de antal maksimale årlige behandlinger, der er anført på etiketten/brugsvejledningen. Kravet gælder således alene for de plantebeskyttelsesmidler, hvor der i henhold til etiketten/brugsvejledningen er fastsat et maksimalt antal årlige behandlinger.	Forordning 1107/2009, art. 55. LBK 878/2010, § 10, stk. 2

Dertil kommer relevante kriterier og minimumsaktiviteter i henhold til artikel 4, stk. 1, litra c, 2. og 3. pind i DS/2013. Samt endelig lovgivningsmæssige krav vedr. 25 meters beskyttelseszoner om vandboringer, jf. miljøbeskyttelseslovens § 21b, stk. 1, jf. LBEK 879/201, som ændret ved L553/2011 og L1249/2012.

Baseline i form af Grønne Krav under grundbetalingsordningen

[Der indsættes en endelig tekstblok når bestemmelserne om undgåelse af dobbeltkompensation er kendte]

Efter fastlæggelse af implementeringen af miljøfokusområder i medfør af artikel 29 i Rådets forordning [DB post 2013], vil det blive vurderet, hvorledes modregningen på grund af grønning skal foretages.

Krav vedrørende anvendelse af kvælstof

- Bekendtgørelse nr. 915 af 27. juni 2013 om erhvervsmæssigt dyrehold, husdyrgødning, ensilage mv. , § 31.

Udbringning af husdyrgødning reguleres i øvrigt af de såkaldte harmoniregler, som tager udgangspunkt i EU-nitratdirektivet (2012/659/EU). Direktivet fastlægger de maksimale mængder af husdyrgødning, der kan udbringes på markerne afhængigt af husdyrtyper og andre driftsforhold.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Alle støtteberettigede ansøgere skal kunne ydes kompensation, hvorfor der ikke er indarbejdet prioriteringskriterier.

Typer af støtte

Arealbaseret betaling. Der ansøges om årlig udbetaling i Fællesskemaet for kalenderåret.

Støtten vil blive udbetalt af NaturErhvervstyrelsen, som ligeledes varetager den fysiske kontrol af ordningen.

Links til anden lovgivning

Ifølge Lov nr. 591 af 14. juni 2011 om randzoner, senest ændret ved lov nr. 563 af 19. juni 2012, er der krav om 10 meter obligatoriske dyrknings-, gødnings- og sprøjtefrie randzoner langs alle åbne vandløb i landzone samt søer over 100 m² i landzone.

Endvidere må anvendelse af pesticider, dyrkning og gødskning til erhvervsmæssige og offentlige formål ikke foretages inden for en radius på 25 meter fra en boring, der indvinder grundvand til almene vandforsyningsanlæg, jf. § 21b, stk. 1, i lovebekendtgørelse nr. 879 af 26. juni 2010 om miljøbeskyttelse, som senest ændret ved lov nr. 553 af 1. juni 2011 og lov nr. 1249 af 18. december 2012.

Vandløbsloven (Lovebekendtgørelse nr. 927 af 24. september 2009 om vandløb).

Støtteintensitet i pct.

Kompensationssatserne er:

- Lav sats: 1.200 kr. pr. ha. pr. år til arealer til;
  - arealer der i 2011 var permanente græsarealer under ordningen Enkeltbetaling,
  - arealer med visse miljøtilsagn i 2011, eller
  - arealer, hvor der i 2011 ikke blev søgt om Enkeltbetaling.
- Høj sats: 2.100 kr. pr. ha. pr. år for øvrige arealer under ordningen Enkeltbetaling, og arealer med juletræer eller pyntegrønt i kort omdrift.

For arealer, der i 2011 havde tilsagn om braklagte randzoner langs vandløb og søer (frivillig ordning)2003, eller hvis arealet var omfattet af et tilsagn om miljøvenlig drift af græs og naturarealer fra 2003, og det kan dokumenteres, at arealet var i omdrift forud for tilsagnet, kan der ydes den høje støttesats.

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Støttemodtagere kan kombinere denne betaling med støtte under grundbetalingsordningen, jf. Rådets Forordning xxxx/yyyy

Kombination af støtte under landdistriktsprogrammet

Støtte under denne foranstaltning kan kombineres med nedenstående foranstaltninger for miljø- og klimavenligt landbrug i landdistriktsprogrammet:

- Pleje af græs- og naturarealer

Der er mulighed for at kombinere med andre ordninger, men i givet fald kan der kun opnås støtte under nærværende ordning, idet tilskuddet på evt. anden ordning nedskrives til 0 kr./ha. Dette sikres via den koordinerede administrative kontrol.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Ordningen kontrolleres af NaturErhvervstyrelsen både i form af administrativ kontrol, som sikrer mod dobbeltbetaling samt med fysisk kontrol for at sikre overholdelse af støttebetingelser. Ved den fysiske kontrol sikres, at det støtteberettigede areal er til stede, samt at betingelserne for at modtage støtte er overholdt. I praksis betyder det, at der kontrolleres for overholdelse af de krav der følger af

randzoneloven, samtidig med at det sikres, at arealet er støtteberettiget efter grundbetalingsordningen eller tilplantet med juletræer i kort omdrift.

Art 32. Områder med særlige begrænsninger for landbruget (hvilende ordning)

A. Retsgrundlag

Artikel 34 og betragtning nr. 30 i Rådets og Parlamentets forordning om direkte betalinger til landbrugere [REG DB/13]

Artikel 32, stk.1, og artikel 33, stk. 1(c) og 4, i landdistriktsforordningen [REG RD/13]

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Typer af operationer

Arealbaserede betalinger til landbrugere, der driver landbrug på landbrugsbedrifter i områder med særlige begrænsninger for landbruget.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

-

Rationale for indsatsen

Formålet med foranstaltningen er at sikre fortsat landbrugsaktivitet på visse udpegede ugunstigt stillede områder og dermed opretholde bæredygtige landdistrikter i ugunstigt stillede områder. Ved at yde kompensation for de særlige ulemper ved jordbrugsdrift i områderne, medvirkes til at sikre fortsat arealforvaltning og bevare landskabet i de berørte områder.

I henhold til artikel 34 og betragtning nr. 30 i forordningen for direkte støtte [REG DP/13] kan medlemsstaterne med henblik på at fremme bæredygtig udvikling af landbruget i områder med særlige begrænsninger benytte en del af den direkte betaling til at bevilge en årlig, områdeafhængig betaling i tillæg til grundbetalingen til alle, der driver landbrug i de pågældende områder. Betalingen kan ydes til landbrugere i de områder, som er udpeget til samme formål i henhold til artikel 32 og 33 i landdistriktsforordningen [REG RD/13].

Den danske forvaltningsmyndighed har til hensigt at anvende denne mulighed under forordningen for direkte støtte fra år 2015. Udpegningen af støtteberettigede områder til brug herfor vil være den samme som de udpegede områder, der var støtteberettigede i henhold til artikel 36, litra a), nr. ii), i forordning (EF) nr. 1698/2005 i programperioden 2007-2013, det vil sige landbrugsarealer på 31 øer.

Den tilsvarende betaling til de udpegede områder under nærværende program ophører fra og med 2015. Den sidste arealbetaling under programmet gennemføres i 2014 efter overgangsbestemmelser

for støtte i 2014 [REG Transition/2013] og alene på tilsagn afgivet under landdistriktsprogrammet for 2007-2013.

Typer af aktion eller indsats

På en række danske småøer drives der landbrug under relativt ugunstige forhold. Jordbrugerne på øerne oplever en række ulemper i form af vanskeligheder ved at fastholde befolkningen, højere produktionsomkostninger, svagere konkurrenceevne og ringere muligheder for planlægning.

Støtteberettigede omkostninger

Støtten ydes på årsbasis pr. ha udnyttet landbrugsjord, som en udligningsgodtgørelse for ekstra udgifter, højere produktionsomkostninger og generelle ulemper i forbindelse med landbrugsdrift på de ugunstigt stillede småøer.

Modtagere

Modtagerne af støtte er landbrugere, der driver landbrug på landbrugsbedrifter på følgende udpegede øer:

1. Agersø inkl. Engholm	2. Anholt
3. Askø inkl. Lilleø	4. Avernakø
5. Barsø	6. Birkholm
7. Bjørnø	8. Bågeø
9. Drejø	10. Egholm, Aalborg
11. Endelave	12. Fanø
13. Fejø, inkl. Skalø	14. Femø
15. Fur	16. Hjarnø
17. Hjortø	18. Lyø
19. Læsø	20. Mandø
21. Nekselø	22. Omø
23. Orø	24. Samsø
25. Sejerø	26. Skarø
27. Strynø	28. Tunø
29. Venø	30. Aarø
31. Ærø	

De udpegede områder er identiske med de øer, der var støtteberettigede under den lignende foranstaltning udbudt i programperioden 2007-2013 i medfør af artikel 36, litra a, nr. ii, jf. Rådets forordning 1698/2005 (kode 212).

Typer af støtte

Støtten ydes som arealbaserede betalinger på årsbasis pr. ha udnyttet landbrugsjord.

Links til anden lovgivning

De støtteberettigede landbrugsbedrifter er underlagt krydsoverensstemmelseskravene i henhold til forordningen om direkte støtte [REG DP/13], idet de modtager grundbetalingen efter denne forordning.

Art. 35: Tilskud til miljø- og klimavenligt skovbrug og skovbevarelse

A. Retsgrundlag

Artikel 35 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområde og tværgående mål

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversitet (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

C. Anvendelsesområde og type /grad af støtte

Type af operationer

Sikring af skovnatur og velegnede levesteder for arter i skov i Natura 2000-områder, sikring af levesteder for udvalgte dyrearter, jf. habitatdirektivets artikel 12 og miljø- og klimavenlig skovdrift på andre værdifulde skovarealer.

Indsatsområde, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 4A: Genopretning, bevarelse og forbedring af biodiversiteten (bl.a. i Natura 2000-områder, i områder med naturbetingede eller andre specifikke begrænsninger), landbrug af høj naturværdi og af de europæiske landskaber.

Rationale for indsatsen

Indsatsen bidrager til at beskytte og fremme naturmæssigt værdifulde skove, herunder bidrage til at gennemføre EU's habitat- og fuglebeskyttelsesdirektiver for skov.

Gennem tilskud til miljø og klimavenligt skovbrug understøttes de elementer i skovdriften, der ikke umiddelbart er økonomisk fordelagtige for skovejeren, og som går ud over de obligatoriske krav i skovloven. Dette sker med henblik på at beskytte eller øge skovenes naturværdier.

Det prioriteres at beskytte skovnaturtyper, der er opført på habitatdirektivets bilag 1, i Natura 2000-områderne. Der er gennemført en kortlægning af disse skovnaturtyper. Endvidere prioriteres det at beskytte øvrige naturmæssigt værdifulde skovarealer, herunder især dem, der er omfattet af skovlovens § 25. Der er gennemført en analyse, der bidrager til at identificere disse skovarealer.

Endelig kan ordningen bidrage til sikring af levesteder over hele landet for udvalgte dyrearter jf. habitatdirektivets art 12.

Typen af aktion eller indsats

Danmark søger at gennemføre Natura 2000-skovplanerne gennem kontraktlige instrumenter, dvs. ved at indgå kontrakter om forpligtelser vedrørende miljø- og klimavenligt skovbrug og skovbevarelse i henhold til art. 35 og i henhold til art 26. Endvidere kan der indgås aftaler for andre værdifulde skovarealer efter art 35.

En aftale kan indeholde følgende elementer:

- Skovnatur-bevarende drift (basissikring)
- Bevaring af op til 10 hjemmehørende træer pr. ha til naturlig død og henfald
- Etablering af naturlige vandstandsforhold
- Udlæg til urørt skov, hvor al skovdrift ophører på arealet
- Pleje af små lysåbne naturarealer i skove ved slåning

Skovnaturbevarende drift (basissikring) omfatter følgende krav: Vedvarende skovdække, fremme af de karakteristiske træarter for skovtypen, anvendelse af en naturvenlig foryngelse, ingen gødsning, kalkning eller kemisk bekæmpelse, reduceret jordbearbejdning, ingen øget afvanding, bevaring af eksisterende dødt ved og træer med hulheder og evt. stævning eller skovgræsning.

Der kan til basissikringen være knyttet en aftale om stævning, der indebærer, at der skal foretages én stævning af arealet i aftaleperioden. Der kan stilles vilkår om, at stævningen skal gennemføres på et bestemt tidspunkt, at arealet skal opdeles i flere parceller, der stævnes på forskellig tid, eller at der ikke bruges tungt maskinel.

Der kan til basissikringen være knyttet en aftale om skovgræsning, der indebærer, at der hvert år skal være en afgræsning af arealet. Afgræsningen skal ske med husdyr af typen drøvtyggere. Der kan søges tilskud til investeringer til forberedelse af græsning i tilskudsordningen ” investeringer, der forbedrer skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi. ”(Art 26).

Bevaring af op til 10 hjemmehørende træer: Træerne skal have en diameter på mindst 25 cm og være eller have været en del af kronetaget i bevoksningen. Hvis træerne, som skal bevares falder ned over hegn, stier, veje og lign må de skæres op i nødvendigt omfang for kunne skubbes til side, men alt træ skal efterlades på arealet til død og henfald.

Indkomstkompensation efter etablering af Naturlige vandstandsforhold: Tilskuddet dækker det indkomsttab, der opstår som følge af den ændrede vandstand. Den fysiske indsats i skoven ved at etablere den ændrede vandstand er omfattet af tilskud under art 26. "investeringer, der forbedrer skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi. "

Urørt skov skal opfylde følgende 3 kriterier for at kunne opnå støtte:

- Det skal være gamle bevoksninger, der er hugstmodne eller inden for en kortere årrække (ca. 10-20 år) bliver hugstmodne
- Bevoksningerne skal være en skovnaturtype, der er opført på bilag 1 til habitatdirektivet, eller anden skovtype domineret af hjemmehørende træarter
- Bevoksningerne skal have et højt – eller potentiale for et højt - naturindhold, der vil blive begunstiget ved udlæg til urørt skov

En aftale om urørt skov betyder ingen skovdrift, ingen fjernelse af levende eller døde træer, ingen gødskning, kalkning eller kemiske bekæmpelsesmidler, ingen forstyrrelse af jordbunden, ingen oprensning eller nygravning af grøfter.

Pleje af små lysåbne naturarealer. Disse arealer vil som regel være temmelig små med en skønnet gennemsnitlig størrelse under 1 ha.

Kombinationsmuligheder.

- Alle elementer kan stå alene
- Skov naturbevarende drift kan kombineres med bevaring af 10 hjemmehørende træer og/eller med indkomstkompensation for ændret vandstand
- Bevaring af op til 10 træer kan kombineres med indkomstkompensation for ændret vandstand

Varighed af aftaler: Det bemærkes, at der i en række tilfælde anvendes støtteperioder på 20 år eller varige aftaler. Dette vurderes at være nødvendigt for at sikre en tilstrækkelig beskyttelse af de naturmæssigt værdifulde skovarealer. Der henvises til tabellen om støttesatser og varighed nedenfor.

Støtteberettigede omkostninger

Flat rate: Se tabel nedenfor.

Betalingerne skal dække ekstraomkostninger og den indtjening, der gives afkald på som følge af den indgåede aftale.

Støtteniveau

Støtteniveauet vil udgøre op til 200€/ha/år. Hvis en kombination af støtte giver et højere beløb pr. ha pr. år, reduceres præmien til 200 €/ha/år.

Det maksimale støtteniveau på 200 €/ha/år kan blive over skredet i følgende 2 tilfælde.

1. Bevaring af op til 10 hjemmehørende træer pr. ha til død og henfald

Ved bevaring af op til 10 træer pr. ha til død og henfald opstår der et væsentligt indkomsttab for ejeren. Bevaring af hjemmehørende træer til død og henfald vurderes at være et af de væsentligste tiltag for at beskytte og fremme biodiversiteten i skove.

Støtten dækker ekstraomkostninger og indkomsttab.

I implementeringen af ordningen vil Naturstyrelsen sikre, at kompensationen ikke overskrider det reelle tab for skovejeren.

2. Udlæg til urørt skov

Ved udlæg til urørt skov ophører al skovdrift på arealet, hvilket kan medføre et væsentligt indkomsttab for skovejeren. Udlæg til urørt skov vurderes at være et meget væsentligt tiltag for at beskytte og fremme biodiversiteten i skove.

Indkomsttabet fastsættes ved at beregne den økonomiske værdi af den eksisterende bevoksning fratrasket omkostningerne ved at fælde bevoksningen.

I implementeringen af ordningen vil Naturstyrelsen sikre, at kompensationen ikke overskrider det reelle tab for skovejeren.

Såvel støtte til urørt skov som støtte til bevaring af gamle træer udbetales som engangsbetaling på grund af indgrebets permanente karakter.

Modtagere

Kommuner og private skovejere og deres sammenslutninger.

Støtteberettigelse

Støtte i Natura 2000 områder ydes for at beskytte følgende skovnaturtyper:

2180 Skovklit	9160 Ege-blandskov		
9110 Bøg på mor	9170 Vinteregeskov		
9120 Bøg på mor med kristtorn	9190 Stilkege-krat		
9130 Bøg på muld	91D0 Skovbevokset tørvemose		
9150 Bøg på kalk	91E0 Elle- og askeskov		

De kortlagte skovnaturtyper findes på hjemmesiden: <http://prior.dmu.dk/>

Der kan medtages tilgrænsende arealer til en kortlagt skovnaturtype for at sikre en entydig afgrænsning af tilskudsarealet. Som udgangspunkt skal mindst 75 pct. af det samlede areal være kortlagt som skovnaturtype. Tilsvarende kan der ved etablering af naturlige vandstandsforhold ydes indkomstkompensation for tilgrænsende arealer, der påvirkes af indsatsen.

Der kan også ydes støtte til andre naturmæssigt værdifulde skovarealer. uden for de kortlagte Natura 2000 skovnaturtyper. Sådanne skovarealer skal være fredskovspligtige arealer eller ikke-fredskovspligtige skovarealer, der er mindst 0,5 ha og mindst 40 m bred (i gennemsnit).

Støtte til fordel for hasselmus ydes kun i kommuner, hvor hasselmusens forekomst er kendt. De aktuelle kommuner er listet i vejledningen.

For alle aftaler gælder:

Varige aftaler tinglyses på ejendommen.

Gamle træer: Træer, der skal blive på arealet til død og henfald, skal i ansøgningen anføres med koordinater i UTM/EUREF89.

Indsatsen for etablering af naturlige vandstandsforhold skal primært anvendes til sikring af skovnaturtyperne 91D0 Skovbevokset tørvemose og 91D0 Elle- og askeskov, men kan også anvendes til andre miljømæssigt værdifulde arealer. Der kan søges om tilskud til investeringen i tilskudsordningen ” investeringer, der forbedrer skovenes tilpasningsevne og miljømæssige værdi. ” (art 26).

Naturstyrelsen vil efter indstilling fra Skovrådet kunne beslutte, at ansøgningsprocessen forsøgsvis tilrettelægges som en licitationsmodel, hvor ansøgerne indsender tilbud på miljømæssig drift i konkurrence med hinanden. Hvis dette sker, vil Naturstyrelsen drage omsorg for, at de indgåede kontrakter i økonomisk størrelse holdes inden for de angivne satser og at krav til kontrollerbarhed og miljømæssige forhold bliver lige så store som i almindelige tilsagn.

Der indføres en revisionsklausul for forpligtelser under denne ordning til sikring af, at de kan tilpasses i tilfælde af ændringer af relevante obligatoriske normer eller krav, samt for at gøre det muligt, om nødvendigt, at tilpasse forpligtelserne til den efterfølgende programmeringsperiodes regelsæt. Hvis en sådan tilpasning ikke accepteres af støttemodtageren, ophører forpligtelsen, uden at der kræves tilbagebetaling for den periode, hvor forpligtelsen påhvilede støttemodtageren.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Ansøgning om støtte til sikring af skovnaturtyper i Natura 2000 områder behandles løbende. Alle ansøgninger i overensstemmelse med Natura 2000 handleplanen understøtter opfyldelsen af Habitatdirektivets formål og bør have støtte.

For støtte til andre arealer end de udpegede skovnaturtyper vil ansøgningerne blive behandlet i ansøgningsrunder, hvor der vil blive givet prioritet til de projekter, der ligger i områder, der er udpeget i henhold til Skovlovens § 25, samt til fredskove frem for ikke- fredskove.

For aftaler til fordel for Habitatdirektivets art.12 arter gælder, at aftaler til fordel for hasselmus prioriteres frem aftaler til fordel for flagermus, ligesom kendte lokaliteter prioriteres frem for potentielle lokaliteter.

Typer af støtte

Arealbaseret støtte.

Links til anden lovgivning

Naturbeskyttelsesloven LBK nr. 933 af 24/09/2009

Dansk retsgrundlag:

- Danmarks National skovprogram 2002 <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/-Aarstal/2002/dns.htm>
- Skovloven, LBK nr. 945 af 24/09/2009
- Bekendtgørelse nr. 422 af 8. maj 2012 om tilskud til fremme af bæredygtig skovdrift
- Bekendtgørelse nr. 1116 af 25. nov. 2011 om tilvejebringelse af Natura 2000skovplanlægning

Støtteintensitet i pct.

Op til 100 pct.

Støttesatser og varighed af aftaler.

Foranstaltning	Tilskudssats	Udbetalingsperiode	Varighed af aftale
Skovnaturtypebevarende drift/pleje i Natura 2000 områder samt indsats for værdifulde skovområder og art 12 arter.			
Basissikring af skovnaturtyper og værdifulde skovarealer. Almindelig grundsats: * <ul style="list-style-type: none"> - Grundsats I - Grundsats II - Grundsats III Særlig grundsats: <ul style="list-style-type: none"> - Stævning - Skovgræsning	300 kr./ha/år 400 kr./ha/år 700 kr./ha/år 500 kr./ha/år 1400 kr./ha/år	20 år 20 år 20 år 20 år 5 år	20 år 20 år 20 år 20 år 5 år
Bevaring af op til 10 store træer pr. ha til død			

og henfald			
- Diameter 25-50 cm	500 kr./træ	Engangsbetaling	Varig
	1000 kr./træ	Engangsbetaling	Varig
- Diameter > 50-75 cm			
- Diameter > 75 cm:	2000 kr./træ	Engangsbetaling	Varig
	1500 kr./træ	Engangsbetaling	Varig
Eg			
Øvrige træarter			
Etablering af naturlige vandstandsforhold			
Kompensation for indkomsttab	300 kr./ha/år	20 år	20 år
Udlæg til urørt skov **	Konkret beregning af Naturstyrelsen	Engangsbetaling	Varig
Slåning			
- Uden fjernelse af afslået materiale	500 kr/ha/år	5 år	5 år
- Inklusiv fjernelse af afslået materiale	1000 kr/ha/år	5 år	5 år

* De tre satser afspejler forskelle i arealtyper og relevante forpligtelser

**Indkomsttabet fastsættes ved at beregne den økonomiske værdi af den eksisterende bevoksning fratrullet omkostningerne ved at fælde bevoksningen.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

Satsernes fastlæggelse

Satserne for flatrate tilskud er fastsat på grundlag af tabelværket "Skov-økonomiske tabeller", og efter høring af Skovrådet i Danmark, der er nedsat i henhold til Skovloven. Københavns Universitet har gennemført en analyse af tilskudssatserne og har udarbejdet en ekspertudtalelse herom.

Eksperianalysen af støttesatserne blev udført af Bo Jellesmark Thorsen, der er professor i anvendt økonomi ved Københavns Universitet. Universitetet er uafhængig af Naturstyrelsen, der forvalter støtteordningen.

Vedrørende tilskud til skovnatur-bevarende drift (basissikring) og bevaring af enkelttræer til død og henfald henvises til følgende 2 rapporter fra Københavns Universitet: ["Tabsberegninger ved driftsrestriktioner for bøgeskovnaturtyper i Natura 2000"](#) og ["Tabsberegninger ved driftsrestriktioner for skovnaturtyper med eg og ask i Natura 2000"](#).

Tilskudsordningens administration

Ved behandling af ansøgningen i Naturstyrelsens decentrale organisation bliver det efterprøvet, om projektet lever op til de fastsatte normer i vejledningen og er i overensstemmelse med regler eller arealudpegning efter anden lovgivning.

Engangsbetalinger udbetales af Naturstyrelsen efter tingslysning af aftalen.

Årlige tilskud udbetales på baggrund af indberetning på Fællesskemaet.

Kontrol og behandling af uregelmæssigheder i forbindelse med kontrollerne vil blive tilrettelagt i samarbejde med Naturerhvervsstyrelsen i overensstemmelse med regler udstedt af Kommissionen.

Aftaler, hvor støtten udbetales som en engangsbetaling vil blive sikret ved tinglysning af aftalen. Derved bliver aftalen også bindende for fremtidige ejere af ejendommen.

Kontrol

Overholdelse af støttebetingelserne kontrolleres gennem kontrolbesøg og gennem administrativ kontrol foretaget af Naturstyrelsen.

Der kan indføres en stikprøvebaseret kontrolmekanisme, hvor en offentlig instans gennemfører besigtigelse i marken af, hvorvidt der fortsat leveres i overensstemmelse med aftalen. Kontrollen kan opretholdes i en 10 årig periode.

De pågældende restriktioner kan endvidere synliggøres for offentligheden ved at integrere projektpolygoner for de tinglyste aftaler i miljøportalen (adgang for alle)]

E. Andre vigtige bemærkninger

Skovlovens indeholder i §§ 8-13 minimumskrav til driften af fredskove.

Hovedkravene findes i § 8:

- 1) Arealet skal holdes bevokset med træer, der danner, eller som inden for et rimeligt tidsrum vil danne, sluttet skov af højstammede træer.
- 2) Hugst bortset fra tynding må ikke finde sted, før bevoksningen eller det enkelte træ har opnået en alder eller dimension, hvor den er hugstmoden.
- 3) Arealet skal senest 10 år efter afvikling af en hugstmoden bevoksning opfylde kravet i nr. 1.

4) Arealet skal holdes bevokset med træer, der danner, eller som inden for et rimeligt tidsrum vil danne, sluttet skov af højstammede træer.

5) Hugst bortset fra tynding må ikke finde sted, før bevoksningen eller det enkelte træ har opnået en alder eller dimension, hvor den er hugstmoden.

Endvidere er der i §§ 26, 27 og 28 regler om bevaring af skovbryn, egekrat samt beskyttelsesbestemmelser for småbiotoper, der falder uden for beskyttelsen i Naturbeskyttelseslovens § 3.

Det bemærkes, at hvis der ydes tilskud til ikke-fredskovspligtige skove forudsættes, at disse opfylder samme minimumskrav.

Danmark fastsætter i henhold til forordningens art 22(2) og 35(1) en grænse på 250 ha skovbevoksning på ejendommen. For ejendomme med et skovareal over denne størrelse kan tilskud kun ydes, hvis det ansøgte er i overensstemmelse med principperne i en grøn driftsplan, en Natura 2000 handleplan eller tilsvarende plan, der er i overensstemmelse med retningslinierne om bæredygtig skovdrift fra Ministerkonferencen om Beskyttelse af Europas skove i 1993.

Art. 36: Samarbejde om bæredygtig produktion af biomasse til brug i fødevarer, energiproduktion og industriprocesser (hvilende ordning)

A. Retsgrundlag

Artikel 36 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Rationale/kvalitativ beskrivelse:

Den nationale energiaftale fra 2012 sætter ambitiøse mål for omstilling fra fossile energikilder til vedvarende energi, herunder biomasse. Bioøkonomien komplementerer disse dagsordner ved at bidrage til at udvikle et biobaseret samfund, der karakteriseres ved en ressourceeffektiv og bæredygtig udnyttelse af de tilgængelige ressourcer.

Bioøkonomien rummer nye erhvervsmuligheder for landbruget. Stigende priser på fossilt baserede råstoffer kombineret med ønsket om at diversificere forsyningskilderne for energi samt reducere klimapåvirkningerne fra fossil energi vil skabe en fortsat stigende efterspørgsel efter biobaserede erstatninger.

Landbruget og landdistrikterne forventes at komme til at spille en væsentlig rolle i udviklingen af den biobaserede økonomi, da landbruget står for en meget stor andel af biomasseproduktionen som eksempelvis halm, husdyrgødning, græs, energipil mv. Landbruget bør derfor deltage i omstillingen bl.a. ved at levere bæredygtig biomasse til eksempelvis bioraffinering, og landdistrikterne skal delagtiggøres i de vækstmuligheder, den bioøkonomiske dagsorden kan byde på. Anvendes den ekstra biomasse i en dansk bioraffineringssektor, vil det kunne medføre nye arbejdspladser i Danmark.

Der er behov for at fremme en både økonomisk og miljømæssigt bæredygtig produktion af biomasse, som kan erstatte anvendelsen af fossile ressourcer på udvalgte områder og dermed reducere CO₂-udledningen men samtidig bidrage til at reducere udvaskningen af næringsstoffer og plantebeskyttelsesmidler.

Da biomasse generelt er dyr at transportere (især hvis der er højt vandindhold), vil en del af den fremtidige behandling af biomassen ske tæt på produktionsarealerne, hvilket formodes at ville gavne beskæftigelsen i landdistrikterne.

Gennem landdistriktspolitikken er det muligt at yde støtte til en række aktiviteter i landbruget eller landdistrikterne, som har til formål at understøtte overgangen til en biobaseret økonomi, blandt andet ved tilskud til samarbejdsprojekter.

Samarbejdsprojekter under denne ordning kan også ydes til individuelle aktører, når der er tale om pilotprojekter og udvikling af nye produkter, processer og teknologier, samt ny praksis i landbrugssektoren og fødevarer- og skovbrugssektoren jf. art. 36, stk. 3.

Foranstaltningen skal bidrage til at fremme etableringen af samarbejdsprojekter om udvikling med henblik på at fremme bioøkonomien i Danmark.

Følgende typer samarbejder forudses:

1. Samarbejdsprojekter og pilotprojekter
2. Samarbejde om udvikling af nye produkter og teknologier
3. Offentlige-private partnerskaber imellem

Indsatsens primære fokusområde er 5C: Lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald og restprodukter og af andre nonfoodråmaterialer med henblik på bioøkonomi.

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Typer af operationer

Der kan gives tilskud til samarbejdsprojekter der har til formål at udvikle dansk bioøkonomi ved at

- Fremme udviklingen af nye produkter, processer og teknologier samt ny praksis i den primære jordbrugssektor
  - Fremme af horisontalt og vertikalt samarbejde mellem aktører i forsyningskæden om etablering af logistikplatforme
  - Samarbejde mellem små aktører om tilrettelæggelse af fælles arbejdsprocesser, deling af faciliteter og ressourcer
- Fremme partnerskaber imellem offentlige og private aktører

Indsatsområder, bidrager til fokusområde nr.

Fokusområde 2A: Forbedring af alle landbrugsøkonomiske resultater og lettelse af omstruktureringen og moderniseringen af bedrifter, navnlig med henblik på at øge markedsdeltagelsen og –orienteringen samt diversificering af landbruget.

Fokusområde 5C: Lettere levering og brug af vedvarende energikilder, biprodukter, affald og restprodukter og af andre nonfoodråmaterialer med henblik på bioøkonomi.

Fokusområde 5D: Reduktion af udledningen af drivhusgasser og ammoniak fra landbruget.

Tilskudsberettigede omkostninger

Følgende omkostninger, der er knyttet til former for samarbejde, er berettigede til støtte;

1. Undersøgelser af det pågældende område, gennemførlighedsundersøgelser og omkostninger i forbindelse med udarbejdelsen af en anden forretningsplan end den, der er omhandlet i artikel 29 i forordningen om de fælles rammebestemmelser for støtte (EU) nr. [CPR/2012]
2. Animering af det pågældende område med henblik på at muliggøre et fælles territorielt projekt
3. Direkte omkostninger til specifikke projekter i forbindelse med gennemførelsen af en anden forretningsplan end den, der er omhandlet i artikel 29 i forordning (EU) nr. [CPR/2012], eller en aktion rettet mod innovation
4. Specifikke omkostninger forbundet med udviklings og demonstrationsprojekter

Tilskudsmodtager

Tilskud kan ydes til samarbejdende aktører i landbrugs- og fødevarekæderne.

Samarbejdsprojekter under denne ordning kan også ydes til individuelle aktører, når der er tale om pilotprojekter og udvikling af nye produkter, processer og teknologier, samt ny praksis i landbrugssektoren og fødevare- og skovbrugssektoren jf. art. 36, stk. 3.

Tilskudsbetingelser

Det er en betingelse for tilskud at mindst en deltager i samarbejdsprojektet er primærjordbruger, med et årligt arbejdskraftbehov på over 830 normtimer.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier

Alle projektansøgninger prioriteres på baggrund af følgende parametre i ikke-prioriteret rækkefølge:

- Oprettelse af nye arbejdspladser
- Bevare arbejdspladser
- Styrkelse af konkurrenceevnen
- Reduktion af miljøeffekten af omgivelserne
- Reducere energiforbruget og skifte til grøn energi, herunder gennem øget energieffektivitet, besparet energi eller øget anvendelse af vedvarende energi
- Bidrage til udviklingen af det geografiske område, herunder at garantere for et stærkt produktionsmiljø

Tilskudstype og intensitet

Tilskud til fremme af samarbejdsprojekter. Der gives maksimalt 50 pct. i tilskud.

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Samarbejde mellem aktører beliggende i forskellige regioner eller medlemsstater er også støtteberettiget. Støtte begrænses til en periode på op til syv år, undtagen for kollektive miljøforanstaltninger i behørigt begrundede tilfælde.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

E. Andre vigtige bemærkninger

Når en forretningsplan eller en skovforvaltningsplan eller tilsvarende eller en udviklingsstrategi gennemføres, eller kun dække omkostningerne til samarbejdet og anvende midler fra andre foranstaltninger eller andre EU-fonde til projektets gennemførelse.

Samarbejde under denne foranstaltning kan kombineres med projekter, der støttes af andre EU-midler end ELFUL inden for det samme område. Medlemsstaterne sikrer, at overkompensation som følge af kombinationen af denne foranstaltning med andre nationale støtteinstrumenter eller EU-støtteinstrumenter undgås.

Samarbejde om udvikling af nye produkter og teknologier.

Resultaterne af de enkelte aktørers pilotprojekter og operationer offentliggøres.

Art. 36: Samarbejdsprojekter for erhvervsudvikling (udviklingsprojekter)

A. Retsgrundlag

Artikel 36 i Landdistriktsforordningen.

B. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Rationale for indsatsen/kvalitativ beskrivelse:

Danmark har en styrkeposition indenfor bl.a. forskning i nye teknologier og indenfor produktion af kvalitetsfødevarer med stor værditilvækst. Hvis de nye teknologier skal udbredes i erhvervet vil det kræve en aktiv indsats der skal medvirke til at implementere teknologierne i erhvervene. Dette vil kræve yderligere udviklingsaktiviteter, med henblik på at sikre at jordbrugs- og fødevareerhvervet er konkurrencedygtigt og innovativt og at de kan inddrage nye teknologier, praksisser og processer i deres produktion. Der skal derfor etableres udviklingsprojekter med henblik på at styrke innovation inden for det primære jordbrug og skovbrug samt fødevareforarbejdning. Dette kan hjælpe erhvervene, i form af udvikling af nye effektive produkter, processer, praksisser og teknologier, der kan medvirke til at sikre erhvervets konkurrenceevne og innovation. Dette kan også medvirke til løsning af miljøproblemer og til igangsætning af produktudvikling og dermed at opfylde nutidens forbrugeres krav om kvalitetsfødevarer.

Bidrager til fokusområde

Fokusområde 2A: Forbedring af alle landbrugsøkonomiske resultater og lettelse af omstruktureringen og moderniseringen af bedrifter, navnlig med henblik på at øge markedsdeltagelsen og –orienteringen samt diversificering af landbruget.

C. Anvendelsesområde og type / grad af støtte

Type af operationer

Der gives tilskud til udvikling af nye produkter, processer, praksisser og teknologier indenfor jordbrugs-, fødevare- og skovbrugssektoren.

Typer af aktion eller indsats

Der kan gives tilskud til:

- 1) Pilotprojekter samt
- 2) Udviklingen af nye produkter, processer, praksisser, og teknologier i jordbrugs-, fødevare- og skovbrugssektoren

3) Demonstrationsprojekter af ny teknologi, hvor demonstrationen er den afsluttende del af udviklingsprojektet

En udviklingsaktivitet kan f.eks. være dyrkning af et demonstrationsareal, udvikling af best-practices og udvikling af nye produkter og teknologier. Der kan ydes tilskud til aktiviteter, både indenfor jordbruget og indenfor forarbejdning.

Udvikling af nye praksisser kan f.eks. dække over udvikling af nye landbrugsmetoder og nye dyrknings- og produktionspraksisser, såsom f.eks. nye former for afgrøderotation og jordbearbejdning.

I forbindelse med udviklingsaktiviteter kan der også gives tilskud til forberedende aktiviteter, f.eks. dataindsamling og forudgående analyser, der ligger til grund for den senere udviklingsaktivitet.

Udover udvikling af helt nye teknologier kan der også ydes tilskud til udvikling af teknologier/metoder, der i al væsentlighed er tilpasninger af f.eks. eksisterende teknologier til situationer, hvor teknologien ikke er udbredt.

Demonstrationsprojekter kan modtage tilskud, hvis demonstrationsaktiviteten er den afsluttende del af test eller validering af en nyudviklet proces, teknologi, praksis eller produkt.

Der kan også ydes tilskud til demonstrationsaktiviteter under artikel 15. Disse vedrører demonstrationer som skaber opmærksomhed om allerede eksisterende teknologier, mens demonstrationsaktiviteter under denne artikel vedrører demonstration af aktiviteter, der er en del af afslutningen af et udviklingsprojekt.

Støtte til udvikling af nye produkter, processer, praksisser og teknologier ydes ud fra følgende indsatsområder:

- Tiltag i forbindelse med nye miljøeffektive teknologier
- Forbedring af kvalitetsfødevarer, herunder økologiske varer
- Produktsporing
- Forbedring af dyrevelfærd og dyresundhed
- Forbedring af miljøforholdene for arbejdsstyrken
- Tiltag der kan forbedre konkurrenceevnen
- Andre indsatsområder, der fremmer nye udviklingen af nye produkter, processer, praksisser og teknologier

Det vil tillige være muligt at støtte etablering og drift af operationelle grupper under det såkaldte Europæiske Innovationspartnerskab (EIP) for landbrugets produktivitet og bæredygtighed jf. artikel 62 i landdistriktsforordningen.

Tilskudsberettigede omkostninger

Der kan ydes tilskud til udgifter som vedrører:

1) Forberedende aktiviteter

2) Udgifter, som direkte vedrører selve projektaktiviteterne

Hvis projektet gennemføres som et samarbejdsprojekt kan der også ydes tilskud til at drive projektet, hvis disse udgifter er et resultat af selve samarbejdet. Dette kan f.eks. være udgifter til en projektkoordinator. Der kan ikke ydes tilskud til ansøgers almindelige driftsudgifter, f.eks. husleje.

Der kan ikke ydes tilskud til at drive projektet, hvis projektet gennemføres som et individuelt projekt.

NaturErhvervstyrelsen fastsætter rammer for timesatserne til løn til projektrelevante og -tilknyttede medarbejdere.

Støtteberettigede udgifter omfatter f.eks.:

- a) Løn til medarbejdere hos ansøger, der er tilknyttet projektet
- b) Udgifter til konsulentbistand
- c) Køb af nye materialer og nyt udstyr, der er nødvendige for projektet
- d) Leje med købsforpligtelse af nyt udstyr
- e) Rejseomkostninger
- f) Testaktiviteter, der ligger forud for udviklingsaktiviteterne
- g) Andre omkostninger, som ifølge NaturErhvervstyrelsen kan være relevante og nødvendige i gennemførelsen af projektet

Følgende omkostninger betragtes ikke som værende støtteberettigede:

- Løbende driftsudgifter, medmindre disse er et resultat af selve samarbejdet
- Moms, der kan refunderes
- Udgifter i forbindelse med kommercielt brug af det udviklede produkt

Tilskudsmodtagere

Projektet kan gennemføres på to måder. Projektet kan gennemføres som et samarbejdsprojekt mellem mindst 2 aktører.

Der kan også ydes tilskud til individuelle aktører. Hvis projektet ikke gennemføres som et samarbejdsprojekt er det et krav at den viden, der opnås via projektet bliver udbredt til offentligheden. En aktør kan f.eks. være:

- Primære landbrugsbedrifter (uanset størrelse)
- Primære gartnerier (uanset størrelse)
- Virksomheder inden for forarbejdning af fødevarer (uanset størrelse)
- Virksomheder inden for forarbejdning af skovbrugsprodukter (uanset størrelse)
- Andre (uanset størrelse)

Tilskudsbetingelser

Der kan ikke ydes tilskud til igangværende aktiviteter. Det vil dog være muligt at støtte aktiviteter, der ligger i forlængelse af afsluttede projekter.

Der kan ikke gives tilskud til projekter, der kun består af forskning. Der kan dog ydes tilskud til forskningsaktiviteter, hvis disse er koblet til og en del af et udviklingsprojekt.

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Til at prioritere ansøgningerne vil der blive udarbejdet et pointsystem. NaturErhvervstyrelsen vil fastsætte de konkrete kriterier, der vil indgå i pointsystemet. Dette kan f.eks. være at:

- Skabe nye arbejdspladser
- Udvikling af arbejdspladser i f.eks. jordbrugserhvervet
- Styrke konkurrenceevnen
- Reducere miljøeffekten på omgivelserne
- Styrke dyrevelfærden
- Styrke fødevarer sikkerheden

Listen er ikke udtømmende.

Tilskudstype

Tilskud til pilot- og udviklingsprojekter

Støtteintensitet i pct.

Der kan ydes 100 pct. i tilskud, medmindre udgifter der vedfører direkte udgifter til projektet kan dækkes af andre dele af rådsforordningen. I sådanne tilfælde kan der ydes den samme tilskudsprocent, som i den pågældende artikel.

Hvis projektet gennemføres som et samarbejdsprojekt kan der kan ydes op til 100 pct. i tilskud til udgifter til at drive projektet, hvis disse projekter er et resultat af samarbejdet mellem aktørerne.

Støttesats (i henhold til statsstøtteregler om forskning, udvikling og innovation)

Der kan ydes en medfinansiering fra EU på maksimalt 80 pct.

D. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

Art. 36: Samarbejdsprojekter (LEADER)

a. Retsgrundlag

Artikel 36.

b. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Rationale for indsatsen/kvalitativ beskrivelse

Tilskud kan ydes til at fremme forskellige former for samarbejde mellem virksomheder og videninstitutioner, organisationer og andre aktører med det formål at øge konkurrenceevnen og produktiviteten gennem innovation og udvikling af mikrovirksomheder i landdistrikterne.

Der kan ydes tilskud til en bred palet af forskellige samarbejdsformer, som har til formål at bidrage til en udvikling af det lokale erhvervsliv i landdistrikterne, herunder til netværk, klynger og pilotprojekter samt til enkeltpersoner, som forpligter sig til at dele de opnåede resultater og informationer med aktører, der har betydning for erhvervsudvikling af landdistrikterne. Klynger, netværk, demonstration og pilotprojekter er særlige relevante med henblik på at dele ny viden og ekspertise og udvikle ny og specialiseret viden, serviceydelser og produkter.

Innovation har fået en fremskudt placering i den danske udmøntning af landdistriktsprogrammet. I programmet lægges der generelt op til større grad af samarbejde mellem videninstitutionerne og erhvervsaktørerne på kryds og tværs af sektorer for at fremme innovation, som er altafgørende for udvikling af levedygtige virksomheder med fokus på produktivitet, konkurrencedygtighed og vækst. Erhvervsstrukturen i landdistrikterne er domineret af små og mellemstore virksomheder, som ikke i samme grad som store virksomheder har haft tradition for eller kapacitet til opnå vækst gennem innovation

Innovation i virksomhederne handler om, at viden- og erhvervsaktørerne kommunikerer og inspirerer hinanden, udveksler viden og indgår samarbejde. Samarbejde giver inspiration til at gå nye veje og bryde indarbejdede traditioner, vaner og rutiner. Der er således tale om, at innovation skabes gennem læring og kreative processer i grupper og netværk, der omsættes til erkendelser, ny organisering og i sidste instans nye produkter og processer. Innovation er imidlertid ikke kun et spørgsmål om at få en ny ide eller at tilegne sig ny viden - en ny ide eller ny viden skal først aktiveres og tages i anvendelse samt skabe effekter og forandringer, før der er tale om innovation for virksomheden.

Med landdistriktsprogrammet er der mulighed for at understøtte denne type af innovative samarbejdsaktiviteter gennem viden- og teknologioverførsel, rådgivning, netværksdannelse, klynger, demonstrationsprojekter, udveksling af erfaringer om best practices og specialisering. Der er tale om værktøjer til at styrke samarbejdet om den gode idé og udnyttelse og kommercialisering af ideen.

Indsatsens primære fokusområde er fokusområde 6B - LEADER

Type af operationer

Tilskud til fremme af samarbejde (artikel 36)

Typen af aktion eller indsats

- Samarbejde mellem forskellige aktører inden for fødevarersektoren og mellem andre aktører, der bidrager til at nå mål og prioriteringer inden for landdistriktspolitikken på tværs af sektorer.
- Etablering af nye klynger og netværk

Ovenstående samarbejder skal især relatere sig til:

- Pilotprojekter
- Udvikling af nye produkter, processer og teknologier
- Samarbejde mellem små operatører i arbejdsfællesskaber, herunder deling af faciliteter og ressourcer og fælles markedsføring
- Samarbejde og fællesskaber for at fremme grøn omstilling

Støtteberettigede omkostninger

Der kan ydes tilskud til

- Studier af det relevante område, forundersøgelser
- Udgifter til udarbejdelse af forretningsplan og direkte omkostninger til gennemførelse af en forretningsplan
- Udgifter til kompetenceudvikling, samarbejde og promotion
- Driftsudgifter i forbindelse med samarbejde
- Udgifter til interregionalt og transnationalt samarbejde
- For analyser uden loft

Der kan ydes støtte til udgifter/investeringer, der er nødvendige for gennemførelse af projekter inden for de ovennævnte områder. Der er tale om materielle såvel som immaterielle udgifter. Der kan højst ydes tilskud i en periode på 7 år

Der kan derudover ydes tilskud til transportomkostninger i forhold til statens laveste takt, til køb af brugt udstyr og til leje og leasing af udstyr.

Der ydes ikke støtte til

- Løbende driftsudgifter
- moms der refunderes til tilskudsmodtager
- Forplejning
- Udgifter til dækning af delvis moms (ikke-moms registreredes betaling af refunderbar moms)

Frivilligt arbejde kan ikke anvendes som element i finansieringen (Stillingtagen efter høringen).

Modtagere

Den person, virksomhed, institution eller forening, som udpeges som den juridiske ansvarlige for et samarbejdsprojekt

Der kan ikke ydes tilskud til kommuner og selvejende institutioner

Støttebetingelser

Det er en betingelse for tilskud, at ansøger

- Fremsender "forretningsplan" for samarbejdsprojektet.
- Tilskud kan maksimalt ydes i en 3-årig periode
- Et samarbejdsprojekt består af mindst 2 aktører

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Til at prioritere ansøgningerne vil der blive udarbejdet pointsystem.

Typer af støtte

- Etablering og drift af netværk, samarbejde, klynger m.v.
- Omkostning til udvikling og markedsføring

Støtteintensitet i %

Op til 50 % af omkostningerne.

EU-medfinansieringsraten

Op til 80 %

Verificerbarhed og kontrollerbarhed

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ og fysisk kontrol. De lokale aktionsgrupper har ansvar for afsyning.

Art 35 REG CPR: Forberedelse af lokale udviklingsstrategier, drift og udvikling af lokale aktionsgrupper (LEADER)

a. Retsgrundlag

Artikel 35 (a), (c) og (d) i Rådets forordning om fælles rammebestemmelser for støtte [REG CPR/2013]

Artikel 42-44 i landdistriktsforordningen [REG RD/2013]

b. Bidrag til fokusområder og tværgående mål

Rationale for indsatsen/kvalitativ beskrivelse

Fokusområder 6B og dermed hele EU prioritet 6 under landdistriktsprogrammet udmøntes gennem lokale udviklingsstrategier.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter involverer lokale kræfter i arbejdet med at udvikle Danmarks landdistrikter gennem Landdistriktsprogrammet. Det sker via lokale aktionsgrupper (LAG) fordelt over hele landet. De lokale aktionsgrupper arbejder efter LEADER-metoden. LEADER-metoden bygger på syv nøgleprincipper, som til sammen kan bidrage med lokal forankring, udblik til omverdenen, fornyelse og brug af lokale ressourcer. De 3 grundlæggende principper er partnerskabet, udviklingsstrategien og den lokale aktionsgruppes territoriet.

Den sikrer, at lokale borgere har indflydelse på udviklingen og skaber sammenhæng mellem de mange lokale og regionale udviklingstiltag. Det er målet at overføre viden og erfaringer fra landdistrikt til landdistrikt – både nationalt og internationalt gennem netværk og fælles projekter. Den lokale aktionsgruppe har således fået ansvar for at støtte projekter økonomisk og bistå i arbejdet med at samle og omsætte de lokale ressourcer i innovative projekter.

Tilskud kan ydes til forberedelse af lokale udviklingsstrategier, herunder til opbygning af viden og kompetencer og networking, der gør det muligt for lokale aktører at etablere et lokalt partnerskab og udarbejde en lokal udviklingsstrategi. Dette arbejde pågår i den forberedende fase, før den lokale strategi er godkendt af myndighederne, og udmøntningen heraf er iværksat.

Med LEADER-principperne kan der skabes resultater, der ikke ellers ville være opnået. Principperne tilfører en større nytteværdi i det enkelte projekt og den lokale aktionsgruppes arbejde generelt, som ikke nødvendigvis var fremkommet uden inddragelsen af den lokale aktionsgruppe og det deraf følgende samspil mellem aktørerne og mellem projekterne. LEADER-metoden kan derfor mere end at støtte aktørerne i deres normale aktiviteter – den kan tilføre en større nytteværdi, for eksempel ved at skabe

netværk, der fremmer tværsektorielt og nyskabende samarbejde, og sætte projekterne ind i en større sammenhæng, der giver de bedste løsninger på de lokale udfordringer.

Ved at understøtte hver lokal aktionsgruppes driftsomkostninger under LEADER-indsatsen og kompetenceudvikling blandt aktører involveret i lokale aktionsgrupper bliver de lokale aktionsgrupper i stand til at udføre opgaver på ministeriets vegne. Arbejdsfordelingen mellem de lokale aktionsgrupper og de centrale myndigheder videreføres fra programperioden 2007-2013, så de lokale aktionsgrupper inden for rammerne af den godkendte lokale udviklingsstrategi fortsat skal prioritere og indstille lokale udviklingsprojekter til tilskud. De centrale myndigheder foretager herefter legalitetskontrol, træffer endelige beslutning, udbetaler og kontrollerer.

Tilskud til de lokale aktionsgrupper omfatter tilskud til oprettelse, forberedelse og drift af den lokale aktionsgruppe såvel som tilskud til kapacitetsopbygning, varetagelse af informationsopgaver og kommunikation om mulighederne under LEADER-indsatsen

Indsatsens fokusområde er 6B: Fremme af lokaludvikling i landdistrikter;

- anvende LEADER-metoden for at sikre den nære tilknytning til lokalområderne
- forberede lokale udviklingsstrategier
- kompetenceudvikling og ansættelse af lokale LAG-koordinatore for at levere bedre rådgivning, administration og service til projektansøgere
- fremme afsøgning af LAG partnere, indgåelse af samarbejder og gennemførelse af interregionale og transnationale projekter

Typer af aktion eller indsats

Tilskud til forberedelse, drift og udvikling af lokale aktionsgrupper

- Driftsudgifter, herunder løn- og administrationsudgifter og nødvendigt IT udstyr
- Udgifter til kapacitetsopbygning for ansatte og bestyrelsesmedlemmer
- Kommunikation og informationsaktiviteter
- Udgifter til netværk, herunder deltagelse i netværksmøder og andre samarbejdsaktiviteter
- Udgifter til forberedelse, overvågning, evaluering og revision af gennemførelsen af den lokale udviklingsstrategi

Støtteberettigede omkostninger

Der kan bl.a. ydes tilskud til, at

- Der kan ydes støtte til aktiviteter, der er nødvendige for at forberede og udvikle en lokal udviklingsstrategi. Tilskud til forberedelse hører op, når den lokale udviklingsstrategi er godkendt af myndighederne, og den lokale aktionsgruppe modtager tilskud til at udmønte strategien, eller når

arbejdet med den lokale udviklingsstrategi ophører enten fordi arbejdet opgives eller ikke opnår myndighedernes godkendelse.

- Opbygning af viden, kompetencer og netværk hos de lokale aktører som led i forberedelse og udarbejdelse af lokale udviklingsstrategier, herunder uddannelse der forbereder de lokale aktører i at tage ansvar i udvikling og leverance af en lokal udviklingsstrategi, øger deres bevidsthed og engagement i den lokale udviklingsproces og gør dem til aktive spiller i processen.
- Aktiviteter som led i at forberede og udarbejde de lokale udviklingsstrategier, herunder analyser af området, selve udarbejdelsen af strategien, kommunikation og administration.
- Sikre kapacitetsopbygning af lokale aktører med henblik på at udvikle og gennemføre den lokale udviklingsstrategi og udviklingsindsatser til gavn for den lokale udvikling
- Forberede og gennemføre en ikke-diskriminerende og transparent procedure og kriterier for udvælgelse af udviklingsindsatser, der indstilles til tilskud. Det skal sikres, at mindst 50 % af stemmerne ved udvælgelsesbeslutningen er fra medlemmer, der repræsenterer private interesser (medlemmer fra ikke offentlige partner). Der skal være klagemulighed og udvælgelse kan ske ved skriftlig procedure.
- Sikre sammenhæng med den lokale udviklingsstrategi og de indstillede udviklingsindsatser skal bidrage til at nå målene i den lokale udviklingsstrategi
- Forberede og gennemføre ansøgningsrunder, herunder definere udvælgelseskriterier,
- Modtage ansøgninger om udviklingsindsatser, vurdere og indstille dem til tilskud, herunder fastsætte størrelse af tilskudsbeløb og indsende indstillingerne til central myndighed, som udfører legalitetskontrol og træffer endelige beslutning i ansøgningerne.
- Overvåge og følger gennemførelsen af den lokale udviklingsstrategi og de støttede projekter og gennemfører evalueringer kædet tæt sammen med den lokale udviklingsstrategi samt eventuelle revideringer heraf.

Modtagere

Et antal regionale kompetenceenheder, der skal servicere de lokale aktionsgrupper, som en udvælgelseskomite har udpeget og fundet kvalificeret til at udvikle og gennemføre en lokal udviklingsstrategi.

Lokale aktionsgrupper. Det er udelukkende godkendte danske aktionsgrupper, der kan opnå tilskud til at drive og udvikle den lokale udviklingsindsats i et særligt udpeget område.

Støttebetingelser

Principper med hensyn til fastsættelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

En udvælgelseskomité udpeger på baggrund af fastlagte kriterier, hvilke grupperinger/netværk, der kan opnå tilskud til at forberede en lokal udviklingsstrategi. Indsatsen gennemføres i overensstemmelse med målene i de lokale udviklingsstrategier

Typer af støtte

Udviklingsomkostninger, omkostninger til kapacitetsopbygning, forberedelse af udviklingsstrategi m.v. Driftsudgifter. Tilskud under denne foranstaltning vil kunne udbetales som forskud.

Links til anden lovgivning

Generelle regler i landdistriktsforordningen (RD); regler for støtteberettigede udgifter som fastlagt i artikel 55-61 i forordningen om fælles rammebestemmelser (CPR).

Støtteintensitet i %

Op til 100 % af omkostningerne.

EU-medfinansieringsraten

Op til 80 % fra EAFRD.

Yderligere oplysninger specifikke for den pågældende foranstaltning

Outputindikatorer:

- Antal lokale udviklingsstrategier
- Befolkningsantal i udpegede LAG-områder
- Driftsudgifter og udgifter til kapacitetsopbygning og kommunikation
- Offentlige udgifter til drift og netværksaktiviteter

c. Verificerbarhed og kontrollerbarhed (juridisk reference: artikel 69)

NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for administrativ kontrol, afsyning og fysisk kontrol.

9. Evalueringsplan

9.1. Mål og formål

Formålet med evalueringsplanen er at sikre, at der foretages fyldestgørende og relevante evalueringsaktiviteter samt at tilstrækkelige og relevante ressourcer er tilgængelige, særligt med henblik på:

- At tilvejebringe den nødvendige information til styring af programmet samt til at føde ind i den udvidede årsrapport i 2017
- At tilvejebringe den nødvendige information for at påvise foreløbig fremgang i forhold til målsætninger samt til at føde ind i den udvidede årsrapport i 2019
- At sikre, at de nødvendige data er disponible i rette tid og i rette format til evaluering

- At sikre, at visse minimumskrav til konsistent evaluering opfyldes af alle landdistriktsprogrammer i 2017 og 2019 med henblik på at samle aggregerede data på tværs af EU inden for nøgleområder

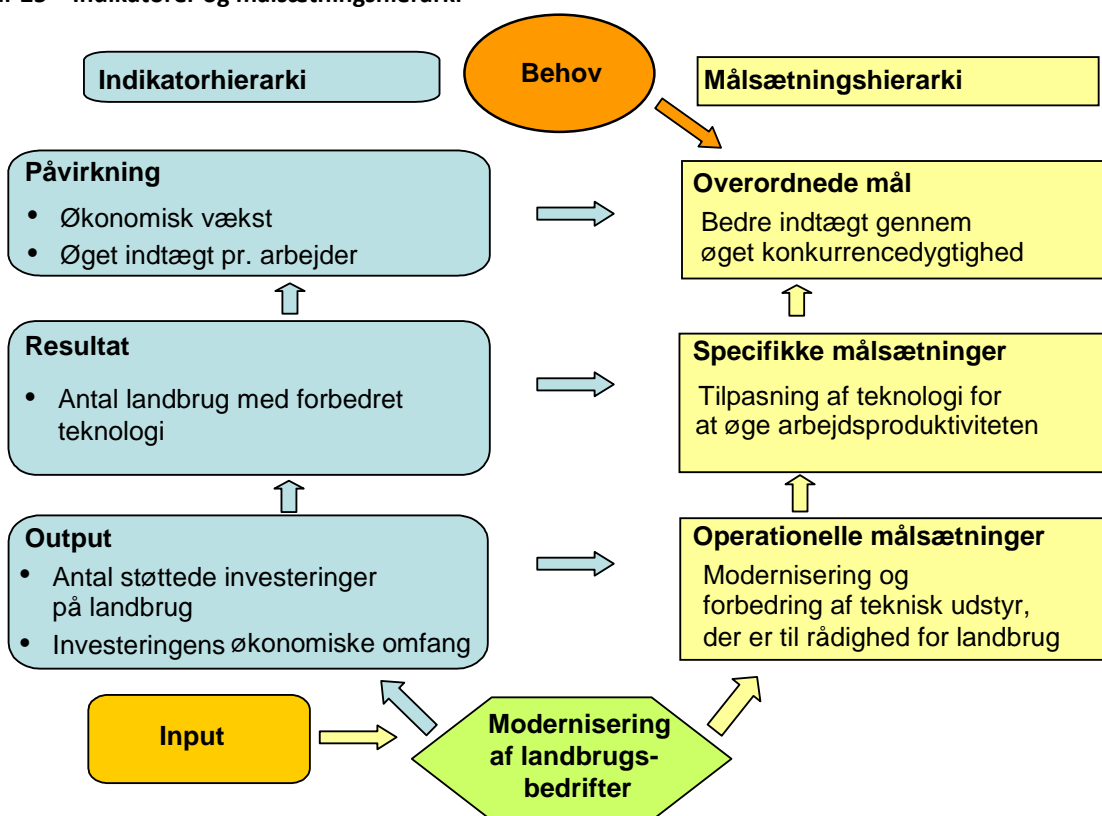
Evalueringsplanen vil således opstille en række overvejelser og hensyn, der ved opfyldelse sikrer, at disse mål opnås. Evalueringsplanen har imidlertid ikke til hensigt at være et forvaltningsværktøj, der detaljeret beskriver al evalueringsaktivitet som NaturErhvervstyrelsen som forvaltningsmyndighed påtager sig.

Kommissionen og medlemslandene etablerer i samarbejde en fælles overvågnings- og evalueringsramme (CMEF) med henblik på at måle resultaterne af den fælles landbrugspolitik. Den skal omfatte alle foranstaltninger under den fælles landbrugspolitik.

Hensigten er at måle landdistriktsprogrammets fremskridt, effektivitet og gennemslagskraft i forhold til de opstillede program mål og målsætninger for de enkelte støtteordninger ved hjælp af en række nationalt og EU-fastsatte indikatorer.

For at facilitere denne proces har EU via CMEF etableret fem typer af indikatorer, der følger programmeringslogikken, jf. eksemplet nedenfor (beskrivelse af indikatorerne følger nedenfor).

Figur 25 – Indikatorer og målsætningshierarki

Baseline-indikatorer anvendes til at beskrive udgangssituationen for programmet, jf. programmets kapitel 3. Der er to typer baseline-indikatorer. *Objective related baseline indicators* er indikatorer, der relaterer til programmets overordnede målsætninger. *Context related baseline indicators* beskriver andre relevante udviklinger, der kan have indflydelse på programmets virkning. I ovenstående figur indgår baseline-indikatorerne i arbejdet med fastlæggelsen af de specifikke behov.

Outputindikatorer måler på de direkte aktiviteter, der gennemføres i forbindelse med programmet. Det er indikatorer, der måles i fysiske eller monetære enheder.

Resultatindikatorer måler på den direkte effekt af programindsatsen.

Effektindikatorer relaterer til virkningerne af programmet ud over de direkte effekter af indsatsen. Her indregnes også de afledte effekter af programindsatsen, mens udvikling, der ikke kan relateres til programindsatsen, fratrækkes.

Indikatorerne anvendes i forbindelse med evaluering af programmet. Programmet skal i sin helhed vurderes i forhold til disse fælles effektindikatorer, og i de tilfælde, hvor det er relevant, suppleres med nationale indikatorer for indsatsen under programmet. Generelt skal effektindikatorerne opgøres i totale talstørrelser for at gøre effekterne målbare og for at estimere omkostningseffektiviteten.

Jf. art. 76 i Rådets forordning (REG RD) X/x opstilles der en liste af fælles indikatorer vedrørende udgangssituationen og den økonomiske gennemførelse, outputtet, resultaterne og virkningen af programmet.

Jf. art 110 i Rådets forordning (REG HZ) skal den fælles overvågnings- og evalueringsramme måle indvirkningen af de samlede foranstaltninger i den fælles landbrugspolitik i forhold til følgende målsætninger:

- a) Holdbar fødevarerproduktion, med fokus på landbrugsindkomst, landbrugsproduktivitet og prisstabilitet
- b) Bæredygtig forvaltning af naturressourcer og klimatiltag, med fokus på drivhusgasemissioner, biodiversitet, jordbund og vand
- c) Balanceret områdeudvikling, med fokus på beskæftigelse i landdistrikter, vækst og fattigdom i landdistrikter

Den danske forvaltningsmyndighed leverer de oplysninger til Kommissionen, der er nødvendige for at kunne overvåge og evaluere de samlede foranstaltninger i den fælles landbrugspolitik. Til brug herfor er der fastlagt en række fælles effektindikatorer, se afsnittet herom kapitel 5 og 11.

Opfølgning i de årlige gennemførelsesrapporter

Hver årlig gennemførelsesrapport (Statusrapport til Kommissionen vedr. gennemførelses af det danske LDP) vil indeholde et kapitel med detaljer om implementeringen af evalueringsplanen. Dette kapitel vil dels indeholde et afsnit om de evalueringsaktiviteter, der er gennemført i forbindelse med udarbejdelsen af gennemførelsesrapporten (f.eks. undersøgelser, rapporter og analyser), herunder afvigelser fra planlagte aktiviteter, dels et fremadskuende afsnit, der beskriver de aktiviteter, der vil blive gennemført i det følgende år med henblik på at nå de i evalueringsplanen oplistede milepæle. Sådanne aktiviteter kan relatere sig til metodologi og tilgange, delmål, detaljerede tidsplaner, kontraktindgåelse etc.

For de år, hvor der ikke foreligger en forudgående gennemførelsesrapport (2014, 2015 og 2016) vil de fremadrettede planer for evalueringsaktiviteterne blive udarbejdet af NaturErhvervstyrelsen under inddragelse af overvågningsudvalget.

Denne to-trinstilgang har til hensigt at sikre fyldestgørende og tilstrækkelig tilvejebringelse af evalueringsaktiviteter samtidig med, at der sikres en fleksibilitet i planlægningen og mulighed for tilpasning til skiftende omstændigheder, uden at der nødvendigvis er behov for at ændre i landdistriktsprogrammet. De årlige evalueringer vil således have til hensigt at styre evalueringsprocessen gennem den samlede programcyklus og kan blive modificeret i henhold hertil.

9.2. Ledelse og koordination

Den primære monitorerings- og evalueringsindsats i henhold til landdistriktsprogrammet ligger i NaturErhvervstyrelsen, hvor Center for Arealtilskud og Center for Projekttilskud tilsammen dels har ansvaret for udbetalinger af støtte og dels ansvaret for den løbende evaluering af de givne projekter. Center for IT vil endvidere skulle bidrage til dataindsamling og databehandling i et endnu ikke kendt omfang afhængigt af fremtidig datastruktur og datasystemer. NaturErhvervstyrelsens afdeling for Intern Revision foretager revisionsmæssig evaluering af ordningerne som led i sine normale opgaver.

I forbindelse med evalueringsindsatsen inddrages desuden Fødevareøkonomisk Institut (IFRO) under Københavns Universitet, der bidrager med videns grundlag til NaturErhvervstyrelsen i forbindelse med evalueringsindsatsen.

Som en yderligere overvågningsforanstaltning nedsættes der i henhold til artikel 41 i forordningen om fælles rammebestemmelser for støtte (EU) nr. [CPR/2012] et overvågningsudvalg. Udvalget overvåger sammen med forvaltningsmyndigheden, at landdistriktsprogrammet gennemføres effektivt. Se mere om udvalget under afsnit 15.1.

9.3 Evalueringsemner og -aktiviteter

Som led i overvågnings- og evalueringsrammen for den fælles landbrugspolitik skal virkningen af politikkerne følges set i forhold til mål, resultater og output fra de forskellige instrumenter og foranstaltninger. Til dette formål er der fastlagt et fælles sæt af 16 overordnede effektindikatorer for virkningerne på tværs af de to søjler, hvoraf især 13 er relevante for Danmarks Landdistriktsprogram, samt særskilte resultat og output indikatorer for hver af de to søjler. Effektindikatorerne er fastlagt af Kommissionen og datakilder og definitioner af disse er relaterede til de 45 kontekstindikatorer, som også er definerede af Kommissionen.

Forvaltningsmyndigheden for landdistriktsprogrammet har ansvaret for at organisere evalueringen af programmet. Det påhviler evaluator, at foretage et velbegrunnet valg af de effektindikatorer, der er relevante i forbindelse med evaluering af landdistriktsprogrammet. Kommissionen stiller adgang til data for effektindikatorerne til rådighed.

9.4. Data og information

Ordningerne under landdistriktsprogrammet administreres i tilskudsadministrationssystemerne BTAS (Basis Tilskuds Administrations System, projektstøtteordninger) og MVJ-TAS (Miljøvenlige jordbrugsforanstaltninger Tilskuds Administrations System, arealbaserede støtteordninger). Anvendelsen af disse tilskudsadministrationssystemer giver en effektiv og præcis dataadministration.

BTAS anvendes af NaturErhvervstyrelsen til tilskudsadministration for alle projekt- og investeringsordninger. For hver enkelt støtteordning kan der være opsat én eller flere systemordninger i BTAS (afhængigt af antal anvendte artikler i landdistriktsforordningen og antal støttemuligheder for ordningen). Til hver systemordning i BTAS er der knyttet Output- og Resultatindikatorskemaer for hver enkelt artikel, der anvendes. For hver tilskudssag udfyldes de oplysninger, der er relevante for Output- og Resultatindikator-skemaerne, for den pågældende artikel.

Følgende er gennemført for, at standardsystemet BTAS kan håndtere de opstillede krav til kontrol i Kommissionens forordning (EF) REG HZ:

- **Finansieringskilder:** Der er udviklet et modul for at kunne angive alle former for finansieringskilder for projekter. Finansieringskilderne er henholdsvis ELFUL, NaturErhvervstyrelsen, anden offentlig finansiering, privatinvesteringer og indtægter.
- **Nedsættelse ved mere end 3 pct. forskel mellem støtteberettiget og oprindeligt betalingsanmodningsbeløb:** Der er udviklet et modul til at håndtere kontrolforordningens krav om nedsættelse, hvis der er mere end 3 pct. forskel mellem støtteberettiget og oprindeligt betalingsanmodningsbeløb.
- **Pålidelighedstjek:** Angivelse af støttemodtagers øvrige udbetalingsager under programmet med dertil hørende økonomiske oplysninger for at kontrollere støttemodtagers pålidelighed. Pålidelighedskontrollen kontrollerer alle sager fra MVJ og BTAS på CVR-nummer niveau for tidligere tilbagebetalinger og indberetninger fra tilbage til år 2000 via krydstabeller.

MVJ-TAS anvendes af NaturErhvervstyrelsen til tilskudsadministration af de arealbaserede landbrugsmiljøordninger i programmet.

Der er behov for efterse de nye krav til Output- og Resultatindikatorer grundigt og checke om hvert enkelt krav til afrapportering under arealordningerne kan opfyldes. Eksempelvis vil der formentlig ikke uden nyudvikling af databehandlingssystemet kunne redegøres for opdeling fremdriftsmålingen for ordningerne i medfør af artikel 29 i REG RD i de af Kommissionen foreslåede 11 kategorier.

De arealbaserede ordninger er underlagt kravene om krydsoverensstemmelseskontrol jf. REG HZ. Alle de arealbaserede ordninger, på nær de to skovordninger i programmet, indgår sammen med basisbetalingsordningen i medfør af REG DP i et fælles IT baseret ansøgningsskema med et fælles elektronisk arealidentifikationssystem. Der samarbejdes der med Naturstyrelsen om dataudveksling for administration af skovordningerne. Naturstyrelsen leverer data fra deres IT-tilskudsbehandlingssystemer til bl.a. de årlige statusrapporter og i forbindelse med evalueringer.

9.5. Tidslinje

Kommissionen forelægges en årlig gennemførelsesrapport omkring gennemførelsen af programmet i det foregående kalenderår. I 2017 og 2019 skal Kommissionen forelægges udvidede statusrapporter om

gennemførelsen af programmerne. En ex post evalueringsrapport fremsendes Kommissionen senest den 31. december 2023.

Planlægningen af processen omkring udarbejdelse af gennemførelsesrapporterne vil blive igangsat i god tid forud for afleveringsfristen. Selve udarbejdelsen af gennemførelsesrapporterne forventes at tage op mod seks måneder. Der vil i den forbindelse blive afsat det fornødne årsværk til, at dette arbejde kan gennemføres på normeret tid. Det vil på baggrund af dette arbejde desuden blive vurderet, om der skal yderligere forberedelsestid til udarbejdelsen af statusrapporterne i henholdsvis 2017 og 2019.

For at sikre den nødvendige dokumentation vil indsamlingen af data foregå efter følgende principper:

Alle oplysninger til outputindikatorerne indsamles i forbindelse med ansøgninger om støtte. Ansøgningsskemaer udformes således, at ansøger skal opgive de relevante oplysninger for netop den foranstaltning, der søges under. Oplysningerne tages ind i systemet, hvor der vil kunne genereres rapporter, der opsummerer oplysningerne fra samtlige ansøgere. Det bemærkes, at det først er ved udbetalingen af sagen, output resultaterne kommer til at indgå i afrapporteringen. Dermed tælles sager, der annulleres i forløbet, ikke med.

Der er iværksat et arbejde, der ud fra de foreliggende indikatorer undersøger, om der er vanskeligheder med at afrapportere på samtlige indikatorer og i benægtende fald hvilke tiltag, der skal til for at tilvejebringe data. Dette vil ske i god tid til at lave ændringer i ansøgningsmaterialet.

Oplysninger til brug for resultatindikatorerne indsamles som hovedregel ved afrapporteringer af projekterne. Først her kendes resultaterne af det enkelte projekt. Oplysningerne indtastes ligeledes i sagsbehandlingssystemet, hvorfra rapporter vil kunne genereres.

Data for effektmåling ved brug af de overordnede effektindikatorer indsamles af den uafhængige evaluator. Oplysninger vedrørende baseline-indikatorerne indsamles hvert andet år i forbindelse med udarbejdelse af den strategiske statusrapport. Der afrapporteres på indikatorerne i forbindelse med de udvidede statusrapporter i 2017 og 2019 samt ex post evaluering.

Evalueringsniveau på LAG niveau

De lokale aktionsgrupper evaluerer løbende sine aktiviteter gennem årlige indberetninger til landdistriktsnetværkets nationale netværksenhed (Netværkscentret). Netværksenheden bidrager til den løbende evaluering af programmets implementering i Overvågningsudvalget, samt gennem bidrag til de årlige indberetninger til Kommissionen, og kan på den måde inddrage oplysninger og erfaringer fra LEADER gruppernes arbejde og resultater.

LEADER-gruppernes udviklingsstrategier fungerer som et effektivt styringsværktøj for LEADER-gruppernes ansvarlige ledelse (bestyrelserne). Bestyrelserne skal derfor gennem hele programperioden have mulighed for at justere deres udviklingsstrategi med henblik på at sikre en optimal implementering af strategierne og opnå konkrete resultater og opfyldelse af effektmål.

Der udvikles derfor et enkelt selv-evalueringsværktøj, som LEADER-gruppen får stillet til rådighed og kan anvende til vurdering af deres strategiske arbejde og resultater.

Resultatet af selvevalueringen vil også kunne finde anvendelse som led i den årlige indberetning til de ansvarlige myndigheder.

Bestyrelserne foretager endvidere en vurdering af de enkelte ansøgninger i forbindelse med indstilling af projekter til tilskud. Disse erfaringer opsamles kun på lokalt LAG-niveau og indgår som vidensgrundlag for LAG'ernes selvevaluering og som information til LAG'ernes medlemmer.

Merværdien af LEADER

Selv-evalueringen skal både omfatte resultaterne af de støttede projekter, men også proces og organisering, der kan dokumentere merværdien af LEADER. Det kan for eksempel være evnen til at få etableret netværk, der kan styrke deltagelsen og den lokale indlejring af de støttede projekter.

Målopfyldelse og resultaterne af de enkelte projekter opsamles og evalueres løbende gennem generering af rapporter i det nationale sagsbehandlersystem. Det forudsættes, at der kan genereres rapporter på LAG-niveau og nationalt niveau, der bygger på data på projektniveau fra ansøgningsskema og slutrapport, det vil sige når projektet er færdigt og tilskuddet er udbetalt.

Disse data vil således blive distribueret til de enkelte LAG'er og indgå i LAG'ernes løbende selv-evaluering. Den samlede rapportering på nationalt niveau, der omfatter alle LAG-områderne, vil indgå som datagrundlag for evalueringen på programniveau

Evaluerings på programniveau

Alle tilskudsordninger i landdistriktsprogrammet indgår i den løbende evaluering af programmet samt i ex ante evalueringen, midtvejsevalueringen og ex post evalueringen af programmet i henhold til Kommissionens krav. Den løbende evaluering sker gennem årlige indberetninger til Kommissionen.

Derudover vil forvaltningsmyndigheden beslutte, om der skal gennemføres selvstændige evalueringer om særskilte temaer eller problemstillinger. Det kan f.eks. være evaluering i et geografisk område, hvor der er identificeret særlige udfordringer eller særligt gode resultater, eller en evaluering, der specifikt ser på hvilke projekttyper, der skaber flest arbejdspladser.

9.6. Kommunikation

Resultaterne af evalueringsprocessen vil blive fremsendt skriftligt til medlemmerne af overvågningsudvalget, ligesom resultaterne vil være genstand for drøftelse på møde i udvalget.

Evalueringsresultaterne vil ligeledes blive gjort tilgængelige for offentligheden via Fødevareministeriets hjemmeside og nyhedsbrev.

9.7. Ressourcer

Ansaret for evalueringsprocessen i NaturErhvervstyrelsen ligger ved Center for Arealtilskud og Center for Projekttilskud samt i Intern Revision. Der vil blive afsat de fornødne ressourcer for at dette arbejde kan gennemføres tilfredsstillende.

Der er afsat Teknisk bistand midler for 4 pct. af det tildelte budget. Det svarer til 188 mio. kr. ud af tildelt budget på 4.689 mio. kr.

10. Finansieringsplan

10.1. Årligt ELFUL-bidrag

Programmet tildeles følgende årlige ELFUL rammer til medfinansiering af programaktiviteten (mio. kr.).

2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	SUM
673	672	671	670	669	668	667	4.689

10.2. ELFUL-bidrag for hver foranstaltning og underforanstaltning

Programmets støttemidler og forventede private medfinansiering fordeles på foranstaltninger som angivet i følgende tabel.

Finansieringsplanen i mio. kr. og i mio. euro (Public expenditure er den samlede offentlige støtteramme inklusive EU bidrag)

Indikativ breakdown af budgettet for LDP 2014-2020 i mio. kr.

Artikel	NAVN	Public expenditure	EU	Private expenditure	Total Cost
Artikel 15	Erhvervsudvikling (Demo og formidling af viden)	92	69	-	92
	Økologisk omstilling af køkkener	147	118	221	369
Artikel 18 stk 1a	Miljøteknologi	1286	824	1.928	3214
	Investeringer i økologi	226	169	339	565
	Omstilling til bioøkonomi	0	-	-	0
Artikel 18 stk 1b	LEADER fødevarerforarbejdning	23	18	35	59
Artikel 18 stk 1c	tidl. ABB 125 M&N-jordf.	1	0	1	1
Artikel 18 stk 1d	Ikke-produ, natur og miljøproj/læhegn	88	66	132	220
	N2000 genopretning	228	171	-	228
	Ikke-produ, vådområder	407	305	-	407
	Ikke-produ, lavbundsprojekter	13	10	-	13
	Jordfordeling og statsligt køb af jord	82	61	-	82
Artikel 19	Skader landbrug	0	-	-	0
Artikel 20	LEADER/ Bedrifts- og erhverv udvikl	38	31	47	85
Artikel 21	LEADER/ Tjenesteydelser og landsbyudvikl	59	47	72	130
	Arv tidl. ABB 321 Biogas	19	15	44	63
	Arv tidl. ABB 323 Naturarv	1	1	-	1
Artikel 23	Skovrejsning	343	257	133	476
Artikel 25	Skader skov	1	1	-	1
Artikel 26	Skov inv	77	58	14	90
Artikel 27	Arv tidl. ABB 123	6			19

	Prod.udvikl. Forarb.		3	13	
Artikel 29	Pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer	1025	769	-	1025
	Fastholdelse af vådområder og N2000 genetablering af hydrologi	371	278	-	371
	Fastholdelse af lavbundsprojekter	3	2	-	3
Artikel 30	Omlægning til økologisk jordbrugsproduktion	49	36	-	49
	Ekstensiv produktion på landbrugsjord	737	553	-	737
Artikel 31	Dyrkningsfrie randzoner/Ændret vandløbsvedl.	332	249	-	332
Artikel 32	Arv tidligere ABB 212 Betalinger til områder med naturlige eller andre	11	9	-	11
Artikel 35	Bæredygtig skovdrift	2	2	-	2
	N2000 Sikring af skov	155	116	1	156
Artikel 36	Erhvervsudvikling	144	115	-	144
	Omstilling til bioøkonomi	0	-	-	0
	LEADER samarbejdsproj.	59	47	72	130
Artikel 42-44/art 35 CPR	Leader art. 35 CPR	59	47	72	130
Artikel 42-44	LEADER/art 35a REG CPR	0	-	-	0
	Arv tidlig. ABB 413 LEADER/art 35b REG CPR	70	56	85	155
Artikel 42-44	LEADER/art 35d REG CPR	0	-	-	0
Artikel 51	Teknisk bistand	354	188	-	354
TOTAL		6.505	4.689	3.208	9.713

Indikativ breakdown af budgettet for LDP 2014-2020 i mio. euro

Artikel	NAVN	Public expenditure	EU	Private expenditure	Total Cost
Artikel 15	Erhvervsudvikling (Demo og formidling af viden)	12,4	9,3	0,0	12,4
	Økologisk omstilling af køkkener	19,8	15,8	29,7	49,5
Artikel 18 stk 1a	Miljøteknologi	172,6	110,7	258,8	431,4
	Investeringer i økologi	30,3	22,7	45,5	75,8
	Omstilling til bioøkonomi	0,0	0,0	0,0	0,0
Artikel 18 stk 1b	LEADER fødevarerforarbejdning	3,1	2,4	4,7	7,9
Artikel 18 stk 1c	tidl. ABB 125 M&N-jordf.	0,1	0,1	0,1	0,2
Artikel 18 stk 1d	Ikke-produ, natur og miljøproj/læhegn	11,8	8,9	17,7	29,5
	N2000 genopretning	30,7	23,0	0,0	30,7
	Ikke-produ, vådområder	54,6	40,9	0,0	54,6
	Ikke-produ, lavbundsprojekter	1,7	1,3	0,0	1,7
	Jordfordeling og statsligt køb af jord	11,0	8,2	0,0	11,0
Artikel 19	Skader landbrug	0,0	0,0	0,0	0,0
Artikel 20	LEADER/ Bedrifts- og erhverv udvikl	5,1	4,1	6,3	11,4
Artikel 21	LEADER/ Tjenesteydelser og landsbyudvikl	7,9	6,3	9,6	17,5
0	Arv tidl. ABB 321 Biogas	2,5	2,0	5,9	8,4
0	Arv tidl. ABB 323 Naturarv	0,1	0,1	0,0	0,1

Artikel 23	Skovrejsning	46,0	34,5	17,9	63,9
Artikel 25	Skader skov	0,1	0,1	0,0	0,1
Artikel 26	Skov inv	10,3	7,7	1,8	12,1
Artikel 27	Arv tidl. ABB 123 Prod.udvikl. Forarb.	0,8	0,4	1,8	2,5
Artikel 29	Pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer	137,6	103,2	0,0	137,6
	Fastholdelse af vådområder og N2000 genetablering af hydrologi	49,8	37,3	0,0	49,8
	Fastholdelse af lavbundsprojekter	0,4	0,3	0,0	0,4
Artikel 30	Omlægning til økologisk jordbrugsproduktion	6,5	4,9	0,0	6,5
	Ekstensiv produktion på landbrugsjord	98,9	74,2	0,0	98,9
Artikel 31	Dyrkningsfrie randzoner/Ændret vandløbsvedl.	44,5	33,4	0,0	44,5
Artikel 32	Arv tidligere ABB 212 Betalinger til områder med naturlige eller andre	1,5	1,1	0,0	1,5
Artikel 35	Bæredygtig skovdrift	0,3	0,2	0,0	0,3
	N2000 Sikring af skov	20,8	15,6	0,1	20,9
Artikel 36	Erhvervsudvikling	19,4	15,5	0,0	19,4
	Omstilling til bioøkonomi	0,0	0,0	0,0	0,0
	LEADER samarbejdsproj.	7,9	6,3	9,6	17,5
Artikel 42-44/art 35 CPR	Leader art. 35 CPR	7,9	6,3	9,6	17,5
Artikel 42-44	LEADER/art 35a REG CPR	0,0	0,0	0,0	0,0

	Arv tidlig. ABB 413 LEADER/art 35b REG CPR	9,4	7,5	11,5	20,8
Artikel 42-44	LEADER/art 35d REG CPR	0,0	0,0	0,0	0,0
Artikel 51	Teknisk bistand	47,5	25,2	0,0	47,5
TOTAL		873	629	431	1.304

Opgørelsen viser fordelingen inklusive de støtterammer, der er afsat til finansiering af udestående betalinger på tilsagn indgået under tidligere landdistriktsprogrammer (i tabellen markeret særskilt som "Arv" for de ordninger, som ikke videreføres). En opgørelse over behovet for ELFUL finansiering af udestående betalinger fra tidligere programmer ses i kapitel 19.

Den resulterende fordeling af programmets støttemidler til forfølgelse af EU prioriteter ses nedenfor.

Fordeling af samlet offentlig national og EU støtte (mio. kr.)

		mio kr.	pct.
PRIORITETER			
1. Vidensoverførsel og innovation		226	4
2. styrkelse af konkurrenceevnen		389	6
3. fødevarekædens organisation og risikostyring i landbruget		0	0
4. genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer,		3607	59
5. ressourceeffektivitet, klima og lavemissionsøkonomi		1621	26
6. social integration, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk udvikling		308	5
I alt		6151	100
	teknisk bistand	354	
	sum	6505	

Fordeling af ELFUL- delen af den samlede offentlige støtte (mio. kr.)

PRIORITETER			
1. Vidensoverførsel og innovation		179	4
2. styrkelse af konkurrenceevnen		538	12
3. fødevarekædens organisation og risikostyring i landbruget		0	0
4. genopretning, bevarelse og forbedring af økosystemer,		2925	65
5. ressourceeffektivitet, klima og lavemissionsøkonomi		614	14
6. social integration, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk udvikling		245	5
I alt		4501	100
	teknisk bistand	188	
	sum	4689	

I opstillingen målrettes hver støttekrone kun imod én EU prioritet. Fordelingen på EU prioriteter og de underliggende fokusområder er gennemført på grundlag af definitionerne heraf i ELFUL landdistriktsforordningen [REG RD]. Det fremgår af opstillingen, hvor hver støttekrone kun målrettes én EU

prioritet, at størstedelen af den samlede støtteramme allokeres til indsatser under EU prioritet 4. De fleste af programmets indsatser er imidlertid multifunktionelle og vil forfølge flere EU prioriteter på en gang.

10.2.1. Samlet EU-bidrag for hvert underprogram og hver foranstaltning

Programmet har ikke underprogrammer.

11. Indikatorplan

Indikatorplanen opdelt på prioriteter, fokusområder og foranstaltninger ses af bilag 2.

12. Øvrig national finansiering

Programmet vil ikke være omfattet af yderligere national finansiering.

13. Nødvendige elementer for vurdering af statsstøtte

En opgørelse over de foranstaltninger, der falder uden for art. 42 i Traktaten, og som kræver særskilt vurdering efter statsstøttereglerne, ses af bilag 9.

14. Komplementaritet med andre politikker

14.1. Komplementaritet

14.1.1. Komplementaritet med unionsaktiviteter, -politikker og -prioriteter

Den fælles landbrugspolitik

Landdistriktspolitikken er en integreret del af den fælles landbrugspolitik (CAP) og komplementerer den direkte støtte under CAP'en blandt andet ved fremme af bæredygtig og konkurrencedygtig jordbrugs- og skovbrugsproduktion, fremme af positive eksternaliteter fra landbruget, herunder på miljø, klima og natur, fremme af beskæftigelse og diversificering af økonomien i landbruget og landdistrikterne.

Med landdistriktsprogrammet integreres indsatsen for forbedring af jordbrugserhvervets konkurrenceevne og erhvervets miljømæssige bæredygtighed, idet de to målsætninger er indbyrdes afhængige. F.eks. vil en indsats til fremme af ny miljøteknologi i jordbruget fremme både konkurrenceevne, miljø og natur.

EU's landdistriktspolitik er indført i erkendelse af, at udviklingen i landdistrikterne generelt går langsommere end i resten af landet. Der er desuden en tendens til, at landbrugets betydning for beskæftigelsen i landdistrikterne er faldende. Landdistriktsprogrammet skal således bidrage til at forbedre leve- og arbejdsvilkårene i landdistrikterne og sikre, at jorden og naturen forvaltes ud fra princippet om "mere for mindre" og bæredygtighed til gavn for kommende generationer.

Siden reformen af EU's landbrugspolitik i 2003 er EU's direkte landbrugsstøtte omlagt til afkoblet støtte i form af enkeltbetalingsordningen, og der er kun begrænsede muligheder for at yde koblet støtte. Formålet er, at landmændene i højere grad skal tilrettelægge deres produktion i overensstemmelse med signalerne fra markedet i stedet for at indrette produktionen efter det, som giver den højeste støtte. Desuden skal landmanden for at modtage støtten under enkeltbetalingsordningen overholde en række betingelser vedrørende anvendelse af gødningsstoffer og plantebeskyttelsesmidler, naturhensyn, dyrevelfærd, miljøfokusarealer, permanente græsarealer, drift med flere afgrøder og fastholdelse af arealer i god landbrugs- og miljømæssig stand. Landdistriktsprogrammet skal spille sammen med enkeltbetalingsordningen om overholdelse af grønnings- og krydsoverensstemmelseskravene i den henseende.

Med reformen af EU's landbrugspolitik i 2013 indføres en vis grad af budgetfleksibilitet mellem søjlerne, hvormed medlemsstaterne i starten af budgetperioden kan vælge at overføre et vist antal procent af den direkte støtte under søjle I til anvendelse under søjle II. Anvendelse af midler, der overføres fra søjle I til søjle II, vil ikke kræve national medfinansiering.

Nye regler for krydsoverensstemmelse og nye grønne betingelser for at modtage den direkte landbrugsstøtte indebærer ny basis for betalingerne under søjle II, hvor der i betalinger til miljø- og klimavenlige jordbrugsforanstaltninger (MVJ-ordningerne), økologisk arealtilskud og indsatser til implementering af vandrammedirektivet kun kan betales for tiltag, der går ud over den såkaldte baseline. Baseline består af krydsoverensstemmelseskravene, grønningskravene i søjle I, kravene i gødnings- og pesticidlovgivningen samt nationale lovkrav.

De nye grønne betingelser for at modtage direkte landbrugsstøtte vil indebære en ny praksis for arealbetalingerne under søjle II, hvor der kun kan betales for tiltag, der går ud over gældende støttekrav i søjle I. De nye regler giver medlemslandene mulighed for at beslutte, at visse arealstøttetiltag under søjle II vil kunne tælle med som opfyldelse af kravene i den grønne komponent i søjle I, som såkaldte ækvivalente tiltag, eksempelvis kravet om at fastholde eller etablere mindst 5 pct. af en landbrugsbedrifts areal som miljøfokusområde. For at undgå dobbeltfinansiering af grønningskravene i søjle I og II, må der ikke under de miljø- og klimavenlige jordbrugsforanstaltninger, som kan indgå som ækvivalente, kompenseres fuldt ud for landmandens overholdelse af grønningskravene. Det skal afgøres nationalt og i medfør af de kommende EU regler og gennemførelsesbestemmelser, hvorvidt og med hvilken modregningsgrad, de grønne krav skal indgå i beregningsgrundlaget for arealstøtteordningerne under søjle II.

LIFE

Landdistriktsfonden forventes at indeholde en række initiativer på natur-, miljø- og klimaområdet, der kan understøttes og komplementeres af LIFE-programmet. Det gælder f.eks. gennemførelse af naturplaner, sammenhængende naturnetværk, gennemførelse af større regionale miljøindsatser og særligt klimatilpasningsprojekter. I Natura 2000-områder er der med finansiering fra LIFE bl.a. mulighed for arealopkøb, erstatningsudbetaling til lodsejere og gennemførelse af førstegangsindgreb og anlægsinvesteringer. Desuden vil mulighederne under Landdistriktsfonden, f.eks. vedrørende forbedret hydrologi og forberedelse til afgræsning, kunne anvendes til supplerende og opretholdelse af indsatsen under LIFE, og opgaver med udvikling og koordinering vil kunne finansieres via LIFE.

Komplementaritet til Hav- og Fiskerifonden, Regionalfonden og Socialfonden

Landdistriktsprogrammet har på en række områder mål, der er komplementære med de andre ESI-fonde (Hav- og Fiskerifonden, Regionalfonden og Socialfonden), og som derfor kan bidrage til synergi og fælles målopfyldelse. Det gælder målsætningerne under tematisk mål 1, 3, 4, 5, 6 og 9.

Målet med indsatsen under tematisk mål 1, styrkelse af forskning, teknologisk udvikling og innovation, er at gøre danske virksomheder mere innovative. Det gælder både industri- og servicevirksomheder og landbrugserhvervet, og målet vil blive forfulgt gennem en række indsatser under landdistriktsprogrammet og regionalfondsprogrammet. Indsatsen under landdistriktsprogrammet vil omfatte demonstrationsprojekter vedrørende det primære jordbrug, vidensoverførsel og informationsaktiviteter. Dertil kommer samarbejdsprojekter og pilotprojekter.

Under regionalfondsprogrammet vil der være fokus på innovationssamarbejder mellem virksomheder, deres kunder og vidensinstitutioner inden for regionale styrkepositioner og med fokus på at løse samfundsmæssige udfordringer. Virksomheder og vidensinstitutioner skal således samarbejde om at udvikle innovative løsninger i form af f.eks. nye koncepter for nye produkter og løsninger, herunder både varer og tjenesteydelser. Desuden vil der være mulighed for at støtte klyngeorganisationer.

Målet med indsatsen under tematisk mål 3 er at styrke konkurrenceevnen i danske SMV'ere, i landbrugssektoren og i fiskeri- og akvakultursektoren. Målet vil blive forfulgt gennem indsatser under landdistriktsprogrammet, fiskeriudviklingsprogrammet og regionalfondsprogrammet. Indsatsen under landdistriktsprogrammet vil omfatte demonstration og udvikling af nye produkter og teknologier i den primære jordbrugssektor og tilskud til investeringer på økologiske jordbrugsbedrifter og for omstilling til produktion af biomasse.

Under fiskeriudviklingsprogrammet fremmes innovation og konkurrenceevne inden for fiskeri og akvakultur gennem støtte til udvikling eller indførelse af nye eller forbedrede produkter, processer eller forvaltnings- og organisationssystemer. Der er desuden mulighed for at støtte markedsforanstaltninger, der f.eks. bidrager til øget dokumentation og sporbarhed, rådgivning, klyngedannelse og etablering af netværk, f.eks. mellem fiskere og forskere. Under regionalfondsprogrammet vil potentielle vækstvirksomheder (SMV'ere og iværksættere) kunne understøttes ved at yde støtte til udvikling af vækstplaner, f.eks. med henblik på øget internationalisering, automatisering og digitalisering. Aktiviteten vil indebære skræddersyede forløb for virksomheder, der vurderes at have potentiale for solide vækstforløb.

Målet med indsatsen under tematisk mål 4, støtte til overgangen til en lavemissionsøkonomi i alle sektorer, er at fremme energieffektiviteten i landbruget, gartneriet og fødevarsektoren, fremme omstillingen til bioøkonomi, forbedre energi- og ressourceeffektiviteten i virksomheder samt reducere energiforbruget i byer med mere end 30.000 indbyggere. Målet vil blive forfulgt gennem indsatser under landdistriktsprogrammet og regionalfondsprogrammet. Indsatsen under landdistriktsprogrammet vil omfatte støtte til investeringer i energieffektivitet i primærsektoren, investeringer i produktion af biomasse og omstilling til bioøkonomi.

Indsatsen under regionalfondsprogrammet vil fokusere på bæredygtige løsninger inden for f.eks. ressourceeffektivitet og genanvendelse af affaldsprodukter samt effektiv energiudnyttelse, idet det er hensigten at yde støtte til udvikling og implementering af energi- og ressourceeffektive forretningsmodeller

i SMV'er. Desuden gennemføres den forordningsmæssige forpligtelse vedrørende bæredygtig byudvikling under dette tematiske mål, hvor indsatsen koncentrerer sig på udviklings- og demonstrationsprojekter med to formål. For det første skal de udvikle og/eller afprøve såkaldte "smarte" metoder og teknologier, der gør det muligt at imødegå ressource-, klima- og energiudfordringer, og for det andet skal de anvendte metoder og teknologier have et erhvervsmæssigt potentiale.

Målet med indsatsen under tematisk mål 5, fremme af tilpasning af klimaforandringer og risikoforebyggelse og -styring, og tematisk mål 6, beskyttelse af miljøet og fremme af ressourceeffektivitet, er at opnå en mere miljømæssigt bæredygtig og ressourceeffektiv produktion, opnå en tilfredsstillende naturtilstand i udpegede områder og et vandmiljø med højere vandkvalitet. Desuden forventes en øget ressourceeffektivitet i det primære jordbrug og i fiskeri- og akvakultursektoren. Det er også målet at opnå en mere bæredygtig forvaltning af naturressourcerne i fiskeri- og akvakultursektoren og et forbedret grundlag for øgede fiskebestande. Målesætningerne vil blive forfulgt gennem indsatser under landdistriktsprogrammet og fiskeriudviklingsprogrammet.

Indsatsen under landdistriktsprogrammet vil bl.a. omfatte etablering og fastholdelse af vådområder for reduktion af N eller P udledning, pleje af græsarealer, rydning, hegning og genetablering af naturlig hydrologi på landbrugsareal i Natura 2000 områder, fastholdelse af og omlægning til økologi, kompensation for krav om dyrkningsfrie randzoner, ekstensivering af drift på lavbundsarealer samt skovrejsning og bæredygtig skovdrift. Indsatsen vil desuden omfatte investeringer i nye processer og teknologier med henblik på at reducere miljø- og klimabelastningen fra den primære jordbrugsproduktion, f.eks. i forhold til reduktion af lugtgener og emission af klimagasser og ammoniak fra husdyrproduktion og husdyrgødning mv.

Indsatsen under fiskeriudviklingsprogrammet vil bl.a. fokusere på fremme af bæredygtigt fiskeri og akvakultur, innovation og grøn omstilling, dataindsamling og dataanvendelse til forbedring af fiskeriforvaltningen samt kontrol og håndhævelse af fiskeripolitikken. Desuden vil projekter, der reducerer fiskeriets indvirkning på miljøet og bidrager til mere bæredygtig udnyttelse af de marine biologiske ressourcer, herunder bevaring og genoprettelse af biodiversitet og økosystemer, kunne støttes. Endvidere vil Hav- og Fiskerifonden kunne støtte udvikling af mere ressourceeffektive metoder inden for fiskeri- og akvakultur, herunder støtte udvikling af selektive og skånsomme redskaber, fiskemetoder og forvaltning samt en fortsat udvikling af og investeringer i ressourceeffektive løsninger til akvakulturproduktion.

Målet med indsatsen under tematisk mål 9, fremme af social inklusion og bekæmpelse af fattigdom, er at styrke jobskabelsen, beskæftigelsen og udviklingen i landdistrikterne og at øge beskæftigelsen for personer på kanten af arbejdsmarkedet. Målet vil blive forfulgt gennem indsatser under landdistriktsprogrammet og socialfundsprogrammet. Indsatsen under landdistriktsprogrammet vil kunne støtte fremme af diversificering, oprettelse af nye, små virksomheder og jobskabelse, fremme af viden overførsel og samarbejde gennem bl.a. netværk og klynger for fremme af lokaludvikling i landdistrikterne.

Indsatsen under socialfundsprogrammet vil bidrage til at sikre, at unge med særlige udfordringer fastholdes i ungdomsuddannelse, f.eks. via mentorordninger. Desuden vil indsatsen fokusere på indslusningsforløb, f.eks. i socialøkonomiske virksomheder med henblik på at forbedre mulighederne for at opnå ordinær, u-støttet beskæftigelse, samt støtte til socialøkonomiske virksomheder for at styrke tilknytningen til arbejdsmarkedet for de personer, der ansættes i disse virksomheder.

Synergi

De fire ESI-fonde adresserer hver for sig væsentlige udfordringer, herunder vækstudfordringer, for dansk landbrug, dansk fiskeri- og akvakultur og dansk erhvervsliv. På en række områder vil det kun være relevant, at én af fondene støtter en given indsats, mens der på andre områder vil være potentiale for at iværksætte en mere tværgående indsats, der med fordel kan understøttes af flere fonde.

Flere indsatsområder understøttes således af flere fonde, jf. ovenfor, men de konkrete indsatser vil ikke overlappe. I stedet er der lagt op til synergi mellem fondene på baggrund af strategiske valg.

Samspil mellem Landdistriktsfonden og de andre fonde forventes bl.a. at kunne skabe merværdi inden for:

- Innovation i SMV'er, investeringer i ny teknologi, automatisering og digitalisering
- Oprettelse og udvikling af klynger, herunder især inden for bioøkonomi og fødevarer
- Ressourceeffektivitet

14.1.2. Foranstaltninger finansieret gennem andre fælles landbrugs instrumenter

Udestår

14.1.3. Lokale udviklingsstrategier under LEADER

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter udpeger de lokale aktionsgrupper, som skal forestå den decentrale LEADER indsats under programmet. Grupperne udpeges ud fra en lokal "bottom up" tilgang, hvor de lokale interessenter via interessetilkendegivelser definerer deres LAG-område i overensstemmelse med forordningens bestemmelser og de nationale regler og retningslinjer. Den endelige udvælgelse vil ske via en særlig udvælgelseskomité, der nedsættes af Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter. Hver aktionsgruppe vil dække af et sammenhængende geografisk område. I LAG områder med større byer kan være nødvendigt at udelukke disse fra LAG-udpegningen. Aktiviteter i disse byområder uden for udpegningen vil kunne komme i betragtning til tilskud i det omfang at aktiviteten gennemføres af aktører i et område med en godkendt lokal aktionsgruppe, og aktiviteten kommer LAG-området til gode.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter vil tidligt i 2014 invitere alle aktører i de udpegede landdistrikter og fiskeriområder til at tilkendegive interesse for at blive udpeget som et lokalt partnerskab - en lokal aktionsgruppe – der inden for rammerne af et budget og en lokal udviklingsstrategi arbejder med henblik på at understøtte den lokale udvikling i et geografisk afgrænset område.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter nedsætter en udvælgelseskomite med repræsentation fra såvel de centrale, regionale og lokale myndigheder som repræsentation af landdistrikts- og fiskeriaktører og eksperter på området, der på baggrund af de modtagne interessetilkendegivelser, skal godkende de landdistriktspartnerskaber, som vurderes bedst egnet til at tage medansvar for at fremme en lokal udvikling med fokus på vækst og nye arbejdspladser. Det er således Udvalgelseskomiteens ansvar at træffe afgørelse om godkendelse af etablering af en støtteberettiget lokal aktionsgruppe. Komiteen ledes af Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

Når Udvalgelsesudvalget har godkendt, at et lokalt partnerskab kan etablere sig som en lokal aktionsgruppe, er der en række formelle procedurer, der skal gennemføres. Partnerskabet forpligter sig til at afholde informationsmøde om LEADER metoden og tilskudsmulighederne i forhold til det lokale udviklingsarbejde og at oprette en forening efter de almindelige foreningsprincipper med bl.a. afholdelse af

en stiftende generalforsamling, valg af kandidater til bestyrelsen, vedtagelse af en forretningsorden og afholdelse af årlige generalforsamling, hvor den siddende bestyrelse aflægger sin årlige beretning og regnskab for det foregående år, foreslå budget for det kommende år og opnår generalforsamlingens godkendelse heraf. Derudover forpligter den lokale aktionsgruppe sig til hvert år i forbindelse med den årlige generalforsamling at sætte halvdelen af bestyrelsens medlemmer på valg.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter godkender, at de nye lokale aktionsgrupper er oprettet i overensstemmelse med de almindeligt gældende foreningsprincipper, herunder har vedtaget vedtægter, der sætter rammen for foreningens virke, og krav i øvrigt.

Godkendte lokale aktionsgrupper udarbejder i løbet af 2014 en lokal udviklingsstrategi og medvirker til at aktivere og realisere det lokale udviklingspotentiale – i tæt samarbejde med andre regionale og kommunale aktører og udviklingsplaner. Under den lokale aktionsgruppes ledelse udarbejder det lokale partnerskab en udviklingsstrategi, der indsendes til godkendelse i den udvælgelseskomite, som er oprettet af Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

14.1.4. Nationale strategier og planer

Programmets foranstaltninger forventes at bidrage til implementering af følgende nationale strategier og planer. Sammenhængen mellem foranstaltningerne og forfølgelse af nationale og internationale planer og direktiver illustreres i bilag 5.

Natur- og Landbrugskommissionen

Regeringen nedsatte primo 2012 en bredt sammensat Natur- og Landbrugskommission. Kommissionen skulle vurdere, hvorledes miljø-, klima- og naturhensyn på den ene side og landbrugets udviklings- og vækstperspektiver på den anden side bedst muligt forenes, herunder de muligheder og udfordringer, som klimaændringerne giver for samspillet mellem landbruget, naturen og klimatilpasning. Natur- og Landbrugskommission fremlagde sine anbefalinger i april 2013. Der er med henblik på opfølgning herpå behov for et landdistriktsprogram, der både kan understøtte implementeringen af miljø-, klima- og naturtiltag samt fremme vækst- og udvikling i landbrugserhvervet. Kommissionen fremlagde sine anbefalinger i 2013. Landdistriktsprogrammet foreslås at understøtte en del af anbefalingerne, bl.a. med aktiviteter i forhold til:

- Investeringer (miljø- og energiteknologi, ekstensiveringsmuligheder for lavbund, jordfordeling mv.)
- Naturpleje og Natura 2000 indsatser
- Økologisk landbrug
- Demonstration, uddannelse og information,
- Kvalitetsmærker og markedsføring

Regeringens Vækstplan for fødevarer

Regeringen nedsatte i 2012 et vækstteam til at gennemføre et serviceeftersyn af fødevareerhvervets arbejdsvilkår og identificere mulighederne for vækst. Vækstteamet fremlagde i april 2013 en række anbefalinger, bl.a. at:

- Der prioriteres støttemidler til at understøtte innovation og iværksætteri for eksempel via rådgivning til fødevarevirksomheder om produktudvikling, markedsføring og eksport

- Forædling, produktudvikling, afsætning og markedsføring af nye kvalitetsfødevarer, bæredygtige fødevarer mv. skal understøttes i hele fødevareværdikæden
- En bæredygtig udvidelse af råvaregrundlaget og nye anvendelser af bæredygtig biomasse skal styrke eksport og indtjening
- Ressourceeffektiviteten i fødevaresektoren øges med et lavere ressourceforbrug samt bedre udnyttelse af produktion af biomasse
- Fødevareforskning og -udvikling i højere grad skal være erhvervsorienteret og løfte fødevaresektoren højere opad i værdikæden
- Fødevareeksporten kan styrkes ved yderligere koordination mellem relevante myndigheder og ved at udarbejde en eksportstrategi

Regeringen fremlagde med udgangspunkt heri i december 2013 en vækstplan for fødevarer med en række indsatser, som skal give mere vækst, beskæftigelse og eksport på fødevareområdet. Med vækstplanen sætter regeringen ind på fem områder:

- Bæredygtig og ressourceeffektiv fødevareproduktion
- Løsningsorienteret regulering og kontrol
- Talent, dynamik og eksport i fødevareerhvervet
- Vækstorienteret fødevareforskning og -udvikling
- Styrket adgang til finansiering

Vækstplanen er en af i alt otte vækstplaner i regeringens erhvervs- og vækstpolitik, hvor der er nedsat vækstteams på de områder, hvor dansk erhvervsliv er internationalt konkurrenceudsat.

Regeringens Vækstplan for vand, bio og miljøløsninger

Regeringen vil styrke mulighederne for, at den stigende efterspørgsel efter biobaserede løsninger kan føre til vækst og beskæftigelse i Danmark. Regeringens vækstplan for vand, bio og miljøløsninger indeholder bl.a. følgende initiativer inden for bio-løsninger:

- Øge tilgængeligheden af bæredygtig biomasse fra landbrug, fiskeri, fødevareproduktion og affald, bl.a. ved udvikling og afprøvning af planter og produktionsmetoder, der kan øge produktionen af biomasse
- Fremme af teknologier der vil gøre biomassen billigere, med fokus på indsamling, transport, forbehandling og raffinering til blandt andet sukkerbase og proteiner
- Gennemgang af natur- miljø- og energiregulering med henblik på at reducere u hensigtsmæssige barrierer for erhvervsudvikling indenfor biobaserede løsninger

Landdistriktsprogrammet kan understøtte vækstplanen med nedenstående aktiviteter:

- Støtte til indsamling, transport, forbehandling og lagring af landbrugets biomasse indgår som en vigtig forudsætning for landbrugets deltagelse i omstillingen til et biobaseret samfund
- Tilskud, der gør det muligt for landmanden at eksperimentere med forædling af plantesorter med henblik på at øge biomasseudbyttet af både gul og grøn biomasse

- Investeringer der optimerer staldsystemer med henblik på eksempelvis at optimere tørstofprocenten i husdyrgødning eller reducerer udledningen af CO₂.

Regeringens klimastrategi

Danmark er overfor EU forpligtet til at reducere udledningerne af ikke-kvotebelagte drivhusgasser, som omfatter landbrugssektoren, med 20 pct. i 2020 i forhold til 2005 (EU beslutning 406/2009/EC, artikel 2 og 3). Landbrugets udledninger udgør i dag ca. en tredjedel af Danmarks samlede ikke-kvote omfattede emissioner. Det er regeringens nationale mål, at Danmarks udslip af drivhusgasser i 2020 skal være reduceret med 40 pct. i forhold til niveauet i 1990. Energiaftalen fra marts 2012 forventes at yde et væsentligt bidrag til opnåelsen heraf. De resterende reduktioner forventer man at finde ved supplerende tiltag i den ikke kvotebelagte sektor (landbrug, transport, boliger).

Regeringen har i 2013 fremlagt et bruttokatalog over mulige virkemidler til reduktion af drivhusgasudledningen i den ikke-kvotebelagte sektor. Det er forventningen, at regeringen, når den har taget stilling hertil, vil skal skabe mere konkrete rammer for, at reduktionsindsatsen følges op og monitoreres på tværs af sektorerne, så Danmark kan leve op til nationale og internationale klimamål. I forarbejderne til kataloget fremstilles overdækning af gyllebeholdere med teltdug som et effektivt klima og miljøpolitisk virkemiddel til reduktion af både metan- og ammoniakfordampning. Et andet effektivt virkemiddel til reduktion af metan og ammoniakfordampning er forsuring af gylle, som kan reducere metan udledningen fra gylle med 60 pct. Begge tiltag kan have store samfundsøkonomiske fordele, og det overvejes at fremme disse tiltag i det kommende program.

Regeringens innovationsstrategi

Den danske regering har i 2012 lanceret en national innovationsstrategi, som skal sikre, at flere af Danmarks styrkepositioner inden for viden og erhvervsliv omsættes til ny vækst og jobskabelse. Samtidig skal vi bidrage mere målrettet til at skabe innovative løsninger på globale samfundsudfordringer. Innovationsstrategien indeholder en række konkrete initiativer indenfor tre fokusområder:

- Samfundsudfordringer skal drive innovation. Efterspørgsel efter løsninger på konkrete samfundsudfordringer skal prioriteres højere i den offentlige innovationsindsats.
- Mere viden skal omsættes til værdi. Fokus på gensidig viden udveksling mellem virksomheder og vidensinstitutioner og mere effektive innovationsordninger.
- Uddannelser skal øge innovationskapaciteten. En kulturændring i uddannelsessystemet med mere fokus på innovation.

Økologisk Handlingsplan 2020

Regeringen ønsker en grøn omstilling af det danske landbrug, som i højere grad skal bringe det danske landbrugserhverv i harmoni med det omkringliggende samfund. Økologi skal medvirke til dette ved at bidrage med flere samfundsmæssige goder som miljøgevinster, bedre dyrevelfærd, lønsomhed i landbruget og afledte positive effekter i de økologiske forarbejdningsvirksomheder. Der er i Danmark tradition for et

tæt samarbejde mellem interessenterne i økologierhvervet og myndighederne, som bl.a. udmøntes i Det Økologiske Fødevareråd, men også i konkrete indsatser. Det er regeringens målsætning, at det økologiske areal i 2020 skal udgøre 300.000 ha. – en fordobling fra 2007. Omlægningen til økologi er imidlertid gået væsentligt langsommere end forudsat.

Regeringen fremlagde i 2012 Økologisk Handlingsplan 2020. Handlingsplanen indeholder en flerstrengt indsats, der støtter bredt op om økologi, og som ved at understøtte både øget udbud og efterspørgsel skal sætte gang i omlægningen. Handlingsplanen indeholder en række konkrete initiativer og anbefalinger, bl.a. om at forudsætningerne for omlægning til økologi bør være så ukomplicerede som muligt. Blandt andet bør der fokuseres på at sikre smidigere miljøgodkendelsesprocedurer, investeringsstøtte, forbedre produktionsvilkårene ved jordfordelingen, fremme økologisk biogas og recirkulering af næringsstoffer samt på yderligere at øge harmoniseringen af EU's økologiregler og kontrol for at sikre ens produktions- og konkurrencevilkår medlemslandene imellem. Landdistriktsprogrammet forventes fortsat at understøtte omlægning til økologi ved at yde tilskud til innovative tiltag og arealtilskud, men det bør overvejes at målrette tilskudsmodellen, så den i højere grad understøtter en øget omlægning til økologi, f.eks. indenfor de produktionsgrene hvor det går trægt med omlægningen.

Grøn Vækst aftalen

Regeringen indgik i 2009 en Grøn Vækst aftale 2010-2015, som skulle sikre, at et højt niveau af miljø-, natur- og klimabeskyttelse går hånd i hånd med en moderne og konkurrencedygtig landbrugs- og fødevarerproduktion. Aftalen indeholdt en miljø- og naturplan og en strategi for grøn vækst i landbrugs- og fødevarerhvervet. Et konkret naturmål var, at der i 2015 med tilskud via landdistriktsprogrammet plejes 110.000 ha i Natura 2000-områder og 40.000 ha i § 3-arealer – typisk enge, overdrev og moser uden for Natura 2000-områder. Endvidere var det et mål, at der ryddes ca. 32.000 ha i Natura 2000-områder, der indgår i det plejekrævende areal, og at der retableres naturlig vandstand på ca. 11.000 ha. Den væsentligste del af denne indsats skulle medgå til at implementere Natura 2000-direktiverne. Herudover skulle der med udgangen af 2015 plantes ca. 6.900 ha med privat skov og 800 ha med offentlig bynær skov samt udlægges ca. 50.000 ha med sprøjte-, gødnings- og dyrkningsfrie randzoner langs vandløb og søer. På vandområdet var det målet, at der inden 2015 med tilskud fra landdistriktsprogrammet etableres 10.000 ha med vådområder, der kan reducere udledningen af kvælstof med ca. 1.130 tons, etableres 1.500 ha med fosfor-ådale, der kan reducere udledningen af fosfor med ca. 30 tons, og etableres 50.000 ha randzoner langs vandløb og søer med henblik på at reducere udledning af kvælstof, fosfor og pesticider til vandmiljøet. Endelig var det et mål at forbedre de fysiske forhold på udvalgte strækninger af vandløb.

15. Programimplementering

15.1. Forvaltningsmyndigheder

15.1.1. Relevante myndigheder jf. art. 72(2)

Myndighedstype	Navn på	Øverste chef	Adresse	Telefon	Email
----------------	---------	--------------	---------	---------	-------

	myndighed				
Forvaltningsmyndighed	NaturErhvervstyrelsen, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri	Direktør for NaturErhvervstyrelsen	Nyropsgade 30, 1780 København V	33 95 80 00	mail@naturerhverv.dk
Godkendt betalingsorgan	NaturErhvervstyrelsen, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri	Direktør for NaturErhvervstyrelsen	Nyropsgade 30, 1780 København V	33 95 80 00	mail@naturerhverv.dk
Godkendelsesorgan	Deloitte	Direktør	Weidekampsgade 6, 2300 København S	36 10 20 30	koebenhavn@deloitte.dk

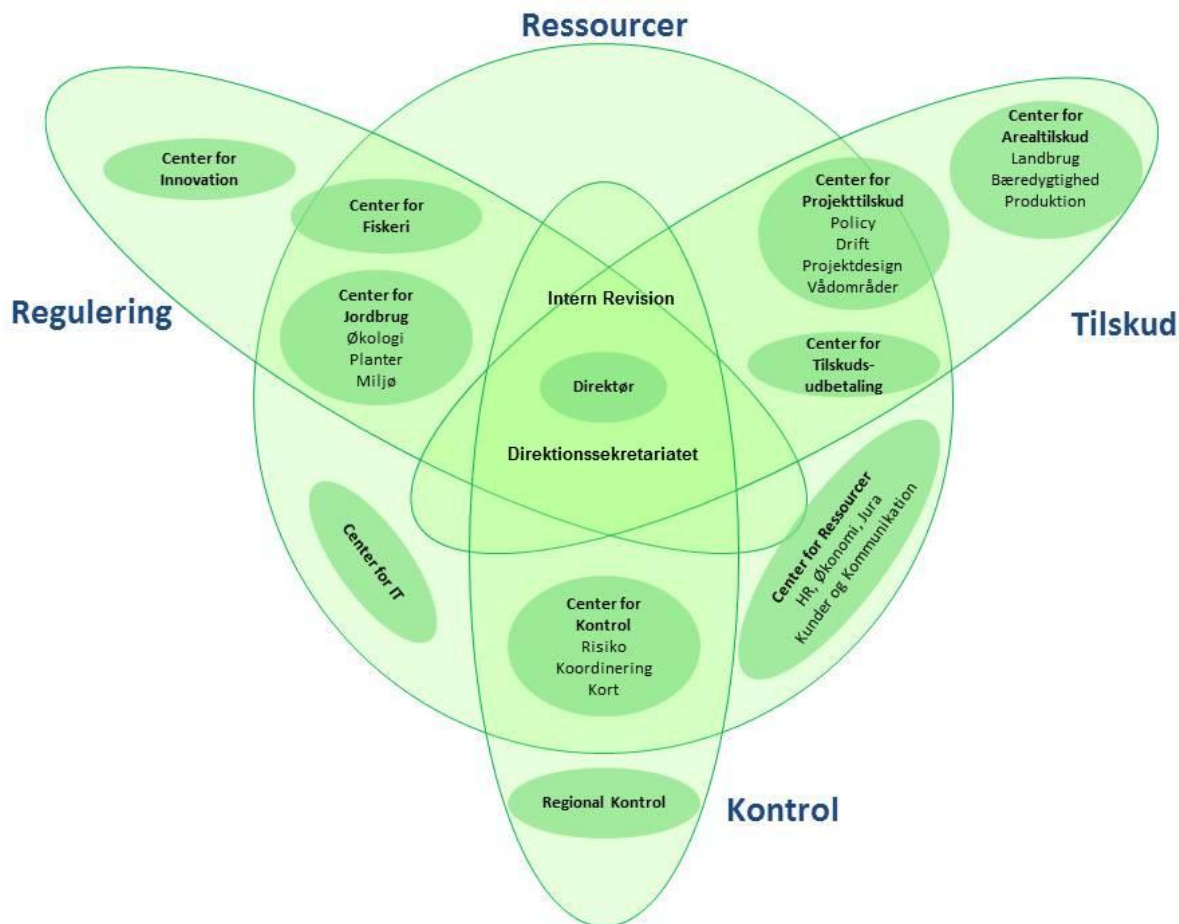
15.1.2 Beskrivelse af ledelses- og kontrolstruktur

15.1.2.1. Overordnet beskrivelse

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri har det overordnede ansvar for opfyldelsen af medlemsstatens rolle i henhold til artikel 72 i forordning XXX/2013. NaturErhvervstyrelsen, som er en styrelse under Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, er den primære forvaltningsmyndighed med ansvar for forvaltningen af det danske landdistriktsprogram.

Forvaltningen af enkelte dele af landdistriktsprogrammet varetages af Naturstyrelsen under Miljøministeriet og af Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter jf. neden for. NaturErhvervstyrelsens organisation fremgår af figur 27.

Figur 26 – NaturErhvervstyrelsens organisation

Følgende enheder i NaturErhvervstyrelsen er involveret i forvaltningen af det danske landdistriktsprogram:

Center for Projekttilskud, Policy varetager det overordnede EU-arbejde, herunder forvaltningskomité arbejde for så vidt angår tilskudsordninger under EGFL, ELFUL og EFF, fortolkning af EU regler og udvikling af forslag til prioritering af og indhold i landdistriktsprogrammet. Enheden skriver udkast til landdistriktsprogram og ændringer hertil samt koordinerer generelt herfor.

Center for Projekttilskud, Projektdesign varetager forvaltningsopgaver for så vidt angår tilskudsordninger under EGFL, ELFUL og EFF og udarbejder og fortolker nationale regler herfor. Enheden designer nye projektstøtteordninger i Landdistriktsprogrammet, og prioriterer projekterne ud fra målet at støtte de projekter, der giver størst effekt på indsatsområderne: Miljø, natur, økologi og erhvervsudvikling.

Center for Projekttilskud, Driftsenhed har ansvaret for sagsbehandling af ansøgninger om tilsagn og udbetalinger af tilskudsordninger under EGFL, ELFUL og EFF. Enheden varetager IT-understøttelsen og udviklingen i forhold til nye projektstøtteordninger på Landdistriktsprogram.

Center for Arealtilskud, Bæredygtighed varetager forvaltningsopgaver vedr. arealstøtteordningerne, herunder forvaltningskomitéarbejde for så vidt angår arealtilskudsordninger under ELFUL, udarbejder og fortolker de nationale regler om arealstøtte i Landdistriktsprogrammet.

Center for Arealtilskud, Produktion har ansvaret for sagsbehandlingen af arealstøtteordninger. Enheden har medarbejdere både i København og i Tønder. Produktion behandler støtteansøgninger og står for alle udbetalinger for arealrelateret støtte.

Center for Tilskudsudbetaling foretager registrering og udbetaling af EGFL- og ELFUL relaterede transaktioner samt koordination af forebyggelse og bekæmpelse af svig på risikoområder.

Intern Revision er placeret som en selvstændig enhed i NaturErhvervstyrelsen med direkte reference til EU-direktøren og den administrerende direktør. Intern Revision er operationelt uafhængig af den øvrige styrelse. Intern Revision leverer viden om styrelsens interne kontrol- og forvaltningssystemer, hvilket gør det muligt at forebygge og rette op på konstaterede risici og svagheder.

Revisionsenheden udfører revision af alle enheder og tilskudsområder i styrelsen og påser:

- At der er etableret hensigtsmæssige forretningsgange
- At de interne kontroller er tilstrækkelige til at sikre, at EU-bestemmelserne overholdes
- At regnskabsinformationerne undergår en tilstrækkeligt pålidelig behandling for at sikre, at regnskabet er rigtigt
- At der er sikret en tilstrækkelig system-, data- og driftssikkerhed ved styrelsens anvendelse af IT

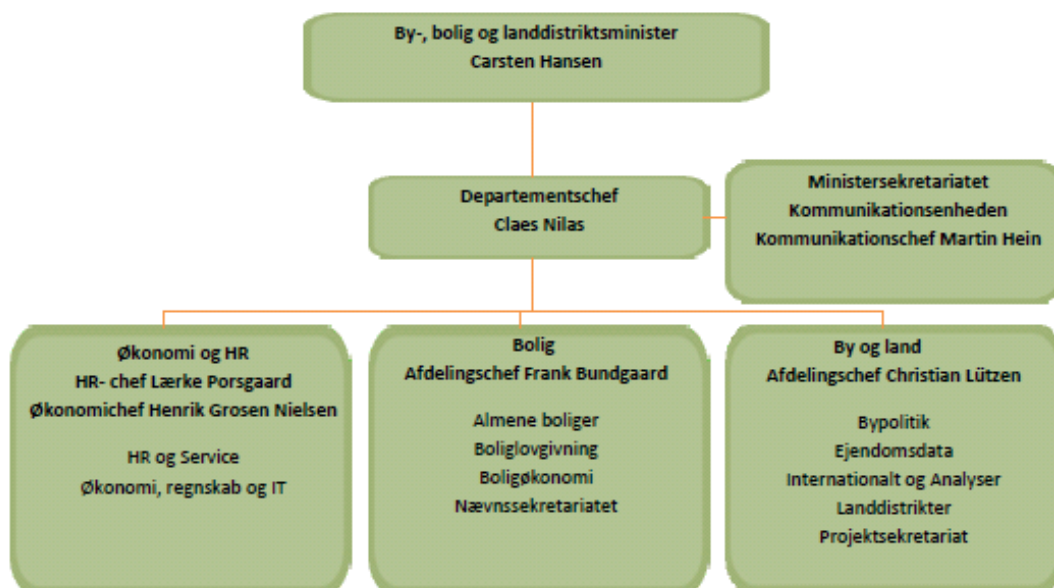
Center for Kontrol gennemfører den fysiske kontrol af alle ordninger efter kontrolinstrukser, som udarbejdes i samarbejde med enhederne i Center for Arealtilskud og Center for Projekttilskud. Kontrolrapporterne sender Center for Kontrol til Center for Arealtilskud og Center for Projekttilskud som afgør kontROLSagerne og fastlægger eventuelle sanktioner og krav om tilbagebetaling ved misligholdelser.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter

For så vidt angår tilrettelæggelse og administration af politikken for tilskud via lokale aktionsgrupper (LAG) efter Leader-metoden er Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter ressortansvarlig jf. kongelig resolution af 3. oktober 2011 samt "Samarbejdsaftale mellem Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter og NaturErhvervstyrelsen om opgaver relateret til tilskudsbevilling til LAG-projekter, drift af lokale aktionsgrupper og Netværkscentret opgaver". Den udførende enhed er placeret i afdelingen for By og Land jf. figur 28. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter deltager i EU Leader-netværket og inddrages i forberedelse af forhandling af relevante EU-regler på området, herunder efter behov ved mødedeltagelse, bidrag til besvarelser af høringer, mv.

Figur 27 - Organisationsdiagram for By, Bolig og Landdistrikter

Organisationsdiagram

Naturstyrelsen

Naturstyrelsens organisation fremgår af figur 29.

Følgende enheder i Naturstyrelsen er involveret i forvaltningen af det danske landdistriktsprogram:

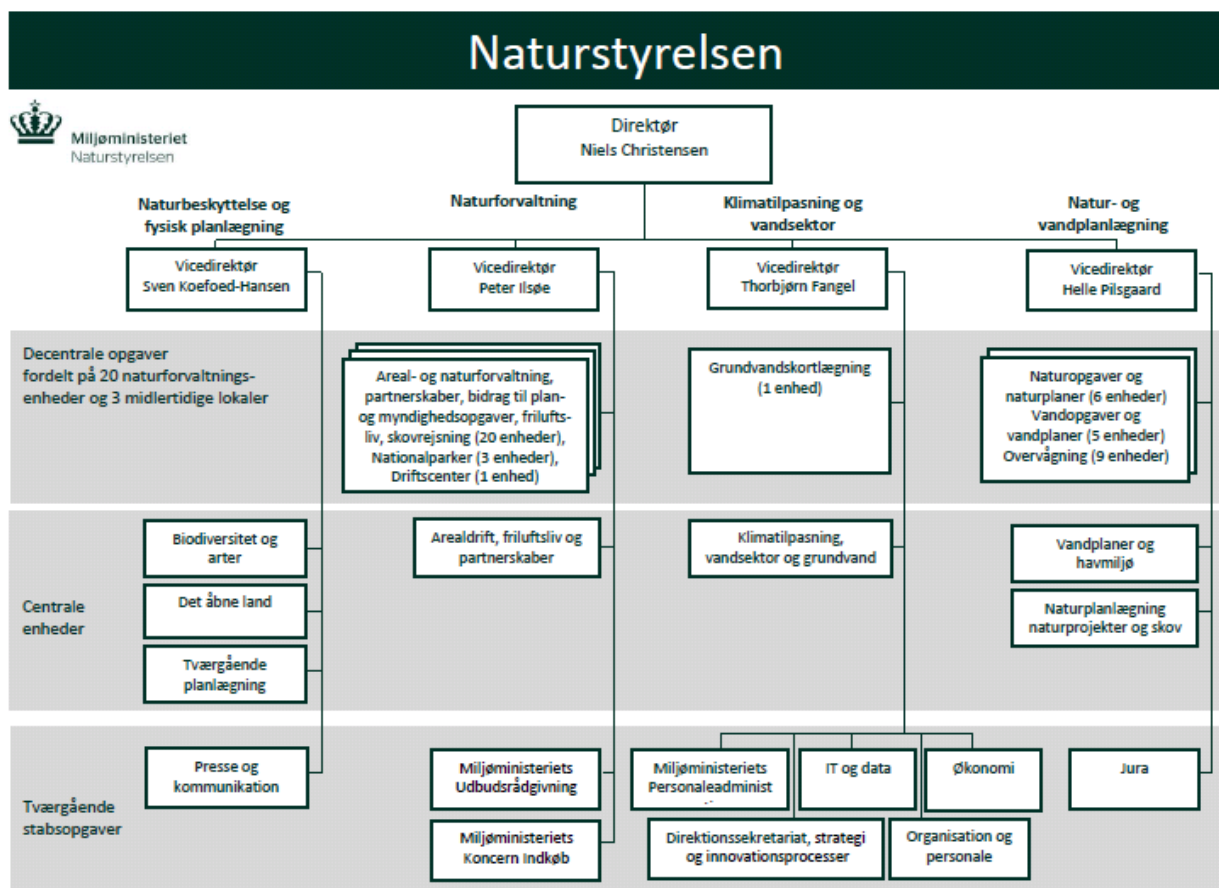
Naturplanlægning, Naturprojekter og Skov varetager

- Forvaltningen af skovbrugsforanstaltningerne, hvor Naturstyrelsen har ansvaret for den nationale administration, herunder tilsagn, anvisning af udbetalinger og kontrol
- Forvaltningen af de ordninger under landdistriktsprogrammet og fiskeriudviklingsprogrammet, hvor Naturstyrelsen har det faglige ansvar og NaturErhvervstyrelsen har ansvaret for den nationale administration, herunder tilsagn, udbetaling og kontrol
- Kontrollen af visse krydsoverensstemmelseskrav, hvor Naturstyrelsen har myndighedsansvaret .

Økonomi varetager de regnskabsrelaterede opgaver og udbetaling af tilskud vedr. skovbrugsforanstaltningerne.

Naturstyrelsen deltager i forberedelse af forhandling af relevante EU-regler på området, herunder efter behov ved mødedeltagelse, bidrag til besvarelser af høringer mv.

Figur 29 - Naturstyrelsens organisation

Det godkendte betalingsorgan

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri skal godkende NaturErhvervstyrelsen som den eneste udbetalingsstyrelse vedr. støtte fra ELFUL i henhold til artikel 7 i forordning (EU) nr. HR/2012.

Beskrivelse af forvaltnings- og kontrolstrukturen

NaturErhvervstyrelsen har den bemandings- og uddannelsesmæssige styrke til at sikre korrekt implementering af landdistriktsprogrammet. I sin egenskab af særskilt udpeget udbetalende organ, jf. ovenfor, har NaturErhvervstyrelsen en forpligtelse til at føre tilsyn med organer, hvortil der er delegeret ansvar og opgaver i forhold til ELFUL. NaturErhvervstyrelsen overvåger regelmæssigt de opgaver, der er uddelegeret til Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter med henblik på at bekræfte, at arbejdet er udført tilfredsstillende, og at det er i overensstemmelse med EU's regler. Der foretages endvidere et årligt tilsyn. Dog ikke i de år, hvor Intern Revision i NaturErhvervstyrelsen i henhold til deres revisionsplan foretager en revision af de opgaver, der bliver forvaltet af Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

Godkendelsesorgan

Opgaven som Godkendelsesorgan er udliciteret til et eksternt, privat, revisionsfirma på 4-års kontrakt. Det er pt. Deloitte, der er udnævnt til godkendelsesorgan.

Det påtegner årsregnskabet, før det bliver sendt til Kommissionen og skriver en rapport om resultaterne af revisionen. Det sker for at undersøge, om årsregnskabet er retvisende, og om procedurerne for den interne kontrol har fungeret tilfredsstillende.

Organets opgaver fremgår af Kommissionens gennemførelsesbestemmelser til den horisontale forordning og af Kommissionens retningslinjer (guidelines). Disse gælder også for den interne revisionstjeneste.

15.1.2.2. Indretning for at sikre uafhængig undersøgelse og afgørelse af klagesager

Udestår

15.2. Overvågningsudvalg

Der skal i henhold til artikel 41 i forordning (EU) nr. [CPR/2012], nedsættes et overvågningsudvalg for landdistriktsprogrammet. Udvalget skal nedsættes senest tre måneder efter Kommissionens beslutning om godkendelse af programmet.

Overvågningsudvalget skal udarbejde en forretningsorden, der blandt andet fastsætter udvalgets formål, opgaver, mødehyppighed og beslutningskompetence.

Formandskabet og sekretariatsfunktionen varetages af Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri – det vil i praksis sige af NaturErhvervstyrelsen. Kommissionens repræsentant i overvågningsudvalget kan på eget initiativ deltage i udvalgets møder i en rådgivende funktion.

Udvalget overvåger sammen med Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, at landdistriktsprogrammet gennemføres effektivt og med resultater. I henhold til artikel 81 i Rådets forordning X/X skal overvågningsudvalget som led heri:

- Høres og afgive udtalelse inden for fire måneder efter programmets godkendelse om kriterierne for udvælgelse af projekter, der kan opnå medfinansiering
- Gennemgå aktiviteter og output vedr. evalueringsplanen for programmet
- Undersøge foranstaltningerne i programmet vedrørende opfyldelsen af forhåndsbetingelserne
- Deltage i det nationale landdistriktsnetværk for at udveksle oplysninger om gennemførelse af programmet
- Gøre status over opfyldelse af programmets overordnede målsætninger og målsætningerne for de enkelte støtteordninger
- Gennemgå og godkende den årlige gennemførelsesrapport inden fremsendelse til Kommissionen
- Forslå tilpasninger af programmet med henblik på at nå målene og forbedre programmets forvaltning
- Behandle og godkende forslag om ændring af landdistriktsprogrammet

De danske myndigheder skal i henhold til artikel 5 i forordning (EU) nr. [CPR/2012] oprette partnerskabet mellem:

- De kompetente regionale og lokale myndigheder, bymyndigheder og andre offentlige myndigheder
- Arbejdsmarkedets parter
- Organer, der repræsenterer civilsamfundet, herunder miljøpartnere, ikke-statslige organisationer og organer, som er ansvarlige for at fremme ligestilling og ikke-forskelsbehandling

Overvågnings- og evalueringssystemet

NaturErhvervstyrelsen sikrer, at der er passende evalueringskapacitet til rådighed. Evalueringerne har til formål at vurdere effektiviteten og virkningerne af programmet. Mindst én gang i løbet af programmeringsperioden skal en evaluering vurdere, hvordan støtten har bidraget til målene for hver prioritet. Alle evalueringer vil blive gennemgået med overvågningsudvalget og sendt til Kommissionen.

Årlig statusrapport

Der er i henhold til landdistriktsforordningens artikel 82 krav om at udarbejde en årlig statusrapport om programmets gennemførelse – rapporten skal være Kommissionen i hænde senest den 30. juni hvert år. NaturErhvervstyrelsen udarbejder i samarbejde med Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter og Naturstyrelsen den årlige statusrapport og forelægger den for overvågningsudvalget til godkendelse. Herefter fremsender NaturErhvervstyrelsen rapporten til Kommissionen – første gang senest 31. maj 2016 og derefter til og med 2023. Den rapport, der forelægges i 2016, skal omfatte kalenderårene 2014 og 2015.

Statusrapporten skal vise programmets fremdrift ved hjælp af måling i forhold til finansielle input, output- og resultatindikatorer for hver støtteordning. Statusrapporten indeholder også en beskrivelse af de socio-økonomiske forhold generelt i landdistrikterne og et kapitel om hvorledes programmet løbende evalueres og kommunikeres.

Der arbejdes i den forbindelse med et fælles webbaseret it-afrapporteringssystem, og Kommissionen vil i samarbejde med medlemslandene løbende over hele programperioden arbejde med at forbedre det statistiske grundlag for vurderingerne af indsatsen.

Hvert år vurderer Kommissionen og NaturErhvervstyrelsen efter forelæggelse af den årlige statusrapport programmets fremdrift og behovet for at foretage tilpasninger af programmet for at nå målene herfor.

Det gælder for de årlige gennemførelsesrapporter, der forelægges i 2017 og 2019, at de også skal omfatte en beskrivelse af gennemførelsen af eventuelle delprogrammer, der er inkluderet i programmet, en vurdering af fremskridtene med at sikre en integreret tilgang til anvendelsen af ELFUL og andre af EU's finansielle instrumenter til at støtteterritorial udvikling i landdistrikter, bl.a. gennem lokaludviklingsstrategier. Den gennemførelsesrapport, der forelægges i 2017 skal desuden omfatte konklusionerne vedrørende opfyldelsen af målene for hver prioritet, der indgår i programmet for udvikling af landdistrikterne.

NAER og overvågningsudvalget skal på grundlag af denne løbende evaluering bl.a.

- Undersøge programmets fremdrift i forhold til de fastsatte målsætninger. Dette sker ved hjælp af resultatindikatorerne og, hvis dette er relevant, effektindikatorerne.
- Forbedre kvaliteten i programmet og programmets gennemførelse
- Vurdere forslag til mere omfattende ændringer af programmet
- Forberede midtvejsevalueringen og den efterfølgende evaluering

Evalueringen skal foretages af eksperter, der er funktionelt uafhængige af de myndigheder, der har ansvaret for programgennemførelsen.

NAER skal hvert år aflægge rapport til overvågningsudvalget om evalueringsaktiviteterne. Afrapporteringen vil finde sted som led i forelæggelsen af den årlige statusrapport for overvågningsudvalget (se også ovenfor afsnittet om årlige statusrapporter).

Vurderingen af effekterne af programindsatsen falder inden for evalueringsarbejdet. Det vil sige, at evaluator i forbindelse med ex ante- og efterfølgende evalueringer foretager de nødvendige kvalitative vurderinger af effekterne. Ved evalueringerne skal der foretages en undersøgelse af:

- Ressourceudnyttelsesgraden
- Effektiviteten
- Programmets socioøkonomiske virkning
- Programmets virkning på EU's højt prioriterede mål

Evalueringerne skal omfatte programmets mål, og formålet er at lære af de erfaringer, der er gjort med landdistriktspolitikken – herunder indkredse de gode og dårlige resultater og fastslå bedste praksis. Det påhviler NaturErhvervstyrelsen at igangsætte evalueringerne og tilvejebringe de nødvendige data til evalueringerne.

Forhåndsevaluering

NaturErhvervstyrelsen har sikret deltagelse af forhåndsevalueringseksperter fra et tidligt tidspunkt i processen til udvikling af programmet for udvikling af landdistrikterne, herunder udvikling af den analyse, der er omhandlet i artikel 9, stk. 1, litra b), udformningen af programmets interventionslogik og etableringen af programmets mål.

Efterfølgende evaluering

I 2023 er NaturErhvervstyrelsen ansvarlig for, at der udarbejdes en efterfølgende evalueringsrapport for det danske landdistriktsprogram. Denne rapport fremsendes til Kommissionen senest den 31. december 2023.

Sammensætning af overvågningsudvalget

Overvågningsudvalget konstitueres med repræsentation fra blandt andet:

- Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri

- Finansministeriet
- Økonomi- og Indenrigsministeriet
- Erhvervs- og Vækstministeriet
- Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter
- Miljøministeriet
- Klima- og Energiministeriet
- Danske Regioner
- Repræsentanter fra de regionale vækstfora
- Kommunernes Landsforening
- Landbrug og Fødevarer
- Danmarks Naturfredningsforening
- Landdistrikternes Fællesråd
- Arbejdsmarkedets parter
- Universiteterne
- Europa Kommissionen
- NaturErhvervstyrelsen (formandskab og sekretariat)

Fastlæggelse af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier)

Kriterierne for støtteberettigelse og prioriteringskriterierne skal fastlægges entydigt for at sikre, at støttemidlerne bruges bedst muligt.

Der opstilles klare og objektive kriterier for, hvornår en ansøgning er støtteberettiget (tilskudsbetingelser) samt, hvordan ansøgningerne skal prioriteres for at målrette støttemidlerne til de projekter, der har den største merværdi. Anvendelsen af kriterierne skal være transparent og konsistent.

Tilskudsbetingelserne skal være opfyldt for, at ansøger kan modtage tilsagn. Ansøger skal opfylde betingelserne fuldt ud. Tilskudsbetingelser kan både blive fastsat via EU-lovgivning i form af forordninger, gennemførelsesbestemmelser og delegerede retsakter, men kan også være nationalt fastsatte regler etableret af den nationale forvaltningsmyndighed. Nationalt fastsatte tilskudsbetingelser har samme juridiske betydning som betingelser fastsat via EU-lovgivningen. Tilskudsbetingelserne skal være og enkle at kontrollere. Hvis en tilskudsbetingelse ikke opfyldes, kan ansøgningen ikke imødekommes. Hvis ansøger allerede har modtaget tilskud, men det viser sig, at vedkommende ikke har opfyldt tilskudsbetingelserne på ansøgningstidspunktet, anmodes vedkommende om 100 pct. tilbagebetaling af støtten.

Brugen af udvælgelseskriterier (prioriteringskriterier) skal sikre en ensartet behandling af alle ansøgninger og bedre brug af de finansielle ressourcer i Landdistriktsprogrammet. Der fastsættes prioriteringskriterier for hver foranstaltning i landdistriktsprogrammet. Prioriteringskriterierne anvendes også i tilfælde, hvor der er tilstrækkelige midler til at imødekomme alle modtagne ansøgninger, der opfylder tilskudsbetingelserne. Dette gælder dog ikke for arealforanstaltninger under artikel 29,30,31,32, 34 og 35, hvor brugen af prioriteringskriterier kun er obligatorisk, hvis de afsatte midler ikke er tilstrækkelige til at imødekomme alle ansøgninger.

Den nationale forvaltningsmyndighed udarbejder kriterierne. Kriterierne skal sikre

- 1) Målretning af støtten
- 2) Værdi for pengene, dvs. bedst mulig brug af de afsatte midler
- 3) Lige behandling af ansøgninger
- 4) Proportionalitet i forhold til størrelsen på projekterne

Prioriteringskriterierne fastlægges inden ansøgningsrunderne. Prioriteringen vil foregå via pointgivning af hver enkelt ansøgning ud fra et af den nationale forvaltningsmyndighed fastlagt pointsystem. På denne måde rangeres ansøgningerne i forhold til hinanden for at sikre, at de projekter, der har størst merværdi, prioriteres. Der fastsættes for alle tilskudsordninger en minimumpointscore, som alle ansøgninger skal opfylde for at kunne modtage tilsagn. Det er den nationale forvaltningsmyndighed, der har ansvaret for, at brugen af prioriteringskriterier bliver gennemført korrekt. Hvis den nationale forvaltningsmyndighed har uddelegeret ansvaret for tilsagnsgivningen, skal dette organ gennemføre prioriteringen.

15.3. Kommunikation om Landdistriktsprogrammet

15.3.1. Information til potentielle støttemodtagere og stakeholdere om muligheder for støtte under Landdistriktsprogrammet

15.3.2. Information til den brede befolkning om EU's rolle i finansiering gennem programmet

15.3.3. De lokale aktionsgruppers rolle i kommunikation

Udestår

15.4. Sikring af sammenhæng mellem artikel 21 og artikel 36 under lokale udviklingsstrategier

I forbindelse med lokaludvikling sikres det på følgende måde, at der er sammenhæng mellem foranstaltningen til støtte til basale servicefaciliteter og landsbyfornyelse i landdistrikterne i medfør af landdistriktsforordningens artikel 21 og foranstaltningen for støtte til samarbejdsprojekter under de lokale udviklingsstrategier i medfør af landdistriktsforordningens artikel 36.

Støtten forvaltes af en og samme forvaltningsmyndighed, NaturErhvervstyrelsen. For at undgå overlap under de to foranstaltninger og for at sikre den størst mulige sammenhæng udarbejder forvaltningsmyndigheden lister over projektansøgninger og – tilsagn under de to foranstaltninger og sammenligner indsatserne. Sammenligningen foretages på projektniveau ud fra ansøgers CVR nummer, som registreres i systemet. Hvis der er registreret finansiering til nært beslægtede aktiviteter under de to artikler, foretager forvaltningsmyndigheden krydskontrol og afklaring af sammenhængen i indsatserne.

15.5. Aktioner for at reducere administrative byrder for støttemodtagere

NaturErhvervstyrelsen vil som forvaltningsmyndighed arbejde løbende på at reducere de administrative byrder med programmet. Styrelsen har udarbejdet en handlingsplan for, hvordan der kan spares ressourcer for støttemodtagere.

For arealstøtteordningerne vil der bl.a. blive arbejdet med digital indberetning og samling af ansøgninger under det fælles elektroniske ansøgningsskema for arealstøtte under CAP søjle 1 og 2. Dette er centralt for

reduktioner af de administrative byrder for ansøgere og støttemodtagere. Der er for de arealbaserede støtteordninger fokus på mere tydelig kommunikation om udpegning af de arealer, som kan omfattes af støtte, samt om kontrollen af overholdelsen af støttebetingelserne.

Der vil på arealstøtteområdet blive arbejdet på at reducere fejlratene gennem:

- Regelforenkling
- Proportionalitet i sanktionering
- Fokus på, hvornår markblokkene redigeres
- Bedre kommunikation i forhold til ansøgerne

På projektstøtteområdet vil der blive arbejdet på at introducere større ensartethed samt bedre ansøgnings- og vejledningsmateriale til ansøger for at reducere de administrative byrder, så som:

- Regelforenkling og ensretning
- Overensstemmelse mellem regler og vejledning
- Forenkling af supplerende materiale til ansøgninger
- Tydelig og forståelig beskrivelse af ansøgers forpligtelser

Regelforenkling og ensretning: Hvor det er muligt og giver mening vil styrelsen arbejde for, at de generelle regler beskrives ens for forskellige ordninger, f.eks. ved at udarbejde én generel bekendtgørelse for de generelle regler i forordningsgrundlaget på tværs af ordningerne og én generel vejledning til ansøgere. Derudover vil NAER arbejde for en ensartet implementering af reglerne.

Overensstemmelse mellem regler og vejledning: Styrelsen vil sikre, at indholdet i vejledninger til ansøger beskrives i overensstemmelse med reglerne (forordningsgrundlag, Program og nationale regler), så der ikke er uklarhed omkring reglerne.

Forenkling af supplerende materiale til ansøgninger: Styrelsen vil udarbejde skabeloner til områder, som har vist sig at være vanskelige for ansøger, f.eks. tilbud og projektansættelser.

Tydelig og forståelig beskrivelse af ansøgers forpligtelser: Styrelsen vil beskrive ansøgers forpligtelser vedr. synliggørelse af tilskud tydeligere, mere præcist og mere fyldestgørende, da ansøgere i flere tilfælde har været i tvivl omkring det konkrete indhold af disse forpligtelser.

15.6. Beskrivelse af brugen af teknisk bistand

Den danske forvaltningsmyndighed har til hensigt at anvende 4 pct. af de tildelte midler fra ELFUL til programmet til tekniske bistands aktiviteter i forbindelse med gennemførelsen af programmet.

Teknisk bistand kan bruges til en række forvaltningsopgaver såsom forberedelse, forvaltning, overvågning, evaluering, informationsaktiviteter og kontrolaktiviteter i forbindelse med programindsatsen.

De afsatte midler vil blive brugt til at finansiere aktiviteter vedrørende forberedelse og forvaltning, tilsyn med, evaluering, kontrol af samt information om programaktiviteten. Desuden vil en del af midlerne blive

brugt til oprettelse og drift af det nationale netværk for landdistrikterne, herunder til strukturer, der er nødvendige for at bruge netværket, og en aktionsplan, der mindst omfatter aktiviteter som: Identifikation og analyse af god overførbar praksis og oplysninger herom, netværksforvaltning, tilrettelæggelse af udveksling af erfaring og knowhow, udarbejdelse af uddannelsesprogrammer for lokale aktionsgrupper under etablering og teknisk bistand til samarbejde mellem flere områder og tværnationalt samarbejde.

I programmets første år, hvor velfungerende sagsbehandlings-, overvågnings-, evaluerings- og kontrolsystemer skal etableres, forventes der ekstra behov for teknisk bistand. Senere vil udgifter til den løbende overvågning og evaluering, afslutningen af landdistriktsprogrammet 2007-2013 og ex post evalueringen heraf være det mest udgiftskrævende. Hertil kommer eventuelle andre mindre evalueringsopgaver aftalt med Kommissionen eller overvågningsudvalget.

Et budget for brugen af teknisk bistand offentliggøres på det årlige Landdistriktsovervågningsudvalgsmøde i juni. Der er tale om en tentativ fordeling af udgifterne til teknisk bistand. Tre udgiftstyper kan godkendes som forbrug på teknisk bistand: Det er direkte henfør bare øvrige driftsudgifter til administrativ kontrol, forvaltningsaktivitet, IT-aktiviteter, kommunikation, evalueringer og undersøgelser. Registreringen af lønomkostninger hertil baseres på tidsregistreringssystemet i styrelsen.

16. Involvering af partnerskabet

NaturErhvervstyrelsen har afholdt en række møder med interessenterne forud for formulering af programmet.

I henhold til EU-forordningen skal der etableres et partnerskab i forbindelse med udarbejdelsen af partnerskabsaftalen og de enkelte programmer for perioden 2014-2020.³¹ Følgende partnere skal deltage i partnerskabet:

- De kompetente regionale og lokale myndigheder, by-myndigheder og andre offentlige myndigheder
- Arbejdsmarkedets parter
- Organer, der repræsenterer civilsamfundet, herunder miljøpartnere, ikke-statslige organisationer og organer, som er ansvarlige for at fremme ligestilling og ikke-forskelsbehandling

Partnerskabet skal inddrages i udarbejdelsen af partnerskabsaftalen og statusrapporter samt i forberedelsen, gennemførelsen, overvågningen og evalueringen af landdistriktsprogrammet. Desuden skal partnerne deltage i overvågningsudvalget for programmet.

---

³¹ Europa-Parlamentets og Rådets forordning [XX/2013] om fælles bestemmelser for Den Europæiske fond for Regionaludvikling, Den Europæiske Socialfond, Samhørighedsfonden, Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne og Den Europæiske Hav- og Fiskerifond, som er omfattet af den fælles strategiske ramme, om generelle bestemmelser for Den Europæiske Fond for Regionaludvikling, Den Europæiske Socialfond og Samhørighedsfonden og om ophævelse af Rådets forordning (EF) nr. 1083/2006, artikel 5.

I det følgende beskrives etableringen af partnerskabet, inddragelsen af partnerskabet i processen og resultaterne af inddragelsen.

16.1. Etablering af partnerskabet

NaturErhvervstyrelsen og Erhvervsstyrelsen har som forvaltningsmyndigheder for henholdsvis Landdistriktsfonden og Hav- og Fiskerifonden samt Regionalfonden og Socialfonden lagt vægt på at inddrage de væsentligste aktører i udarbejdelsen af partnerskabsaftalen og de operationelle programmer for perioden 2014-2020.

Partnerskabsaftalen og de operationelle programmer er blevet til i dialog mellem de væsentligste parter, der skal medvirke til at løse de vigtigste udfordringer for Danmark i perioden 2014-2020. De involverede parter har således været aktører, der enten har en væsentlig faglig interesse i og viden om de indsats, der skal adresseres via ESI-fondene, eller som i sidste ende skal medvirke i implementeringen af de operationelle programmer.

Partnerskabet for landdistriktsprogrammet er etableret ved, at de relevante offentlige myndigheder, interesseorganisationer, arbejdsmarkedets parter, forsknings- og uddannelsesinstitutioner og repræsentanter for de lokale aktionsgrupper blev inviteret til at deltage to workshops i 2012, jf. nedenfor.

16.2. Inddragelsen af partnerskabet

Workshops

Udarbejdelsen af partnerskabsaftalen blev formelt skudt i gang med en workshop den 27. september 2012, hvor de forordningsmæssige rammer og indledende overvejelser om den danske indsats under ESI fondene - Landdistriktsfonden, Hav- og Fiskerifonden, Regionalfonden og Socialfonden - i den kommende periode blev præsenteret. Medlemmer af overvågningsudvalgene for de operationelle programmer, relevante organisationer inden for landbrug og fiskeri, relevante ministerier, Kommunernes Landsforening, Danske Regioner, de lokale aktionsgrupper samt øvrige parter bag de regionale vækstfora, herunder arbejdsmarkedets parter og repræsentanter for de regionale videns- og uddannelsesinstitutioner modtog direkte invitation til workshoppen, der desuden blev annonceret offentligt på Erhvervsstyrelsens hjemmeside www.regionalt.dk. Deltagerliste er vedlagt som bilag 12.

Der blev i forlængelse af denne workshop afholdt tre separate workshops om udarbejdelsen af de kommende programmer, hvor der samtidig er informeret om arbejdet med partnerskabsaftalen. Der er afholdt workshop om udarbejdelse af operationelle programmer for strukturfondene den 28. september 2012 i Odense. Der er desuden afholdt workshop om fiskeriudviklingsprogrammet den 2. oktober 2012 i København, og der er afholdt workshop om landdistriktsprogrammet den 11. oktober 2012 i København. De inviterede parter var medlemmer af overvågningsudvalgene for de fire fonde suppleret med yderligere relevante parter. De inviterede til workshoppen om landdistriktsprogrammet fremgår af bilag 12.

På workshoppen om landdistriktsprogrammet var der oplæg fra Danmarks Naturfredningsforening, Landbrug & Fødevarer, EU-Kommissionen (DG AGRI), Finansministeriet og NaturErhvervstyrelsen om forventninger, udfordringer og muligheder for det kommende landdistriktsprogram frem mod 2020. Efterfølgende var deltagerne inddelt i arbejdsgrupper med henblik på drøftelser af spørgsmål,

forventninger og ønsker til det kommende program. Der fremkom bl.a. følgende synspunkter og forslag fra arbejdsgrupperne:

- Der ligger et stort potentiale og oplagte synergieffekter i at tænke på tværs
- Der er potentiale i at samtænke søjle I og søjle II
- Man må gøre op med silo tankegangen, så man kan opnå bedre samspil mellem de fire fonde. Administration og ansøger bør kunne se på tværs af fondenes tilbud og dække huller, f.eks. fødevareforarbejdning, som ikke fanges godt nok, men også f.eks. fiskeri- og fritidsformål i vandtiltag
- LDP kan ikke løfte erhvervets konkurrenceevne i væsentlig grad. Derimod skal programmet løfte nogle af de indsætser, som markedet ikke understøtter, f.eks. i forhold til natur og miljø
- Der blev efterspurgt mere belønning på naturområdet, dvs. højere støttesatser
- Der skal tænkes i nye finansieringsformer på projekt/LAG området
- LAG'erne kan have et endnu bedre samspil med kommuner og regioner, herunder med den overordnede, kommunale planlægning. Indsatsen under LAG'erne skal være mere erhvervsorienteret, dvs. have fokus på vækst og beskæftigelse
- Mere målretning på natur- og miljømidler
- Stort behov for at tænke i forvaltning af sammenhængende områder, da fragmentering er en af de allerstørste udfordringer for at kunne opnå biodiversitetsmål
- Vigtigt, at man bliver bedre til at afgrænse de forskellige indsætser, så diskussionen ikke bliver for svær at tage. Det skal forstås i den kontekst, at en af de store udfordringer fremover bliver at håndtere flere effekter på samme areal, f.eks. miljø, klima, energi, biodiversitet
- Forsigtig med negative effekter, at man ikke lader sig rive med, jf. med majs til biomasse i Nordtyskland
- Drikkevand er vigtigt og skal beskyttes
- Effektmåling er afgørende! Støtte bør gå til tiltag som leverer ekstra, fælles goder
- Man kan ikke på forhånd afvise nogen af de seks EU LD prioriteter. Man bør dog formulere udfordringer, som kan adressere flere formål samtidig

- Man bør ikke sprede sig for meget, men der bør samtidig ikke være for ensidig fokus på snævre målsætninger, så som vandrammedirektivet. Det skal være multifunktionelle, sammenhængende projekter i modsætning til små isolerede, som nu
- Man bør sende administratorene ud og skabe projekter, der kan være multifunktionelle. Dermed kan man reducere tidsspild på de mange små ansøgninger, der ikke bliver efterkommet
- Der er behov for smarte løsninger i landbruget – ikke mindre landbrug. De eventuelt modulerede midler på 10 pct. bør gå til grøn omstilling i landbruget. Indsatsen for økologi er for isoleret – der bør ses på at fremme miljøvenlige teknologier i landbruget mere bredt og ikke kun økologi som isoleret produktionsform
- Man bør samtænke opnåelse af flere formål i samme ordning og samme projekt (miljø, natur, friluftsliv, turisme, beskæftigelse, vækst). Der bør være bedre samspil mellem indsatserne for landdistrikter og landbrug og et mere langsigtet fokus for ordningerne
- I forhold til turisme fandt en deltager, at turisme bør følges med andre midler. Andre fandt, at turisme har en vigtig rolle
- Der bør sættes mere på Community Led Local Development – samarbejde om støtteadministration i lokale fællesskaber
- Der skal mere fokus på infrastruktur
- Der er problemer på øerne, bl.a. i forhold til at sikre leverancer
- Ordningerne bør kombineres i stedet for kun at fokusere på en kasse
- Vi skal ikke kun fokusere på det, der kan lade sig gøre fra 1. januar 2014, men også forberede os til perioden efter 2020
- Pengene skal lægges på de initiativer, hvor der er volumen
- Der er et stort eksportpotentiale i kvalitetsfødevarer
- Bredbånd er vigtigt, hvis moderne teknologi skal kunne virke. Netværksopkobling er forudsætningen for arbejdspladser i landdistrikterne
- Udvikling af vandingssystemer er vigtigt
- Klimatilpasning er et område med muligheder i landdistriktsprogrammet – og i Regionalfonden

- Et fleksibelt program er vigtigt, da situationen kan ændre sig fundamentalt over en 7-årig periode, og programændringer tager lang tid
- I en situation, hvor der kan forventes færre midler, skal der fokuseres på indsatser, der spiller ind i forhold til miljømålsætninger, men som samtidig tilgodeser andre formål. Et eksempel er Maarbjergværket (biogas), hvor man på samme tid kan tilgodese miljø, vækst, arealanvendelse, dyrkning af energiafgrøder og beskæftigelse.
- Udarbejdelse af naturplaner med 50 pct. tilskud, hvilket kunne kobles sammen med præmiering af landmænd
- Husk at få forbrugerne med hele vejen rundt ved udformningen af støtteordninger
- Videnoverførsel kan ses i sammenhæng med nye udfordringer vedr. klimaspørgsmål og bevaring af ressourcer. Det kan ikke meget vækst i sig selv, men det kan forhindre tilbagegang.
- Kompetenceudvikling er vigtigt for at være på forkant med udviklingen i landbruget. Forudsætter også, at landbruget er indstillet på at medvirke til det, dvs. tage elever.
- LAG'erne kæmper ikke for kompetenceudvikling
- Innovation skaber behov for at forhøje kompetenceniveauet
- Økologi (arealstøtte) er spredt fægtning. Det giver mere, hvis det er sammenhængende arealer.
- Metodeudvikling for planlægning i landzonen, dvs. finde nye veje at gøre tingene på, herunder samspil mellem forskning og erhvervet
- Der er behov for rummelighed, fokusering, fleksibilitet og multifunktionalitet i programlægningen.

Tværgående inddragelse og koordinering

Med henblik på koordinering af forberedelsen af partnerskabsaftalen har der været nedsat en gruppe med deltagelse af Finansministeriet, Udenrigsministeriet, Fødevareministeriet og Erhvervs- og Vækstministeriet (formand). Der er desuden etableret en tværministeriel følgegruppe (på embedsmandsniveau) vedrørende ESI-fondene. Den tværministerielle embedsmandsgruppe har afholdt en række møder med deltagelse fra Finansministeriet, Udenrigsministeriet, Beskæftigelsesministeriet, Socialministeriet, Klima- og Energiministeriet, Miljøministeriet, Ministeriet for Uddannelse, Forskning og Innovation, Ministeriet for Børn og Undervisning, Ministeriet for By, Boliger og Landdistrikter, Fødevareministeriet og Erhvervsministeriet.

Herudover har den fælles strategi på tværs af fondene været til diskussion i Danmarks Vækstråd den 8. november 2012 på baggrund af præsentationen af Kommissionens positionspapir for Danmark.

Kommissionens positionspapir blev præsenteret for partnerskabet ved et arrangement med EU-kommissær

Johannes Hahn den 3. december 2012 i København. Der var inviteret repræsentanter for ministerier, regioner, relevante organisationer og foreninger, forsknings- og uddannelsesinstitutioner og rådgivningsfirmaer mv. Deltagerlisten fremgår af bilag 12.

Endvidere har NaturErhvervstyrelsen orienteret om status for arbejdet med det kommende landdistriktsprogram på møder i Udvalget for et Levende Land – Landdistriktsudvalget den 20. november 2012 og den 3. juni 2013.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter har i 2012 afholdt fire regionale møder om den kommende programperiode med udgangspunkt i forslaget til forordning for udviklingen af landdistrikterne. Der er afholdt møder i Nykøbing Falster, Mørke, Herning og Middelfart. Formålet med møderne var at invitere de regionale og lokale interessenter til at deltage i diskussionen om indholdet i det kommende landdistriktsprogram.

Bilaterale møder mv.

NaturErhvervstyrelsen har afholdt en række bilaterale møder med relevante ministerier (Miljøministeriet, Ministeriet for By, Boliger og Landdistrikter, Klima- og Energiministeriet og Finansministeriet), interessenter og organisationer til brug for udarbejdelsen af landdistriktsprogrammet. NaturErhvervstyrelsen har desuden modtaget en række skriftlige bidrag og forslag fra disse parter i forhold til det kommende program.

Ex ante evaluator af landdistriktsprogrammet 2014-2020, har afholdt møder med en række ministerier, organisationer og foreninger for at høre deres ønsker og behov til det kommende program til brug for ex ante evalueringen, bl.a. Miljøministeriet, Ministeriet for By, Boliger og Landdistrikter Klima- og Energiministeriet, Landbrug & Fødevarer, Økologisk Landsforening og Danmarks Naturfredningsforening. Ved disse konsultationer fremførtes følgende generelle synspunkter baseret på erfaringerne fra programmet for 2007-2013:

- Behov for færre ordninger og større målretning
- Natur- og Miljøprojektordningen har været en succes, men der er behov for at kunne dokumentere ordningens virkning gennem nogle gode indikatorer
- Miljøteknologi skal løbende tilpasses, så der er sikkerhed for at man støtter nyeste og bedste teknologi
- Det er vigtigt med en skarp prioritering. Det er ikke realistisk at "gøre alle tilfredse", og midlerne skal anvendes så de gør en reel forskel. Støttesatserne er afgørende for om landmændenes adfærd vil blive påvirket tilstrækkeligt.
- Satserne har i visse tilfælde været for lave i programmet for 2007-2013, mens satserne i andre tilfælde har overkompenseret

- Der var ønsker om en kraftig indsats i forhold til natur og miljø gennem arealstøtten og anvendelse af engangserstatninger som et vigtigt element
- Der var interesse for at målrette ordninger mere evt. gennem muligheder til landmanden for at tilvælge elementer
- Det nye system skal helst omfatte hele bedrifter fremfor enkeltmarker, for at sikre mod at landmænd kan få støtte uden at ændre adfærd i mere miljøvenlig retning
- Det bør overvejes at gå i retning af mere differentieret arealstøtte kombineret med plejeplaner, så det sikres at landmanden kompenseres for de faktiske ekstra udgifter og reducerede indtægter, og det er mere præcist defineret, hvad der skal gøres for at være opnå støtten
- Det er vanskeligt for landmændene at overskue samspillet til enkeltbetalingen og der er usikkerhed f.eks. om definitionen af græsarealer, hvilket skaber stor usikkerhed. Desuden var der et ønske om at dyrevelfærd blev stærkere placeret i det kommende program, og dette blev koblet sammen med ønsket om at fremme afgræsning af arealer
- Det vurderes, at naturplejeordningerne ikke har tilstrækkeligt afløb, blandt andet som følge af at støttesatserne generelt er for lave. Der er ofte tale om små arealer, som ikke er landmandens højeste prioritet.
- Ønske om at opfatte naturpleje som en egentlig driftsgren for landmanden
- Tendens til, at programmet ses som et sektorprogram for landbrug og fødevarer mere end som et bredere landdistriktsprogram
- I forhold til det kommende program ønskes større vægt på produktudvikling og innovation og rådgivningsindsatser for små virksomheder i forhold til udvikling af produkter og markedsføring
- Programmet 07-13 indeholder en lang række elementer som er positive i forhold til klimaindsatsen, men det er ofte andre natur og miljøeffekter som der styres efter med afledte klimaeffekter
- Generelt blev det fremhævet som et problem, at virkemidlerne ikke sikrede varige effekter, men havde tidsbegrænset karakter (f.eks. 5-årige tilsagn)
- Indsatser i forhold til at begrænse metan-afgivelsen fra stalde (udviklingsprojekter i forhold til nye staldsystemer og investeringsstøtte) og udtagning af lavbundslande blev fremhævet som vigtige i det kommende program, samt indsatser i forhold til at øge produktion af biomasse i form af restprodukter fra landbruget til energiproduktion

- Der er behov for at øge landmandens kompetencer i forhold til klimaaspekter, idet det blev nævnt at den eksisterende rådgivning af landmænd ikke er af tilstrækkelig kvalitet
- Der skal arbejdes med at udvikle relevante indikatorer for virkemidlerne i forhold til klima

Resultater af inddragelsen

Generelt

Partnerskabet er blevet præsenteret for den socioøkonomiske analyse, SWOT og de identificerede udfordringer, valg af tematiske mål, de fondsspecifikke strategier og potentielle områder, hvor de fire fonde kan understøtte hinanden samt resultatorienteringen.

Der har generelt været opbakning til, at partnerskabsaftalens strategi, herunder de identificerede udfordringer og hvordan de skal adresseres. Partnerskabet har særligt medvirket til at identificere relevante udfordringer og bidrage med information i den forbindelse samt pege på relevante løsningsmodeller og konkrete indsatser, der vurderes at kunne medvirke til at løse de overordnede udfordringer vedrørende produktivitet, jobskabelse og styrkelse af udviklingen af landbrugserhvervet og fiskerisektoren. Partnerskabet har løbende medvirket til at kvalificere indholdet af såvel partnerskabsaftalen som de operationelle programmer, og partnerskabet har medvirket til at beskrive snitflader til andre EU-fonde og nationalt finansierede initiativer.

De bidrag, som partnerskabet har leveret, er løbende blevet vurderet og så vidt muligt inddraget i udarbejdelsen af udkast til partnerskabsaftale og operationelle programmer.

Se opgørelse over inddragelse af partnerskabet i tabel 16.1 og 16.2 vedlagt.

Offentlig høring af udkast til landdistriktsprogram og miljøvurdering

NaturErhvervstyrelsen har sendt udkast til landdistriktsprogram i offentlig høring sammen med en strategisk miljøvurdering af udkastet i december 2013 efter lov om miljøvurdering. Høringslisten omfattede medlemmerne af partnerskabet og XXXX. Desuden blev høringen offentligt annonceret på internettet.

NaturErhvervstyrelsen har modtaget [XX] høringssvar. Høringssvarene afspejler generelt .. Bemærkningerne vedrører bl.a. ..

De vigtigste bemærkninger fra høringen og styrelsens reaktion herpå er:

- XX
- XX
- XX

De modtagne bemærkninger vil blive inddraget i forbindelse med NaturErhvervstyrelsens udarbejdelse af endeligt forslag til program og derefter i forbindelse med udfærdigelsen af bekendtgørelser og vejledninger for støtteordningerne under programmet. Det endelige programforslag skal godkendes af Europa Kommissionen. Den endelige udformning af bekendtgørelserne vil blive fastlagt efter offentlig høring af udkast til bekendtgørelserne.

17. Handlingsplan for det Nationale Landdistriktsnetværk

Danmark vil videreføre det nationale landdistriktsnetværk, der er oprettet og udbygget gennem programperioden 2017-2014. Netværket omfatter organisationer, foreninger og offentlige forvaltninger, der er involveret i forberedelse og udmøntning af udvikling af landdistrikter i Danmark.

Danmark vil udarbejde en handlingsplan med henblik på udvikling af dette nationale landdistriktsnetværk.

Med henblik på at understøtte arbejdet med inddragelse af det nationale landdistriktsnetværk blev der i 2007 oprettet en national netværksenhed, som vil blive videreført og udbygget i overensstemmelse med prioriteterne i det nye landdistriktsprogram for perioden 2014-2020. For at styrke dette arbejde vil den nationale netværksenhed blive delt i to underenheder. Her vil den ene enhed hos Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter fokusere på indsatsen i forhold til udvikling af landdistrikterne (programmets prioritet 6), herunder LAG-ordningen, mens den anden enhed under NaturErhvervstyrelsen vil fokusere på de øvrige dele af landdistriktsprogrammet.

Landdistriktsnetværket vil bringe folk sammen og fremme samarbejde på tværs af myndigheder, foreninger, organisationer, videns institutioner mv.

Formålet med landdistriktsnetværket er

- At understøtte og sikre inddragelse af landdistriktsaktører i udmøntningen af landdistriktsprogrammet
- At forbedre kvaliteten af udmøntningen af landdistriktsprogrammet og sikre den bedst mulige udnyttelse af tilskudsmidlerne
- At informere offentligheden og potentielle tilskudsmodtagere om landdistriktspolitikken
- At fremme innovation i landbruget, fødevareproduktionen, skovbrug og landdistrikter

Der er således behov for fleksible metoder til at understøtte og udvide netværket og for løbende at foretage justering af målsætninger, værktøjer og aktører.

Nationalt landdistriktsnetværks målsætninger og forpligtelser

Handlingsplanen kan blandt andet inkludere planlægning af netværksstyringen samt følgende aktiviteter:

- Administration af netværket
- Mulighederne i landdistriktsprogrammet
- Dialog og inddragelse af central, regionale og lokale myndigheder og andre landdistriktsaktører i udvikling og udmøntning af landdistriktsprogrammet

- Tilrettelæggelse af aktiviteter for kompetenceudvikling i forbindelse med etablering og drift af lokale aktionsgrupper
- Samling af projekteksempler, der viser "best practice" fra de forskellige tilskudsordninger
- Studier og analyser
- Netværksaktiviteter for lokale aktionsgrupper og i særdeleshed teknisk assistance til fremme af transnational samarbejde og samarbejde mellem lokale aktionsgrupper og søgning af samarbejdspartnere, jf. art. 36 indsatsen
- Netværksaktiviteter for fremme af innovation
- Kommunikationsplan, herunder information af offentligheden om bl.a. Europæisk networking

Værktøjer til drift af det nationale landdistriktsnetværk

Følgende værktøjer anvendes eller vil blive udviklet af de nationale netværksenheder til støtte for og fremme af landdistriktsnetværkernes struktur:

- Hjemmeside på flere sprog: Link mellem de netværk, der er aktive i Danmark, andreinvolverede aktører, europæiske netværk og i de forskellige medlemsstater
- Projektdatabase
- Publikationer mv.
- Temaaktiviteter/arbejdsgrupper
- Bistand til tværnationalt samarbejde
- Startsat for lokale aktionsgrupper
- Temamøder vedr. samarbejde
- Rådgivning
- Uddannelsesværktøjer til nye lokale aktionsgrupper
- Støtte til lokale aktionsgrupper vedr. evalueringstemaet

Aktører, der er involveret i det nationale landdistriktsnetværk

Netværket vil omfatte de relevante organisationer og forvaltninger, der er involveret i landdistriktsudvikling, herunder

- Ministerier (f.eks.: indenrigs og sundhed, miljø samt økonomi)
- Repræsentanter fra regionerne
- Repræsentanter fra kommunerne
- Lønmodtager- og arbejdsgiverorganisationer
- Natur- og miljøorganisationer
- Organisationer for jordbrugere og skovbrugere
- Organisationer for børn og unge
- Repræsentanter for økologisk landbrugsdrift
- Dyrebeskyttelsesorganisationer
- Forbrugerorganisationer
- Organisationer for natur og vilde dyr og planter
- Landbrugsorganisationer
- Organisationer for landdistriktsudvikling
- Organisationer for småøer

Nødvendige strukturer til drift af netværket (national netværksenhed)

Der er oprettet en national netværksenhed i Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter som en integreret del af Kontoret for landdistrikter, der har ansvar for oprettelse og understøttelse af LAG-ordningen. Denne enhed fungerer som sekretariat for det nationale landdistriktsnetværk for så vidt angår LAG-ordningen og har ansvaret for at koordinere landdistriktsudviklingsaktiviteter og politikformulering for så vidt angår LAG-ordningen.

De opgaver, der vedrører den resterende del af landdistriktsprogrammet såsom information om og tværgående koordinering af den resterende del af landdistriktsprogrammet, dvs. både de arealbaserede tilskudsordninger til f.eks. landmænd og de ikke-arealbaserede tilskudsordninger, såsom miljøteknologi og erhvervsudvikling placeres i allerede eksisterende enheder i NaturErhvervstyrelsen under Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.

Enhederne skal have de nødvendige menneskelige, intellektuelle og tekniske ressourcer, der er afgørende for et velfungerende og effektivt nationalt landdistriktsnetværk, inklusive

- Informationsteknologier: et godt system til hjemmeside (flersproget) og databaser
- Kontakt med bredere landdistriktsnetværk, forskningsinstitutter, konsulenttjenester, politiske partnere m.fl., således at der kan udvikles en bred fremgangsmåde i forbindelse med det nationale landdistriktsnetværk
- Godt kendskab til europæiske sprog samt europæisk kultur, kontekst og historie
- Teknisk ekspertise der supplerer de interne færdigheder
- Netværksenhedens medarbejdere er tilgængelige og serviceorienterede.

Særligt for enheden i MBBL

Der er oprettet et koordinationsudvalg for LAG-formænd. Koordinationsudvalgets opgaver er bl.a.

- At være bindeled mellem bestyrelserne, Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter og andre relevante fora i forbindelse med drøftelser af mere principiel karakter, ændring af procedurer, mv.
- At formidle fælles synspunkter – baseret på vedtagelser i gruppen af LAG bestyrelser – til relevante fora, herunder politikere, ministerier, departementer, medier, mv.
- I forbindelse med LAG'ernes formelle status som høringsorganer, at koordinere og samle kommentarer og synspunkter i forbindelse med behandling af lovforslag indenfor om-rådet, rammer, organisation og indhold i en fremtidig ny periode efter 2013
- I den sammenhæng også at videregive informationer i de enkelte processer samt koordinere synspunkter fra de enkelte LAG bestyrelser
- I samarbejde med FE, at være ansvarlig for indhold og afvikling af to årlige møder for bestyrelsesmedlemmer, herunder det ene i forbindelse med LAG-årsmødet og et efterårsmøde
- At formidle ad hoc sager

Der skal oprettes et koordinatorforum for landdistriktssekretariatene. Dette forum skal sikre udveksling af informationer mellem lokale aktionsgrupper og tilvejebringe input til politikudvikling. Forummet skal hjælpe med gennemførelse af LEADER-metoden og viderebringe input fra de lokale aktionsgrupper til det overvågningsudvalg, der er nedsat for programmet.

Aktiviteter, der forventes udført af de nationale netværksenheder i 2014

- Offentlige dialogmøder med som et led i forberedelsen af landdistriktsprogrammet
- Høring af myndighederne, ngo'er og offentligheden vedr. landdistriktsprogrammet, landdistriktsstrategien, love og bekendtgørelser
- Offentligt seminar: Informationer og dialog vedr. mulighederne for støtte i henhold til landdistriktsprogrammet
- Sikring af koordinering og udveksling af erfaringer mellem regionale myndigheder og de nationale netværksenheder
- Tilvejebringelse af grundlæggende informationer, startsæt og kommunikationsuddannelse.
- Lokale møder vedr. lokale udviklingsstrategier
- Deltagelse i konferencer vedr. landdistriktsudvikling
- Deltagelse i regionale møder: Udveksling af erfaringer blandt aktører, der er involveret i landdistriktsudvikling
- Oprettelse af hjemmeside vedr. landdistriktsprogrammet
- Formidling af nyheder til offentligheden vedr. landdistriktsprogrammet
- Udarbejdelse af gratis hjemmesider til hver af de lokale aktionsgrupper
- Udgivelse af publikationer som f.eks. håndbog i oprettelse af en lokal aktionsgruppe, folder om LEADER-metoden og landdistriktsprogrammet generelt
- En telefonisk hotline til teknisk bistand for offentligheden vedr. landdistriktsprogrammet
- Generel netværksstyring

Særligt for enheden i MBBL

- Seminar for aktører i lokale aktionsgrupper vedr. bistand til oprettelse af lokale aktionsgrupper
- Lokale informationsmøder: Tilvejebringelse af informationer og bistand vedr. oprettelse af lokale aktionsgrupper
- Lokale generalforsamlinger: Tilvejebringelse af informationer og bistand vedr. oprettelse af lokale aktionsgrupper

18. Eks ante vurdering af ordningernes kontrollerbarhed

I det følgende beskrives kort ordningernes kontrollerbarhed. Se bilag 10 for en vurdering af de enkelte støttebetingelsers kontrollerbarhed.

Foranstaltninger med arealbaseret støtte:

Art 29 - Pleje af græs- og naturarealer

Betingelserne om pleje af arealerne kan verificeres, hvis kontrollen gennemføres inden for de angivne perioder, og forudsætter i særlige tilfælde, at der gennemføres efterkontrol. Betingelserne om tæt, lavt plantedække pr. 30. september kontrolleres ved at vurdere plantedækkets højde, mens 1,5 storkreaturer pr. ha i perioden 1. juni til 31. august kontrolleres ved at verificere, at arealet er indhegnet, og at det korrekte antal storkreaturer afgræsser arealet i perioden. Betingelsen om slæt i perioden 20. juni til 31. august kontrolleres ved at vurdere plantedækkets højde og karakter.

Kontrollen af, om der er udbragt gødning på arealet ud over det, der efterlades af de græssende husdyr, består ud over besigtigelsen af en bilagskontrol, hvor det undersøges, om ansøger har planlagt ikke at udbringe gødning på arealerne. Ingen udbringning af gødning kan ikke kontrolleres ved den fysiske besigtigelse på næringsrige jorde. Betingelsen om ingen sprøjtning på arealet kontrolleres ved en fysisk besigtigelse, men det er en udfordring at kontrollere sprøjtning, hvis der er sprøjtet med andre midler end ukrudtsmidler.

Kontrollen af yderligere betingelser forudsætter bl.a., at kontrollen tilrettelægges efter de datoer, hvor perioderne for afgræsning eller slæt skal foregå.

Art 29 – Fastholdelse af vådområder og naturlige vandstandsforhold

Foranstaltningens støttebetingelser vedrørende fastholdelse af vådområdet eller den ændrede afvanding og opretholdelse af plantedækket kan kontrolleres ved en fysisk besigtigelse af arealerne. Tinglysning af servitut på arealet kontrolleres ved en administrativ kontrol af tinglysningsdokumenterne.

Art 30 – Ekstensiv produktion på landbrugsjord

Betingelserne om pleje af arealerne kan bedst kontrolleres, hvis de gennemføres i vækstsæsonen, og forudsætter i særlige tilfælde, at der gennemføres opfølgende kontrol efter en deadline.

Kontrollen af, om der reduceret i den udbragte mængde gødning på arealet, består udover besigtigelse af en bilagskontrol, hvor det undersøges, om ansøger har planlagt at udbringe en reduceret mængde gødning på arealerne. Reduceret udbringning af gødning og sprøjtning kan ikke kontrolleres ved den fysiske besigtigelse.

Art 31 – Betalinger for krav om obligatoriske randzoner

Kontrollen af om randzonen er overholdt på arealet (herunder breddekravet) og at arealet overholder støttebetingelserne under enkeltbetaling kontrolleres ved fysisk besigtigelse.

Kontrollen af om der er udbragt gødning på arealet ud over det, der efterlades af græssende husdyr, består udover besigtigelsen af en bilagskontrol, hvor det undersøges, om ansøger har planlagt ikke at udbringe gødning på arealerne. Ingen udbringning af gødning kan ikke kontrolleres ved den fysiske besigtigelse på

næringsrige jorde. Betingelsen om ingen sprøjtning på arealet kontrolleres ved en fysisk besigtigelse, men det er en udfordring at kontrollere sprøjtning, hvis der er sprøjtet med andre midler end ukrudtsmidler.

Foranstaltninger med projektstøtte:

Art 15 – Erhvervsudvikling (demonstrations- og informationsprojekter + Omstilling til økologi i offentlige køkkener)

Aktiviteten eller projektets gennemførsel kan kontrolleres ved en administrativ kontrol af 100 pct. af bilagene og den afsluttende rapport så vel som en fysisk besigtigelse af projektinvesteringerne. Fremgangsmåden i forbindelse med bilagskontrollen skal beskrives mere detaljeret, hvilket også gælder for beskrivelsen af den administrative kontrol i forbindelse med de øvrige foranstaltninger med projektstøtte.

En udfordring i forbindelse med kontrol af projektet er, at det kan være svært at kontrollere om uddannelse- og netværksaktiviteter er blevet gennemført. Ligeledes er det udfordrende at vurdere, om de tilbud, der er indhentet/ de priser, der er angivet, afspejler projektet/kompetenceudviklingens reelle pris på markedet.

Art 18 – Investeringer til fremme af bioøkonomi + Miljøteknologi + Økologisk investeringsstøtte

Aktiviteten eller projektets gennemførsel kan kontrolleres ved en administrativ kontrol af 100 pct. af bilagene og den afsluttende rapport så vel som en fysisk besigtigelse af projektinvesteringerne, hvor det kontrolleres, at der er gennemført investeringsprojekt svarende til tilsagnsskrivelsen.

En udfordring i forbindelse med kontrollen er, at det kan være svært at vurdere, om de tilbud, der er indhentet/ de priser, der er angivet, afspejler den reelle pris på markedet.

Art 18 – Investeringer i vandløbsrestaurering + Anlæg af vådområder, herunder lavbundsprojekter + Projekter vedrørende naturlige vandstandsforhold, rydning og forberedelse til afgræsning + Natur- og miljøprojekter – herunder beplantninger

Udgifterne til forundersøgelser og anlægsinvesteringerne kan kontrolleres administrativt med en 100 pct. bilagskontrol, mens gennemførsel af anlæg eller investeringer kontrolleres gennem en fysisk besigtigelse på stedet. Derudover kontrolleres det administrativt, om der er tinglyst servitut på arealer med anlæg af vådområder.

Art 18 – Jordfordeling og statsligt opkøb

Jordfordelingshandlerne kan kontrolleres gennem en administrativ kontrol af 100 pct. af bilagene.

Art 20 – Tilskud til oprettelse og udvikling af virksomheder

Forretningsplanen kontrolleres gennem administrativ kontrol. Gennemførsel af planen kontrolleres ved en fysisk kontrol af projektinvesteringerne.

Art 21 - Fremme af social inklusion, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk vækst i landdistrikter

Udgifter for aktiviteter og investeringer kan kontrolleres administrativt med en 100 pct. bilagskontrol, mens gennemførsel af aktiviteter eller investeringer kontrolleres gennem en fysisk besigtigelse på stedet.

Art 36 - Tilskud til samarbejde mellem aktører i forsyningskæden om bæredygtig produktion (samarbejdsprojekter) og Erhvervsudvikling (udviklingsprojekter)

Aktiviteten eller projektets gennemførsel kan kontrolleres ved en administrativ kontrol af 100 pct. af

bilagene og den afsluttende rapport, så vel som en fysisk besigtigelse af projektinvesteringerne, hvor det kontrolleres, at der er gennemført investeringsprojekt svarende til tilsagnsskrivelse.

En udfordring i forbindelse med kontrollen er, at det kan være svært at vurdere, om de tilbud, der er indhentet, eller de priser, der er angivet, afspejler den reelle pris på markedet.

19. Overgangsforanstaltninger

Der vil ved indgangen til programperioden være en gruppe af allerede afgivne tilsagn fra programperioderne 2007-2013 og 2000-2006, hvortil der fortsat skal udbetales støtte i 2014-2020, og dette vil ske med ELFUL finansiering af det nye programbudget. Disse betalinger benævnes i det følgende som "Halen". Det drejer sig mest væsentligst om tilsagn afgivet under arealordningerne (de tidligere akse 2-ordninger), der typisk er tilsagn, der skal have 5-årige udbetalinger eller 20-årige udbetalinger, bl.a. MVJ-tilsagn og tilsagn under Skovordningerne. Men der vil også være tilsagn under projektordninger med væsentlige udestående udbetalinger. Der drejer sig bl.a. om projektordningerne for Vådområder, etablering af biogasanlæg og projekter under LAG.

Ovennævnte udbetalinger vil dels være udbetalinger, der skyldes den flerårige karakter af arealtilsagn (5- og 20-årige tilsagn) og dels projektilsagn, der er givet så relativt sent i 2007-13-programmet, at projekterne ikke har kunnet nå at få udbetaling indenfor 2007-2013 budgetperioden grundet projektlængder på mere end 2 år. Der er som udgangspunkt hjemmelsgrundlag til, at udbetalinger af tilskud til arealordninger afgivet under det nuværende program kan dækkes af det nye programs midler. Derimod er der igangværende drøftelser om, hvorvidt det samme er tilfældet for projektordningerne. Det er dog under alle omstændigheder en betingelse, at foranstaltningen skal videreføres i det nye program for, at der evt. kan udbetales af det nye programs midler. Denne betingelse vurderes opfyldt for "Halen".

"Halen" er også nævnt under afsnittet om finansiering af programmet, idet den skal "fragå" den samlede tildelte programperiodes ramme. Nedenfor er indsat en tabel, der viser "Halens" størrelse i mio. kroner. Beløbene er netto (dvs. ELFUL-andel) beregnet ud fra medfinansieringssatserne for tilsagn afgivet under programmet for 2007-2013. Beløbene i tabellen er ikke endelige, idet de afhænger af udbetalingerne i 2013 og skæringsdatoen for, hvornår der fremover alene kan opnås udbetaling under det nye programbudget.

19.2. Indikativ tabel over overførsler fra forgående periode

Tabel 27. "Halen" af ELFUL finansiering af udestående betalinger fra tidligere programperioder. Mio. kr.

Artikel i forordning	Titel på artikel / Navn på national ordning	HALEN fra 2007-13 programmet. Skæringsdato 16.10. 2015
Artikel 15	Demonstration og formidling af viden	8
Artikel 18 stk 1a	Miljøteknologi	20
	Investeringer i økologi	7
Artikel 18 stk 1c	tidl. ABB 125 M&N-jordf.	0,4
Artikel 18 stk 1d	Ikke-produ, natur og miljøproj/læhegn	9
	N2000 genopretning	6
	Ikke-produ, vådområder, lavbundsprojekter	99
	Jordfordeling og statsligt køb af jord	35
Artikel 20	Bedrifts- og erhverv udvikl	3
Artikel 21	Arv tidl. ABB 321 Biogas	15
Artikel 21	Arv tidl. ABB 323 Naturarv	1
Artikel 23	Skovrejsning	135
Artikel 25	Skader skov	1
Artikel 26	Skov inv	6
Artikel 27	Arv tidl. ABB 123 Prod.udvikl. Forarb.	3
Artikel 29	Pleje ved afgræsning eller slæt af græs- og naturarealer	222
	Fastholdelse af vådområder og N2000 genetablering af hydrologi	69
Artikel 30	Omlægning til økologisk jordbrugsproduktion	7
Artikel 32	Arv tidligere ABB 212 Betalinger til områder med naturlige eller andre	9
Artikel 36	Erhvervsudvikling	3
	Arv tidlig. ABB 413 LEADER/art 31b REG CPR	56
	SUM	711